

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ БЕОГРАД

Др Борис Кузман

**СПОЉНОТРГОВИНСКА
РАЗМЕНА
АГРОИНДУСТРИЈСКИХ
ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ И ЗЕМАЉА
ЦЕФТА РЕГИОНА**

-МОНОГРАФИЈА-

Београд, 2014.

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ БЕОГРАД

Др Борис Кузман

**СПОЉНОТРГОВИНСКА
РАЗМЕНА
АГРОИНДУСТРИЈСКИХ
ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ И ЗЕМАЉА ЦЕФТА
РЕГИОНА**

-МОНОГРАФИЈА-

Београд, 2014. године

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ БЕОГРАД

**СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА
АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЗЕМАЉА ЦЕФТА РЕГИОНА**

Монографија

Уредник:

Проф. др Драго Цвијановић

Рецензенти:

Проф. др Драго Цвијановић
Проф. др Бранислав Влаховић
Доц. др Јонел Субић

Издавач:

Институт за економику пољопривреде, Београд
Волгина 15, Београд, тел: 29-72-858, 29-72-848
За издавача: Проф. др Драго Цвијановић

Штампарија:

ДИС ПУБЛИК Д.О.О. Београд
Београд, Браће Јерковића 111-25, тел – фак (011) 39-79-789

ИСБН 978-86-6269-028-9

Штампање ове монографије је у целости финансирано од стране
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

ПРЕДГОВОР

Монографија је резултат дугогодишњег рада и истраживања спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и либерализације трговине у оквирима ЦЕФТА споразума. Обухвата основне елементе ЦЕФТА тржишта увоз - извоз. Спољнотрговинска размена испољава поред предности и низ отежавајућих околности и ризика. За произвођаче хране у Србији процес либерализације трговине представља оштру конкуренцију. То подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. Већа конкуренција на домаћем тржишту треба да допринесе повећању квалитета и понуде робе. Реално је очекивати и пад цена производа, што у перспективи може представљати проблем домаћим произвођачима, смањењем њиховог дохотка. Међутим, овај процес потрошачима пружа могућност ширег избора производа разноврснијом понудом јефтине робе. Предмет истраживања јесте спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Србије са земљама ЦЕФТА-е, у складу са споразумом о слободној трговини. У самој монографији дата је регионално компаративна анализа динамике извоза и увоза агроиндустријских производа у оквирима ЦЕФТА региона. Овај споразум доприноси да Западни Балкан постане економски интегрисано подручје које представља препознатљиву дестинацију за страна улагања.

Ова монографија је део истраживања на пројекту ИИИ - 46006 „ОДРЖИВА ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРИВАЊА СТРАТЕШКИХ ЦИЉЕВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ОКВИРУ ДУНАВСКОГ РЕГИОНА“, руководилац пројекта проф. Др Драго Цвијановић, директор Института за економику пољопривреде.

На ово месту желим да се најсрдачније захвалим рецензентима монографије, док посебну захвалност дугујем Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, као и Институту за економику пољопривреде у Београду, који су омогућили публикавање исте.

Београд, јануара 2014.године

Др Борис Кузман

САДРЖАЈ

1. УВОД	9
1.1. Генеза развоја ЦЕФТА-е.	11
2. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА ЦЕФТА ТРЖИШТА	17
2.1. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	18
2.2. ПРЕГЛЕД ПРЕОВЛАЂУЈУЋИХ СТАВОВА У ЛИЕРАТУРИ	24
2.3. ИЗВОРИ ПОДАТАКА И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА	27
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	29
3.1. Преглед споразума ЦЕФТА 2006.	29
3.2. Процес либерализације трговине у региону Југоисточне Европе.	30
3.3. Пољопривреда Републике Србије и ЦЕФТА споразум	35
3.4. Потенцијали агроиндустријског комплекса Србије унутар ЦЕФТА	36
3.5. Техничке баријере у трговини посматране са аспекта ЦЕФТА	38
3.6. Административна сарадња и правила о пореклу пољопривредних производа посматрана са аспекта ЦЕФТА споразума	40
3.6.1. Нецаринске баријере и заштитне мере које оптерећују примену ЦЕФТА споразума	44
3.6.2. Антидампиншке мере	47
3.6.3. Опште заштитне мере.	47
3.7. Услови за предузимање заштитних мера у оквирима ЦЕФТА	48
3.8. Арбитража унутар ЦЕФТА споразума	49
3.9. АНАЛИЗА ИЗВОЗА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ЗЕМЉЕ ПОТПИСНИЦЕ ЦЕФТА СПОРАЗУМА	50
3.9.1. Природно - економске карактеристике Републике Србије	50
3.9.2. Демографске карактеристике Републике Србије.	52

3.9.3. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије на тржиште ЦЕФТА региона	53
3.10. АНАЛИЗА УВОЗА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА У РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ ИЗ ЗЕМАЉА ПОТПИСНИЦА ЦЕФТА СПОРАЗУМА	62
3.10.1. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије са тржишта ЦЕФТА региона	62
3.10.2. Компарација спољнотрговинских биланса агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума	68
3.11. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ	78
3.11.1. Природно - економске карактеристике Босне и Херцеговине	78
3.11.2. Демографске карактеристике Републике Босне и Херцеговине	79
3.11.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Босном и Херцеговином.	80
3.11.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Босном и Херцеговином.	89
3.12. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ.	93
3.12.1. Природно - економске карактеристике Црне Горе	93
3.12.2. Демографске карактеристике Републике Црне Горе	94
3.12.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Црном Гором	95
3.12.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Црном Гором.	103
3.13. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ	108
3.13.1. Природно - економске карактеристике Републике Македоније	108
3.13.2. Демографске карактеристике Републике Македоније.	110
3.13.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Македонијом	111

3.13.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Македонијом	118
3.14. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ АЛБАНИЈЕ . . .	124
3.14.1. Природно - економске карактеристике Албаније	124
3.14.2. Демографске карактеристике Републике Албаније	126
3.14.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Албанијом.	127
3.14.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Албанијом	134
3.15. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ. . .	139
3.15.1. Природно - економске карактеристике Републике Хрватске	139
3.15.2. Демографске карактеристике Републике Хрватске	140
3.15.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Хрватском.	141
3.15.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Хрватском	148
3.16. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ МОЛДАВИЈЕ . . .	153
3.16.1. Природно - економске карактеристике Молдавије	153
3.16.2. Демографске карактеристике Републике Молдавије	154
3.16.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Молдавијом	155
3.16.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Молдавијом	162
4. SWOT АНАЛИЗА И ПЕРСПЕКТИВЕ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ РАЗМЕНЕ СА ЗЕМЉАМА ПОТПИСНИЦАМА ЦЕФТА СПОРАЗУМА.	167
4.1. Имплементација GLOBALGAP стандарда, као компаративне предности Републике Србије унутар ЦЕФТА споразума	171
4.2. Предности сертификације према захтевима GLOBALGAP-а у оквирима ЦЕФТА споразума.	174
4.2.1. Начин имплементације GLOBALGAP стандарда у оквирима ЦЕФТА споразума	176

5. ПРАВЦИ ПРИБЛИЖАВАЊА (АГРОИНДУСТРИЈСКОГ КОМПЛЕКСА) РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЕУ И СТО	181
5.1. Пољопривреда Републике Србије у оквирима ЦЕФТА споразума и Европска Унија	187
5.2. Пласман пољопривредно прехранбених производа из земаља потписница ЦЕФТА споразума у Европску унију и административно техничке баријере	190
5.3. Потенцијалне компликације при проширењу ЕУ на земље потписнице ЦЕФТА споразума	196
6. ЗАКЉУЧАК.	203
7. ЛИТЕРАТУРА.	211
7.1. СТАТИСТИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И БАЗЕ ПОДАТАКА	215
7.2. СПИСАК ТАБЕЛА	216
7.3. СПИСАК СЛИКА	218
7.4. СПИСАК ГРАФИКОНА	220
7.5. СПИСАК ХИСТОГРАМА	221
7.6. ПРИЛОГ	223
8. БИОГРАФИЈА	225
9. РЕЦЕНЗИЈЕ	227

1. УВОД

Земље Југоисточне Европе већ више од двадесет година налазе се у процесу транзиционих промена и прилагођавања својих економских и политичких система правилима ЕУ. Европска унија (користећи позитивна искуства интеграције централноевропских земаља кроз Споразум - ЦЕФТА који је омогућио да се ове земље лакше припреме за улазак у Европску Унију) подржава и усмерава интегрисање, односно стварање зоне слободне трговине у Региону Југоисточне Европе. Трговинска размена агроиндустријских производа и либерализација трговине испољава поред предности и низ отежавајућих околности и ризика. За произвођаче хране у Србији процес либерализације трговине представља оштру конкуренцију. То подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. Већа конкуренција на домаћем тржишту треба да допринесе повећању квалитета и понуде роба. Реално је очекивати и пад цена производа, што у перспективи може представљати проблем домаћим произвођачима, смањењем њиховог дохотка. Међутим, овај процес потрошачима пружа могућност ширег избора производа разноврснијом понудом јефтине робе.

Предмет истраживања ове монографије јесте спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Србије са земљама потписницама ЦЕФТА, у складу са Споразумом о слободној трговини. Споразум доприноси да Западни Балкан постане економски интегрисано подручје, које представља препознатљиву дестинацију за страна улагања. Сагледавање могућности унапређења и проширења спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и укључивање у паневропску зону дијагоналне комуникације порекла производа, ствара нови оквир за трговину и инвестиције, што ће у перспективи утицати на повећање запослености и општи економски развој.

У монографији посебан акценат ће биће стављен на главу III ЦЕФТА Споразума, која третира пољопривредне производе са аспекта стандардне међународне трговинске класификације (СМТК класификације) и дефинише питања царинских дажбина на увоз и извоз, као и дажбине са једнаким ефектом, квантитативних ограничења на извоз-увоз и мера са једнаким дејством, концесије и пољопривредне политике. Споразум прецизира да никаква нова оптерећења на увоз или извоз пољопривредних производа неће бити увођена, укључујући и квантитативна ограничења. ЦЕФТА споразум требало би да утиче корективно и позитивно на конкуренцију и самим тим да

смањи утицај монопола. Дефинитивно опредељење за тржиште и профитни начин пословања и размишљања, предузетништво и власничка трансформација привреде, представљају широку, али неопходну основу да се на савремен начин реши и питање организовања и заштите интереса потрошача у Србији. За агроиндустријски комплекс у Србији процес либерализације трговине представља тржишне услове пословања и оштру конкуренцију, што значи неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене савременог менаџмента. Ово је уједно и први тест који се мора издржати на путу према знатно широј и сложенијој интеракцији коју представља интеграција у Европску Унију. Србија је као произвођач добро позиционирана, и има довољно производа за извоз који по ценама и квалитету могу да конкуришу роби других произвођача из овог региона. Притом, Србија остварује и добре резултате у извозу на тржиште Европске Уније, на које пласира више од 40% од укупног извоза пољопривредно-прехрамбених производа (Томић, и сар., 2008.). Процес преговора о Централноевропском споразуму који детерминише слободну трговину (ЦЕФТА) текао је по убрзаној процедури (сваког месеца једна рунда преговора) да би се на крају дошло до једног врло квалитетног и модерног споразума, који би у принципу требало да задовољи све земље потписнице.

Као предности или користи које Споразум, између осталог, доноси могу се навести следеће, (*EU Taric Data Base, 2008.*):

- Успешна регионална, а у оквиру тога посебно економска, односно трговинска сарадња као важан предуслов за приближавање земаља Западног Балкана Европској унији,
- ЦЕФТА споразумом је у многоне олакшано администрирање уговора, односно поједностављење уговорних односа,
- Дијагонална кумулација порекла роба се примењује међу свим чланицама ЦЕФТА,
- Побољшани су механизми за решавање спорова (уведен је систем арбитраже), идентификације и укидања техничких баријера трговини.

Одрживи раст у земљама региона захтеваће да се највиши степен приоритета додели унапређивању извозних потенцијала агроиндустријског комплекса. Готово да нема сумње у то да ће кључна реакција на изазове везане за унапређивање и одрживи раст аграра укључивати одрживо повећање извоза. Имајући у виду малу величину тржишта земаља потписница ЦЕФТА споразума и искуства у области трговине агроиндустријским производима, јасно се намеће неопходност примене ЦЕФТА споразума, а у циљу интеграција са Европском Унијом.

1.1. Генеза развоја ЦЕФТА-е

Иницијална идеја о стварању Зоне слободне трговине у региону Југоисточне Европе потекла је од Асоцијације балканских комора. Наиме, иницијација Европске заједнице према земљама Централне и Источне Европе да ближе економски и политички сарађују доводи до склапања Споразума о слободној трговини земаља Централне Европе (ЦЕФТА). ЦЕФТА је потписана 21. децембра 1992. године у Кракову са намером да поново изгради економску интеграцију између Пољске, Мађарске, Чехословачке (касније Чешке и Словачке) и оживи трговину између ових земаља.

Слика 1. Прве земље потписнице ЦЕФТА споразума

Извор: EU Taric Data Base., 2008.

Имплементација ЦЕФТЕ је почела у јулу 1994. године, и односила се само на непољопривредне производе. У почетку је било предвиђено да се од 1998. године изврши и потпуна либерализација трговине пољопривредних производа. То се није десило из разлога што су све земље имале вишкове пољопривредних производа и све су имале разне мере за помоћ пољопривреди, те се ниједна земља није хтела изложити ризику да пољопривредни производи из других земаља потисну домаће. Тако су трговинске баријере за пољопривредне производе парцијално снижене у другој половини деведесетих година, али су и даље остале релативно високе. Једна од суштинских потреба и неопходности овог истраживања огледа се у томе да су ЦЕФТА споразумом обухваћени примарни пољопривредни производи и агроиндустријски производи, при чему

је код агроиндустријских производа, по правилу, већи степен либерализације. Пољопривредни производи су обухваћени трговинским повластицама ограниченог домета, с обзиром на посебну осетљивост пољопривредног сектора (Влаховић, Томић, 2003.). Касније се ЦЕФТА проширила и на неке балканске земље. Словенија се придружила ЦЕФТИ 1996., Румунија 1997., Бугарска 1999. године.

Слика 2. Друго проширење ЦЕФТА споразума

Извор: *EU Taric Data Base., 2008.*

Идеја о формирању зоне слободне трговине, као и модел који се у протеклом периоду показао као успешан у припремању земаља за учлањење у Европску Унију почиње да се примењује на преостале земље Југоисточне Европе тако да се назив ЦЕФТА, иако неприкладан даљем ширењу овог споразума на земље ЈИЕ, задржава. Мрежа од 32 споразума успостављена између Албаније, Босне и Херцеговине, Хрватске, Македоније, Молдавије, Србије и Црне Горе замењена је билатералним споразумом о слободној трговини између земаља Југоисточне Европе. После 2004. године Чешка, Словачка, Мађарска, Пољска и Словенија постају чланице Европске Уније и напуштају ЦЕФТУ, а име ЦЕФТА је постало синоним за балканске интеграције и споразум је коначно потписан у децембру 2006. године.

Слика 3. Актуелне чланице ЦЕФТА споразума

Извор: EU Taric Data Base., 2008.

Нови ЦЕФТА споразум парафиран је 9. новембра 2006., а потписан 19. децембра 2006. године. Све земље су ратификовале и примењују Споразум. За Албанију, Црну Гору, Македонију, Молдавију и УНМИК, Споразум је ступио на снагу 26. јула, Хрватску 22. августа, Србију 24. октобра и БиХ 22. новембра 2007. године.

Табела 1. Бивше и садашње чланице ЦЕФТА споразума

ЗЕМЉА	Приступила ЦЕФТИ	Ишла из ЦЕФТЕ
Пољска	1994.	2004.
Мађарска	1994.	2004.
Чехословачка	1994.	2004.
Чешка		
Словачка		
Словенија	1996.	2004.
Румунија	1997.	2007.
Бугарска	1999.	2007.
Хрватска	2003.	—
Македонија	2006.	—
Босна и Херцеговина	2007.	—
Молдавија	2007.	—

ЗЕМЉА	Приступила ЦЕФТИ	Ишла из ЦЕФТЕ
Србија	2007.	—
Црна Гора	2007.	—
Албанија	2007.	—
Косово (УНМИК)	2007.	—

Извор: *EU Taric Data Base., 2008.*

Примена ЦЕФТА 2006 и стварање зоне слободне трговине у региону треба да омогући значајне предности за земље потписнице појединачно и регион у целини. Главна функција ЦЕФТА споразума односи се првенствено на убрзавање процеса приступања СТО и ЕУ (*Томић, и сар., 2008*). ЦЕФТА 2006 споразум, за разлику од основног ЦЕФТА уговора из 1992. године, у потпуности је усклађен са одредбама СТО-а чиме се желело помоћи земљама које још нису чланице те организације да што пре прилагоде своје трговинске системе глобалним трговинским правилима. Осим уобичајених одредби о слободној трговини, текст покрива и тематику везану за јачање сарадње на подручју трговине услугама, подстицања и заштите улагања, савремене одредбе о заштити тржишне утакмице те права интелектуалног власништва. Важна новост ЦЕФТА 2006 уговора је и детаљно разрађен поступак решавања спорова који укључује и арбитражу, а у циљу осигурања боље имплементације Уговора. Трансформација тридесет и два билатерална Споразума о слободној трговини у јединствен мултилатерални Споразум (модификована ЦЕФТА) одражава интерес за даљи развој региона и његово укључење у европско и светско тржиште.

Главни разлози за иницирање мултилатералног споразума су (*Џенић Светлана, 2008.*):

- Либерализација трговине и унапређивање развојних потенцијала региона;
- Увођење јединствених правила (у односу на значајне разлике у билатералним споразумима) и повећање сигурности за инвеститоре, повећање конкурентности, економије обима, промена имица региона, већа сигурност у примени правног оквира у току спровођења споразума (мултилатерализација права и обавеза, арбитраже и слично);
- Поједностављивање процедура како би се олакшале и стимулисале домаће и стране инвестиције, те комплекснији видови сарадње: заједничка улагања, размена стручних кадрова, техничке иновације и заједнички наступ на трећим тржиштима;

- Припрема за чланство у Европској Унији (регионална сарадња као услов за напредовање у процесу интеграције) и начин да се уведе сет административних мера на секторском нивоу;
- Олакшавање критеријума проширења (чланство у СТО и закључени споразуми о стабилизацији и придруживању) и модификација досадашњег ЦЕФТА споразума (увођење нових области као што су услуге, интелектуална својина и инвестиције у трговину, увођење нових процедура, перспектива институционалног оснаживања);
- Либерализација трговине која обезбеђује шири контекст за Заједничко енергетско тржиште у Југоисточној Европи и координирани развој транспорта, инфраструктуре и заштите животне средине;
- Битна подршка коју мултилатералном споразуму пружају Европска комисија, Пакт за стабилност Југоисточне Европе, Светска трговинска организација и Светска банка, као и девет развијених земаља које га подржавају;
- Реформе у режиму регионалне трговине и одговарајуће усклађивање националних трговинских режима нису довољни за пораст трговине и неопходно је убрзање структурних промена због оспособљавања привреде региона за тржишну утакмицу на светском тржишту, а посебно тржишту ЕУ;
- За успех овог споразума потребна је широка промоција, јер доприноси политичкој стабилизацији и помирењу у региону.

2. ЗНАЧАЈ ИСТРАЖИВАЊА ЦЕФТА ТРЖИШТА

Значај истраживања у оквиру монографије огледа се у томе да се уради анализа релевантних елемената који су битни за сагледавање увоза по групама производа и дестинацијама извоза из Србије у земље Југоисточне Европе. Република Србија извози значајне количине пољопривредних прехранбених производа на тржиште ЦЕФТА споразума те је зато интересантна за даље проширење и унапређење спољнотрговинске размене. Анализом су обухваћени сектори примарних пољопривредних производа и производи прерађивачке индустрије, односно робни сектор "0" (*храна и живе животиње*) и сектор "1" (*пиће и дуван*), према стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК), као и утицај ЦЕФТА споразума на спољнотрговинску размену ових група производа. Део истраживања обухвата анализу услова у којима се одвија увоз односно извоз агроиндустријских производа из Републике Србије на тржишта земаља Југоисточне Европе, снаге и слабости, као и могућности и предности (SWOT) на којима делује велики број комплексних механизма и сепаратних билатералних споразума између земаља које чине Југоисточну Европу. Посебан акценат стављен је на формирање зоне слободне трговине и либерализације тржишта региона Југоисточне Европе, чији се корени налазе у иницијацији идеје о стварању зоне слободне трговине у региону која потиче још од Асоцијације балканских комора 1994. год. За отпочињање рада на изради јединственог споразума, под називом ЦЕФТА 2006, кључну улогу имала је Европска унија, тј. њен интерес да себи прилагоди и оспособи за сарадњу регион "нових демократија". ЦЕФТА 2006. представља и једну врсту теста државама које желе да постану део Европске Уније. Посебан акценат стављен је на циљ и потенцијале српског агроиндустријског комплекса као најосетљивијег дела привреде, односно његових могућности да се носи са конкуренцијом коју намеће либерализација тржишта Југоисточне Европе као предворја за улазак на тржиште Европске Уније. Имајући у виду структуру спољнотрговинске размене Србије у којој доминирају полуфабрикати и сировине, као и значајан дефицит који резултира мање или више из тако структуралне привреде, поставља се питање конкурентности извозно оријентисане понуде. Такође, проблем са којим се суочавамо огледа се у томе да Србија има мало квалитетне робе која би могла бити конкурентна на страном тржишту. Роба намењена извозу морала би се унапредити у погледу квалитета и амбалаже. Цене производа су у просеку за око 10% више од истих на иностраном тржишту, а

то у знатно повећаној конкурентској борби и све софистициранијој понуди има веома малу пролазност (Ценић Светлана, 2008.). С обзиром на дисконтинуитет у снабдевању потребним квалитетним увозним сировинама и недовољној финансијској подршци извозно оријентисаној привреди или бар оној која би то могла бити, на домаћем тржишту се дуго објективно не може постићи виши квалитет, нити смањити трошкови производње. Тако су изостали ефекти на остваривању конкурентније цене, на маркетинг акцијама и прилагођавању светским стандардима. Без јасно дефинисаних циљева на микро и макро нивоу, у области агроиндустрије тешко је очекивати значајнији искорак српске привреде на светско тржиште.

2.1. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања јесте компаративна анализа спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума за временски период 2000.-2009. године. Монографија треба да сагледа компаративне предности агроиндустријске производње српске привреде, као и њене слабости које у перспективи могу имати реперкусије на развој агроиндустријског комплекса. Овим радом даје се теоријски и практичан допринос како би институције на макро нивоу, задужене за проблематику либерализације спољнотрговинских односа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА Споразума, имале смернице за предузимање адекватних мера на унапређењу и позиционирању нашег агроиндустријског комплекса. Неопходно је идентификовати најзначајније производе који имају доминантно место у извозу и за њих дефинисати одговарајућу стратегију у циљу повећања извозне профитабилности. Истраживање се фокусира на спољнотрговинску размену Републике Србије са земљама у региону, потписницама ЦЕФТА споразума, односно значаја и утицаја ЦЕФТА споразума на спољнотрговинску размену Републике Србије са Републиком Албанијом, Босном и Херцеговином, Републиком Хрватском, Републиком Македонијом, Републиком Молдавијом и Републиком Црном Гором. Уједно ће се посебна пажња ставити на предности, односно мане ЦЕФТА споразума у односу на досадашње билатералне споразуме потписане са земљама региона. ЦЕФТА споразум би у перспективи требало да олакша и унапреди спољно трговинску размену између земаља потписница истог, чији су досадашњи спољно трговински односи умногоме били оптерећени хипотекама прошлости.

Наиме, нови јединствени мултиспоразум има низ предности у односу на билатералне споразуме (*EU Taric Data Base., 2008.*):

- Он нуди хармонизоване односе у трговини унутар региона, за разлику од мреже билатералних споразума који, с обзиром да имају различите шеме либерализације, стварају доста замршене трговинске односе,
- Новим јединственим споразумом обухваћена је либерализација трговине услугама, питања инвестиција, јавних набавки, интелектуалне својине и др. Очекује се и побољшан механизам за решавање неспоразума до којих може доћи у току примене споразума. Ово је био велики недостатак билатералних споразума.
- Могућност примене дијагоналне кумулације робе (у трговини између земаља у региону и региона са Европском Унијом) би требало да допринесе увећању производних и извозних капацитета и представљаће кохезиони фактор регионалне сарадње. Тиме ће се створити повољнији услови за пласман и на тржиште Европске Уније.

Битно је нагласити да за данашње услове глобалне трговине и светског тржишта за стране инвеститоре нису више довољне само реформе у трговини, односно либерализовани и добри трговински прописи, већ је од изузетне важности и интегрисано тржиште које би се у перспективи могло очекивати. Такође, неопходно је сагледати да ли се могу унапредити спољнотрговински биланси. Уз подсећање да је слободан проток робе у региону био загарантован и ранијим билатералним споразумима, нови мултилатерални споразум омогућује да се роба, без икаквих ограничења, несметано креће унутар ЦЕФТА. Такође, један од суштинских циљева и неопходности овог истраживања огледа се у томе да су ЦЕФТА споразумом обухваћени индустријски и пољопривредни производи, при чему је код индустријских производа, по правилу, већи степен либерализације, док су код пољопривредних производа трговинске повластице ограниченог домета, с обзиром на посебну осетљивост пољопривредног сектора. У споразумима се за индустријске производе, чија је трговина у принципу слободна (без царине), дају листе осетљивих производа којима ће се царина поступно снижавати. За пољопривредне производе дају се листе производа којима ће се укидати или смањивати царина у одређеном периоду док су остали производи на режиму царине. Укупна спољна трговина земаља потписница ЦЕФТА споразума дефинише се анексима Споразума о приступању Централноевропској зони слободне трговине. Значај анекса огледа се у томе да они у значајној мери штите промет агроиндустријских производа земаља потписница ЦЕФТА споразума, док су анекси у области индустријске

производње знатно комфорнији и либералнији. Циљ истраживања је да обухвати и елаборира све анексе основног ЦЕФТА споразума који је допуњен 2006. године у области агроиндустријских производа, и да укаже на њихове предности и недостатке.

Циљеви Споразума су сами по себи свеобухватни и сложени, а неке од најзначајнијих одредаба су (*EU Taric Data Base., 2008.*):

- Стране су се усагласиле да успоставе заједнички комитет сачињен од представника страна. Заједнички комитет ће надzirати и управљати спровођењем овог Споразума. Заједнички комитет ће бити подржан сталним секретаријатом, смештеним у Бриселу. Заједнички комитет ће одлучивати о функцијама и административним правилима секретаријата;
- Након ступања на снагу ЦЕФТА споразума биће укинута сва количинска ограничења увоза, извоза и мере једнаког ефекта и неће се моћи уводити нова у трговини између страна;
- Потписници Споразума, такође, укинуће све извозне царине, таксе једнаког ефекта царинама и остале таксе фискалне природе на дан ступања на снагу Споразума и неће уводити нове у трговини између њих;
- Права и обавезе страна које се односе на примену техничких баријера у трговини, биће уређени СТО споразумом о техничким баријерама у трговини. Стране су се обавезале да ће идентификовати и укинути непотребне постојеће техничке баријере у трговини у смислу значења СТО споразума о техничким баријерама у трговини и неће уводити нове непотребне техничке баријере у трговини;
- Потписнице споразума суздржаће се од било које мере или праксе интерне фискалне природе којом се, било директно или индиректно, ствара дискриминација између производа пореклом из земаља потписница ЦЕФТА споразума, те ће укинути такве мере тамо где постоје;
- Уколико страна сматра да, у трговини са другом страном, долази до дампинга, иста може предузети одговарајуће мере против такве праксе у складу са СТО споразумом о трговини;
- Стране ће у међусобној трговини примењивати хармонизована правила о пореклу робе. Анексом четири се утврђују правила порекла за примену одредаба овог Споразума и начине административне сарадње у царинским питањима;
- Стране ће поједноставити и олакшати царинске процедуре, те смањити, што је могуће више, формалности наметнуте у вези са трговином.

Поред поменутог, истраживање има за циљ да укаже на неопходност да свака држава води рачуна о својој пољопривредној производњи и преради

и сходно томе штити домаће произвођаче. Прва ЦЕФТА је потписана 1992. године и односила се само на непољопривредне производе. У почетку је било предвиђено да се од 1998. године и трговина пољопривредним производима у потпуности либерализује, али то се није десило. Трговинске баријере за пољопривредне производе су парцијално снижене у наредном периоду, али су и даље остале релативно високе.

Скоро 50% законодавства Европске Уније односи се на заједничку пољопривредну политику ЕУ и око 45% буџета ЕУ троши на пољопривреду (*Хамовић Владана, и сар., 2007.*). Императивни циљ овог рада је указивање да Србија мора посветити већу пажњу својој пољопривредној производњи. Члановима 21-25 ЦЕФТА споразум предвиђа начине како и у којим случајевима земље чланице могу користити заштитне мере. Ако једна страна има проблема са платним билансом, може усвојити рестриктивне увозне мере (*члан 25*). Србија, рецимо, не може користити овај члан у заштити пољопривредних производа са Хрватском из више разлога. Првенствено, тешко је доказати да су тешкоће у платном билансу узроковане прекомерним увозом пољопривредних производа. Тешкоће у платном билансу могу бити узроковане низом других фактора.

Трговински дефицит у једном сектору не оправдава протекционизам. Свака земља има компаративне предности у неким секторима (нпр. уколико поседује налазишта нафте или повољну климу и земљу за пољопривредну производњу), и сходно томе суфицит у том сектору и неповољнији положај у другим секторима. Нереално би било очекивати да једна земља има суфицит у свим секторима. Ова мера мора бити примењена на све земље потписнице. Дакле, не може се применити селективно на само једну или две земље са којима постоји дефицит. ЦЕФТА 2006. забрањује државне извозне субвенције у било каквом облику. Субвенционисање извоза у области аграра је у директној колизији са одредбама ЦЕФТА споразума. Овакве одредбе у перспективи ће у значајној мери подстаћи домаће произвођаче да више пажње полажу на трошкове производње, виши степен обраде примарних пољопривредних производа и маркетинг. Дакле, произвођачи ће се у будућности морати значајније ослањати на сопствене ресурсе и квалитет у производњи. Свака земља чланица ЦЕФТЕ може предузети одговарајуће мере ако сматра да друга страна примењује субвенције и на тај начин узрокује озбиљне штете за другу страну (*члан 21*). Уколико нека земља чланица ЦЕФТЕ сматра да у трговини са другом страном долази до дампинга (*члан 22*), може предузети одговарајуће мере. У пракси је веома тешко доказати дампинг, поступак је дуготрајан, исцрпан и неизвесан. Такође, посебну пажњу треба обратити код примене (*члана 23 бис*), који је уведен на захтев Босне и Херцеговине и односи

се на пољопривредне производе. Један од циљева овог рада је да се укаже да је (члан 23) био у потпуности довољан, јер је детерминисао пољопривредни производ који се увози у тако повећаној количини или под таквим условима, и да исти може изазвати озбиљне штете домаћим произвођачима или озбиљне поремећаје у сектору пољопривреде, те да земља чланица ЦЕФТЕ може да предузме одговарајуће билатералне заштитне мере. Жалбена процедура је компликована, почиње са консултацијама у којима земља чланица настоји да реши проблем са другом земљом. Затим, земља која је оштећена обавештава другу земљу и заједничку комисију да намерава повећати царинску стопу. Заједничка комисија ће испитати случај одмах и дати препоруку.

Постоји ограничење висине царинске стопе, као и ограничење колико дуго се може примењивати (најдуже једну годину). Поред тога, мора постојати јасан план о укидању заштитне мере. Међутим, (члан 23 бис) каже да ако увоз пољопривредних производа из земље чланице ЦЕФТЕ проузрокује озбиљан поремећај на тржишту или домаћим регулаторним механизмима друге земље, стране ће одмах ступити у консултације. Земља увозница може одмах увести заштитне мере.

Дакле, овај члан је далеко флексибилнији од свих претходних. Не доказује се повећан увоз, не инсистира се на доказивању озбиљног поремећаја на тржишту, нема укључености заједничке комисије, нити услова и процедура за предузимање мера. Такође, један од циљева овог рада је и разматрање позива на (члан 23 бис) према Хрватској, пошто је Босна и Херцеговина већ користила право позива на исти. Наравно, треба увек имати у виду да партнер у спољнотрговинској размени може предузети контра мере. Самом чињеницом да је област пољопривреде најосетљивија, ЦЕФТА споразум исту детерминише са највише анекса. Истраживање има за циљ да обухвати комплетан сет АНЕКСА 3 који регулише област пољопривредне концесије:

- АНЕКС 3 – Пољопривредне концесије Републике Србије
- АНЕКС 3.1 – Увоз - извоз са Републиком Албанијом
- АНЕКС 3.2 – Увоз – извоз са Републиком Босном и Херцеговином
- АНЕКС 3.3 – Увоз – извоз са Републиком Хрватском
- АНЕКС 3.4 – Увоз – извоз са Републиком Македонијом
- АНЕКС 3.5 – Увоз – извоз са Републиком Молдавијом
- АНЕКС 3.6 – Увоз- извоз са Републиком Црном Гором
- АНЕКС 3.7 – Увоз - извоз на територију Косова под привременом управом Уједињених нација (УНМИК)

Ово истраживање детерминише кретање увоза и извоза агроиндустријских производа специфицираних по стандардној трговинској класификацији за робне секторе *храна и живе животиње* и *пића и дуван*, посматрано са аспекта робних одсека:

„0” – Храна и живе животиње:

Живе животиње
Месо и прерада од меса
Млечни производи и јаја
Рибе и прерађевине
Житарице и производи
Поврће и воће
Шећер, производи од шећера и меда
Кафа, чај, какао и зачини
Сточна храна
Разни производи за храну

„1” – Пиће и дуван:

Пића
Дуван

Истраживање треба да пружи одговоре на најсуптилнију област коју третира либерализација спољнотрговинских режима, а то је област агроиндустријске производње. Дакле, циљ би био да се сагледа стање промета увоза и извоза агроиндустријских производа у посматраном периоду, те да се дође до слике о потенцијалним шансама, могућностима и претњама које либерализација тржишта носи са собом по српску привреду. Прецизно дефинисање и примена маркетинг концепта као и дефинисање производње према захтевима ЦЕФТА тржишта треба да буду императив при конципирању циља овог рада. Добијањем одговора на принципу примене маркетинг концепта у значајној мери може се очекивати повећање извоза, а самим тим и раст билансне размене.

2.2. ПРЕГЛЕД ПРЕОВЛАЂУЈУЋИХ СТАВОВА У ЛИТЕРАТУРИ

Према *Петровићу (1980.)* остваривање вишкова омогућава извозну оријентацију произвођача агроиндустријских производа. Карактеристике извоза посматране са структурног аспекта су:

- Недовољна диверзификација извозне структуре која је апсолутно неизбалансирана да би у садашњим условима могла да супституише једне аграрне производе другима,
- Мали обим извозних вредности код највећег броја производних групација, што им отежава стабилно и утицајно присуство на страним тржиштима,
- Недовољна заступљеност производа трајне намене, па отуда скромно учешће у пласману производа највеће вредности,
- Ослабљен извозни континуитет кључних извозних артикала, са последицама да се по том основу релативизира стабилност пословних веза и потенцијала,
- Интензивно сукобљавање са све zasiћенијом страном понудом роба финалне потрошње

У оквиру привредних активности, производња пољопривредно – прехрамбених производа игра велику улогу и утиче на стабилност и експанзију аграра. Према *Ивановићу (1986.)* извоз агроиндустријских производа има вишеструку улогу:

- Као део укупног извоза омогућује и остваривање одређеног нивоа увоза, што знатно утиче на ниво и структуру потрошње,
- Прилагођавајући обим и квалитет понуде иностраном тржишту, извоз у знатној мери детерминише и домаћу производњу и прераду пољопривредних производа,
- У случају дефицита спољнотрговинске размене, недовољан извоз постаје ограничавајући фактор раста и делује дестабилизирајуће на економске односе са иностранством,
- Његово дугорочно уклапање у међународну поделу рада од изузетне је важности за стабилност читаве економије и политички положај земље.

Станојевић (1987.) сматра да се висина цена у међународном промету формира под утицајем политике и циљева најразвијенијих земаља.

Бојенц (1988.) тврди да је поред различитих мера спољнотрговинске политике неопходно константно проучавати инострана тржишта, основне режиме и промене у појединим земљама увозницама, захтеве и потребе појединих спољних тржишта у погледу асортимана и квалитета.

Према *Граховцу (1988.)* извозно оријентисана производња треба максимално да прилагоди структуру одговарајућег дела свог производног

програма захтевима које поставља инострано тржиште.

Бабовић и Томић (1988.) оцењују да је производни асортиман агроиндустријских производа мали и узак, да му је изражена недовољна ценовна еластичност као и осцилација у обиму понуде. Извоз пољопривредних производа значајно је смањен, са тенденцијом значајног пада у структури извоза на конвертибилном тржишту.

Warley (1990.) наводи да основни узрок проблема у трговини у пољопривреди је разилажење између интервенционистичке природе домаћих пољопривредних програма и претпоставки конкурентних тржишта.

Козомара Јелена (1995.) оцењује да су модалитети баријера слободној трговини агроиндустријских производа бројни и разноврсни и крећу се од јасно уочљивих, до суптилних и тешко препознатљивих.

Лазвић Бранка и сар. (1996.) наводе да је производња хране условљена и нивоом усклађености пољопривредне и прерађивачке индустрије.

Влаховић и сар. (1997.) наводе да су се у домену међународне трговине догодиле значајне промене у дужем временском периоду. Такође, аутори истичу да посебан проблем у међународној трговини представља велика задуженост земаља у развоју што представља кључни фактор смањења њихових увозних капацитета.

Влаховић и сар. (1997.) истичу да новонастале промене погодују високо развијеним земљама, које имају развијену прерађивачку индустрију и које захваљујући високој продуктивности лако могу да се укључе у међународну поделу рада. Истовремено неразвијене земље и земље у транзицији су у далеко неповољнијем положају јер не поседују ову компаративну предност, те су присиљене да на инострано тржиште реализују релативно јефтине примарне производе, односно сировине.

Ђурић (1997.) наводи да је пољопривреда један од ретких сектора где је, традиционално, интервенционизам државе у високом степену присутан. Чак и најразвијеније земље, које су уједно и највећи поборници либерализма нису одолели притиску да створе врло комплексне и развијене аграрне политике.

Према *Илићу и сар. (2001.)* критична маса домаћег тржишта није омогућила да се економски оптимално валоризују потенцијали агроиндустријског комплекса. Повлачењем са светског аграрног тржишта губи се непосредна и жива веза са високим захтевима савремене производње, технологије и економије рада.

Влаховић (2003.) наводи да на извоз агроиндустријских производа делује читав низ фактора од којих су најзначајнији следећи:

- ниво домаће производње тј. однос између понуде и тражње
- постојање извозне тражње
- увозни режим земаља увозница
- мере аграрне политике, пре свега висина државних стимулација за извоз
- стање на светском тржишту у смислу постојања и интензитета конкуренције

Богданов Наталија (2004.) износи да је кретање извоза пољопривредних производа потврдило опште важећу закономерност да са порастом степена опште привредне развијености земље опада значај пољопривреде у њеној спољнотрговинској размени.

Станковић (2005.) наводи да одређене процене ефеката указују да су многи елементи трговинске политике остали и даље под снажним дејством протекционизма.

Хамовић Владана., Субић (2007.) указује на то да јасна и доследна примена нових прописа и правила у која се може убројати и формирање ЦЕФТА, свакако доприноси побољшању постојећих односа на тржишту. То ће утицати корективно и позитивно на конкуренцију и самим тим смањити утицај монопола.

Према *Шеварлићу и сар. (2008.)* регионални и европски процеси, поред политичког и општег економског имају и посебан значај за агро привреду Републике Србије – која по демографским и економским показатељима представља битан чинилац нашег садашњег и будућег привредног развоја.

Цвијановић и сар. (2009.) наводи да се маркетинг концепт као економски процес одвија у континуитету и да је саставни део репродукције производно прехрамбених индустрија и система.

Влаховић и сар. (2009.) наводе да је пољопривреда једна од ретких грана српске привреде која је у периоду транзиције остваривала константан суфицит, пре свега у трговању унутар ЦЕФТА споразума.

Према *Влаховићу и сар. (2009.)* паневропска кумулација порекла робе јесте крајњи циљ у области либерализације спољнотрговинских односа Србије са Европском Унијом, док ЦЕФТА споразум представља предворје овог облика либералне трговине.

Цвијановић и сар. (2010.) истичу да у данашњој светској економији међународни политички догађаји у великој мери утичу на тржишне активности.

Влаховић (2010.) истиче да промет пољопривредних производа унутар ЦЕФТА споразума не доноси додатну либерализацију тржишта пољопривредних производа, јер су листе пољопривредних производа и квоте преузете из билатералних споразума.

Извозно оријентисан аграрни комплекс треба да буде суштина стратешког развоја пољопривреде, која поред природних компаративних предности једне земље треба да уважава сва достигнућа савременог маркетинга и анализе како постојећих тржишта тако и оних која се у перспективи могу отворити.

2.3. ИЗВОРИ ПОДАТАКА И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Истраживање садржи следеће елементе: прикупљање статистичке документације, статистичко-математичку обраду примарних података, анализу, прикупљање и обраду расположивих формулација и синтезу добијених резултата истраживања. Основни подаци су публиковани - интерни подаци Републичког Завода за статистику, као и билтени Привредне коморе Србије. Истраживање је базирано на расположивим подацима за период 2000. – 2009. година. Од иностраних статистичких извора користиће се рачуарска база података *FAO-Trade Year Book*, *OECD-Data base*, *EUROSTAT* и *EY-Taric data Base*. Као узорак за истраживање одабране су тренутно актуелне потписнице ЦЕФТА споразума.

Прикупљени подаци ће бити обрађени стандардним математичко-статистичким методама: аритметичка средина, тренд, коефицијент варијације, стопа промене и интервал варијације. Коришћен је метод аритметичке средине за одређивање просечних величина посматраних појава:

$$x = \sum \frac{x}{n}$$

Степен варирања појединих појава “коефицијент варијације” (V) је релативна мера дисперзије варијације изражена у (%) која се израчунава према формули:

$$V = \sigma / \bar{X} \cdot 100$$

Где σ представља стандардну девијацију која је добијена на следећи начин:

$$\sigma = \sqrt{\frac{(x - \bar{x})^2}{N}}$$

Стопа промене појединих појава добија се на следећи начин:

$$T = \left(\sqrt[n]{\prod_{i=1}^N K_i} - 1 \right) \cdot 100$$

Сагледавањем динамике промене појава засновано је на израчунавању линије тренда, где је Y зависна променљива, тј. појава чије се кретање испитује у времену, t је независна променљива (време), параметар a је вредност ординате тренда у исходишту, b је параметар (коефицијент функције) тренда, који пред-

ставља релативну појаву промене у времену, односно раст или пад.

Ако се стопа пораста обележи са n , онда је: $b=(1+n)$, а стопа се израчунава у виду образаца: $n=(b-1)$. Ако је $b>1$ онда појава има тенденцију раста, а ако је $b<1$ онда појава има тенденцију опадања. Уколико се добијена вредност n из једначине помножи са **100**, добиће се за колико процената, појава просечно расте или опада годишње у посматраном периоду.

Прикупљени и обрађени подаци биће презентовани путем: слика, табела, графикана, дијаграма и хистограма.

У табеларним прегледима су коришћени изворни подаци, док су приликом коментарисања појава анализирани скраћени подаци. При сагледавању могућности извоза-увоза пољопривредно прехрамбених производа коришћена је SWOT анализа, у којој су наведене предности (*strenghts*), слабости (*weaknesses*), могућности (*opportunities*) и претње (*threats*).

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. ПРЕГЛЕД СПОРАЗУМА ЦЕФТА 2006.

Споразум ЦЕФТА 2006. подељен је у седам глава, које су конципиране по областима. Основе за текст овог Споразума биле су оригинални ЦЕФТА текст, споразуми земаља региона о стабилизацији и придруживању Европској Унији и СТО споразуми.

Глава 1, под називом „Опште обавезе које се односе на трговину свим робама“, дефинише индустријске производе и питања царинских дажбина на увоз и извоз и дажбина са једнаким дејством, као и квантитативна ограничења. Прецизирано је да нове царинске дажбине на увоз и извоз или наплате чије је дејство једнако царинским дажбинама и другим увозним или извозним дажбинама фискалне природе, неће бити увођене од дана ступања Споразума на снагу, као и да ће сва важећа постојећа квантитативна ограничења бити укинута, те да се неће уводити нова.

Глава 2, утврђује индустријске производе и њихов обим, царинске дажбине на увоз и наплате са једнаким ефектом.

Глава 3, посвећена је пољопривредним производима и дефинише царинске дажбине на увоз и извоз, као и дажбине са једнаким ефектом, квантитативна ограничења на извоз и увоз и мере са једнаким дејством, питања концесија и пољопривредне политике, као и санитарне и фитосанитарне мере. Споразум прецизира да никаква нова оптерећења на увоз или извоз пољопривредних производа неће бити увођена, укључујући и квантитативна ограничења. Регулације санитарних и фитосанитарних мера базира се на СТО споразуму о примени санитарних и фитосанитарних мера.

Глава 4, обрађује техничке препреке у трговини, које се односе на техничке прописе, стандарде и поступке везано за оцену усклађености, као и одговарајуће мере. Ставови садржани у Споразуму у потпуности су усаглашени са СТО споразумом о техничким препрекама у трговини.

Глава 5, садржи опште одредбе. У оквиру ове главе дефинисана су оперативна правила - *правила о пореклу* као и сарадња на пољу царинске управе, правила домаћег опорезивања и изузеци који се предузимају у погледу безбедности. Дефинисана су, такође, правила конкуренције – државних монопола, правила конкуренције међу предузећима и државне помоћи, као и правила о заштити континента - дампинг и опште заштитне мере.

Глава 6, носи назив „Нова трговинска питања” и новина је у односу на оригинални ЦЕФТА текст. У глави су обрађене услуге, улагања, владине набавке и заштита права интелектуалне својине. На овај начин правно су регулисане потпуно нове области, чиме је ЦЕФТА текст знатно осавременењен.

Глава 7, односи се на прописе о спровођењу Споразума, при чему су дефинисана питања арбитраже, рада заједничког комитета, процедура и транспарентности, као и питања важења, трајања и одустајања од Споразума.

Саставни део Споразума су и следећи анекси (анекс 3, ЦЕФТА споразума на који ће бити посебно обрађена пажња приликом израде ове рада):

Анекс 1: Пољопривредни производи;

Анекс 2: Листа индустријских производа који нису либерализовани даном ступања Споразума на снагу;

Анекс 3: Пољопривредне концесије;

Анекс 4: Правила о пореклу;

Анекс 5: Метода административне сарадње у царинским питањима;

Анекс 6: Билатерални споразуми о инвестицијама;

Анекс 7: Споразуми и конвенције у области заштите права интелектуалне својине;

Анекс 8: Именовање медијатора;

Анекс 9: Конституисање и функције Арбитражног суда.

3.2. ПРОЦЕС ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈЕ ТРГОВИНЕ У РЕГИОНУ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Како би убрзала економски опоравак и нормализовала односе у региону, међународна заједница је основала Пакт за стабилност југоисточне Европе. Радна група за либерализацију и олакшице трговине идентификовала је администра-тивно-трговинске баријере и пратила њихово смањивање. Садржај свих споразума треба да буде у складу са правилима СТО. Треба да обезбеди ефикасно функци-онисање поступка за олакшавање укидања царина, примену заједничког скупа преференцијалних правила о пореклу и поједностављивање царинских поступака, нарочито на граничним прелазима.

Билатерални споразуми о слободној трговини требало би значајно да увећају привлачност региона страним инвеститорима. У (табели 2.) дат је приказ парафираних и потписаних споразума.

Табела 2. Споразуми о слободној трговини у Југоисточној Европи до јуна 2006. године.

УМНИК	СРЈ-СЦГ	РУ	МОЛ	БЈРМ	ХР	БУГ	БиХ	Ал	
Потписан	Ступио на снагу 01.06.2002.	Ступио на снагу 01.12.2004.	Ступио на снагу 01.05.2004.	Ступио на снагу 01.07.2002.	Ступио на снагу 01.01.2005.	Ступио на снагу 01.12.2004.	Ступио на снагу 01.12.2004.	Ступио на снагу 01.12.2004.	БиХ
Разматрање	Ступио на снагу 01.06.2004.	ЦЕФТА 01.01.1997.	Ступио на снагу 01.11.2004.	Ступио на снагу 01.01.2000.	ЦЕФТА 01.03.2003.		Ступио на снагу 01.12.2004.	Ступио на снагу 01.09.2003.	Бугарска
Преговори у току	Ступио на снагу 01.07.2004.	ЦЕФТА 01.03.2003.	Ступио на снагу 01.10.2004.	Ступио на снагу 11.06.1997.		ЦЕФТА 01.03.2003.	Ступио на снагу 01.01.2005.	Ступио на снагу 01.06.2003.	Хрватска
Потписан	Ступио на снагу 07.10.1996.	Ступио на снагу 01.01.2004.	Ступио на снагу 01.01.2005.		Ступио на снагу 01.07.2002.	Ступио на снагу 01.01.2000.	Ступио на снагу 01.07.2002.	Ступио на снагу 15.07.2002.	Македонија
	Ступио на снагу 01.09.2004.	Ступио на снагу 17.11.1994.		Ступио на снагу 01.01.2005.	Ступио на снагу 01.10.2004.	Ступио на снагу 01.11.2004.	Ступио на снагу 01.05.2004.	Ступио на снагу 01.11.2004.	Молдавија
Прелиминарне анализе	Ступио на снагу 01.07.2004.		Ступио на снагу 17.11.1994.	Потписани 01.01.2004.	ЦЕФТА 01.03.2003.	ЦЕФТА 01.01.1997.	Ступио на снагу 01.12.2004.	Ступио на снагу 21.02.2003.	Румунија
		Ступио на снагу 01.07.2004.	Ступио на снагу 01.09.2004.	Ступио на снагу 07.10.1996.	Ступио на снагу 01.07.2004.	Ступио на снагу 01.06.2004.	Ступио на снагу 01.06.2002.	Ступио на снагу 01.08.2004.	СРЈ-СЦГ
		Прелиминарне анализе		Преговори у току		Разматрање	Преговори у току	Ступио на снагу 01.10.2003.	УМНИК

Извор: www.siepa.sr.gov.ju/zonaslobodnetrgovine/sporazumi/2006.

Континуираном анализом имплементације потписаних билатералних споразума дошло се до закључка да је, без обзира на сличност основних одредаба, такав приступ проблематичан. Овим споразумима била је успостављена различита шема либерализације и дефинисано да ће до краја прелазног периода увозне царине и дажбине са истим дејством бити укинуте за 90% вредности трговине (*хистограм 1.*). Динамика снижавања царина за осетљиве индустријске производе пажљиво је планирана и процентуално одређена.

Хистограм 1. Динамика снижавања царина за осетљиве производе са земљама региона

Извор: www.siepa.sr.gov.rs, 2007.

Док је у области индустријских производа то у значајној мери остварено, у области пољопривреде ови циљеви либерализације нису испоштовани због јаке заштите и обухвата малог броја тарифних ставова. Билатерални споразуми су обухватили различите листе заштићених производа, али су уз изостанак механизма за усаглашавање и коначно смањење те листе, били ограничене за наставак либерализације трговине. Потреба за јединственим мултилатералним споразумом јесте био очекивани след већ постигнуте либерализације. С обзиром

да су све земље региона усагласиле билатералне споразуме и да су на путу да испуне критеријуме за приступање СТО, оно што је уследило је приступање ЦЕФТА споразуму, као једном од понуђених модела у хармонизацији одредаба споразума о слободној трговини. Постојећи ЦЕФТА споразум обновљен је и допуњен новим областима. Приликом усаглашавања ставова посебна пажња посвећена је дефинисању транзиционих рокова, усклађености са споразумима Светске трговинске организације (решавање спорова, субвенције, јавни монополи, фискална дискриминација, техничке препреке трговини, порекло робе, итд.). Како би се сачинили анекси који дефинишу листу пољопривредних производа за снижење или елиминацију царинских дажбина на увоз, одржани су бројни билатерални састанци. Идеја о оснивању Секретаријата, као тела које ће водити административно техничке послове, наишла је на различит пријем, од тога да треба наставити са праксом ЦЕФТА без институција и седишта, до јасно изражених ставова о потреби његовог оснивања.

Што се тиче организације ЦЕФТА, њена организациона структура била је врло једноставна. На такву организациону структуру, која је чланицама омогућавала међусобну сарадњу у остваривању програма либерализације трговине, од самог почетка је веома позитивно гледано. Организација није имала институције и седиште, већ је једини орган за сарадњу био „заједнички комитет”, који су чинили високи званичници држава чланица и то се показало врло успешним. Ослањање на сопствене снаге и класичну форму међудржавне сарадње, без примеса „наднационалности”, показало се успешним у припреми за пуноправно чланство у Европску Унију. Земље које су потписале првобитни текст ЦЕФТА из 1992. године, организовале су управљање Споразумом кроз систем ротације на место председавајућег на период од по једне године, (www.siepa.sr.gov.rs, 2007.). Земља која би у том тренутку председавала ЦЕФТОМ, председавала би Заједничким комитетом на свим нивоима и била би задужена за покретање и организацију свих састанака. Овакав вид председавања не захтева веће административне и финансијске напоре од земаља потписница, сем у периоду председавања, када званичници земље која председава преузимају значајну одговорност за ЦЕФТА активности. Због тога су неке од земаља потписница предлагале да се оваква организација примени и на ЦЕФТА 2006, јер се показала изузетно успешном. Од 2001. године до данас, регионална трговинска политика у југоисточној Европи развијала се и примењивала под надзором Радне групе за трговину у оквиру Пакта за стабилност, која је надгледала напредак и промовисала даљу либерализацију у овој области. Када је на снагу ступио ЦЕФТА 2006, вођење регионалне трговинске политике и одговорност за ту политику усмерени су на

институционалне/ управљачке структуре које су основане овим Споразумом (мешовити комитети и једногодишњи мандати за председавајуће земље). Како би се могли остварити повећани захтеви, основан је Секретаријат, а исти је имао задатак да обезбеђује техничку и административну подршку заједничком комитету и сваком подкомите-ту који је основан у оквиру ЦЕФТА, као и да надгледа примену ЦЕФТА, пружа и ажурира информације и координира свим врстама помоћи од стране донатора.

Преговори за усаглашавање Споразума о измени и приступању Србије централноевропском споразуму о слободној трговини, ЦЕФТА 2006, показали су (www.siepa.sr.gov.rs, 2007.):

- Да је српско законодавство слабо усаглашено са међународним стандардима,
- Да су коментари српске делегације најчешће били подударни са коментарима земаља које су далеко одмакле у процесу ЕУ интеграција,
- Да ће потписивање Споразума ЦЕФТА 2006 за Србију подразумевати преузимање обавеза чије ће испуњавање бити значајан корак ка ширим интеграцијама.

Може се такође констатовати да је примена ЦЕФТА 2006 омогућила:

- Транспарентност и стандардизованост за пословно окружење,
- Већи утицај на трговину и инвестиције,
- Једноставније управљање за владе,
- Јачање регионалне сарадње, што је и пут ка ЕУ интеграцијама,
- Јачање капацитета за боље спровођење прописа.

3.3. ПОЉОПРИВРЕДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЦЕФТА СПОРАЗУМ

Пољопривреда је имала веома важно место приликом ратификације, а затим и потписивања споразума ЦЕФТА 2006. Значај пољопривреде проистиче из бројних специфичности које је издвајају од других грана привреде, па се у свим наведеним преговорима одвојено третирају индустријски и пољопривредни производи. Међутим, треба нагласити да је трговина пољопривредним производима много мање либерална од трговине индустријским производима. Тако је било и у раније потписаним билатералним споразумима Савезне Републике Југославије, односно Државне заједнице Србија и Црна Гора, са садашњим чланицама ЦЕФТА 2006. У основи потписивања новог ЦЕФТА споразума била је идеја да се ранији билатерални споразуми преточе у један јединствени споразум, у чијим ће се анексима наћи раније договорене међусобне билатералне концесије. Томе треба додати један од основних принципа ЦЕФТА споразума - да се постигнути ниво либерализације мора задржати или евентуално повећати током саме примене ЦЕФТА споразума. Са земљама као што су Албанија, Бугарска, Хрватска, Молдавија и Румунија, Државна заједница Србија и Црна Гора није имала потпуно либерализовану трговину, тако да су значајно место у билатералним концесијама за пољопривредне производе представљале преференцијалне квоте (увоз дефинисаних количина производа без царинских оптерећења или уз царинске стопе знатно ниже од важећих). Подела заједничких квота између Црне Горе и Србије био је један од првих задатака Србије. То је урађено у почетној фази ЦЕФТА преговора и о томе су обавештене земље потписнице ранијих споразума на које се те квоте односе.

Након добијања њихове сагласности, током друге фазе ЦЕФТА преговора, постигнута је додатна либерализација у трговини са нашим суседима, и то путем потпуне либерализације за неке групе пољопривредних производа и кроз повећавање преференцијалних квота. Румунија и Бугарска постале су чланице Европске Уније у јануару 2007. године, па са ове две земље није било потребе за преговорима о додатним концесијама. Молдавија, са којом се одвијала трговина свега неколико производа није либерализована, а иста није исказала жељу за додатном либерализацијом у овој фази, док је са осталим потписницама ЦЕФТА 2006 (Босном и Херцеговином, Црном Гором, Македонијом и УНМИК-ом) већ раније био постигнут одређени степен либерализације трговине. За разлику од индустријских производа, Споразумом није утврђен рок за потпуну либерализацију трговине пољопривредним производима, већ је дефинисано да ће се након две године од потписивања

Споразума дате концесије преиспитати, и по могућности, повећати степен либерализације. У сваком случају, успостављање зоне слободне трговине, као један од основних циљева ЦЕФТА Споразума (дефинисан првим ставом члана 1 Споразума), биће постигнут до краја 2010. године уколико најмање 90% укупне трговине буде потпуно либерализовано, чиме се омогућава да један део трговине пољопривредним производима остане нелиберализован.

3.4. ПОТЕНЦИЈАЛИ АГРОИНДУСТРИЈСКОГ КОМПЛЕКСА СРБИЈЕ УНУТАР ЦЕФТА СПОРАЗУМА

Споразум ЦЕФТА нуди знатно повољнији приступ тржишту од око 30 милиона потрошача. За производе као што су вино, пиво, млеко и млечни производи, месне прерађевине, дуван и други, тржиште Албаније може бити веома интересантно. Једно од важних достигнућа ЦЕФТА споразума јесте забрана било каквих извозних субвенција између партнера. Извозне субвенције, које су примењивале и неке од ЦЕФТА потписница, представљају меру са највећим негативним ефектом на принципе слободне трговине. ЦЕФТА садржи и мере заштите од прекомерног увоза (*Special and General Safeguard Measures*), као и антидампинг мере. Уколико настану поремећаји на тржишту, те мере може примењивати свака од страна. Дијагонална кумулација у оквиру дефинисања правила о пореклу робе пружа могућност да се, као домаћи производи, извозе производи у чијем су саставу уграђене сировине пореклом из земаља чланица ЦЕФТА. Оно што је веома битно је да ЦЕФТА не ограничава земље потписнице у примени мера аграрне политике којима ће подржавати домаћу производњу, јер ту за све чланице важе иста правила и принципи Светске трговинске организације. Србија у перспективи има нову шансу на регионалном тржишту за извоз производа који су већ конкурентни и који могу имати знатно веће учешће у укупном извозу (вино, пиво, минерална вода, кондиторски производи, цигарете, поврће, воће, неке врсте меса и месних прерађевина, млечни производи, лековито биље и друго). Не треба заборавити чињеницу да Србија представља средњу, неразвијену привреду са великим структурним диспропорцијама које су наслеђене из претходног система, а погоршане годинама изолације и лоших односа са међународном заједницом (*Козомара Јелена, 2006.*). Иницијатива која је покренута за формирање зоне слободне трговине Југоисточне Европе представља огромну шансу за привреду Србије. Пре свега, Србија географски припада Европи па самим тим и тежи интеграцији у Европску Унију. С друге стране, Европска Унија захтева од земаља региона да прво науче да сарађују међусобно како би могле сарађивати са њом, и у том смислу је поставила бројне услове за пријем у чланство. Што

се тиче структуре извоза Србије, она је врло лоша (Стратегија подстицања иностраних улагања, 2006.) и може се навести неколико фактора у прилог ове тврдње (Ковачевић, 2002.):

- Недостатак квалитетне робе намењене страним тржиштима;
- Непромењена структура робе, још увек у корист сировина и производа ниске фазе прераде;
- Неинвентивност домаће производње;
- Занемарљиво присуство лиценчне производње, производних кооперација, "јоинт вентуре" пројеката;
- Недовољно уређена законска регулатива;
- Континуитет државне интервенције у слободном протоку роба намењених страним тржиштима;
- Неодговарајућа пратећа документација, често неприхватљива за већину земаља – дестинатера наше робе;
- Непостојање адекватног и редовног система стимулације и субвенција стратешких пољопривредних производа;
- Недовољно развијен систем квалитета;
- Скупо банкарство, неспремно за улогу активног учесника у ланцу пољопривредне производње и промета;
- Неразвијеност, заостајање и међународна неусклађеност углавном свих видова транспорта, посебно железничког.

Способност националне привреде да извози, према класичним теоријама међународне трговине, резултат је њене компаративне предности и богатства природних ресурса (Ковачевић, 2002.). То је оно што многе анализе имају као приоритет када истражују конкурентност конкретне националне привреде. Али, понекад, извоз једне националне привреде може бити резултат посебног трго-винског режима који постоји између те и других националних привреда. То значи да не само природа и природни потенцијали, већ и трговинска политика, утичу на трговинске токове у области агроиндустријских производа. Истовремено, примена ЦЕФТА споразума мора се узети у обзир и при дефинисању будуће аграрне политике, јер се највећи део укупне спољне трговине пољопривредним производима одвија на регионалном тржишту. Инструменти подстицајне политике треба да, поред испуњавања других циљева, теже и изједначавању конкурентских услова на тржишту.

3.5. ТЕХНИЧКЕ БАРИЈЕРЕ У ТРГОВИНИ ПОСМАТРАНЕ СА АСПЕКТА ЦЕФТА СПОРАЗУМА

У последњих 30 година значај техничких баријера у међународној трговини је у порасту, како у релативном, тако и у апсолутном смислу. У релативном смислу, оне су постале значајније због тога што су многе традиционалне баријере, као што су царинске дажбине и квантитативна ограничења, у великој мери уклоњене усвајањем ГАТТ-а (Општег споразума СТО о царинама и трговини робама) и бројних споразума о слободној трговини. Значај техничких препрека трговини је порастао и у апсолутном смислу. Наиме, владе су сада све свесније потребе за заштитом рада, потрошача и животне средине. Свест о овој потреби резултирала је техничким законодавством које покрива све више производа и подразумева све строжије захтеве. Овакво техничко законодавство може бити, и обично јесте, у потпуности легитимно, али исто ствара препреку у међународној трговини. Техничке препреке у трговини могу бити узроковане општим захтевима за производе у одређеној држави (или конкретној економској области). Овакви захтеви могу се односити на карактеристике производа, процесе и методе прои-зводње, паковање, означавање, информације о производу које треба пружити, као и на оцену усаглашености. Карактеристике производа се, између осталог, могу односити на дизајн, димензије, безбедност, перформансе, хемијски састав, нутри-ционистичку вредност итд. Када карактеристике производа није могуће измерити или тестирати, тада се „углавном” користе захтеви који се тичу процеса и метода производње. Захтеви који се односе на паковање, обележавање и информације које треба пружити о производу стално се повећавају. То се посебно односи на прехрамбене производе и осталу потрошачку робу. Уместо да се прописују одре-ђене карактеристике производа, коначан избор препушта се информисаном потро-шачу. Када овакви захтеви варирају од државе до државе, појављују се препреке у трговини и оцењивање усаглашености мора се понављати за сваку државу пона-особ. Третман техничких баријера у трговини у Споразуму ЦЕФТА заснива се на поштовању правила које у овој области дефинише Споразум СТО о техничким баријерама у трговини. Овај споразум има за циљ да обезбеди услове у којима прописи, стандарди, процедуре тестирања и сертификације неће стварати непотре-бне трговинске баријере. Избегавање непотребних препрека у трговини за владе значи да приликом припремања, усвајања или примене техничких прописа ради реализације извесних циљева политике дате земље преговори неће бити рестриктивнији према трговини. Дакле, потребно је испунити њихове легитимне циљеве, као што су национална безбедност, заштита живота, здравља и безбедност људи,

животиња или биљака, као и заштита животне средине. Идентификовању и елиминацији техничких баријера у трговини међу земљама региона Југоисточне Европе у Споразуму ЦЕФТА посвећена је *Глава 4*. Она дефинише обавезе потписница да неће уводити нове непотребне техничке баријере у трговини, као и да ће сарађивати у процесу хармонизације техничких прописа, стандарда и обавезних процедура оцењивања усаглашености, а са циљем елиминације техничких баријера у трговини. Споразум, такође, дефинише и обавезу потписница да нацрт било ког новог техничког прописа или стандарда, најмање деведесет дана пре усвајања, пошаљу Заједничком комитету, органу који је задужен за администрирање и надзор над имплементацијом Споразума. Потписнице обавештавају Заједнички комитет и о евентуалној сумњи да је друга потписница увела или намерава да уведе неку меру која би представљала непотребну техничку баријеру у њиховој међусобној трговини. Уколико консултације у оквиру Заједничког комитета не дају исход који би задовољио обе стране у спору, Заједнички комитет може предложити одговарајуће мере. Санитарне и фитосанитарне мере се дефинишу као све мере које се примењују у циљу (*Хамовић Владана, и сар. 2007.*):

- Заштите живота и здравља људи или животиња од ризика проузрокованих присуством адитива, контаминирајућих материја, токсина или микроорга-низма - узрочника болести у храни;
- Заштите живота људи од болести које преносе биљке или животиње;
- Заштите биљака или животиња од штеточина, болести или организама – узрочника болести;
- Отклањања или ограничавања друге штете која у земљи може настати уласком или ширењем штеточина.

Мере којима се осигурава безбедност хране за потрошаче, као и спречавање ширења штеточина или обољења међу животињама или биљкама, уводе све земље. Санитарне и фитосанитарне мере могу постојати у различитим облицима, као што су, на пример, захтев да производ мора имати порекло из области која није угрожена заразним болестима, захтев за испитивање производа, специфичан третман или обраду производа, дефинисање максимално дозвољеног нивоа заоста-лих пестицида или дозвољену употребу само одређених адитива у одређеном прехранбеном производу.

Санитарне мере, које се односе на здравље људи и животиња, и фитосанитарне мере, које се односе на здравље биљака, примењују се како на домаће прехранбене производе или на обољења локалног биљног и животињског света, тако и на производе који долазе из других земаља. Санитарне и фитосанитарне мере по својој природи могу резултирати трговинским ограничењима.

Свака влада прихвата чињеницу да нека трговинска ограничења могу бити неопходна за обезбеђивање безбедности хране и заштите здравља биљака и животиња. Али, повремено владе су под притиском да пристану и на више од онога што сматрају довољним за заштиту здравља биљака и животиња и за осигуравање безбедности хране. Од њих се понекад тражи да примењују санитарна и фитосанитарна ограничења како би заштитиле домаће произвођаче од економске конкуренције. Санитарна или фитосанитарна ограничења која се захтевају због заштите здравља могу бити изузетно снажно и ефикасно протекционистичко средство, и због своје техничке сложености могу представљати баријеру која лако завара и коју је веома тешко довести у питање или изузети. У Глави 3 Споразума ЦЕФТА, која дефинише правила у трговини пољопривредним производима, обрађена је примена санитарних и фитосанитарних мера. Обавезе које ЦЕФТА уводи за потписнице у погледу ових мера засноване су на Споразуму СТО о примени санитарних и фитосанитарних мера.

Споразум СТО има за циљ одржавање сувереног права влада да обезбеде онај ниво заштите здравља који сматрају адекватним, али и њихове обавезе да ова суверена права не буду злоупотребљавана у протекционистичке сврхе и да не резултирају непотребним баријерама у међународној трговини. Овај Споразум исто тако утврђује и обавезе потписница да сарађују како би се обезбедили услови за међусобну трговину у којима ће се релевантни прописи примењивати на недискриминаторан начин. Сви евентуални спорови који произилазе из неадекватне примене ових одредби решавају се у оквиру Заједничког комитета и у складу са процедуром Споразума.

3.6. АДМИНИСТРАТИВНА САРАДЊА И ПРАВИЛА О ПОРЕКЛУ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА ПОСМАТРАНА СА АСПЕКТА ЦЕФТА СПОРАЗУМА

ЦЕФТА 2006 дефинише правила порекла и административну царинску сарадњу између царинских служби потписница ЦЕФТА споразума. Протоколом који се односи на дефиницију појма „производи са пореклом“ прописани су услови који морају бити испуњени да би одређена роба добила статус робе са пореклом. С тим у вези, прописано је да ће се производима са пореклом сматрати следећи производи (*Хамовић Владана, и сар. 2007.*):

- Производи који су у потпуности добијени од домаћих сировина,
- Производи који нису у потпуности добијени од домаћих сировина, уколико су испуњени услови наведени у листи обраде и прераде, у складу са *Анексом 2. Протокола.*

ЦЕФТА уноси новину у односу на билатералне споразуме о слободној трговини тако што, поред наведених услова за стицање порекла, омогућава стицање порекла на основу тзв. ЦЕФТА дијагоналне кумулације порекла. ЦЕФТА кумулација у суштини је упрошћен начин стицања порекла производа, при чему се сматра да су производи са пореклом произведени у једној страни уговорници, производи који су финализовани у тој земљи, уколико такви производи укључују материјале са пореклом из друге земље потписнице ЦЕФТА споразума. Производ добија карактеристике "made in" ЦЕФТА, под условом да степен обраде и прераде премашује минималне поступке дораде (поступци за очување робе у добром стању, прање, чишћење, уклањање прашине и др.). Такође, ЦЕФТА кумулација порекла дефинише да ће се сматрати да су производи пореклом из једне стране уговорнице уколико су добијени у тој страни уговорници и уколико такви производи укључују материјале са пореклом из земаља Европске Уније, земаља ЕФТА и Турске, под условом да поступци обраде и прераде премашују минималне поступке (поступци за очување робе у добром стању, прање, чишћење, уклањање прашине и др.). Важно је напоменути да Србија може примењивати наведену одредбу о кумулацији са ЕУ и Турском, с обзиром на то да има потписане билатералне споразуме са њима (Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, односно Споразум о слободној трговини са Турском и земљама ЕФТА).

Уколико робу (сировине, полупроизводи и друго) која се у Србију увози из земаља потписница ЦЕФТА прати доказ о пореклу издат у складу са Споразумом, довољно је на таквим материјалима обавити обраду и дораду изнад минималних поступака да би стекли статус производа са пореклом у Србији. Доказом о пореклу сматрају се: уверење о пореклу робе *EUP 1*. и изјава на фактури.

Административна сарадња између царинских органа у области порекла подразумева доставу имена и адреса царинских органа надлежних за издавање и проверу доказа о пореклу, прибављање отисака печата који се користе ради оверавања уверења, ажурирање тих информација кад је год могуће, као и сарадњу и учествовање у проверама. Узајамна административна сарадња у царинским питањима доводи до прописивања поступака и процедура који се односе на узајамну помоћ царинских органа земаља потписница ЦЕФТА у свим питањима везано за царинске процедуре, а нарочито превенцију, истрагу и спречавање поступака који се односе на кршење царинског закона.

Наиме, са разлогом се намећу правила о пореклу робе (*Хамовић Владана, и сар. 2007.*):

1. Међународна подела рада, у оквиру које се одвија глобална набавка материјала и глобална производња компоненти и готових производа;

2. Трговинске олакшице, које се разматрају и спроводе широм света, уз увођење царинских преференцијала по правилима “најповлашћеније нације”;
3. Ова правила се користе у различите сврхе (управљање квотама, национална статистика, анти-дампинг мере и др.). Основна подела правила о пореклу робе своди се на:
 - Непреференцијална (општа)
 - Преференцијална (уговорна)
 - Made in

На основу непреференцијалних правила о пореклу робе, сматра се да неки производ има порекло када је у потпуности добијен у конкретној земљи или ако је у тој земљи претрпео последњу битну трансформацију.

Битном трансформацијом сматра се:

- Правило промене тарифног броја;
- Правило додате вредности.

Преференцијална правила о пореклу робе примењују се по основу споразума о преференцијалној, односно слободној трговини. Made in, порекло је још увек потцењено, али је врло битно са становишта заштите интелектуалне својине и брендова. Наша земља има четири врсте преференцијала и то са ЕУ, САД, Руском Федерацијом и у оквиру ЦЕФТА споразума. Критеријуми који дефинишу порекло производа су следећи:

- Потпуно добијени производ,
- Довољна обрада или прерада материјала без порекла,
- По основу правила "Промене тарифног броја",
- Додатом вредношћу израженом у процентима специфичним поступцима,
- "Кумулацијом порекла",
- Комбинацијом више поменутих критеријума.

Важно је напоменути да постоје три облика кумулације порекла робе: дијагонална кумулација порекла (у оквиру ЦЕФТА), билатерална кумулација порекла и паневропска кумулација порекла. Дијагонална кумулација порекла представља предност за сваку земљу јер повећава могућности извоза без плаћања царинских дажбина на много ширем тржишту него што омогућава систем билатералне кумулације. Она омогућава да се робе пореклом из било које земље чланице зоне сматрају материјалом са пореклом из земље у којој се користе у производњи готовог производа. Порекло производа стечено на овај начин признаје се само

код извоза у неку од земаља чланица ЦЕФТА зоне слободне трговине. Да би производ стекао порекло мора задовољити услов минималног степена обраде или прераде, а последња, битна обрада или прерада мора бити извршена у земљи порекла производа. Производ који не задовољава претходне услове сматра се производом са пореклом из земље у којој је додат највећи проценат његове вредности. Овим системом омогућава се да три или више земаља могу бити укључене у производњу одређеног производа. Међусобна трговина у зони слободне трговине шест земаља Западног Балкана – ЦЕФТА одвија се без икаквих ограничења за индустријске производе, док извесна ограничења постоје у трговини пољопривредним производима. Систем дијагоналне кумулације биће могућ и са ЕУ, што дефинише Споразум о стабилизацији и асоцијацији (Паневропска кумулација порекла). Развојем система кумулације производа, добија се на значају порекла производа и улога произвођача агроиндустријских производа прилично се мења. Царина поред пружања информација добија све више саветодавну улогу, јер треба да решава проблеме предузећа - како доћи до преференцијала за одређену земљу и како направити уштеде. Ограничења увоза за стицање порекла могу бити различита (у оквиру исте тарифне позиције или у оквиру тарифне позиције готовог производа, правилном калкулацијом неки инпут се може заменити домаћим материјалом или сировином, како би се процентуална ограничења смањила и производ добио порекло). У прерађивачким комплексима развијених земаља се све већа пажња поклања овом питању, па се у оквиру организационе структуре налази посебан сектор за преференцијале где стручњаци разматрају најповољније варијанте за стицање порекла. Такође, постоји систем овлашћених извозника, фирми од посебног поверења, које имају уређен систем трговине и које су доказале да су овладале правилима о пореклу. При изради овог рада важно је да се осврнемо и на паневропску кумулацију порекла, пошто је то крајњи циљ у области либерализације спољнотрговинских односа Србије са Европском Унијом, док је ЦЕФТА споразум предворје овог облика либералне трговине (*Влаховић, Томић, Кузман, 2009.*). Наиме, у паневропски систем кумулације укључене су 32 земље, и то 27 земаља чланица ЕУ, четири земље чланице ЕФТА (Швајцарска, Норвешка, Исланд и Лихтенштајн) и Турска. Да би нека земља ушла у паневропски систем кумулације потребно је да буде чланица Европске Уније, или да има потписане споразуме о слободној трговини са свим земљама које су укључене у овај систем, као и Споразум о стабилизацији и асоцијацији са Европском Унијом. Наведени услови нису и једини. Потребно је и чланство у СТО, као и посебна сагласност Европске Уније.

3.6.1. Нецаринске баријере и заштитне мере које оптерећују примену ЦЕФТА споразума

Нецаринске баријере представљају све облике контролисања увоза и извоза, изузев царина. У Светској трговинској организацији до сада је нотификовано више од 2.000 нецаринских баријера (www.siepa.gov.rs, 2007.). Упоредо са постепеним снижавањем царинских стопа у мултилатералним трговинским преговорима и након закључивања бројних споразума о слободној трговини, нецаринске баријере постају значајан инструмент заштите од иностране конкуренције. Нецаринске баријере увођене су као покушај да се уравнотежи смањени ниво заштите домаћих пољопривредних производа који је изазван снижавањем царина. Нецаринске баријере угрожавају и могу анулирати позитивне резултате либерализације у региону Југоисточне Европе. Неке од основних карактеристика нецаринских баријера на подручју ЈЕ су (Хамовић Владана, и сар. 2007.):

- Комплексне су, тешко их је елиминисати и рестриктивније су од царина;
- Нетранспарентне су и непредвидиве, па уносе нестабилност у пословању;
- Поскупљују и блокирају трговину;
- Решавају се *ex ante* и *ex post*;
- У великој мери их примењују разне земље, а њихову рестриктивност осећају земље потписнице Споразума о либерализацији трговине пољопривредним производима;
- Последица су дубљих проблема у оквиру привреде и националне политике.

Постоји више разних класификација, али основне нецаринске баријере су (*Fao Stat Data Base*, 2008.):

1. Квантитативне рестрикције и слична ограничења (увозне квоте, извозна ограничења, увозне и извозне дозволе, добровољна ограничења извоза, забране увоза или извоза, девизна или друга финансијска ограничења, дискриминаторни билатерални споразуми и бартер трговина).
2. Нецаринске дажбине и сличне мере које се примјењују на увоз (прелевмани, полагање депозита на увоз, антидампиншке дажбине, компензаторне дажбине и порези за изравнање царинског оптерећења).
3. Државна помоћ у трговини, рестриктивна пословна пракса и неке опште мере (субвенције и друге врсте државне помоћи, политика владиних набавки, државна предузећа, владини монополи и ексклузивни трговци, владине мере регионалног развоја, државно финансирање истраживања и развоја, национални системи опорезивања и осигурања, банкарство, транспорт, макроекономске мере, политика конкуренције и

политика имиграције).

4. Царински поступци и административна пракса (поступци царинског вредновања, поступци царинске класификације и поступци царињења).

5. Техничке препреке у трговини (здравствени и санитарни прописи и стандарди квалитета, сигурносни и индустријски стандарди и прописи, прописи о амбалажи и обележавању, укључујући и робне марке, и прописи о оглашавању и коришћењу медија).

6. Интелектуална својина (СТО – непостојање законодавства које регулише и штити интелектуалну својину у великој мери онемогућава и ремети регуларне трговинске токове).

Уколико су нецаринске баријере неопходне да би се заштитили здравље и безбедност људи, животиња, биљака или животне средине, тада је њихово увођење оправдано. Оне обухватају забране увоза, квоте, царинске квоте и дозволе, као мере које ограничавају увоз, или техничке препреке у трговини, санитарне и фитосанитарне мере и контроле квалитета, као мере заштите квалитета и здравља, што не умањује њихов негативан ефекат на трговинске токове. Међутим, нецаринске баријере су у супротности са принципима отвореног тржишта које су усвојиле земље потписнице ЦЕФТА споразума. У перспективи је очекивати интензивније мере на сузбијању нецаринских баријера унутар ЦЕФТА споразума, од стране независних комисија. Примена билатералних споразума о слободној трговини и стварање јединственог тржишта Југоисточне Европе било је ометено постојањем нецаринских баријера. Оне ограничавају и увоз и извоз, повећавајући цене компоненти и сировина на домаћем тржишту, што утиче на смањење извозне могућности домаћих произвођача. Са политичког аспекта, задржавање неоправданих нецаринских баријера смањује притисак на друге регионалне трговинске partnere да наставе своје процесе отварања тржишта. У оквиру Пакта стабилности урађена је Студија о нецаринским баријерама у региону Југоисточне Европе, којом би се решили овакви проблеми. Овом студијом су се покушале идентификовати нецаринске баријере у региону, утврдити приоритети и предложити мере за њихово елиминисање, укључујући и активности на нивоу региона. Најзначајније баријере у региону су: неефикасна администрација и процедуре на граничним прелазима, недостатак међународно признатих акредитационих и сертификационих тела, непримењивање ЕУ и међународних стандарда и техничких регулатива, проблеми ресурса и неадекватна инфраструктура, компликован визни режим. Може се закључити да нецаринске баријере у региону не користе као систематске мере трговинске политике, већ се крећу у виду забрана и дозвола, које се уводе из безбедносних и

еколошких разлога, затим у виду рестрикција које се примењују у циљу заштите интереса одређеног сектора или националне политике, закључно са баријерама које настају као споредан ефекат неких других приоритета економске политике. У земљама региона веома се ретко предузимају условне мере заштите које подразумевају антидампинг, компензаторне и заштитне мере. Ове трговинске мере предмет су детаљне и транспарентне процедуре договорене на међународном нивоу (СТО), тако да се њихова примена и ефекти могу пратити. Трговинске баријере у области пољопривреде, као и хроничан недостатак средстава, јављају се на сличан начин у већини земаља региона. Због тога су потребне значајне инвестиције и унапређен систем који би примењивао међународне стандарде у вези процедура, квалитета и конкурентности. Он би укључивао и инвестиције у изградњу институција и обуку кадрова, па би донаторску помоћ међународне заједнице требало фокусирати на ову област. Решавањем ових проблема помогло би се економском опоравку и даљем развоју целог региона. Када се ради о идентификовању, разматрању и елиминисању нецаринских баријера и када је реч о активностима и мерама које је због тога потребно предузети, уочава се недостатак формалних и неформалних канала преко којих се могу брзо утврдити и разврстати чињенице и решења која се односе на појединачне случајеве.

У свакој од земаља потписница ЦЕФТА споразума због тога је потребно успоставити централни референтни пункт за нецаринске баријере и објавити његово постојање. Ту би привредници и земље у региону могли упутити жалбе и изразе забринутости. У свакој од земаља региона направљен је први корак ка том циљу тако што је именована централна контакт особа за нецаринске баријере. Такође, у току је формирање формалних структура унутар којих би се ова проблематика решавала. За проналажење непотребних баријера у трговини и за проналажење начина њиховог елиминисања веома је важна размена информација између земаља. Контакт особе у различитим земљама упоређују податке и искуства, и од тога имају знатне користи, нарочито у проблемима који су заједнички у региону, јер проблеми који дотичу све чланице могу често имати и заједничка решења. Процес хармонизације домаће регулативе са правилима СТО и регулативом Европске Уније је значајна активност у правцу елиминисања великог броја баријера у трговини између земаља потписница ЦЕФТА споразума. Појављивање нецаринских баријера може бити смањено координираним усвајањем нових прописа и стандарда, па регионални приступ у хармонизацији различитих прописа који се тичу трговине, може помоћи у њиховом избегавању. Србија није примењивала нецаринске баријере у оној мери у којој су то чиниле остале земље региона. До сада су направљени значајни и суштински кораци у елиминисању нецаринских баријера. Укинуте

су извозне царине и континенти, као и дискриминаторни третман акцизних производа, посебно дувана. Ово указује на то да се Србија определила за максимално поштовање принципа и начела слободне трговине садржаних у ЦЕФТА споразуму. Она уједно исти такав приступ очекује и од својих партнера земаља потписница. Председници влада земаља потписница ЦЕФТА споразума обавезали су се заједничком декларацијом да ће њихове земље континуирано идентификовати, разматрати и настојати да уклоне нецаринске баријере у трговини, што је део споразума.

Приступањем Централноевропском споразуму о слободној трговини, ЦЕФТА, дефинисан је ефикасан механизам решавања трговинских спорова, заснован на релевантним споразумима Светске трговинске организације (СТО). ЦЕФТА споразум је област заштитних мера регулисала кроз „Правила о заштитним мерама у неподвижним ситуацијама”.

3.6.2 Антидампинске мере

Споразумом ЦЕФТА предвиђа се да страна уговорница може предузети одговарајуће мере у складу са Споразумом СТО уколико утврди да у трговини са другом страном долази до дампинга. По СТО споразуму из 1994, дампингом се сматра извоз производа по цени нижој од нормалне цене која се наплаћује у земљи извозници за исти производ (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). На све производе који су предмет дампинга дозвољава се наплата антидампинг дажбине, уз назнаку да она не сме бити већа од дампиншке марже односног производа. Да би, у складу са СТО правилима, земља чланица могла наплаћивати антидампиншке дажбине потребно је да се најпре докаже постојање дампинга, затим да се израчуна дампиншка маржа и да се утврди да ли постојећи дампинг наноси штету држави у коју се увози или прети да доведе до наношења штете тој држави.

3.6.3. Опште заштитне мере

ЦЕФТА предвиђа предузимање заштитних мера у складу са Споразумом СТО о заштитним мерама, под условима дефинисаним у Заједничкој декларацији. Заштитне мере уводе се у случају када се било који производ увезе у толикој количини да изазове (или прети да изазове) озбиљну штету за домаће произвођаче сличних или директно конкурентних производа, или уколико такав увоз изазове тешкоће у области агара, што би за последицу могло да има озбиљан тржишни и економски поремећај. Заштитне мере уводе се када повећани увоз одређених производа наноси или прети да нанесе озбиљну

штету домаћем агроиндустријском комплексу земље увознице. Оштећена страна може суспендовати обавезу у целини или делимично, може да повуче или измени концесије, до оне мере и за оно време колико је потребно да би се предупредила или исправила штета. Најчешће заштитне мере су количинска увозна ограничења. Споразум о заштитним мерама регулише примену заштитних мера у СТО и њиме се уводе временски рокови и ограничава трајање заштитне мере на највише осам година. Привремена заштитна мера може бити уведена у случају критичних околности и заснована на прелиминарном одређивању озбиљне штете. Таква привремена мера не сме трајати дуже од 200 дана (*Поповић Весна, Катих, 2007.*).

3.7. УСЛОВИ ЗА ПРЕДУЗИМАЊЕ ЗАШТИТНИХ МЕРА У ОКВИРИМА ЦЕФТА СПОРАЗУМА

Услови и процедуре за предузимање мера које ће стране, пре покретања поступка за примену заштитних мера, предузети дефинисани су ЦЕФТА споразумом. Стране у спору требало би да покушају да реше све међусобне разлике кроз директне консултације. Страна која разматра увођење заштитних мера, о томе у најкраћем року мора да обавести стране уговорнице и заједнички Комитет, уз достављање свих значајних информација. Случај ће бити испитан без одлагања од стране Комитета и биће донешена препорука како да се елиминишу пријављени проблеми. Ако се у року од 30 дана од дана пријављивања случаја заједничком Комитету не донесе таква препорука, страна која се жалила може усвојити заштитне мере у циљу решавања проблема, о чему мора информисати остале стране и заједнички Комитет. Заједнички Комитет има функцију да надзире примену ових мера ради њиховог што бржег ублажавања или укидања. Када спровођење претходне процедуре није могуће због неких изузетних околности које захтевају хитно деловање, страна увозница тада може применити неопходне привремене мере, али не дуже од 200 дана. О тим мерама доставља се обавештење без одлагања и заказују се консултације између страна што је пре могуће. Јединствени споразум уједно обрађује проблематику која се односи на платни биланс. Овим споразумом дефинисано је да једна од страна може усвојити рестриктивне увозне мере на принципу (*ерга омнес*) у складу са одредбама СТО, када има озбиљне тешкоће у погледу платног биланса или јој непосредно прете такве тешкоће. Страна која усваја рестриктивне мере треба одмах да обавести другу страну о увођењу таквих мера. Ове мере имају ограничено трајање и не могу трајати дуже од периода који је неопходан да се поправи ситуација у платном билансу. Укидају се када више не постоји оправдање за њихово задржавање.

Заједничком декларацијом, стране уговорнице ЦЕФТА споразума обавезале су се да неће примењивати антидампиншке, компензаторне и заштитне мере пре него што издају детаљне интерне прописе који дефинишу правила и процедуре и одређују техничка питања везано за примену таквих мера (*Fao Stat Data Base, 2008.*). Стране ће обезбедити пуну усклађеност својих интерних прописа са релевантним одредбама СТО и Споразума о имплементацији, Споразума о субвенцијама и компензаторним мерама, као и Споразума о заштитним мерама. Након имплементације оваквог законодавства, Стране ће наплаћивати антидампиншке и компензаторне царине и примењивати заштитне мере које су потпуно усклађене са релевантним одредбама СТО.

3.8. АРБИТРАЖА УНУТАР ЦЕФТА СПОРАЗУМА

Уколико дође до спора између страна потписница ЦЕФТА споразума због тога што одређена страна не примењује јасно дефинисана правила Споразума о слободној трговини, спор се решава путем арбитраже – медијације. Зона слободне трговине Југоисточне Европе је изазов који Србији отвара могућност за бржи привредни раст. Неке од користи које Србија очекује применом овог Споразума су прилив директних страних инвестиција у области аграра, слободан проток робе и капитала и вишеструко повећање размене пре свега извоза пољопривредних производа, што може навести друге стране потписнице споразума да преиспитају ставове о слободној трговини. Зона слободне трговине је тест способности за пословање на отвореном тржишту агроиндустријских производа. У циљу њиховог прилагођавања и подизања квалитета пољопривредно прехрамбених производа, Србија би у перспективи морала имати интензивнији приступ према агроиндустријском комплексу и то кроз значајније субвенционисање пољопривредне производње, интензивнији приступ кредитирању агроиндустријског комплекса, као и поједностављивање процедура одобравања гаранција у области пољопривреде. Неке земље потписнице ЦЕФТА споразума су у протеклом периоду имале приговоре на негативне спољнотрговинске билансе у области пољопривредних производа. Медијација и арбитража представљају први корак у решавању таквих приговора. Арбитража је свакако једна од активности која је у вези са спољнотрговинским пословањем. Спољнотрговинска арбитражна комисија формирана је крајем 2005. године и тада је вансудско решавање спољнотрговинских спорова добило институционални облик. Међународна заједница има све више захтева за вансудско решавање спорова, што намеће обавезу јачања и промоције арбитражног суда. У том циљу, потписани су

споразуми о сарадњи са арбитражним судовима других земаља из окружења. Преговори о тексту Средњеевропског споразума о слободној трговини, ЦЕФТА 2006, обухватили су и уобличавање текста Споразума и формулисање одредби које се тичу решавања спорова међу странама потписницама. Ставови представника земаља у много чему су се разликовали (на пример, која правила користити у арбитражном поступку или ко треба да одреди арбитра ако стране у спору то не учине), с обзиром на богату теорију и праксу у решавању спорова у међународним односима. Прописивање процедура, односно упућивање на постојећа правила, на прецизан, недвосмислен и међународно прихватљив начин били су идеја водиља током преговора. Дошло се до решења којима су предвиђена три начина решавања спорова, као и правила за сваки од њих. Споразумом су обухваћене непосредне консултације, медијација и на крају арбитража. У поступку мирења примењиваће се Правила УНЦИТРАЛ-а о мирењу (УНЦИТРАЛ–Комисија Уједињених нација за међународно трговинско право), а у арбитражном поступку Опциона правила Сталног арбитражног суда у Хагу за решавање спорова између две државе, чиме је постигнут висок степен правне сигурности.

Озбиљан и предан рад представника страна уговорница на сређивању, и уобличавању текста Споразума, различити ставови по одређеним питањима и дуготрајне дискусије довели су до квалитетних и за све прихватљивих решења, односно постизања жељеног циља - да се правно уобличи јасан и применљив текст Споразума о могућностима арбитраже.

3.9. АНАЛИЗА ИЗВОЗА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ЗЕМЉЕ ПОТПИСНИЦЕ ЦЕФТА СПОРАЗУМА

3.9.1. Природно - економске карактеристике Републике Србије

Република Србија се налази на најповољнијем подручју северне географске ширине, умерено континенталне климе са четири годишња доба и четири климатска подручја, веома погодне за пољопривредну производњу. На северу допире у Панонску низију, па Војводину одликују простране лесне заравни и терасе (Бачка, Банат, Срем; 80-120 м) и простране равнице дуж река; источно од Тисе простире се равничарски Банат (75-80 м). У делу Срема налази се око 75 км дуга, ниска планина Фрушка гора (Црвени чот, 538 м), а у Банату су Вршачке планине (Гудурички врх, 641 м). Најнижи део Србије је у Неготинској крајини – ушће Тимока у Дунав (око 28 м). У југозападној

Србији преовлађују некарбонатне стене и прилично заравњене планине, нпр. Златибор (Торник, 1497 м), Голија (Јанков камен, 1847 м) и Јавор (1519 м). На југоистоку Динарске планине завршавају се планинским ланцем Проклетије (Ђеравица, 2656 м). Јужно од Метохијске котлине почиње Шарско-пиндски планински систем са више од 80 км дугом Шар-планином на граници према Македонији (Црни врх, 2585 м). Србија располаже са око 5.111.000 хектара пољопривредне површине (0,60 ха по становнику), 4.255.000 ха обрадиве површине (0,50 ха по становнику) што је изнад стандарда земаља Европе. У неким земљама Европе обрадиве површине по становнику износе: Холандија 0,06 ха; Немачка 0,19 ха; Мађарска 0,51 ха; Италија 0,20 ха; Француска 0,33 ха; Данска 0,50 ха. У приватном власништву се налази 84% пољопривредног земљишта (3.574.200 ха), а у власништву државе и предузећа 16% (680.800 ха). Однос шумске и пољопривредне површине (39:61) је такође повољан и изнад је односа у Европи, а рапидно превазилази просек унутар ЦЕФТА споразума и представља велику предност за успешан развој пољопривредне производње (www.stat.gov.rs, 2009.).

Водени токови Републике Србије су такође повољни, али недовољно искоришћени. Канал Дунав-Тиса-Дунав највећи је јединствен хидросистем у свету и не користи се у довољној мери за пољопривредну производњу. Наиме, највећа река је Дунав (2848 км), са већим левим притокама Тисом (966 км) и Тамишем (359 км). Највећа десна притока је Сава (974 км) са притоком Дрином (346 км), која има два изворишна крака Пиву (34 км) и Тару (141 км). Највећа притока Дрине је Лим (220 км). Друга велика притока Дунава јесте Велика Морава (185 км), која настаје од Јужне Мораве (295 км), с притоком Нишавом (218 км), и Западне Мораве (308 км), с притоком Ибром (272 км). Трећа велика десна притока Дунава јесте Тимок (202 км). Речни токови се такође веома мало користе за наводњавање. Од укупних обрадивих површина, под системом за наводњавање тренутно је свега 1,6% површина (78.000 ха). У Србији постоје издиференцирани рејони појединих производњи: у равничарским регионима Војводине, Поморавља, Посавине, Тамнаве, Крушевачког и Лесковачког Поља успешно се реализује механизована ратарска и повртарска производња (жита, индустријске и повртарске културе); на брдовитим и брежуљкастим пределима успешно се реализује производња воћа, грожђа и стоке. Брдско-планинска подручја Златибора, Рудника, Старе Планине, Копаоника и Шар-планине су идеална за успешну производњу и развој овчарства, говедарства и шумарства.

Најзначајније пољопривредне области Републике Србије су лесне заравни Војводине и долине дуж већих река (жито, индустријске биљке), брежуљкасти рубови Панонске низије (земљорадња, свињарство, воћарство и

виноградарство) и долина Велике, Јужне и Западне Мораве. У планинским крајевима преовлађује екстензивно сточарство (овце, говеда) и пољопривреда за личне потребе. Војводина важи за житницу Србије, у њој се највише гаји пшеница (1,37 мил.т), у речним долинама и кукуруз (3,83 мил. т). Друге културе су јечам (197 000 т), овас, кромпир (803 000 т), а од индустријских биљака предњаче сунцокрет (354 000 т.), шећерна репа (1,74 мил. т; 223 000 т шећера), соја (226 000 т) и дуван (12 000 т). У области сточарства најзначајније гране су свињарство, које је заступљено највише на брежуљкастим деловима Србије и у Војводини (3,66 мил. грла). У планинским крајевима преовлађује млечно и месно говедарство (1,34 мил. грла), као и овчарство (1,76 мил. грла). Воћарство је веома заступљена грана пољопривреде у Републици Србији. Пре свега се гаји шљива (577 000 т), што Србију позиционира као шестог произвођача шљиве на свету. Такође, Република Србија има значајну производњу јабуке (251 000 т), крушке (71 000 т), вишње (87 000 т), трешње (27 000 т) и брескве (11 000 т). Србија је и једна од највећих произвођача и извозника малина (83 000 т), што је позиционира као другог произвођача малине на светском тржишту, а такође Република Србија производи и јагоде у количини од 30 000 т на годишњем нивоу. Најзаступљенија виноградарска подручја Србије су: Фрушка Гора, северни делови Шумадије и долина Јужне Мораве, где се произведе око 370 000 т грозђа што даје приближно 1,55 мил.хл вина (*извор, Републички завод за статистику, 2009.*).

3.9.2. Демографске карактеристике Републике Србије

Србија је и најмногољуднија земља унутар ЦЕФТА споразума, тако да на површини од 109897 км² живи 7498000 становника, према последњем попису из 2001. године. Услед опадања наталитета и убрзаног исељавања удео старијег становништва константно расте, тако да Србија тренутно заузима неславно четврто место по старости популације у свету. Процес смањивања сеоске популације и пољопривредног становништва је у основи цивилизацијско кретање, док на нашим просторима оно има карактеристике егзодуса, будући да је такав облик кретања два до три пута интензивнији него у данас развијеним земљама. Док је крајем четрдесетих година на селу живело око 80% становништва, данас градска популација чини 51% становништва. Упоредо са процесом смањивања пољопривредног становништва одвијају се и промене у оквиру самих пољопривредних домаћинстава; перманентно расте број и удео и тзв. непољопривредних и тзв. мешовитих пољопривредних домаћинстава, а расте број домаћинстава без активног пољопривредника. Такође, перманентан проблем са наталитетом најприкладније је објаснити неадекватном социјалном

политиком. Србија има очекивани животни век код мушкараца 69,6 године, а код жена 75,2 године. Удео становништва млађег од 15 година чини 16,2%, док сеоског становништва има 48%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Стопа морталитета у Републици Србији износи 13,8‰, док је стопа наталитета 11,1‰ са природним прираштајем од -2,7‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 7%, (*OECD Data Base, 2002.*).

Може се констатовати да Република Србија поред негативног наталитета има проблема и са радно активним становништвом, као и са неписменим становништвом. Према последњем попису становника, у Србији живи 82,9 % Срба. Међу националним мањинама у Србији има највише Мађара 3,9 %, Бошњака 1,8 %, Рома 1,4 %, Хрвата 0,9 %, Албанаца 0,8 %, Словака 0,8 % и Владаха 0,5 %. (*извор, Републички завод за статистику, 2009.*).

3.9.3. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије на тржиште ЦЕФТА региона

Извоз агроиндустријских производа условљен је, пре свега, обимом и динамиком домаће пољпривредне производње, односно повољним агроеколошким условима за производњу, висином потрошње, деловањем одговарајуће аграрне политике државе, односно висином подстицаја од стране државе, као и царинским и другим нетарифним ограничењима земаља увозница (*Томић, Влаховић, Радојевић, 2004.*).

На извоз агроиндустријских производа делује читав низ фактора од којих су најзначајнији следећи:

- Ниво домаће производње тј. однос између понуде и тражње,
- Постојање извозне тражње,
- Асортиман и квалитет производа,
- Увозни режим земаља увозница,
- Мере аграрне политике, пре свега висина државних стимулација за извоз,
- Стање на светском тржишту, у смислу постојања и интензитета конкуренције и сл. (*Влаховић, 2003.*).

Према *Ивановићу (1986.)* извоз пољопривредних производа има вишеструку улогу и то:

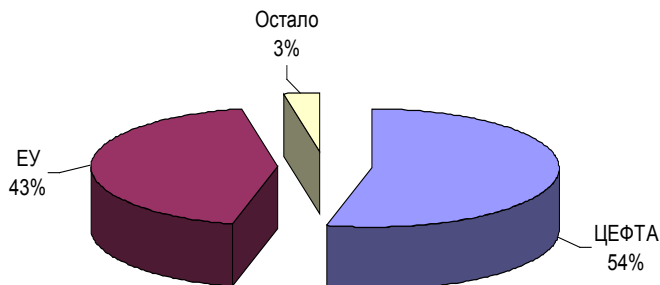
- Као део укупног извоза омогућује и остваривање одређеног нивоа увоза, што знатно утиче на ниво и структуру потрошње,
- Прилагођавајући обим и квалитет понуде иностраном тржишту, извоз у осетној мери детерминише и домаћу производњу и прераду агроиндустријских производа,
- У случају дефицита спољнотрговинске размене, недовољан извоз

постаје ограничавајући фактор раста и делује дестабилизујуће на економске односе са иностранством,

- Његово дугорочно уклапање у међународну поделу рада од изузетне је важности за стабилност читаве економије, па и политички положај земље.

Анализом извоза у посматраном временском периоду од 2000.– 2009. године у региону видна су позитивна кретања која се огледају, пре свега, на макроекономском плану. Забележен је раст спољнотрговинске размене агроиндустријских производа. Промет агроиндустријских производа представља интегрални део укупне трговине и самим тим све више добија на значају. Структура трговине агроиндустријских производа се у последње време значајно мења. Промене се углавном огледају у томе да житарице постепено губе доминантан положај који су некада имале, док се истовремено повећава удео сточарских производа, пре свега стоке за клање, меса, млека и њихових прерађевина (Влаховић, 2010.). Овакве промене погодују високо развијеним земљама које имају развијену прерађивачку индустрију и које захваљујући високој продуктивности лако могу да се укључе у међународну поделу рада. Истовремено, земље у транзицији и неразвијене земље у далеко су неповољнијем положају јер не поседују ову компаративну предност и принуђене су да на иностраном тржишту реализују релативно јефтиније производе (примарне), односно сировине. Србија је земља у транзицији и простор за тржишни маневар земље је значајно лимитиран, односно ограничен, како просторно тако и техничко технолошки. У структури укупног извоза агроиндустријских производа земље ЦЕФТА споразума за Републику Србију представљају најзначајније тржиште. Наиме, у 2008. години ЦЕФТА тржиште апсорбовало је више од половине укупног извоза поменутих производа (54%) (Слика 4.).

Слика 4. Структура тржишта извоза агроиндустријских производа из Републике Србије (2008.)

Извор: Обрачун аутора

Пошто ЦЕФТА споразум предвиђа да нова оптерећења на увоз или извоз аграрних производа неће бити увођена, укључујући и квантитативна ограничења, очекује се интензивирање извоза из Републике Србије и повећање конкурентности наших аграрних производа на овом тржишту (*Влаховић, и сар., 2005.*). Дугорочну извозну оријентацију, регулисање и подстицање раста и извоза пољопривредних производа потребно је остварити следећим мерама:

- Финансирањем производње која има извозни потнцијал,
- Извозним подстицајима и субвенцијама,
- Усаглашавањем стандарда и техничких прописа,
- Истраживањем тржишта и промоцијом извоза пољопривредних и прехранбених производа

Полазећи од циљева развоја и значаја пољопривредне производње за укупан економски развој, неопходно је да носиоци мера пољопривредне политике што пре дефинишу и одреде политику и модел финансирања пољопривреде у оквиру аграрне политике и стратегије развоја.

Просечан извоз агроиндустријских производа из Републике Србије у земље ЦЕФТА износи 414 милиона долара. Извоз бележи значајан и константан раст по уједначеног обима по стопи промене од 32,6%. Коефицијент варијације од 78,0%, јасан је индикатор стабилног, (*константног*) пласмана на ЦЕФТА тржиште. У почетној години опсервације којом се бави овај рад, а то је 2000. год., вредност извоза износила је 102 милиона долара, да би у последњој истраживаној години достигла 822 милиона долара (*графикон 1*).

Графикон 1. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије у земље ЦЕФТА (2000.-2009.)

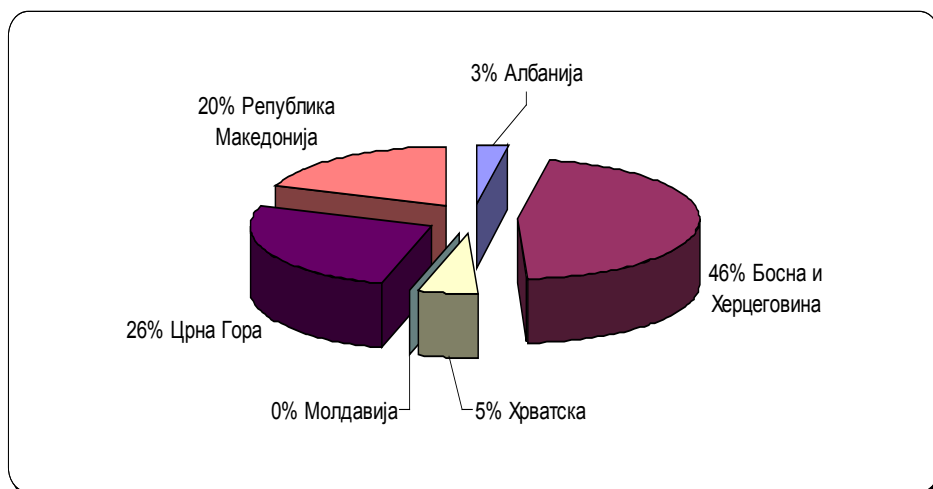
Извор: Републички завод за Статистику

До 2008. године, евидентан је раст извоза у све земље потписнице ЦЕФТА споразума, осим Албаније, где је присутан изванредан пад, док у последњој години истраживања у све земље ЦЕФТА споразума Србија извози мању количину агроиндустријских производа. Најинтензивнији раст извоза усмерен је ка Босни и Херцеговини по просечној годишњој стопи од 29%. Све земље потписнице ЦЕФТА споразума немају исти значај у извозу агроиндустријских производа за Републику Србију. Босна и Херцеговина једина је земља Југоисточне Европе која преко трећине укупног увоза остварује из региона. У односу на земље Европске Уније, чији је удео трговине у БДП изнад 60%, код земаља Југоисточне Европе тај ниво је јако низак, а код неких земаља је и испод 20%. Спроведена анализа података, која је узимала у обзир економски развој и удаљеност, показала је да земље Југоисточне Европе имају могућност да у великој мери повећају међусобну трговину. Из истраживања проистиче да се те могућности земаља, ипак, разликују. Земље бивше Југославије имају могућност да за 22% увећају међусобну трговину. Када се земљама бивше Југославије дода Албанија, могући предвиђени раст је 40%. Највећа могућност за раст трговине постоји између Србије и Хрватске. Наиме, уколико се анализира спољнотрговински биланс Републике Србије и осталих потписница ЦЕФТА споразума, може се уочити да Република Србија извози преко 46% агроиндустријских производа у Босну и Херцеговину, док свега 5% производа извезе у Републику Хрватску. Такав спољнотрговински биланс отвара могућност значајног повећања извоза у Републику Хрватску. Дакле, како је већ поменуто, најзначајнији спољнотрговински партнер Републике Србије јесте Босна и Херцеговина, која је апсорбовала 46% укупног извоза агроиндустријских производа из Србије, што вредносно износи преко милијарду и девет стотина милиона долара у посматраном периоду од 2000. до 2009. године. Вредност извоза расла је у просеку 30% на годишњем нивоу. Међутим, имајући у виду да БиХ од половине 2008. године не поштује ССТ, односно да је суспендовала примену нулте царинске стопе за одређене пољопривредне производе, то се одражава на кретање робне размене у наредном периоду. Наиме, Босна и Херцеговина донела је одлуку да уведе пуне царине и увозне квоте на неке прехранбене производе из Србије и Хрватске. Законом о заштити домаће производње БиХ је фактички суспендовала споразум ЦЕФТА, који је земљама региона омогућавао слободан проток робе. На овај начин производи из Србије могу поскупети тако да се може очекивати да исти не буду конкурентни на тржишту БиХ. Групе производа за које се уводе пуне царинске стопе плус прелевмани чине говеђе месо, свеже, расхлађено - смрзнуто, свињско, овчије, живинско месо, свињске масноће, млеко и млечне прерађевине, јаја, мед, поврће, воће, сокови, вино, пиво, сирће и др. Ова група производа чини око 40%

укупне размене са поменутом земљом. Закон који је донела Босна и Херцеговина представља директно непоштовање ЦЕФТА споразума. Овом мером (*члан 23. бис*) највише су погођени пиварска и месна индустрија. Извоз пива у 2007. години износио је око 900.000 хектолитара у вредности од 33 милиона евра. Међутим, када је Закон ступио на снагу, исти производ је оптерећен са 15% царине и 30 конвертибилних марака по хектолитру пива. На тај начин малопродајна цена је повећана за око 35%, што пиво из Србије чини неконкурентним (www.portal.htm, 2008.). Најзначајнији извозни производи Србије према БиХ су алкохолна пића, производи од житарица и брашна и стока за клање.

На другом месту по значају извоза налази се Црна Гора, која је апсорбовала агроиндустријских производа у вредности већој од милијарду долара, са учешћем од 26%. Треба нагласити да Република Србија није имала извоз према Црној Гори у периоду 2000.-2005. године, пошто су те две државе чиниле државну заједницу Србија и Црна Гора. Заједница је расформирана 2006. године, тако да се Република Србија од поменуте године независно појављује као пуноправни члан ЦЕФТА споразума. Црна Гора је апсорбовала три четвртине укупног извоза агроиндустријских производа из Србије. Значајну улогу има и Република Македонија у коју је просечно извезено агроиндустријских производа у вредности већој од 810 милиона долара, односно апсорбовала је 20% укупног извоза поменуте економске групације.

Слика 5. Најзначајније земље потписнице ЦЕФТА споразума за извоз агроиндустријских производа из Републике Србије за период (2000.-2009.)

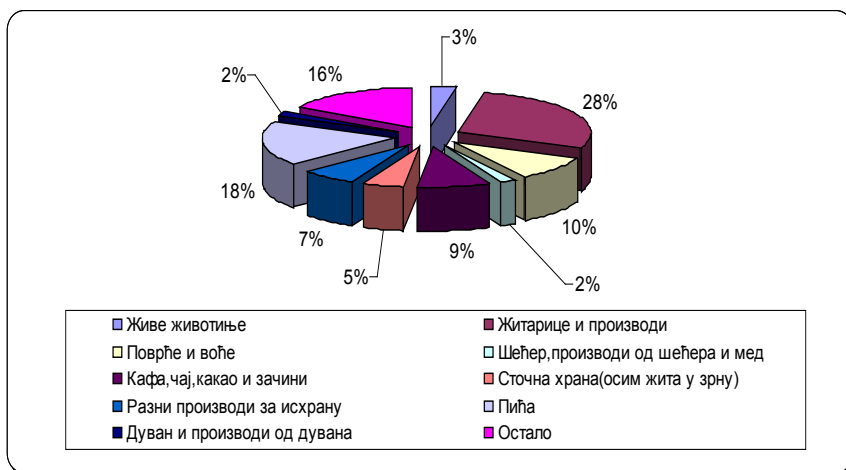

Извор: Обрачун аутора

Анализирајући (слику 5.) јасно се може констатовати да Република Србија има константан раст извоза са Републиком Босном и Херцеговином, као и са Републиком Црном Гором, са којом остварује спољнотрговинску размену од 2006. године. Извоз из Републике Србије у Републику Македонију у опсервираном периоду бележи одређене осцилације у 2001. години, пад од преко 20 милиона долара, као и у 2004. години, где Република Србија бележи пад извоза од преко 15 милиона долара. У наредном периоду од 2005. године до 2008. године, Република Србија бележи константан раст извоза према Републици Македонији по просечној стопи од 21%. Остале земље потписнице ЦЕФТА споразума имају значајно мање учешће у извозу Републике Србије. Применом маркетинг концепта у спрези са подстицајима у области аграра Република Србија би у перспективи могла значајно повећати извоз на ЦЕФТА тржиште. Повољнија кредитна политика према агроиндустријском комплексу значајно би унапредила квалитет српских пољопривредно прехранбених производа. Организованији наступ на ЦЕФТА тржишту са јасно дефинисаним резултатима које би дала SWOT анализа омогућило би Србији знатно боље позиционирање на тржишту Југоисточне Европе.

Уколико се анализира структура извоза по робним групама може се констатовати да су најзаступљеније следеће робне групе: житарице, са учешћем од 28%, следи пиће са 18%, поврће и воће са 10%, месо и прерађевине од меса са 10%, кафа, чај и зачини са 9% и млечни производи са 6% учешћа. Поменуте робне групе чиниле су две трећине укупног извоза Републике Србије на ЦЕФТА тржиште. Остали производи имају далеко мањи значај у извозу (слика 6.).

Слика 6. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у земље ЦЕФТА (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Важно је напоменути да у посматраном периоду од 2000.-2009. године у структури извоза млеко и млечни производи учествују са свега 6,5%, с обзиром на изузетне потенцијале којима располаже Република Србија у производњи млека и млечних производа (СМТК). Овај податак директно указује на потешкоће са којима се сусрећу произвођачи (пре свега сировог млека), односно на изузетно ниске субвенције од стране државе у овој грани пољопривреде. Индиректно се константно смањује број грла, што директно утиче на прерађивачки комплекс, производњу млека и млечних производа, као и на кланичну индустрију у целисти. У циљу повећања извоза на поменуто тржиште неопходно је модернизовати српску пољопривреду и прехрамбену индустрију. Потребно је прилагођавање производа нормама и стандардима земаља увозница. Посебну пажњу треба посветити повећању продуктивности у агроиндустрији, подизању конкурентности на знатно виши ниво и применити маркетинг концепт пословања привредних субјеката (Влаховић, и сар., 2009.).

Значајно је анализирати извоз Републике Србије по робним групама које дефинише СМТК класификација, тако да се може констатовати да је Република Србија у првој години (2000.) извезла робе у износу од 102 милиона долара, а у 2008. години је остварила извоз у вредности од 937 милиона долара. Током 2009. године остварени извоз агроиндустријских производа из Републике Србије се смањује за 114 милиона долара, тако да у последњој години посматраног периода износи 822 милиона долара. (табела 3.).

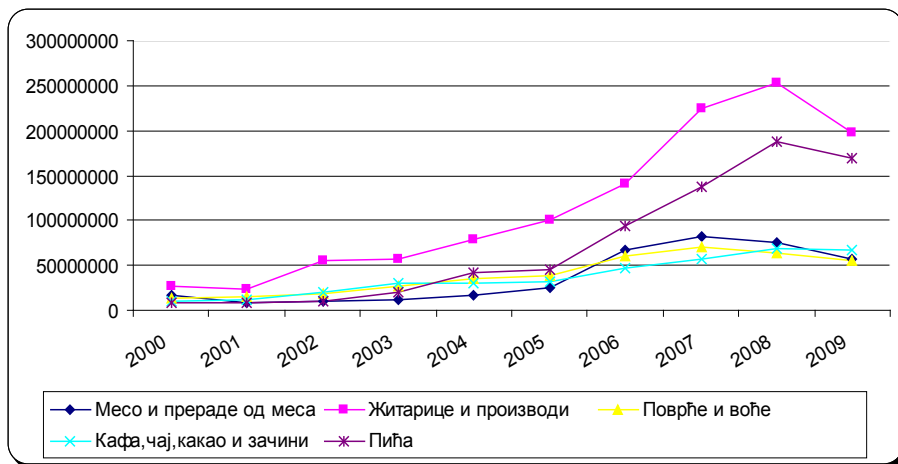
Табела 3. Извоз по робним групама из Републике Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	14,07	50,7	164,7	3,4%
04	Житарице и производи од жита	115,63	31,0	72,5	28,2%
05	Поврће и воће	39,91	21,5	54,0	10,0%
06	Шећер, производи од шећера и мед	8,56	26,8	68,3	2,1%
07	Кафа, чај, какао и зачини	37,19	25,0	58,1	9,1%
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	18,77	13,0	92,4	5,1%
09	Разни производи за исхрану	31,68	31,1	72,9	7,5%
11	Пића	72,39	49,8	96,6	17,4%
12	Дуван и производи од дувана	9,20	36,9	111,1	2,2%
	Остало	66,60	34,6	86,9	16,0%
	Укупно:	414,01	32,6	78,0	100
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије					

Уколико се посматра извоз најзначајније робне групе са аспекта пласмана на ЦЕФТА тржиште (житарице и производи од жита), може се констатовати да је Србија извозом, пре свега пшенице и пшеничног брашна, као и кукуруза у зрну у анализираном периоду остварила прилив већи од милијарду долара у периоду од 2000.-2009. год. Стопа промене од 31% недвосмислено индицира на раст извоза ове групе производа са коефицијентом варијације од 72,5%. Расту коефицијента варијације је у значајној мери допринео пад извоза у 2009. години., већи од 56 милиона долара. Друга група по важности за извоз српског агроиндустријског комплекса су пића (алкохолна и безалкохолна), која у посматраном периоду бележе стопу промене од 49,8% и коефицијент варијације 96,6%. На ЦЕФТА тржиште највише је пласирано безалкохолних напитака (сокова) и вина у вредности већој од 700 милиона долара. Најзначајније тржиште за пласман ове групе производа унутар ЦЕФТА споразума је тржиште Републике Босне и Херцеговине. Поред поменутих група производа Република Србија је на тржиште ЦЕФТА пласирала и читаву палету производа од меса и прерађевина у вредности већој од 370 милиона долара. Прерађена и конзервисана меса доминирају у овој робној групи посматрано са аспекта СМТК класификације. Важно је напоменути да је Србија у анализираном периоду од десет година на тржиште ЦЕФТА пласирала и млеко и млечне прерађевине у вредности већој од 250 милиона долара, (сир, урда, јогурт и разни млечни намази). Иако Република Србија има значајне водне потенцијале за узгој и прераду слатководне рибе, Србија је у анализираном периоду на тржиште које обухвата ЦЕФТА споразум успела да пласира рибу, у вредности од свега 21 милион долара. Робна група која у перспективи може значајно поправити спољнотрговински биланс Републике Србије је (09). Наиме, Србија је у периоду од десет година на ЦЕФТА тржиште успела пласирати читаву палету кондиторских производа у вредности већој од 300 милиона долара. Стопа промене од 31,1% и коефицијент варијације од 72,9% јасно указују на константност пласмана и сигурност тржишта за ову групу производа (чоколада, кекс – слатки – слани програм, конзервисана храна, итд...), (табела 3.).

Робне групе које доминирају српским извозом у земље потписнице ЦЕФТА споразума посматрано са аспекта (СМТК) класификације роба, пре свега су: житарице и производи од жита, пиће, поврће и воће, месо и прерађевине од меса (*графикон 2*). Остале групе производа заузимају занемариво низак проценат у структури српског извоза на ЦЕФТА тржиште тако да веома узак сортимент робних група које се пласирају на ЦЕФТА тржиште јасно указује на значајно веће могућности овог тржишта у перспективи.

Графикон 2. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије по робним групама у земље ЦЕФТА (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Индикативно је да су поменуте групе производа бележиле константан раст линије тренда извоза у опсервираном периоду од десет година, с тим што извоз меса и прерађевина од меса бележи пад извоза већи од седам милиона долара, док извоз поврћа и воћа бележи пад од шест милиона долара у 2008. години. Током 2009. године све посматране робне групе бележе пад извоза услед последица светске економске кризе.

Да би Република Србија партиципирала као један од највећих извозника на тржиште које обухвата ЦЕФТА споразум, српски производи морају бити конкурентни по квалитету, асортиману и ценама у односу на остале земље поменуте групације. То подразумева ефикасне, тржишно оријентисане, профитабилне производне програме, прилагођене захтевима и потребама потрошача у окружењу.

3.10. АНАЛИЗА УВОЗА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА У РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ ИЗ ЗЕМАЉА ПОТПИСНИЦА ЦЕФТА СПОРАЗУМА

3.10.1. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије са тржишта ЦЕФТА региона

Увоз као појава посматрана са аспекта макроекономске политике представља важан фактор у одржавању макроекономске стабилности, односно стабилности тржишта једне земље. Повећаним увозом у кризним ситуацијама, пре свега, увозом пољопривредних производа у време несташице истих или суше, обезбеђује се стабилност цена пољопривредних производа, као и снабдевеност тржишта истим. Земље које имају ограничене природне ресурсе принуђене су да имају израженији увоз агроиндустријских производа од оних земаља које имају повољнији географски положај. Међутим, на обим увоза пољопривредних производа не утиче само повољан, односно неповољан положај земље увознице. Читав сет околности детерминише стопу увоза. На обим увоза пољопривредних производа утичу (www.portal.htm, 2008.):

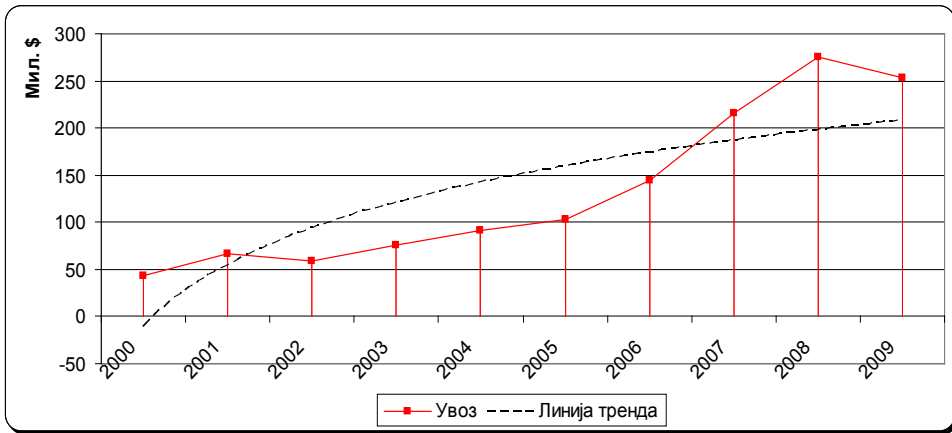
- природни услови за развој диверзификоване пољопривредне производње,
- расположивост обрадивих површина,
- расположивост пашњака,
- расположивост водних система и система за иригацију,
- регионална издиференцираност подручја (планинско, равничарско),
- величина поседа и власништво над истим,
- изграђеност путне инфраструктуре према руралним пределима,
- демографске карактеристике земље,
- макроекономска политика земље,
- царинске стопе,
- кредитна политика земље,
- субвенције у области аграра, итд...

Уколико се сагледају претходно поменуте детерминанте које дефинишу степен увоза једне земље, на први поглед може се констатовати да Република Србија испуњава већину услова да буде лидер у агроиндустријској производњи. Наиме, Република Србија има погодне природне услове за развој диверзификоване пољопривредне производње. Транзиција је, међутим, у структури преређивчког комплекса српске привреде оставила значајне негативне промене.

Израђеност и степен техничко-технолошке опремљености прехрамбене индустрије Србије је на том нивоу да представља лимитирајући фактор раста пољопривредне производње и њеног реструктурирања, што у перспективи може представљати озбиљан проблем српском извозу, односно у значајној мери иде у прилог увозничком лобију. На основу расположивих података, увиђа се да је перманентно присутан релативно низак степен коришћења капацитета, како у укупној индустрији прераде пољопривредних производа, тако и у неким њеним видовима посебно (*Ценић Светлана, 2008.*). Тако уљаре користе капацитете са око 50%; шећеране 85%; кондиторска индустрија 65%; кланице 45%; индустрија сточне хране 50% итд. Актуелни проблем ових индустрија је, као што је истакнуто, недовољно коришћење капацитета, добрим делом због недостатка одговарајућих сировина и недовољно развијеног маркетинга и менаџмента у предузећима, што има за последицу неефикасност у пословању и слабу конкурентност, а дугорочно посматрано може имати озбиљне импликације при увозу агроиндустријских производа. Наиме, недовољна искоришћеност прерађивачког комплекса директно се одражава на самог индивидуалног произвођача који дугорочно посматрано губи интерес за производњом одређених пољопривредних култура. Пасивно понашање у оваквим ситуацијама, од старне државе, дугорочно може довести до неконтролисаног увоза и постепеног уништавања домаћег агроиндустријског комплекса (*Влаховић, и сар., 2009.*).

За српски агро комплекс карактеристична је неуједначена опремљеност капацитета у оквиру појединих групација. Нека предузећа налазе се у самом врху техничко-технолошке опремљености и располажу високообразованим кадровима, док друга све више заостају за савременим технолошким и маркетиншким захтевима тржишта. Наиме, просечан годишњи увоз из групације земаља потписница ЦЕФТА споразума износио је 135 милиона долара, тако да се може констатовати да се интензитет увоза за посматрани период од 2000. – 2009. године креће по умереној стопи промене од 23,4% и коефицијентом варијације од 63,5%. У почетној години истраживања увоз је износио 43 милиона долара, да би у последњој години достигао 253 милиона долара. (*графикон 3.*). Увоз из земаља потписница ЦЕФТА споразума досегао је максимум у 2008. години, када је Република Србија увезла пољопривредно прехрамбених производа у вредности већој од 270 милиона долара.

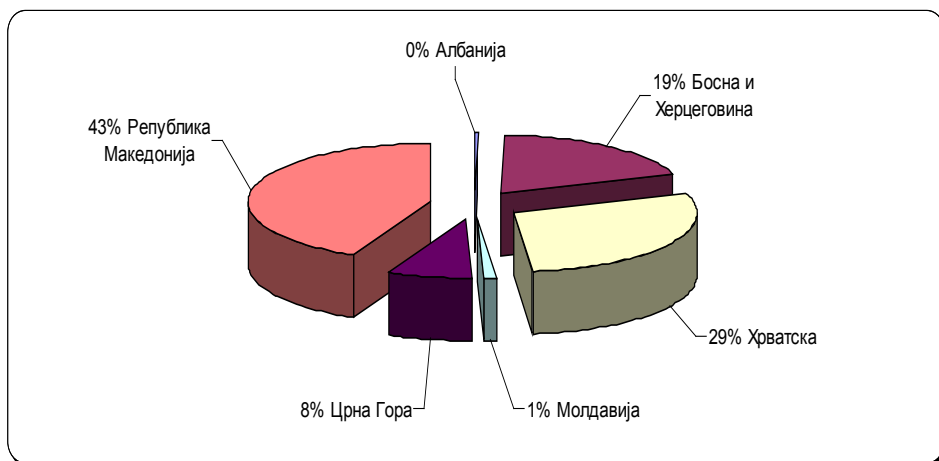
Графикон 3. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије из земаља ЦЕФТА (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Највећи увоз реализовао се из Републике Македоније, 581 милион долара. Поменута земља у структури укупног увоза агроиндустријских производа чинила је 43%. Важно је напоменути да се у значајној мери из Републике Македоније увозила сировина или полупроизводи и производи ниске финалне обраде, који су накнадно дорађивани у Републици Србији и пласирани као финални производи на ЦЕФТА тржишту. Код оваквог вида спољнотрговинске размене у потпуности долази до изражаја постулат (*кумуляција робе*), који јасно дефинише и подстиче ЦЕФТА споразум. Следи Република Хрватска, из које је просечно увожено производа у вредности од 390 милиона долара за посматрани период, са учешћем од 29% у структури укупног увоза. Увоз пољопривредно прехранбених производа из Републике Хрватске карактеришу пре свега производи високог степена финалне обраде. Такође, од изузетне важности је напоменути да Република Србија бележи константан негативан спољнотрговински биланс са Републиком Хрватском и Молдавијом. На трећем месту по учесталости увоза налази се Босна и Херцеговина из које је увезено пољопривредно прехранбених производа у вредности од близу 260 милиона долара за период 2000.-2009. година. У структури укупног увоза учешће Босне и Херцеговине износи 19% (слика 7.).

Слика 7. Интензитет увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

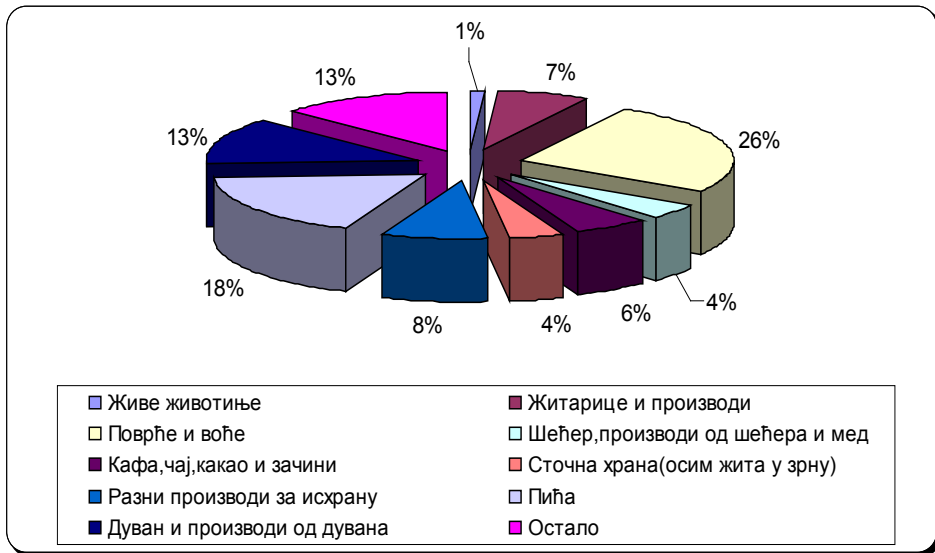
Извор: Обрачун аутора

Напреднаведене земље доминирају у структури увоза агроиндустријских производа са учешћем од 90%. Остале земље потписнице ЦЕФТА споразума имају знатно мање учешће у структури увоза Републике Србије.

Република Србија је у опсервираном периоду највише увозила: поврће, воће и прерађевине, алкохолна пића, дуван и производе од дувана (слика 8.). Највише се увозило сирово и прерађено поврће и воће из Републике Македоније. У структури увоза поврћа предњачи увоз парадајза, краставца и паприке (сезонско поврће), док код увоза воћа у анализираном периоду највише се увозило грожђе, јагоде, трешње и вишње. Увоз алкохолних пића из републике Македоније детерминише пре свега увоз рифузног вина и флашираног вина. Ова група производа чини преко 70% увоза алкохолних пића у Републику Србију. Робну групу дуван и производи од дувана карактерише раст увоза у прве две године опсервације. У том временском периоду Србија је увезла дувана (цигарета) у вредности већој од 51 милион долара. Увоз цигарета значајно пада од 2002. године, и као такав има тенденцију пада до 2009. год., када се бележи раст увоза дувана и производа од дувана од 26 милиона долара (графикон 4). Иако је у 2009. години остварен раст увоза цигарета од 23% у односу на 2008. год., остварена стопа промене је негативна и износи -1,1% уз коефицијент варијације од 31,1% (табела 4.). Република Србија је у посматраном периоду 2000. – 2009. год. увезла за 354 милиона долара поврћа и воћа, што је својеврстан парадокс, с обзиром на природне потенцијале Србије.

Република Србија увози и пиће у вредности од 241 милион долара, пре свега вино. Такође, Србији никако не иде у прилог да је у анализираном периоду увезла за 51 милион долара сточне хране, док домаћи капацитети у области производње сточне хране пропадају.

Слика 8. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Због јаснијег увида у спољнотрговинска кретања, не може а да се не сагледају увозне позиције по робним одсецима – групама производа које је Република Србија увезла у опсервираном периоду 2000.-2009. година. Наиме, Република Србија је у првој години опсервације увезла пољопривредно прехрамбених производа у вредности од 43 милиона долара, док је у последњој години анализираниог периода увезла робе у вредности од 253 милиона долара. Најзначајније робне групе са аспекта увоза (*групе које доминирају*) су поврће и воће и пића. Стопа промене која детерминише увоз воћа и поврћа од 29,3% у спрези са коефицијентом варијације од 68,5% недвосмислено указује да је то робна група која ће и у перспективи доминирати српским увозом (*табела 4.*). Увоз пића по стопи промене од 22,7% са коефицијентом варијације од 66,6%, недвосмислено указује да је ова робна група дефицитарна на српском тржишту, и да се у перспективи треба посветити већа пажња примарној пољопривредној производњи грожђа.

Табела 4. Увоз по робним групама у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

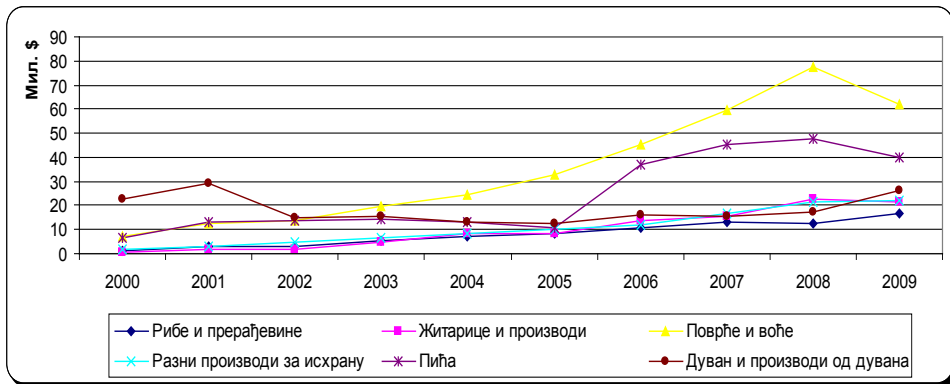
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,73	50,9	205,5	1,0%
04	Житарице и производи од жита	9,92	45,1	81,7	7,3%
05	Поврће и воће	35,42	29,3	68,5	26,1%
06	Шећер, производи од шећера и мед	5,71	36,8	79,5	4,2%
07	Кафа, чај, какао и зачини	7,81	46,6	80,4	5,7%
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	5,09	84,9	114,6	3,7%
09	Разни производи за исхрану	10,72	30,5	68,1	7,9%
11	Пића	24,14	22,7	66,6	17,8%
12	Дуван и производи од дувана	18,38	-1,1	31,1	13,5%
	Остало	17,34	39,5	86,2	12,8%
	Укупно:	135,26	23,4	63,5	100%

Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Анализирајући увоз по робним групама може се закључити да највећи значај имају воће и поврће са 26% учешћа, следе пића са 18%, дуван и производи од дувана са 13% учешћа као и производи за исхрану са 13% укупног учешћа (табела 3.). Остали производи имају далеко мањи значај у структури увоза, али никако занемарив. Наиме, уколико Република Србија има аспирације ка лидерској позицији у области производње агроиндустријских производа никако не сме потценити увоз одређених пољопривредних производа које она сама може ефикасно производити. Ту, се пре, свега мисли на месо и месне прерађевине које се увозе у износу од 4,4%, млеко и млечне производе 2,4% и што је парадоксално, сточну храну која се увози у износу од 3,8% за период од десет година. Република Србија је у периоду од 2000.-2009. год., увезла месо и месних прерађевина у вредности већој од 55 милиона долара, такође је увезла млека и млечних прерађевина у вредности већој од 33 милиона долара.

Анализом структуре увоза роба које су се највише увозиле у опсервираном периоду, посматрано са аспекта (СМТК) класификације евидентно је да одређени производи имају узлазну линију тренда (поврће и воће, пиће, рибе и прерађевине од рибе), док групе производа као што су житарице и производи од жита имају стагнирајућу линију тренда, дуван и производи од дувана у периоду од 2001.-2007. год. има опадајућу линију тренда (графикон 4.). Може се очекивати да ће Република Србија у перспективи повећавати увоз пића, док ће увоз осталих група производа бележити благи раст или чак стагнацију и пад.

Графикон 4. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије по робним групама из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Сагледавањем стања увоза и структуре увезених пољопривредно прехранбених производа, пред Републику Србију се постављају одређени правци развоја зарад смањења увоза одређених пољопривредно прехранбених роба. Основни правац будућег развоја пољопривреде и прехранбене индустрије је оптимално коришћење и очување расположивих производних капацитета, повећање обима пољопривредне производње роба које континуиранао увозимо, измена производне структуре у корист интензивних производњи намењених извозу, производња високо-финалних и висококвалитетних пољопривредно прехранбених производа. Све ово ради подмирења домаће тражње и значајног смањења увоза висококвалитетних пољопривредно прехранбених производа, пре свега из Републике Хрватске. Смањење увоза могло би се постићи субвенцијама Републике, бољим односом према пољопривредним произвођачима (повољни кредити за набавку пољопривредне механизације и опремања производних погона у области агроиндустрије), као и јасном применом маркетинг концепта.

3.10.2. Компарација спољнотрговинских биланса агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума

Да бисмо у потпуности сагледали спољнотрговинску позицију Републике Србије са земљама ЦЕФТА споразума, неопходно је сагледати и компарирати спољнотрговинске билансе Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума у опсервираном периоду (2000.-2009. година). Такође, да би се

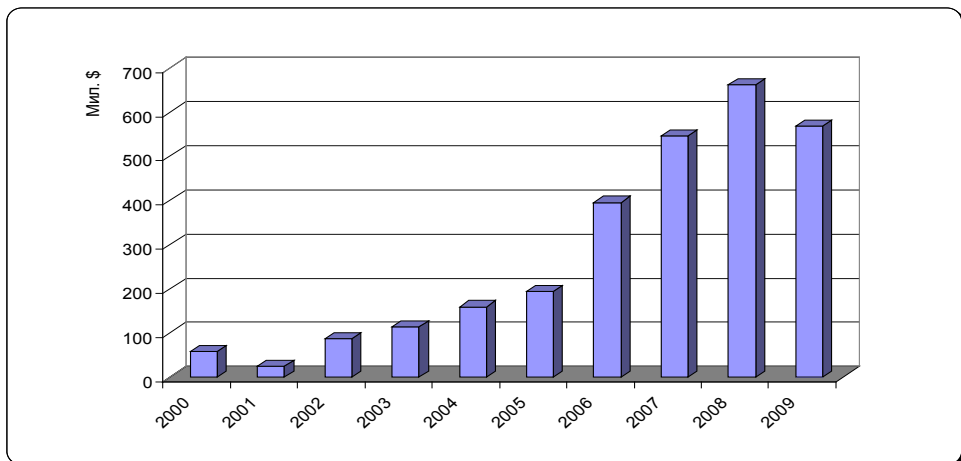
схватила тренутна позиција Републике Србије неопходно је сагледати и одређене макроекономске показатеље који детерминишу позицију земље у поређењу са земљама у окружењу, а ту се пре свега мисли на БДП. Бруто друштвени производ Републике Србије изражава фиктиван скок. Узрок овакве појаве јесте последица дугогодишњих санкција и бомбардовања које се догодило 1999. године. Српска пољопривреда заостаје не само за развијеним земљама Европске Уније, већ и за онима у средњој Европи и уопште у односу на земље у транзицији. Оно што јесте чињеница, да бруто друштвени производ, који по становнику одређује куповну снагу, износи испод 30% просека Европске Уније за период 2005.-2008. година, (*EU Taric data Base, 2007.*). Такође, већина земаља потписница ЦЕФТА споразума још увек производи знатно мање пољопривредно прехранбених производа него пре двадесет година, односно пре почетка привредних трансформација, док се агроиндустријска производња, која је у протеклом периоду преполовљена, врло споро опоравља. Упркос свему, целокупан регион Југоисточне Европе бележи напредак у протеклих неколико година, пре свега, захваљујући побољшању политичке ситуације и повећаном приливу страних директних инвестиција. У последње три године практично у свим земљама региона забележене су значајне стопе привредног раста. У протекле три године Србија је забележила високу стопу раста од око 4,5% у 2007. години. Нешто је другачија ситуација у Хрватској, где је стопа раста нешто нижа у 2007. и у Македонији где је 2007. година прво донела рецесију, а потом постепен опоравак, (*EU Taric data Base, 2007.*). Нешто мањи раст је остварен у Црној Гори, док се релативно висока стопа раста, од око 4,5%, поново вратила у Босни и Херцеговини, (*EU Taric data Base, 2007.*).

Међутим, високе стопе раста не значе аутоматски и пропорционални пораст животног стандарда и куповне моћи становништва. Уколико се друштвени бруто производ обрачуна према ППП методи (метода обрачуна паритета куповне снаге) добиће се много реалнија слика о животном стандарду становништва. Хрватска има највећи бруто друштвени производ по становнику, 14 хиљада долара, обрачунат методом паритета куповне снаге (ППП). Следе Босна и Херцеговина са 8 хиљада долара. Оно што је занимљиво је да Босна и Херцеговина има већи БДП *per capita* у 2007. години од Македоније и Србије (8 хиљада долара, односно 7,5 хиљада долара и 5,5 хиљада долара). Молдавија има најнижи ниво животног стандарда, свега 2 хиљаде долара по глави становника, (*EU Taric data Base, 2007.*). Анализом метода обрачуна паритета куповне снаге добија се јаснија слика могућности извоза из Републике Србије на ЦЕФТА тржиште, а такође, и смањеног увоза због ниске куповне моћи домаћег становништва. Наиме, раст куповне моћи земаља у окружењу погодује српским извозним капацитетима, али предвиђени пад БДП никако не иде у прилог извозно оријентисаном агроиндустријском комплексу. Поставља се питање у

којој би мери у наредним годинама спољна трговина и режим спољнотрговинске политике могли бити подстицај расту БДП. Одређене студије указују да су кључни фактори развоја Републике Србије раст реалног БДП-а од 5%, извоза од 12%, као и снажан удео инвестиција у БДП-у до краја декаде (*Поповић Весна, Катић, 2005.*). С обзиром да период пре 2000. године није погодан за истраживања због ванредних околности које су биле присутне у земљама региона, не могу се извршити поуздане економетријске анализе које би указале на степен утицаја спољне трговине, односно отворености и трговинске политике на привредни раст. Степен отворености домаће економије је варијабла која је образована односом вредности спољнотрговинске робне размене са иностранством и бруто домаћег производа, а представља својеврсну апроксимацију увозних тарифа. Однос између степена отворености економије и повећања тарифа је обрнуто пропорционалан. Ниже тарифе повећавају отвореност домаће привреде, што значи да се емпиријски може очекивати да се смањење тарифа одрази на повећање увоза и на депресијацију реалног девизног курса. Степен отворености домаће економије мери ефекте либерализације режима спољнотрговинске размене који намеће ЦЕФТА споразум. Студија (*OECD, Agricultural policy, 2001.*) доказује да раст волумена трговине подстиче економски раст и да истовремено трговинске рестрикције негативно утичу на раст. Међутим, *European Commission (2000.)* указују и да је већа отвореност у високо регулисаним привредама у негативној корелацији са стандардом живота (на пример, јака конкуренција увоза потискује домаћа предузећа ненавикнута на тржишне услове пословања). Према истом истраживању, слабљење домаће регулативе утиче да ефекат повећане трговинске отворености на раст постане позитиван. Сва истраживања показују да је за једну земљу од великог значаја унапређење институција и либерализација увоза-извоза, јер су сва негативна искуства трговинских либерализација управо у земљама са слабом институционалном основом. Код земаља у транзицији, које су имале релативно либерализовану регулативу, продуктивност је била повећана захваљујући увозној конкуренцији. Имајући у виду све изнете регресионе анализе, може се извести закључак да постоји позитивна и статистички умерено сигнификантна веза између раста спољне трговине и БДП-а. Повећање трговинске отворености, као мера подстицаја укупног економског раста, нема алтернативу, нарочито за тржишта мале и средње величине, као што је већина у региону Југоисточне Европе, односно тржишта земаља потписница ЦЕФТА споразума. Један од основних проблема са којим су се извозници у Републици Србији суочавали у трговини са земљама из окружења јесте чињеница да су се на домаћу робу примењивала већа царинска оптерећења него на робу других земаља (које су између себе већ имала потписане различите преференцијалне споразуме). За очекивати је да ће се ценовна конкурентност производа из Републике Србије

након спроведене спољнотрговинске либерализације значајно побољшати и да ће понуђена цена на иностраном тржишту бити нижа. Нижа цена производа на иностраним тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума ће многа домаћа агроиндустријска предузећа у будућем периоду увести у зону конкурентности и повећати им шансе за извоз. Спољнотрговинска либерализација и стварање зоне слободне трговине, осим наведених користи, поставља и низ искушења. Наиме, долази до значајнијег присуства иностране понуде и појачане конкуренције на тржишту пољопривредно прехрамбених производа. У сваком случају, привреда Републике Србије мора бити свесна новонастале ситуације и мора се брзо реорганизовати за промењене услове пословања. Спољнотрговинска либерализација је реалност и само привреда која се правовремено или у ходу прилагоди може искористити шансе и избећи потенцијалне опасности. Република Србија је у истраживаном периоду (2000.-2009. година) остварила позитиван биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа, преко две милијарде и осамстотина милиона долара. У посматраном периоду бележи се константан раст позитивног биланса по стопи промене од 40,9%. У почетној години опсервације, Република Србија је у трговини са земаљама потписницама ЦЕФТА споразума остварила позитиван биланс који је износио 59 милиона долара, да би у 2009. години достигао 669 милиона долара (*хистограм 2.*).

Хистограм 2. Кретање биланса спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земаљама потписницама ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Коефицијент варијације за посматрани период од десет година износи 85,0% и као такав јасно указује на константност обима размене унутар ЦЕФТА споразума. На раст коефицијента варијације у значајној мери је утицала последња година опсервације, 2009., у којој је забележен пад размене у односу на 2008. годину (већи од 100 милиона долара). Сагледавањем и анализом стопе промене код одређених група производа може се констатовати да Република Србија има уједначен раст стопа промена са тенденцијом раста коефицијента варијације код одређених робних група (табела 5.). Робне групе које доминирају српским извозом житарица и производа од жита и пића, у анализираном периоду од десет година имају стопе промене од 30,1% и 58,2%, што недвосмислено указује да су то робне групе које ће и у перспективи доминирати билансним позицијама Републике Србије. Негативну стопу промене оствариле су робне групе дуван и производи од дувана -24,7% и шећер и производи од шећера и мед -4,3%. Спољнотрговинском разменом робне групе шећер и производи од шећера и мед остварени су негативни биланси размене у 2007. и 2008. години, у вредности већој од милион долара. Негативан спољнотрговински биланс Србија остварује и у трговини дуваном и производима од дувана од 2000. до 2006. године, у вредности већој од 100 милиона долара (табела 5.). Важно је нагласити да Република Србија бележи негативан биланс спољнотрговинске размене робном групом поврће и воће од 2008. до 2009. године, у вредности већој од 18 милиона долара. Анализом билансне размене и поред одређених негативних трендова евидентно је да Србија вишеструко покрива увоз извозом, преко 300% (табела 5.). Овако висок проценат покривености увоза извозом унутар ЦЕФТА споразума не сме бити разлог за релаксирану позицију српског агроиндустријског комплекса, напротив, аспирације Србије треба да буду усмерене ка чланству у ЕУ, где је конкуренција у области пољопривредне производње и агроиндустрије знатно већа.

Табела 5. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и земаља потписница ЦЕФТА споразума са аспекта СМТК класификације роба (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	133,46	52,2	164,6	1932,7
04	Житарице и производи од жита	1057,10	30,1	72,0	1165,9
05	Поврће и воће	44,86	10,2	49,2	112,6
06	Шећер, производи од шећера и мед	28,49	-4,3	53,2	149,8

Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
07	Кафа, чај, какао и зачини	293,74	23,3	54,2	475,8
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	136,77	21,3	80,8	368,6
09	Разни производи за исхрану	209,65	31,6	77,0	295,6
11	Пића	482,53	58,2	122,3	299,9
12	Дуван и производи од дувана	-91,75	-24,7	69,5	50,0
	Остало	492,59	33,9	91,2	383,9
	Укупно:	27874,84	40,9	85,0	306,0
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

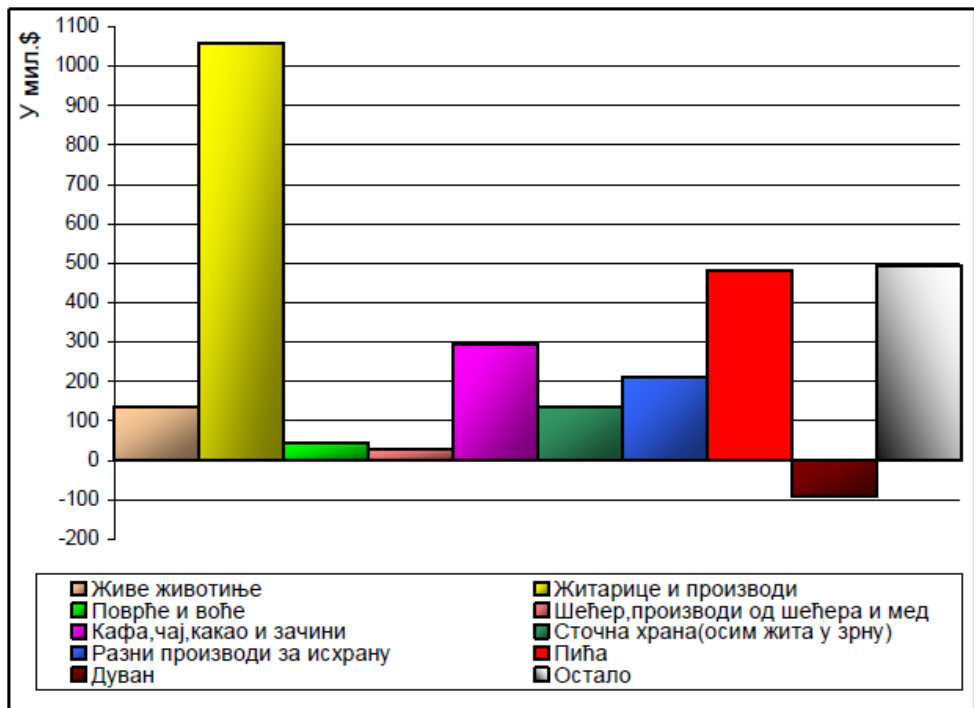
Поређењем увоза са извозом пољопривредно прехранбених производа, можемо добити јасну слику које су слабости у производњи пољопривредно прехранбених производа Србије. Наиме, један од циљева овог рада је и функционалност истог, односно могућност презентовања вишим инстанцама у које области треба инвестирати у будућности да би се оснажиле билансне позиције Србије и смањено увоз пољопривредно прехранбених производа који се могу производити у Србији. Постоји читав сет могућих начина инвестирања у производне програме који бележе дефицит, а да се истим не наруше постулати ЦЕФТА споразума. Неки од начина су:

- Субвенције у области пољопривреде,
- Субвенције у области кредитирања пољопривредне производње (механизација),
- Кредитирање производње дефицитарних производа,
- Кредитирање набавке расадног материјала,
- Државне гаранције према пољопривредним произвођачима итд...

Приметно је да одређене гране српског агроиндустријског комплекса остварују суфицит у извозу, као што је производња пића где је у опсервираном периоду извезено робе у вредности од скоро 724 милиона долара. Производња и прерада меса остварује извоз у вредности од 372 милиона долара. Међутим, парадокс српске производње пољопривредно прехранбених производа јесте у томе да Република Србија у 2008. години извози воће и поврће у вредности од 64 милиона долара, док у истој години увози смрзнуто воће и поврће у вредности од 33 милиона долара. Веома је индикативно да Република Србија у земље потписнице ЦЕФТА споразума извози полуфабрикате, а увози готове производе. Такав негативан спољнотрговински тренд посебно се огледа у трговини са Републиком Хрватском. Да би Република Србија у

перспективи побољшала своје производно прерађивачке капаците у области пољопривредне производње, мораће прецизно дефинисати програме који ће бити подржани претходно поменутих мерама, а све у складу са јасно дефинисаном стратегијом развоја агроиндустријског комплекса. Наиме, лоша техничко технолошка опремљеност како пољопривредних произвођача тако и прерађивачког комплекса, непримењивање стандарда у производњи и занемаривање маркетинга у перспективи, Републику Србију може довести у веома незавидну позицију. Сагледавањем кретања појединих група производа, односно њиховог учешћа у спољнотрговинским билансима Србије, може се доћи до праваца, односно програма производње коју у перспективи треба подржавати (хистограм 3.).

Хистограм 3. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Компарацијом извоза и увоза може се констатовати да, када је у питању увоз одређених група производа, Република Србија из земаља потписница ЦЕФТА споразума предњачи: воће и поврће 26,1%, пиће 17,8% и дукан и производи од дукана 13,6%, док је Србија извезла највише житарица 27,9%, алкохолног пића 17,5% и меса и месних прерађевина 9,0%. Забрињавајуће је да Република Србија у периоду 2000.-2009. година увози шећер 4,2% и сточну храну 3,8% иако сама има изузетан производни потенцијал, пре свега у производњи и преради шећерне репе, а извози свега 2,1%. Такође, нелогичан је увоз дукана и производа од дукана од 13,6% с обзиром на успешно обављену приватизацију производних капацитета у овој области. Република Србија је у последње две године анализе оставрила негативан спољнотрговински биланс у размени поврћа и воћа (*СМТК класификацији*). Упркос одређеним слабостима констатованим компарацијом спољнотрговинских биланса, Република Србија је у периоду 2000.-2009. година у просеку остварила позитиван спољнотрговински биланс са већином земаља потписница ЦЕФТА споразума.

Најзначајнија разлика и остварени позитиван биланс реализован је са Републиком Босном и Херцеговином, преко милијарду и шестстотина милиона долара или 59,52% од укупног извоза. Следе Република Црна Гора са 34,84% и Република Македонија са 8,18% од укупне размене. Реализовани суфицит у спољнотрговинској размени са Црном Гором у периоду од десет година већи је од 950 милиона долара. Суфицит већи од 220 милиона долара остварен је и у спољнотрговинској размени са Републиком Македонијом. Дефицит је остварен са Републиком Хрватском, исти износи близу 170 милиона долара, односно -6,09% од укупне размене у ЦЕФТА региону и бележи тенденцију раста. Такође, дефицит је остварен и са Републиком Молдавијом у вредности од скоро 12 милиона долара, односно -0,43% од укупне размене. Позитиван биланс остварен је и са Републиком Албанијом и он износи преко 110 милиона долара, или 3,97% од укупне размене.

Уколико се сагледају предности ЦЕФТА споразума, од његове ратификације 2006. и почетка примене 2007. године, може се констатовати да је исти Републици Србији донео повећање извоза од 62% у протекле три године анализе (*хистограм 4.*). Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа више од 250 милиона долара него у 2006. години. Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији, (агроиндустријском комплексу) лакши приступ тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума. Конкретне последице реализације ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009., и који је већи

за 900 милиона долара него првих шест година спољнотрговинске размене када се ЦЕФТА споразум није примењивао. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 3,8% док коефицијент варијације износи свега 10,5%. Низак коефицијент варијације је јасан индикатор стабилности пословања на ЦЕФТА тржишту, као и сигурности пласмана пољопривредно прехранбених производа на тржишта потписница ЦЕФТА споразума.

Хистограм 4 . Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

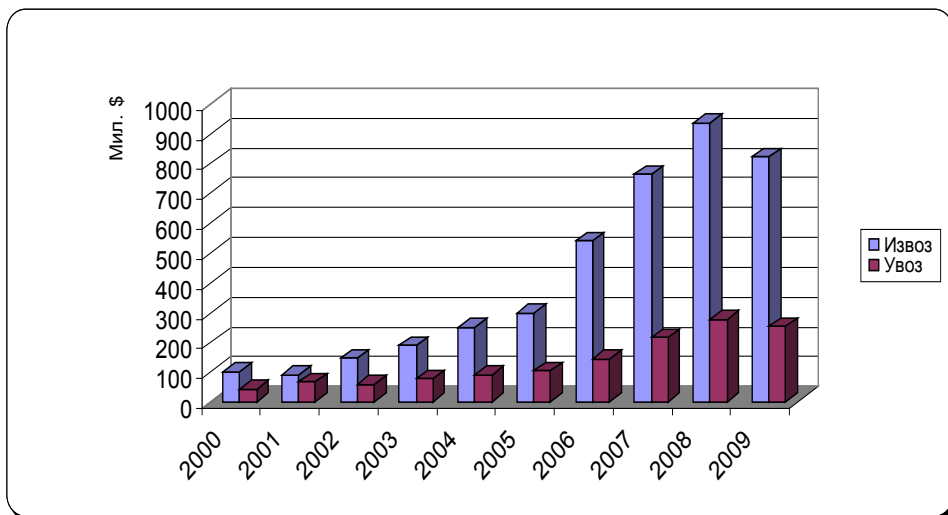
Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума (*хистограм 4.*). Анализом укупне извозно - увозне активности у периоду од десет година Република Србија бележи константан раст извоза осим у 2001. години, када је регистрован пад извоза од 12 милиона долара. Тренд раста извоза настављен је до 2009. године, када услед светске економске кризе настаје и највећи пад извоза преко 100 милиона долара. Република Србија, такође, услед кризе смањује увоз у 2009. години за више од 20 милиона долара. Крива увоза има тренд благог раста до 2009. године када се региструје и највећи пад увозне активности. Најнижи спољнотрговински суфицит од 24 милиона долара у размени са земљама потписницама ЦЕФТА споразума остварен је 2001. године.

Посматрано са аспекта анализираног периода може се констатовати да Република Србија остварује значајан раст извоза у односу на увоз од 2005.

Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона

године (хистограм 5.). Република Србија у 2005. години, остварује суфицит већи од 190 милиона долара и наставља исти да увећава до 2008. године, по стопи промене од 46%, са коефицијентом варијације од 43,6%.

Хистограм 5. Биланс спољнотрговинске размене Републике Србије и земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Из презентованог се може констатовати да је Република Србија остварила позитиван биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа са земаљама потписницама ЦЕФТА споразума. Исти износи преко две милијарде и седамстотина милиона долара и има тенденцију раста по стопи промене од 40,9% у анализираном периоду од десет година.

3.11. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

3.11.1. Природно - економске карактеристике Босне и Херцеговине

Република Босна и Херцеговина је један од најбитнијих спољнотрговинских партнера Републике Србије. Налази се у југоисточној Европи, на додиру средишњег динарског простора са Панонском низијом и прелазом ка средоземним подручјима на југу. Република Босна и Херцеговина има 10,5 км широк прилаз Јадранском мору код Неума (са обалом дужине 21,2 км). Углавном је планинска земља, а равничарски крајеви су само на северу, дуж десне обале Саве (Босанска Посавина), који су најпространији на ушћу Босне и Дрине (Семберија). Према југу равница прелази у 40-60 км широко побрђе, које се уздиже са 200 на 600 метара надморске висине и полако прелази у планине. Сву преосталу територију Босне и Херцеговине заузимају Динарске планине, чија се узвишења углавном протежу од северозапада према југоистоку. У централном делу се налазе сразмерно широке долине река, које теку према северу и планинске котлине (Сарајевско-зеничка и Тузланска котлина). Подручје Босне је претежно састављено од кречњака из доба јуре и креде који су карстификовани. Међу шумовитим и готово ненасељеним планинским низовима на различитим надморским висинама леже крашка поља: Купрешко (1120-1150 м; 93 км²), Гламочко (882-950 м; 129 км²), Дувањско (860-900 м; 150 км²), Ливањско (700-740 м; 380 км²) и др, (*EU Taric data Base, 2007.*). Источна Босна је веома ретко насељен брдовит крај, углавном грађен од непропусних стена, са шумовитим планинама (Јавор, Озрен, Романија, Јахорина, Трескавица, Зеленгора), високим заравнима (Гласница) и дубоко усеченим долинама Дрине, Праче, Криваје и њихових притока. Јужно од црноморско-јадранског развођа босанско-херцеговачки крш степеничасто се спушта према Јадранском мору. Виши део чине Динарски планински низови, између којих се пружају крашка поља: Невесињско (830-990 м; 180 км²), Гатачко (930-1000 м; 57 км²) и Дабранско (475-560 м; 30 км²). У нижем делу Херцеговине преовлађују заравни са крашким пољима, нпр. Попово поље (230-280 м; 185 км²), Љубушко поље, Мостарско блато и др. Пространије равнице се налазе у доњем делу Неретве, која се испод Габеле шири у влажну и плодну делту, (*EU Taric data Base, 2007.*). Што се тиче хидропотенцијала Републике Босне и Херцеговине, већи део припада сливу Саве (947 км), у који се уливају Уна (214 км), Врбас (240 км), Босна (271 км) и Дрина (346 км). Према Јадранском току тече само Неретва (225 км). За

крашка поља карактеристичне су понорнице које подземно теку према Неретви или према мору (нпр. Требишњица). Квалитет земљишта веома је хомоген. У планинским пределима преовладава изразита стеновитост, кречњачко-доломитна црница и кисело смеђе земљиште, а на херцеговачком кршу огољени камењар са нешто мало црвенице. На северу преовлађују листопадне шуме (у Посавини храст лужњак и бели јасен, на узвишењима северозападног дела храст китњак са обичним грабом, а на узвишењима североисточног дела храст цер и сладун, који према унутрашњости прелази у динарске букове шуме). На вишим надморским висинама расту смрекове и јелове шуме. У Херцеговини је вегетација сиромашнија, простране равнице су већином голи крш (камењар), а на другим местима су због паше деградиране шуме храста и јасена. Површина Републике Босне и Херцеговине је покривена шумом преко 48 %, (*EU Taric data Base, 2007.*). Тренутно Босна и Херцеговина има 875 000 ха ораница, под воћњацима и виноградима има 16,7% површине, 1,2 мил. ха ливада и пашњака (23,4%). Већина пољопривредног земљишта је у власништву индивидуалних произвођача (94%), а преовлађују мала и испарцелисана имања, (*EU Taric data Base, 2007.*). Обрадиве површине налазе се у равничарским деловима и на брежуљцима севера, на исушеним терасама речних долина, у Херцеговини, пре свега у долини Неретве и на крашким пољима. Искључиво за домаће потребе узгаја се жито, кукуруз, кромпир и поврће. Од индустријских биљака најважнији је дуван. Најзначајнија пољопривредна делатност је сточарство, у брежуљкастим и крашким пределима највише овчарство и говедарство, а у равници и побрђу свињарство. Босна и Херцеговина има око 84 000 ха воћњака и 5 000 ха винограда. На брежуљкастим подручјима на северу и у речним долинама највише има шљива, а воћарско-винаградарско подручје налази се у ниским деловима Херцеговине, где се узгајају брескве, кајсије, трешње, мандарине и грожђе. БиХ такође има 2 мил. ха шума (81% у државном власништву), нарочито у брдскопланинским подручјима источне, средње и западне Босне, (*EU Taric data Base, 2007.*).

3.11.2. Демографске карактеристике Републике Босне и Херцеговине

Република Босна и Херцеговина заузима површину од 51.197 км², густине насељености 72,7 стан./км² и броји по последњем попису из 2001. године, 3.720.000 становника. Пре избијања грађанског рата (1992-1995) БиХ је имала велики прираштај становништва, пре свега због ниске смртности (1990: наталитет 14‰, морталитет 6,4‰), и велики удео младог становништва. Још 1961. године 76% становништва живело је од пољопривреде, а потом се

убрзаном индустријализацијом почело пресељавати са села у градове, док је велики број радне снаге отишао на привремени рад у Словенију и привредно развијеније западноевропске државе, пре свега у Немачку. Босна и Херцеговина има очекивани животни век код мушкараца 69,5 година, а код жена 76,6 година. Према последњем попису из 2001. године, удео становништва млађег од 15 година чини 20,1%, док сеоског становништва има 56,6%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Наталитет у Босни и Херцеговини износи 9,7%, док је стопа морталитета 8,1% са природним прираштајем од 1,6%. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 1,8%, (*OECD Data Base, 2002.*).

Рат је у основи променио популационе карактеристике. У њему је погинуло или умрло око 250 000 људи, док је више од 200 000 било рањено. Готово две трећине становништва морало је да напусти своје домове (око 2,8 мил.), а половина од њих отишла је у суседне државе, пре свега у Хрватску, Србију, Црну Гору, Средњу и Западну Европу (највише у Немачку). Пре рата у БиХ живела су три народа (1991): Муслимани (43%), Срби (31,5%), Хрвати (17,3%) и остали (8,2%). Рат је етнички потпуно променио састав популације. Већина становништва се у току рата склонила у градове, па су села остала пуста. Већи градови су: Сарајево (434 000), Бања Лука (179 000), Тузла (112 000), Зеница (105 000) и др, (*OECD Data Base, 2002.*).

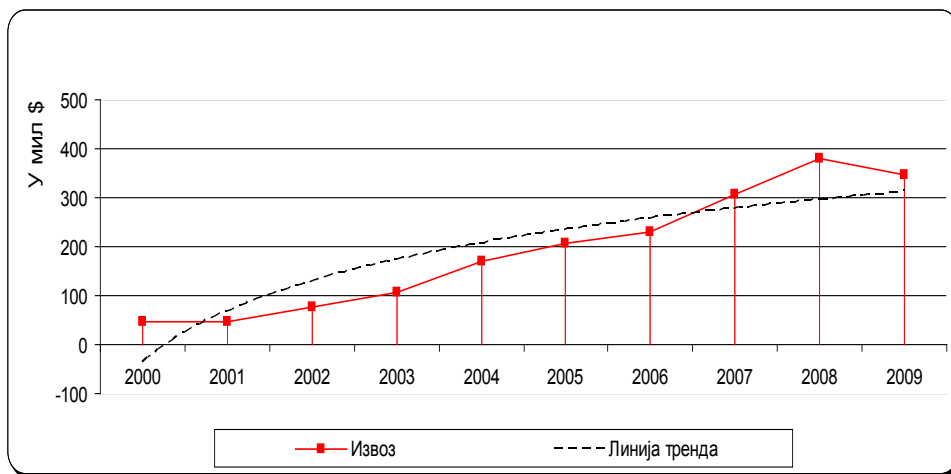
3.11.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Босном и Херцеговином

Четворогодишњи рат је у значајној мери уништио привреду Босне и Херцеговине, уништено је 80% енергетских капацитета, 45% индустријског комплекса, 60% путне инфраструктуре. Република Босна и Херцеговина и пре рата није се сврставала у развијеније републике бивше СФРЈ.

Уколико се анализирају претходно презентовани подаци може се јасно констатовати да је Република Босна и Херцеговина земља ограничених природних ресурса у области агроиндустрије. Такође, евидентно је да је БиХ земља која је претрпела значајна разарања у протеклом периоду, те да иста има изражене потребе за читавим низом добара и услуга. За Босну и Херцеговину може се рећи да је један од најзначајнијих спољнотрговинских партнера Републике Србије. Наиме, Република Србија је у посматраном периоду 2000.-2009. године извезла агроиндустријских производа у БиХ 46,3% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Уколико посматрамо криву извоза мож се приметити да извоз из Републике Србије бележи константан раст, чак и у периоду 2000.-2001. година. Стопа промене извоза има тенденцију раста и износи 29,1% са коефицијентом варијације од 64,4%. Пад извоза забележен

је једино у 2009. год. када услед светске економске кризе извоз опада за 33,27 милиона долара у односу на 2008. годину. (графикон 5.).

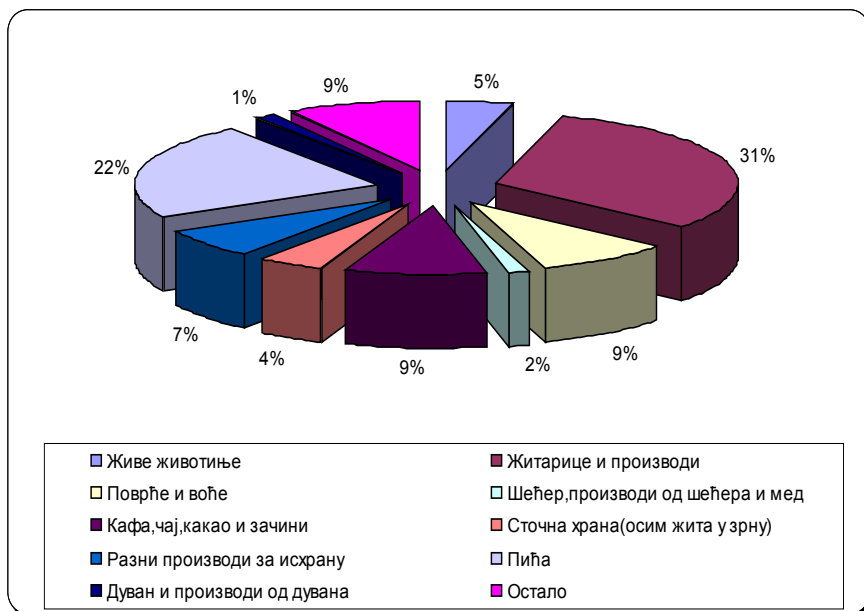
Графикон 5. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Наиме, Република Србија је у опсервираном периоду остварила суфицит са Републиком Босном и Херцеговином од преко једне милијарде долара. Дакле, Србија је у протеклом периоду у просеку на годишњем нивоу извозила 191 милон долара пољопривредно прехрамбених производа у БиХ. Извоз из Републике Србије је у периоду 2000.-2009. година имао одређене осцилације. Наиме, у прве три године посматраног периода Србија је свој извоз пре свега базирала на извозу меса и прерађевина од меса, као и извозу алкохола (вино и воћне ракије), преко 80%. Међутим, у наредним годинама структура извоза значајно се мења и Република Србија почиње да пласира на тржиште Босне и Херцеговине читаву палету својих производа (слика 9.).

Слика 9. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Као што се може видети најзначајнија група производа, посматрано са аспекта СМТК класификације, која се пласира у БиХ су производи од житарица и брашна (пшеница и наполица, кукуруз у зрну, соја и сојина сачма), за њима следе пића (алкохолна пића – вино и воћне ракије, као и негазирани сокови), па кафа, чај, какао и зачини. Такође, Србија је значајан извозник разних производа за исхрану – разни кондиторски производи, као и поврће и воће (смрзнуто и прерађено).

Важно је напоменути да је извоз из Републике Србије у 2000. години у БиХ био веома хетероген (Богданов Наталија, 2004.). Из Србије се извозило највише производа од жита и брашна (16% од укупног извоза), али такође су се извозила и безалкохолна пића (9,1%), алкохолна пића (7%), кондиторски производи (6,5%) итд. За разлику од 2000. године, период 2001.-2003. година карактерише веома хомоген извоз. У том периоду извоз из Србије у Босну и Херцеговину чини свега пар артикала живе животиње, производи од меса (месне прерађевине) и вино и воћне ракије, као и сокови газирани и негазирани, који за овај период чине преко 80% извоза. Структура извоза се мења од 2004. године и ту годину, пре свега карактерише извоз вина и воћне ракије са 17,5%. Међутим, појављују се и други производи који се пласирају на тржиште Босне и Херцеговине, разни производи од жита и брашна (13,7%),

кондиторски производи (слатко – слани програм) (8%), разне прерађевине (5,7%), сточна храна (4%), итд. Извоз у 2005. години детерминише пре свега изузетно повећан пласман жита (пшенице у зрну и брашна), тако да од укупног извоза у овој години на жито и производе од жита отпада 35,7%. Такође, може се констатовати и повећање извоза алкохолних пића за скоро 2%, те он у 2005. години иноси 19,3%, а такође у овој години Србија први пут у БиХ пласира значајније количине воћа и поврћа (11,7% од укупног извоза). У 2006. години Република Србија поред већ константног и поприлично уједначеног извоза алкохолних пића (18,6%), жита (13%), кондиторских производа (9%), меса и месних прерађевина (5,7%) почиње да извози и сокове од воћа и поврћа (6,3%), као и млеко и млечне производе (2,4%). У наредном периоду 2007.-2008. година може се констатовати пад извоза производа са вишим степном прераде, док извоз сировина и полупроизвода расте, тако да извоз живих животиња у 2007. години износи 4,2%, а у 2008. 9,5%. Такође расте и извоз кукуруза у зрну (9%) и пшенице и наполица у зрну (4,2%). Извоз алкохолних пића у Републику Босну и Херцеговину у 2008. години износи 17,2% и као такав представља константу у посматраном периоду, док извоз меса и конзервисаних прерађевина пада на скромних 3,6%. Током 2009. године и даље расте извоз алкохолних пића и износи 18,6%. Долази и до пораста извоза безалкохолних пића на 8,4%, кукуруза у зрну 7,1% и живих животиња 10,3%, док је извоз осталих артикала сличан 2008. години. И поред позитивних резултата остварених са аспекта извоза у Републику Босну и Херцеговину, може се констатовати да прерађивачки комплекс Босне и Херцеговине почиње да се опоравља. Јасне индикације овог опоравка огледају се у смањеном увозу финалних производа из Србије и повећању увоза сировина за прераду. Упркос приметном опоравку босанског прерађивачког комплекса, Република Босна и Херцеговина и даље заузима место најзначајнијег тржишта за пласман пољопривредно прехрамбених производа из Републике Србије. Такође, Република Србија у посматраном периоду исказује значајно већу стопу раста извоза од увоза из Републике Босне и Херцеговине (Влаховић, 2010.).

Анализом извоза по робним групама у посматраном периоду, може се констатовати да извоз житарица и производа од жита, као и извоз пића чини 53% укупног извоза у периоду од 2000.-2009. године. У анализираном периоду такође су индикативне изузетно високе стопе промена пре свега код извоза живих животиња (71,7%) и пића (41,4%), док коефицијенти варијације јасно показују да одређене групе производа имају изражен ризик односно тенденцију несигурности у даљем пословању односно пласману истих на тржиште Босне и Херцеговине. Иако извоз житарица и пића предњачи у структури извоза Републике Србије према Босни и Херцеговини веома је алармантан коефицијент варијације ових група производа

од 170,9% и 81,4%, тако да се дугорочно Република Србија не може ослањати на ове две групе у структури извоза према БиХ. Разни производи за исхрану имају стопу промене од 19,6% и може се констатовати уједначен коефицијент варијације тако да ова група производа у перспективи заједно са групом производа шећер и производи од шећера треба да представља најзаступљеније производе у пласману на тржиште Босне и Херцеговине (табела 6.). Поврће и воће представља групу производа која има релативно скромно учешће у структури укупног извоза, али анализом података у посматраном периоду од десет година, може се сматрати једном од перспективнијих група производа са стопом промене од 14,9% и учешћем од 9% у укупној структури извоза Републике Србије према Републици Босни и Херцеговини.

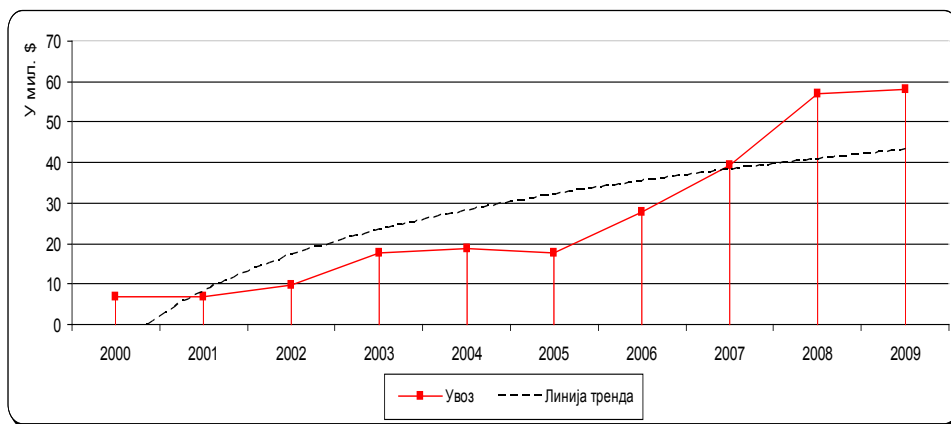
Значајнији раст извоза и заузимање лидерске позиције на тржишту Босне и Херцеговине могуће је остварити децидном применом маркетинг концепта и улагањем у агроиндустријски комплекс чији финални производи имају већи степен завршне обраде (Влаховић, и сар., 2010.). Пласман познатих робних марки и креирање нових на тржишту какво је тржиште БиХ, које препознаје традиционално добре производе и компаније из Републике Србије, треба да буде императив у креирању извозне политике (стратегије) Републике Србије.

Табела 6. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	8,70	71,7	170,9	4,5
04	Житарице и производи од жита	59,99	27,6	61,0	31,4
05	Поврће и воће	17,00	14,9	46,3	8,8
06	Шећер, производи од шећера и мед	3,00	20,3	46,1	1,5
07	Кафа, чај, какао и зачини	17,89	27,9	60,3	9,4
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	8,39	22,7	64,4	4,4
09	Разни производи за исхрану	14,11	19,6	50,8	7,4
11	Пића	42,79	41,4	81,4	22,3
12	Дуван и производи од дувана	2,63	22,4	80,6	1,4
	Остало	17,06	29,5	61,5	8,9
	Укупно:	191,5	29,1	64,4	100
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије					

Међутим, уколико се посматра крива увоза из Босне и Херцеговине, она у анализираном временском периоду бележи готово константан раст (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Увоз из Републике Босне и Херцеговине у посматраном периоду од десет година износи око 250 милиона долара или 19,2% од укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума. Наиме, стопа промене увоза из БиХ у посматраном периоду износи 29,5%, док коефицијент варијације у посматраном периоду износи 74,6%. Анализом увоза може се констатовати благи раст у периоду 2000. – 2002., да би се у 2003. години увоз значајно повећао као и у 2006. години. У наредним годинама крива увоза има тенденцију константног расте до 2008. године (*Кузман, и сар., 2010.*). Годину 2009. детерминише благи пад увоза, пре свега изазван светском економском кризом. (*графикон 6.*)

Графикон 6. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)

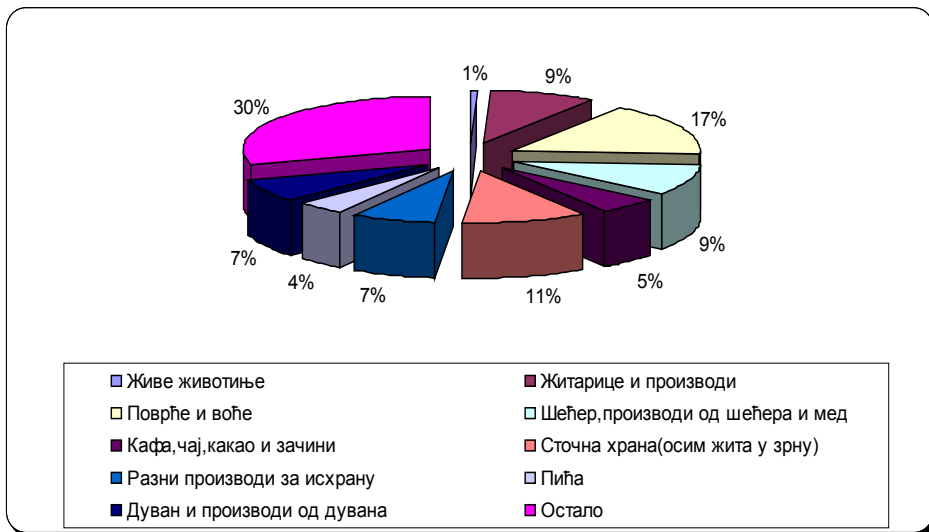

Извор: Републички завод за статистику

Србија је у просеку на годишњем нивоу у посматраном периоду увозила пољопривредно прехранбених производа из Босне у вредности од 25 милиона долара. Сагледавањем увоза из Републике Босне и Херцеговине у Републику Србију, односно структуре увоза посматране са аспекта СМТК класификације роба, може се констатовати да је увоз из БиХ веома хомоген (*Хамовић Владана и сар., 2007.*). Преко 50% увоза пољопривредно прехранбених производа из Босне и Херцеговине отпада на пет група производа. Највише се увози поврће и воће (17%), затим риба и прерађевине од рибе (слатководна риба), шећер и производи од шећера (конзумни шећер), сточна храна и месо и прерађевине од меса (свињско, јагњеће и говеђе месо сирово и сушено). Базу увоза пољопривредно

прехрамбених производа из Републике Босне и Херцеговине у Србију чине полупроизводи или производи ниске финалне обраде, осим увоза шећера и цигарета, што се може приписати шпекулативним пословима (слика 10.).

Слика 10. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Сама генеза развоја спољнополитичких односа између Републике Србије и Босне и Херцеговине у значајној мери осликава и спољнотрговинске односе ове две земље (Хамовић Владана и сар., 2007.). Како су се развијали билатерални односи, тако се повећавао обим спољнотрговинске размене. Први значајнији увоз из Републике Босне и Херцеговине реализован је у 2000. години, а најзаступљеније робе које је Србија тада увозила биле су: дуван и производи од дувана (цигарете) 31%, поврће и воће 20% и рибе и прерађевине (слатководна риба) 9%. Период од 2001.-2003. године карактерише веома уједначен и хомоген увоз. У овом периоду из Републике Босне и Херцеговине се највише увозио дуван и производи од дувана, тако да на увоз истог у 2001. години отпада преко 40% укупног увоза из БиХ. У наредном периоду, 2002-2003. година, долази до пада увоза дувана са 40% на 29% у 2002. и 21% у 2003. години. Република Србија у овом периоду значајније почиње да увози поврће и воће, као и рибе и прерађевине од рибе. Тренд увоза рибе се наставља у 2004. години, тако да увоз ове робе бележи рекордних 20% од укупног увоза

(Влаховић, и сар., 2009.). Увоз поврћа такође бележи благи раст, тако да за овај период износи 9%. Поред значајног увоза рибе који се у 2005. години задржава на 20%, Србија из Републике Босне и Херцеговине почиње увозити веће количине поврћа и воћа (18%), као и шећера (11%). Наредну годину карактерише благи пад увоза рибе на 19% од укупног увоза, док значајно расте увоз сточне хране (17%) и шећера (16%). Тренд раста увоза шећера задржава се и у 2007. години, тако да увоз шећера и меласе износи 17% од укупног увоза, док увоз рибе и прерађевина од рибе пада на 14,5%. Производ који карактерише, “обележава” увоз у 2008. години, је сточна храна чији увоз износи преко 20% од укупног. Такође можемо констатовати пад увоза шећера на 12% и рибе и прерађевина од рибе на свега 7%. Увоз дувана у овом периоду је занемарив. Током 2009. године, долази до поновног пада увоза шећера на 5%, док се увоз дувана подиже на ниво од 13%. Увоз сточне хране се смањује на 12%, док је увоз воћа и поврћа и даље присутан са вредношћу од 14%. Месо и прерађевине од меса заступљене су са 15% од укупног увоза .

Анализирајући групе производа који су се у опсервираном периоду увозили у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине, може се констатовати да се највише увозило слатководне рибе и прерађевина од рибе (33 милиона долара). Важно је напоменути да је Република Србија из Босне и Херцеговине увезла сточне хране у вредности већој од 28 милиона долара или 11% укупног увоза, као и поврћа и воћа 42 милиона долара или 17% од укупног увоза. Анализом увоза робних група посматраних са аспекта СМТК класификације роба јасно можемо констатовати да робна група поврће и воће бележи константан раст увоза по стопи промене од 24,1% до 2009. године, када следи благи пад увоза. Такође, веома је индикативан увоз житарици и производа од жита који у анализираном периоду бележи константан раст до 2004. године. Наредну годину карактерише осетан пад, да би од 2006. године уследио раст. Период од 2006. до 2008. године карактерише константан раст увоза до 2009. када следи благи пад. Оваква крива увоза јасно се може правдати стопом промене од 59,8% и коефицијентом варијације већим од 88%. Најизражајније промене се виде на увозу сточне хране. Наиме, увоз ове групе производа заузима занемариво место у билансу увоза роба из Босне и Херцеговине до 2005. године, када следи нагли скок увоза до 2006. године. Наредну годину карактерише осетан пад до 2007. и екстремни раст увоза у 2008. години. Услед светске економске кризе 2009. године долази до пада увоза ове групе производа тако да стопа промене увоза сточне хране у посматраном периоду износи 191,2% са коефицијентом варијације од 128% (табела 7.) Робна група дукан и производи од дувана има негативну стопу промене од -17,1%, индикативан је раст увоза

ове групе производа од 2008.-2009. године. Уколико се анализира коефицијент варијације групе производа дувана и производа од дувана од 109,8% можемо констатовати да та група производа једина бележи раст увоза у Републику Србију у 2009. години. Група производа дуван и производи од дувана готово цео опсервиран период бележи низак проценат учешћа у структури увоза из Босне и Херцеговине осим у 2003. години. У периоду од 2003.-2008. године, ова група производа била је маргинализована да би услед раста цена акцизних роба у Републици Србији постала једна од значајнијих ставки у билансној размени Републике Србије и Босне и Херцеговине (табела 5.).

Табела 7. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)

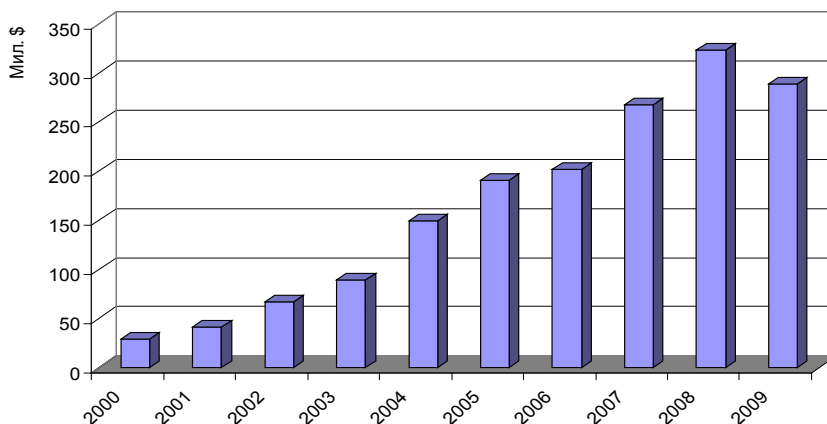
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,15	61,5	161,2	0,6
04	Житарице и производи од жита	2,36	59,8	88,8	9,2
05	Поврће и воће	4,28	24,1	60,2	16,5
06	Шећер, производи од шећера и мед	2,45	100,2	96,1	9,4
07	Кафа, чај, какао и зачини	1,36	81,0	102,5	5,2
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	2,81	191,2	128,0	10,8
09	Разни производи за исхрану	1,86	7,6	32,5	7,2
11	Пића	1,09	40,2	96,3	4,2
12	Дуван и производи од дувана	1,88	-17,1	109,8	7,2
	Остало	7,73	37,2	80,2	29,7
	Укупно:	25,97	29,5	74,6	100
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије					

Уколико се анализира увоз шећера, долази се до чињенице да Република Србија, иако је један од највећих произвођача шећера у региону увози из Републике Босне и Херцеговине шећера у вредности већој од 24 милиона долара. Увоз шећера бележи значајан раст у периоду од 2005. до 2008. године, након чега следи нагли пад увоза у 2009. години, преко 4 милиона долара. Узевши у обзир анализиран увоз шећера до 2005. године, као и нагли пад увоза од 2008. до 2009. године, стопа промене од 100,2% и коефицијент варијације од 96,1% јасни су индикатори могућих шпекулативних радњи са овом групом производа.

3.11.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Босном и Херцеговином

Република Србија у размени са Републиком Босном и Херцеговином у анализираном периоду 2000.-2009. године, константно остварује суфицит. Република Србија у спољнотрговинској размени са Републиком Босном и Херцеговином у посматраном периоду има спољнотрговински суфицит од 59,5%. Дакле, Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа у Републику Босну и Херцеговину у вредности 1,9 милијарди долара, односно 46,3% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума, док је у истом посматраном периоду увезла пољопривредно прехранбених производа из Босне и Херцеговине у вредности мањој од 260 милиона долара, што износи 19,2% укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума (*Кузман, и сар., 2010*). Србија бележи константно суфицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа са Босном и Херцеговином на годишњем нивоу у просеку од 166 милиона долара, по стопи промене од 30,9% и коефицијентом варијације од 64,5%. (*хистограм б.*)

Хистограм б. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Босном и Херцеговином (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Највећи спољнотрговински суфицит са Босном и Херцеговином Република Србија је остварила 2008. године, у износу већем од 320 милиона долара, да би у 2009. години дошло до смањивања суфицита за 34 милиона долара. У периоду од 2000. до 2008. године суфицит спољнотрговинске размене бележи константан раст, и увећава се више од осам пута или за 284 милиона долара.

И поред оствареног суфицита, анализа групе производа које Србија увози, јасан је индикатор лоше стратегије развоја пољопривреде Србије. Република Србија би по свим параметрима, како природним, тако и привредним, требало да буде лидер у извозу ових група производа. Анализом стопа раста можемо констатовати изражен интензитет размене одређеним групама производа, пре свега, живих животиња, као и пића, док дуван и производи од дувана имају изузетно ниску стопу промене, а веома висок коефицијент варијације што индицира на висок степен ризика у пословању овом групом производа (табела 8.). Овако интензивне стопе промена као и висок проценат коефицијента варијације у билансу спољнотрговинске размене указује на то како су се развијали трговински односи Републике Србије и Босне и Херцеговине.

Табела 8. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине по СМТК (2000.-2009.)

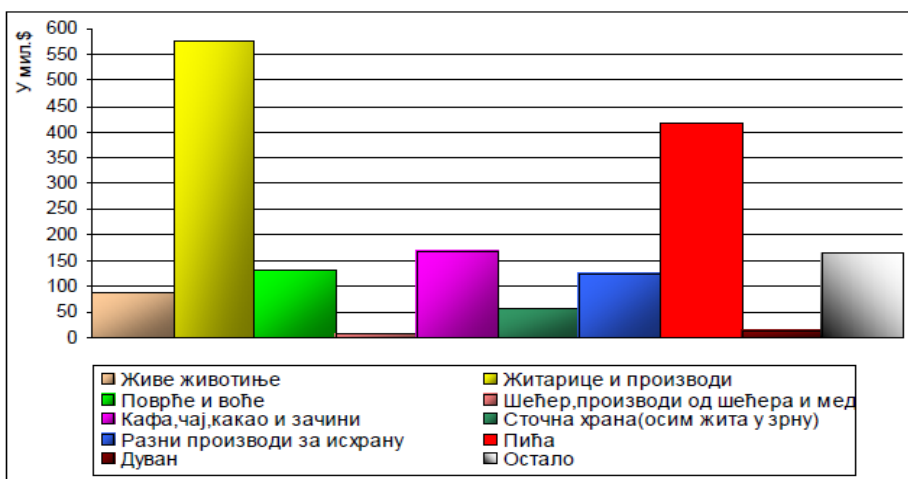
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	8,56	71,4	171,1	675,1
04	Житарице и производи од жита	57,63	27,2	60,7	709,6
05	Поврће и воће	13,12	17,6	59,7	802,0
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,61	1,5	53,9	605,6
07	Кафа, чај, какао и зачини	16,59	68,6	63,8	905,5
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	5,58	20,3	51,5	1177,5
09	Разни производи за исхрану	12,43	22,3	54,4	822,9
11	Пића	41,74	60,6	223,9	779,3
12	Дуван и производи од дувана	1,09	27,3	168,7	664,6
	Остало	16,28	38,5	68,9	596,2
	Укупно:	164,68	30,9	64,5	7738,8
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Анализом група производа и њихових стопа промене две групе производа се посебно издвајају по интензивности стопа и расту истих. То су пића са стопом раста од 60,6% и кафа, чај, какао и зачини 68,6%. Групе производа који ће у перспективи доминирати спољнотрговинском разменом Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине су засигурно пиће, житарице и производи од жита, живе животиње и веома перспективна група сточна храна (Поповић Весна и сар., 2007.). Иако групе производа живе животиње и пиће имају веома висок коефицијент варијације и изражен ризик у трговини, јасно се може констатовати да се код таквих група производа остварују и максимални профити, те да ће ове групе и у перспективи доминирати спољнотрговинским билансом обеју земаља.

Анализом осталих група производа и компарацијом истих може се констатовати да Република Србија у опсервираном периоду од десет година има константан суфицит, као и то да је покривеност увоза извозом код одрђених група производа вишеструко већа, изрежено у процентима. Тенденција пада спољнотрговинске размене забележена је једино у 2009. години. (табела 8.).

Република Србија у посматраном периоду 2000.-2009., остварује суфицит у размени свих агроиндустријских производа са Републиком Босном и Херцеговином. Посматрано по робним групама највећи суфицит остварен је код размене житарица, који на годишњем нивоу у просеку износи 57,63 милиона долара. Значајан суфицит остварен је и код размене пића (алкохолних и безалкохолних) и то 41,74 милиона долара у просеку на годишњем нивоу. Перспективне групе производа које би у будућности могле значајније да партиципирају у билансној структури по Републику Србију су кафа, чај, какао и зачини, затим воће и поврће, као и сточна храна (хистограм 7.). Значајно је напоменути да је Република Србија до 2004. године остваривала дефицит у трговини дуваном и производима од дувана, да би од 2004. до 2008. године Србија остварила благи суфицит који у 2009. години прелази у дефицит већи од 950 хиљада долара. Осцилације добијене анализом потврђује и коефицијент варијације од 168,7% код ове групе производа (табела 8.), међутим размена од свега 1% од укупне размене овом групом производа у перспективи не може значајније да угрози билансне позиције Републике Србије у размени са Босном и Херцеговином.

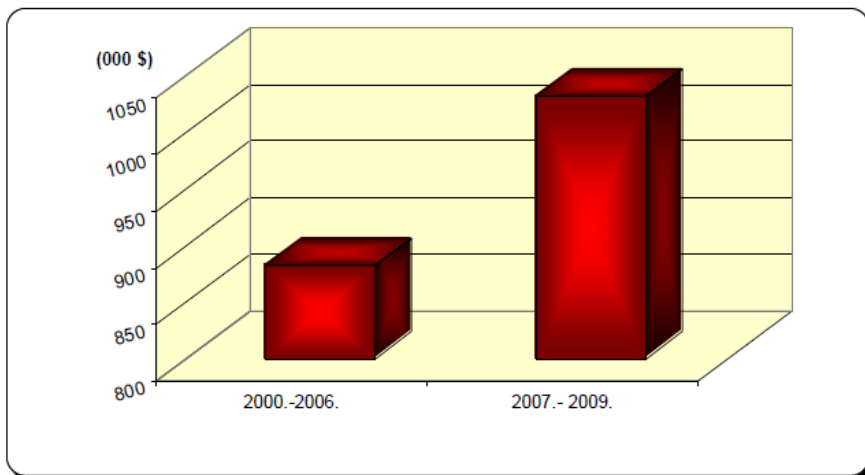
Хистограм 7. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Позитиван биланс Републике Србије у погледу других посматраних робних група има приближно сличне вредности. Најмањи суфицит остварен је код размене шећера и производа од шећера и дувана. Опсервацијом билансне размене између Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине видан је пад укупне спољнотрговинске размене пољопривредно прехранбених производа у 2009. години услед светске економске кризе. Овакав негативан тренд није за очекивати у наредном периоду јер интензивне стопе раста анализирани у периоду од 2000. до 2009. године јасно указују на константан раст размене пољопривредно прехранбених производа Републике Србије и Босне и Херцеговине. Бенефите које доноси потписани ЦЕФТА споразум огледају се у томе да је Србија у периоду од 2007. до 2009. године успела повећати извоз на тржиште БиХ за 54%, (*хистограм 8.*). Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа више од 75 милиона долара него у 2006. години. Конкретне последице реализације ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009., и који је већи за 149 милиона долара него првих шест година спољнотрговинске размене Србије и БиХ. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 6,3% док коефицијент варијације износи свега 10,6%, а исти је пре потписивања споразума износио 60,1%. Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума, као и на стабилност и раст апсорпционе моћи тржишта Босне и Херцеговине.

Хистограм 8 . Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун ауора

Може се констатовати да ја Република Босна и Херцеговина најзначајнији спољнотрговински партнер Републике Србије, тако да преко 59% размене са земљама потписницама ЦЕФТА споразума чини размена са БиХ. Српска привреда је у опсервираним периоду остварила спољнотрговински суфицит већи од 1,6 милијарди долара. Такође веома је индикативан константан раст извоза у Босну и Херцеговину, који се прогресивно повећава у посматраном периоду и има узлазну линију тренда. Услед позитивног развоја билатералних односа између Републике Србије и БиХ, за очекивати је да ће у перспективи доћи и до раста спољно трговинске размене између ове две земље.

3.12. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

3.12.1. Природно - економске карактеристике Црне Горе

Већи део Црне Горе припада Динарским планинама, које се у јужном делу састоје од изразито чистог кречњака из периода јуре и креде. У Црној Гори су присутне крашке заравни, над којима се уздижу планине Дурмитор (Бобов кук, 2522 м), Маглић (Велики витао, 2396 м) и Маганик (Међећи врх, 2139 м), а између њих су усечене дубоке долине Пиве и Таре (кањон дубок до 1300 м), Мораче и њихових притока (*EU Taric data Base, 2007.*). На југозападној страни Динарске планине допиру све до Црногорског приморја, до обале Јадранског мора. Над дубоко усеченим заливом Боком Которском стрмо се уздижу кречњачке планине Орјен (1894 м) и Ловћен (Штировник, 1749 м). Према југозападу простире се ланац Румија (1595 м), изразита преграда између приморја и Скадарске котлине, коју у најнижем делу испуњава Скадарско језеро; северно од њега смештена је равница на доњем току Зете и Мораче. Већи део вода Црне Горе припада Јадранском сливу, а највеће реке су Морача (99 км), са највећом притоком Зетом, која се улива у Скадарско језеро (из њега истиче Бојана, 41 км), те Бели Дрим (175 км) (*EU Taric data Base, 2007.*). Земљиште и вегетација Црне Горе су ограничени, преовлађује кречњак, а на црногорском приморју црвеница. На црногорском приморју преовлађују зимзелене шуме (четинари) и макија. Република Црна Гора готово свом својом ширином излази на Јадранско море.

Црна Гора је до уназад неколико година била земља чија се економија темељила на друштвеној својини. Како је овај својински концепт био неефикасан, у Црној Гори је започет процес приватизације привреде. Иако

у веома тешким и по много чему специфичним условима у којима се одвија процес приватизације, остварени су резултати који показују пуну оправданост процеса. Усвојена је потребна законска регулатива и у области пољопривреде. Агроиндустријски комплекс Црне Горе, као и природни потенцијали су значајно ограничени. Међутим, пољопривредне површине и воде које су добро очуване од индустријског загађења омогућавају производњу здраве и еколошке хране, а нарочито меса (живинског, јагњећег, козјег, телећег и јунећег), млека и млечних прерађевина, меда, рибе, поврћа (парадајз, паприка, краставац и др.), воћа (шљива, јабука, грожђе, агруми, маслине) и висококвалитетних вина (Вранац, Крстач и др.), затим природно чисте воде високо квалитетних особина. На овом тлу успевају и специфичне културе, као што су шумски плодови (боровница, јестиве гљиве и др.) и самоникло лековито биље, нарочито кадуља. Шуме и шумска земљишта распрострају се на површини од 720.000 ха и заузимају 54% површине Републике Црне Горе, од чега се највећи део (572.000 ха) налази на њеном североисточном делу. У приватном власништву је 42% шума (*EU Taric data Base, 2007.*). Већина дрвета за дрвопрерађивачку индустрију добија се на северу Црне Горе. Морско рибарство, иако има потенцијала, је скромно. Много већи значај, што је својеврстан апсурд, има слатководно рибарство, највише на Скадарском језеру и већим рекама.

3.12.2. Демографске карактеристике Републике Црне Горе

Република Црна Гора заузима површину од 13.812 км², густине насељености 47 стан./км² и броји по попису из 2001. године, 651.000 становника (*EU Taric data Base, 2007.*). Већински народ у Црној Гори су Црногорци 40,6%, а осим њих у југоисточним деловима живе још Муслимани (Бошњаци) 13,7%, на северу и у градовима Срби 30,1%, а на крајњем југоистоку Албанци 7%, Хрвати 1,1% и остали 3,1% (*EU Taric data Base, 2007.*). Према верској припадности преовлађују православци 65%. Аутокефална српска православна црква постоји још од 1219. године и значајно је допринела очувању српског националног идентитета, а од 1993. године проглашена је неканонска црногорска православна црква (са седиштем митрополита на Цетињу), али је нису признале ни српска православна црква ни друге православне цркве, а ни цариградски патријарх. Остали становници су Муслимани (око 19%, највише Албанци и Бошњаци), католици (око 6%), а верски неопредељених је око 10%. Насељеност Републике Црне Горе је веома неуједначена, постоје велике разлике у насељености подручја у планинском делу и подручја у унутрашњости и обале, које су области са великом густином становништва. Према последњем попису

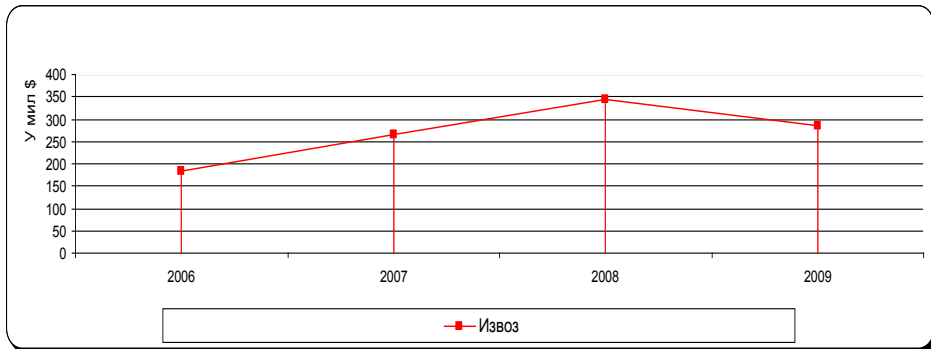
из 2001. године, наталитет у Републици Црној Гори износи 9,9‰, док је стопа морталитета 10,4‰ са негативним природним прираштајем од -3,5‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 6,0%, (*OECD Data Base, 2002.*). Република Црна Гора има очекивани животни век код мушкараца 71,4 година, а код жена 79,8 година. Удео становништва млађег од 15 година је 14,8%, док сеоског становништва има 48,8%, (*OECD Data Base, 2002.*).

Република Црна Гора поред негативног прираштаја има изузетно високу стопу морталитета која ће своје негативне импликације испољити у будућности. Такође, Црна Гора се сусреће са високим степеном неписмености која је у значајној мери резултат старости нације. Удео активног становништва је такође низак, а главни разлог томе је константно иселјавање радно способног становништва.

3.12.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Црном Гором

Република Црна Гора се 1999. привредно, делимично, одвојила од Републике Србије, а 2000. је увела немачку марку као једино средство плаћања (од 1. јануара 2002. евро). Република Србија и Црна Гора се и формално раздвајају 2006. године, те тада почиње успостављање билатералних и спољнотрговинских односа ове две независне земље. И поред чињенице да Република Србија са Црном Гором има спољнотрговинске односе свега три године, јасно се намеће чињеница да се ради о важном спољнотрговинском партнеру Републике Србије. Наиме, Република Србија је у анализираном периоду од 2006. до 2009. године извезла пољопривредно прехрамбених производа у Републику Црну Гору у вредности већој од милијарду долара или 25,9% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума (*Влаховић, и сар., 2009.*). Анализом извоза у посматраном временском периоду од 2006. до 2009. године може се констатовати константан раст извоза из године у годину, изузев 2009. године, што се може оправдати светском економском кризом и падом прометних активности, како на светском нивоу тако и у региону ЦЕФТА споразума (*графикон 7.*). Сагледавањем криве извоза видљив је константан раст извоза у Црну Гору по стопи промене од 17,1%, са коефицијентом варијације од 24,6%.

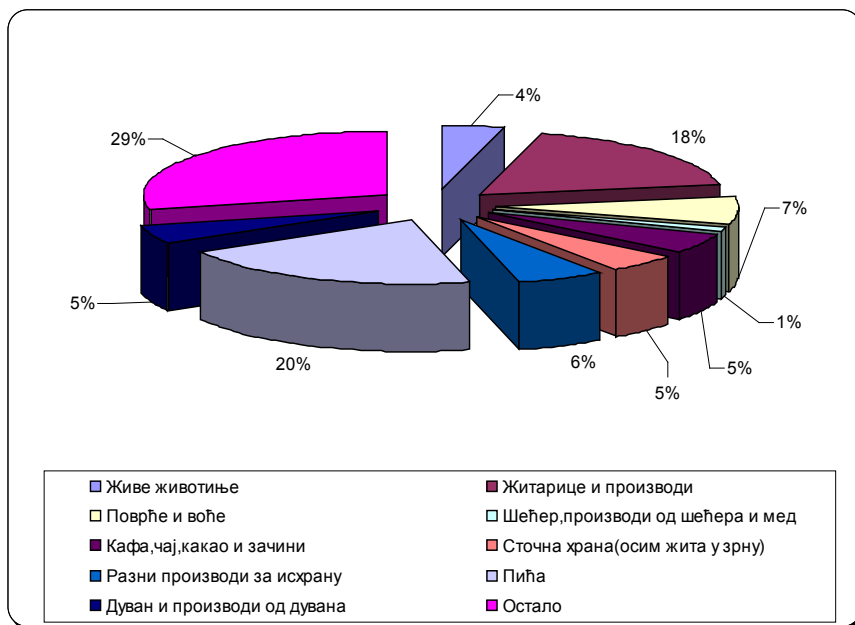
Графикон 7. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)

* Крива тренда није исказана услед малог броја година у серији
Извор: Републички завод за статистику

Анализом извоза из Републике Србије према робним групама по стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК), Република Србија је највише извозила пића, алкохолна и безалкохолна и то 20%. Житарице и производи од жита (пшеница у зрну и пшенично брашно, кукуруз у зрну учествују са 18% од укупног извоза, с тим што треба напоменути да се извоз ових агроиндустријских производа значајно повећавао из године у годину. Уколико анализирамо структуру извезених група производа (СМТК) из Републике Србије у Црну Гору, евидентно је да Црна Гора има потребе за читавом палетом производа. Може се констатовати да је Србија у Црну Гору пласирала најразноврсније групе производа за исхрану, док седам група пољопривредно прехранбених производа чини 50% извоза (слика 11.). Најзаступљенији артикли у извозној структури роба из Србије су житарице (пшеница у зрну, кукуруз у зрну), затим пића (негазирани сокови, газирани сокови и алкохолна пића), као и робна група поврће и воће (смрзнуто и прерађено поврће, свеже сезонско поврће – парадајз, краставац, купус, итд..., као и свеже сезонско воће – јабуке, шљиве, трешње, вишње, малина, итд...). Тржиште пољопривредно прехранбених производа Републике Црне Горе у перспективи може апсорбовати значајно већи број робних група пољопривредних производа из Републике Србије, а нарочито производа више финалне обраде и веће тржишне вредности.

Слика 11. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Уколико анализирамо извоз по годинама, видећемо да је Србија у првој години спољнотрговинске размене (2006.) највише извозила безалкохолних пића, у вредности већој од 24 милиона долара, што је чинило преко 13% укупног извоза у Црну Гору. Такође, пласиране су значајне количине конзервисаних производа од меса, преко 9% укупног извоза или 18 милиона долара вредности, млеко и млечни производи (9%) и производи од жита (преко 9% од укупног извоза). Структура извоза се у 2007. години не мења значајно. И даље доминира извоз безалкохолних пића (15%), производи од жита (9%) и конзервисано месо и млеко (17%). Ове три групе производа остваривале су преко милион долара вредности извоза у Црну Гору. Извоз у 2008. години карактерише раст извоза безалкохолних пића на 16%, али и пласман сасвим другог група производа (СМТК): живе стокe 6%, сточне хране 5%, кафа, чај, какао и зачини 4%, и др. Током 2009. године у структури извоза и даље доминира иста група производа и то извоз безалкохолних пића (16% од укупног извоза у Црну Гору), затим производи од млека (10%), месо и конзервирани производи (6%), производи од житарица (8%). Извоз живих животиња повећава се на 7%, док остале групе производа имају сличан удео у извозу, као и у претходним годинама.

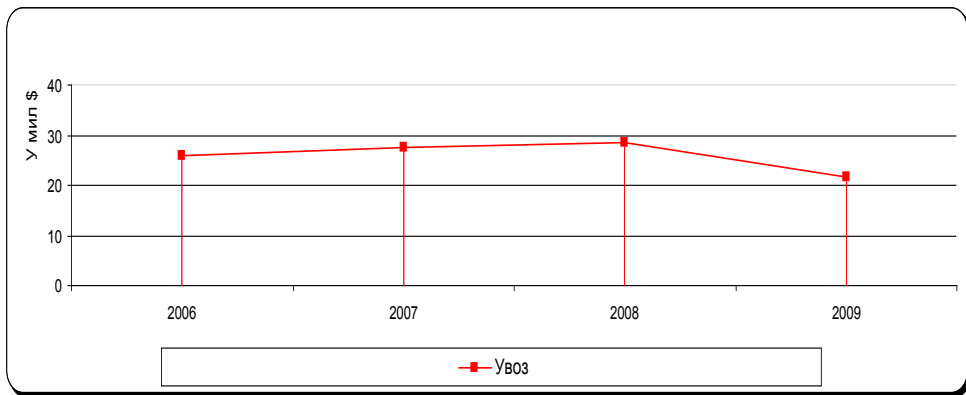
Иако су билатерални, а смим тим и спољнотрговински односи ове две земље успостављени у скорој прошлости, евидентна је упућеност економија ове две земље на сарадњу. Може се констатовати да је Црна Гора једно од значајнијих тржишта за пласман пољопривредно прехрамбених производа из Републике Србије. Анализом извоза у периоду од четири године Република Србија је на тржиште Црне Горе пласирала пољопривредно прехрамбене производе у вредности већој од милијарду долара. Робне групе које доминирају српским извозом су пића и житарице и производи од жита. Анализом стопа промене код ових робних група може се констатовати ниска стопа промене што индицира на константан благи раст извоза као и низак коефицијент варијације код житарица (24,4%) и пића (29,3%), што указује на сигурност пласмана ових група производа (*табела 7.*). Највишу стопу промене у анализираном периоду остварила је робна група живе животиње од 108,1%. Резултат овако високе стопе промене треба тражити у расту извоза ове групе производа у 2009. години, што је резултирало коефицијентом варијације од 94,4%. Република Србија има негативну стопу промене код пласмана робне групе разни производи за исхрану (конзервисано месо и прерађевине од меса, млеко и млечне прерађевине, кондиторски производи итд...), те се може констатовати да Република Црна Гора увози из других земаља производе више финалне обраде (*табела 7.*). Србија би у перспективи морала значајније да обради ову тржишну нишу и да подигне квалитет финалних прехрамбених производа уколико жели да партиципира на тржишту Црне Горе. Сагледавањем стопа промене евидентно је да тржиште Црне Горе представља стабилно тржиште за пласман пољопривредно прехрамбених производа из Републике Србије. Иако Србија и Црна Гора имају спољнотрговинске односе свега четири године, уједначен раст стопа промена, као и ниски коефицијенти варијације јасно индицирају на зависност Црне Горе од пласмана прехрамбених производа из Републике Србије. Паду извоза српских производа на тржиште Црне Горе у 2009. години у многоме је допринела светска економска криза, као и рестриктивне буџетске мере Владе Црне Горе. Сагледавањем презентованих стопа промене (*табела 9.*), за очекивати је да ће Србија у наредном периоду повратити изгубљене тржишне позиције и остварити успорени раст извоза. Пад извоза у 2009. години, већи од 59 милиона долара, јасан је индикатор који указује на варијабилност тржишта Црне Горе. Република Србија у перспективи може очекивати успоравање раста извоза, а могућа је и стагнација због ограничених потенцијала тржишта Црне Горе.

Табела 9. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	11,41	108,1	94,4	4,2
04	Житарице и производи од жита	48,95	12,9	24,4	18,2
05	Поврће и воће	18,57	14,0	26,2	6,9
06	Шећер, производи од шећера и мед	3,10	11,9	17,5	1,2
07	Кафа, чај, какао и зачини	12,68	22,1	25,0	4,7
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	12,80	22,5	30,7	4,9
09	Разни производи за исхрану	17,53	-0,5	1,6	6,5
11	Пића	54,61	19,7	29,3	20,3
12	Дуван и производи од дувана	12,41	64,7	51,0	4,6
	Остало	76,67	11,8	20,7	28,5
	Укупно:	268,74	17,1	24,6	100
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Као што тржиште Црне Горе има апсорпциона ограничења, дефакто Црна Гора има и природно производна ограничења. Потврда ове тезе се огледа у линији увоза пољопривредно прехранбених производа из Републике Црне Горе у Републику Србију (Станојевић, 2003.). Увоз агроиндустријских производа Републике Србије из Републике Црне Горе у посматраном периоду од 2006. до 2009. године има тенденције благог раста из године у годину, изузев 2009. године, када је забележен пад увоза за скоро седам милиона долара. Последња година опсервације у значајној мери је допринела и негативној стопи промене укупног увоза од -4,7%. Пад увоза пољопривредно прехранбених производа из Републике Црне Горе у значајној мери детерминише пад укупне економске активности Републике Србије услед светске економске кризе (графикон 8.). Република Србија је у просеку увозила преко 25 милиона долара вредности пољопривредно прехранбених производа на годишњем нивоу из Републике Црне Горе. Увоз из Републике Црне Горе у Србију је на годишњем нивоу увећаван за више од 10 милиона долара, осим у 2009. години када се бележи пад увоза (графикон 8.).

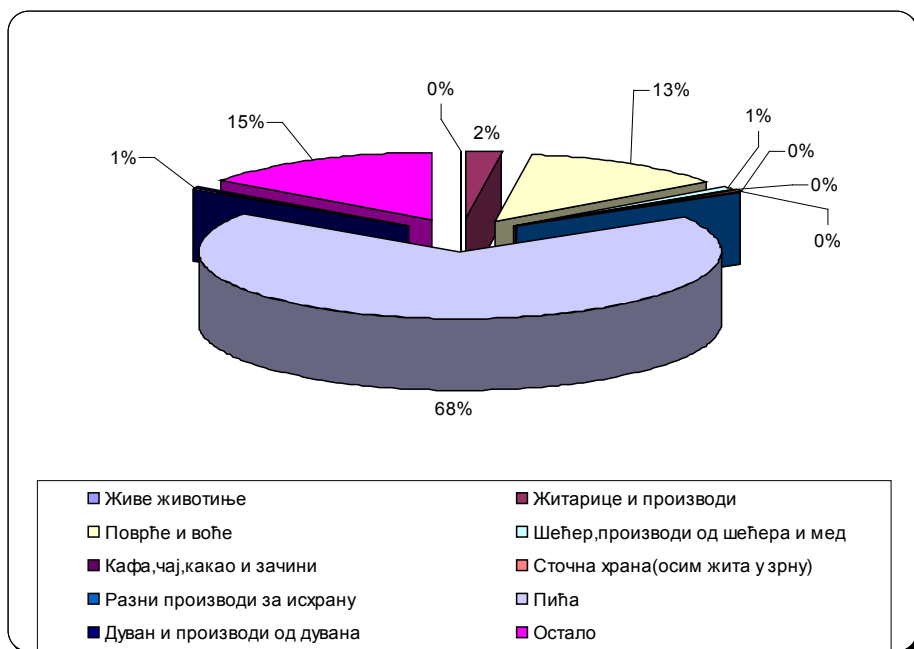
Графикон 8. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)

* Крива тренда није исказана услед малог броја година у серији
Извор: Републички завод за статистику

За разлику од извоза који је био веома хетероген, увоз из Републике Црне Горе се у анализираном периоду (2006.-2009. година) може окарактерисати као веома хомоген, где преко 68% укупног увоза чини увоз по СМТК-у, робне групе пића (алкохол-вина). Поред вина (*квалитетно, стоно вино*), Република Србија је увозила сољене месне производе, рибу, сушено воће и смрзнуто поврће. Наведене групе производа, посматране са аспекта СМТК класификације роба, чине преко 80% увезених количина агроиндустријских производа из Републике Црне Горе у анализираном периоду од четири године (*слика 12.*). Овако хомогена структура увоза јасан је показатељ природних, као и индустријских ограничења Републике Црне Горе у области агроиндустријске производње. Природни лимитирајући фактори су пре свега одсуство обрадивих површина, док се индустријска ограничења огледају у застарелој технологији, ограниченим сировинским ресурсима и одсуству јасне визије у области пољопривредно прехрамбене индустрије (комплекса). Јасни индикатори који потврђују ову тезу огледају се у веома скромној производњи и преради морске рибе, флашираних вода, лековитог биља, итд... Област у којој Република Црна Гора изузетно користи свој географски положај и природне ресурсе јесте производња алкохолних пића, пре свега производња вина, што је и најзначајнији извозни артикл Републике Црне Горе према Србији. Република Србија је из Црне Горе у анализираном периоду увезла алкохолних пића у вредности већој од 70 милиона долара што чини 68% од укупног увоза пољопривредно прехрамбених производа.

Слика 12. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Поред поменутих роба које је Република Србија увозила из Црне Горе, у анализираном периоду, пре свега у 2006. години, увозили су се зачини у вредности већој од 100 хиљада долара, шећер, меласа и мед (160 хиљада долара) и говеђе свеже месо у вредности већој од 165 хиљада долара. Међутим, и у овој години доминантан је увоз алкохолних пића (вина) у вредности већој од 17 милиона долара, што је чинило 69% српског увоза из Републике Црне Горе. Наредну годину (2007.) карактерише раст увоза алкохолних пића, тако да увоз ове групе производа чини преко 70% увоза из Црне Горе или 194 милиона долара. Друге групе производа заузимају симболично место у структури увоза, једина група производа која има позитивну тенденцију раста са апекта црногорског извоза јесу сољени месни производи и увоз ове групе производа чини 7,8% од укупног увоза. Следећу анализирану годину (2008.) детерминише даљи раст увоза сољених месних прерађевина (прерађено свињско и говеђе месо), тако да увоз ове групе производа чини преко 12% укупног увоза, док увоз алкохолних пића пада процентуално на 65%, али и номинално на 187 милиона долара. Последњу годину анализе (2009.) карактерише даљи пад увоза алкохолних пића на 60%, и константан раст увоза сољених месних прерађевина, који у 2009. години учествује са 16% укупног увоза. Поред ове две групе производа,

може се издвојити још увоз рибе 6% и сушено воће и смрзнуто поврће 10%. Дакле, извоз из Републике Црне Горе у Србију је веома хомоген, чини га пет група производа и тешко је очекивати у перспективи да ће Република Србија ширити увозни континент. Наиме, Република Србија у опсервираном периоду има негативну стопу промене увоза од -4,7%, са коефицијентом варијације од 11,5%. Негативној стопи промене увоза у значајној мери је допринела последња година опсервације, у којој се бележи пад увоза већи од 100 милиона долара. Уколико се анализирају стопе промена увоза из Републике Црне Горе, евидентно је да су исте негативне за више од 50% робних група које је Република Србија увозила у опсервираном периоду (табела 10.). Значајно више стопе промена остварују робне групе поврће и воће и дуван и производи од дувана. Ове робне групе су имале значајне осцилације приликом увоза. Наиме, увоз воћа и поврћа у 2006. и 2008. бележи рекордан износ у просеку по години од четири милиона долара, док 2007. и 2009. карактерише пад увоза у просеку по години већи од два милиона долара.

Табела 10. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,02	45,6	48,2	0,06
04	Житарице и производи од жита	0,54	-20,2	33,7	2,0
05	Поврће и воће	3,23	77,8	68,4	12,6
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,19	-24,4	43,3	0,8
07	Кафа, чај, какао и зачини	0,08	-4,3	50,8	0,3
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,04	49,9	63,0	0,1
09	Разни производи за исхрану	0,09	-33,9	68,0	0,4
11	Пића	17,67	-2,2	29,0	68,1
12	Дуван и производи од дувана	0,20	76,5	137,8	0,7
	Остало	3,88	25,4	29,5	14,9
	Укупно:	25,93	-4,7	11,5	100

Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Овако високе осцилације на годишњем нивоу у кратком временском периоду су резултирале коефицијентом варијације од 11,5% (табела 10.). Робна група дуван и производи од дувана имају готово идентичне карактеристике као и робна група поврће и воће, с тим што Република Србија ову групу производа највише увози у прве две године опсервираног периода, а затим следи нагли пад увоза. Веома је индикативна и негативна стопа промене увоза од -33,9%, робне групе разни производи за исхрану (производи од меса, риба - слатководна - морска, конзервисана храна), који по правилу имају виши степен финалне обраде. Могло

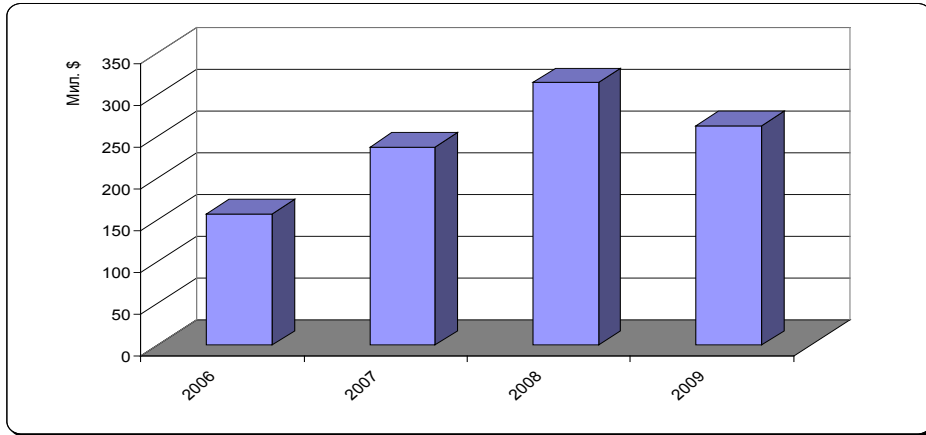
би се претпоставити да Република Србија значајним смањењем увоза ове групе производа повећава сопствену производњу и пласман истих, што није случај јер и код извоза Србија бележи негативну стопу промене. Негативне стопе промене као и високи коефицијенти варијације групе производа (разни производи за исхрану) недвосмислено индицирају на лош квалитет истих производа те и да се обе земље овом групом производа снабдевају из других земаља потписница ЦЕФТА споразума, са вишим степеном прераде и бољим квалитетом (Хрватска). Анализом робне групе пића видан је пад увоза, пре свега вина у Републику Србију из Црне Горе. Република Србија је смањила увоз алкохолних пића из Црне Горе у последње две године опсервације за више од шест милиона долара, што је резултирало негативном стопом промене од -2,2% и коефицијентом варијације од 29,0% (табела 10.). Иако је Република Србија смањила увоз вина из Црне Горе ова група производа и даље доминира у структури увоза са 68% од укупног увоза и износом већим од 70 милиона долара у посматраном периоду, тако да коефицијент варијације од 29,0% недвосмислено указује да ће и у перспективи група производа пића доминирати увозом из Републике Црне Горе. Иако Република Србија има изузетне потенцијале, како природно географске тако и технолошке да производи квалитетна вина, услед нејасне политике Владе Републике Србије ова грана српске привреде у будућности може постати камен спотицања српског агара.

Како је Република Црна Гора земља ограничених природно-производних капацитета, за очекивати је да ће увоз из ове земље у перспективи опадати или се одржавати на садашњем нивоу. Поред ниског удела активног становништва од свега 29,3%, Црну Гору оптерећује застарела технологија у производњи и преради пољопривредно прехрамбених производа, као и лоше спроведена приватизација постојећег аграрног комплекса. Робна група која у перспективи може имати пропульзивност на тржишту Републике Србије, поред пића, јесте поврће и воће (мандарине, лимун, смоква, итд...).

3.12.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Црном Гором

Важно је напоменути да спољнотрговинска размена Србије са Црном Гором чини преко 34%, укупне размене агроиндустријских производа са земаљама потписницама ЦЕФТА споразума. Тржиште Црне Горе од изузетне је важности за Републику Србију, јер се ово тржиште за веома кратак период (од четири године) позиционирало као друго по значају. Анализирајући четворогодишњи период спољнотрговинске размене Републике Србије и Републике Црне Горе, може се констатовати да је Република Србија остварила спољнотрговински суфицит већи од 970 милиона долара. Током анализираног периода, највећи суфицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа остварен је у 2008. години у износу од преко 300 милиона долара (хистограм 9.).

Хистограм 9. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Црном Гором (2006.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

У истом посматраном периоду Република Србија је увезла пољопривредно прехранбених производа у вредности од свега 100 милиона долара или 7,6%, од укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума. Србија бележи константан суфицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа са Републиком Црном Гором на годишњем нивоу у просеку од скоро 243 милиона долара. Република Србија је у анализираном периоду од 2006. до 2009. године остварила позитиван биланс са стопом промене од 20,0% и умерено ниским коефицијентом варијације од свега 27,0%. Знатно вишу стопу промене и нижи коефицијент варијације би било могуће реализовати да обе привреде нису запале у рецесију изазвану светском економском кризом, која је утицала на смањење обима размене између Републике Србије и Црне Горе. Анализом стопа промене група производа у билансу спољнотрговинске размене симптоматично је да робна група поврће и воће има негативну стопу промене од -20,6% и коефицијент варијације од 61,5% (табела 11.). Овакви показатељи недвосмислено индицирају на нагли пад интереса тржишта Републике Србије за увозом воћа и поврћа из Црне Горе, иако се могло претпоставити да би Србија у перспективи могла значајније увозити воће из Црне Горе. Робна група разни производи за исхрану такође бележи негативну стопу промене од -0,2%, што је резултат већ поменуте техничко технолошке застарелости капацитета како Републике Србије тако и Црне Горе (табела 9.). Коефицијент варијације недвосмислено указује да је билансна размена ове групе производа готово замрла између Србије и Црне Горе, те да тржиште овом групом производа покрива Република Хрватска.

Табела 11. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Црном Гором по СМТК (2006.-2009.)

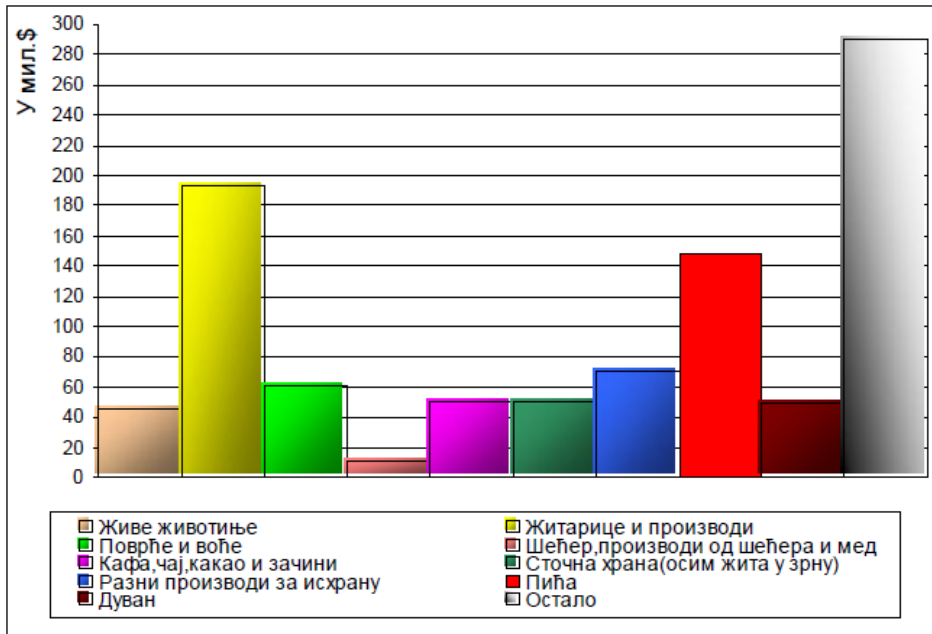
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	11,40	180,6	94,5	68380,58
04	Житарице и производи од жита	48,42	13,4	25,0	9134,18
05	Поврће и воће	15,34	-20,6	61,5	574,14
06	Шећер ,производи од шећера и мед	2,90	14,1	18,6	1598,65
07	Кафа, чај, какао и зачини	12,61	22,4	25,3	16128,8
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	12,76	22,1	30,8	33302,8
09	Разни производи за исхрану	17,44	-0,2	1,3	20548,3
11	Пића	36,94	40,7	43,4	309,03
12	Дуван и производи од дувана	12,22	66,0	52,1	6333,01
	Остало	72,79	11,0	21,0	1976,03
	Укупно:	242,82	20,0	27,0	158585,47
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Сагледавајући анализирани податке за период од четири године може се констатовати да је најперспективнија робна група са аспекта спољнотрговинске размене између Републике Србије и Црне Горе била житарице и производи од жита. Република Србија је у анализираном периоду остварила билансни суфицит са овом групом производа већи од 48 милиона долара. Трговина житарицама и производима од жита поред оствареног суфицита одвијала се по стопи раста од 13,4% са коефицијентом варијације од 25%, што су показатељи стабилне и дугорочно могуће размене (табела 11.). Изузетно висока стопа промене која је испољена у спољнотрговинској размени робном групом пића 40,7% и коефицијент варијације од 43,4%, недвосмислено указују да је ово робна група која ће у перспективи доминирати билансом спољнотрговинске размене Србије и Републике Црне Горе. Анализом покривености увоза извозом, Република Србија је у периоду од четири године остварила импозантне резултате. Увоз опсервираних робних група 00 и 01 из Републике Црне Горе, са аспекта СМТК класификације је вишеструко покривен извозом из Републике Србије (табела 11.). Стратешка група производа са којом Република Црна Гора наступа на српском тржишту јесу пића, где пре свега мислимо на увоз вина. Робна група пића је покривена извозом из Републике Србије у Републику Црну Гору преко 300% (табела 11.). Робна група поврће и воће са којом Република Црна Гора има објективне могућности да значајније партиципира на српском тржишту покривена је са преко 500% извоза из Србије у односу на увоз из Црне Горе. Показатељи покривености увоза извозом недвосмислено Републици Србији пружају релаксирану позицију са аспекта билансне размене, међутим,

слободна зона трговине и могућност пласмана пољопривредно прехранбених производа из других земаља ЦЕФТА окружења у перспективи може значајно угрозити овако добру билансну позицију.

Посматрајући исти период по робним групама констатује се да је код свих робних група Србија остварила позитиван биланс. Најзначајнији позитиван биланс Република Србија остварила је, пре свега, код житарица и производа од жита. Пиће је робна група код које је такође остварен значајан позитиван финансијски резултат у вредности од близу 150 милиона долара. Остале робне групе имају углавном уједначен позитиван биланс, док су шећер и производи од шећера робна група са најнижим суфицитом од 11,6 милиона долара. Негативан биланс Република Србија у анализираном периоду, са аспекта СМТК, није остварила ни код једне робне групе (*хистограм 10.*).

Хистограм 10. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Црне Горе (2006.-2009.)

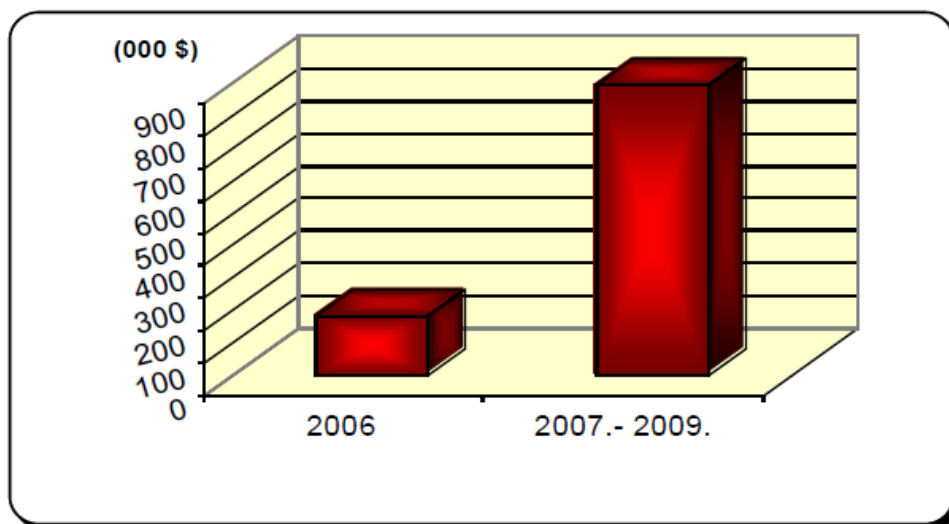

Извор: Обрачун аутора

Ступање на снагу ЦЕФТА споразума 2007. године Републици Србији је и поред осамостаљења Црне Горе омогућило пласман производа без царинских баријера и низа ограничења која би се могла очекивати да исти није ступио на снагу (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији (агроиндустријском комплексу) лакши

приступ тржишту Републике Црне Горе. Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа више од 80 милиона долара него у 2006. години. Након потписивања ЦЕФТА споразума извоз се у просеку повећавао за 28% годишње, односно за више од 295 милиона долара на годишњем нивоу (*хистограм 11.*). Овако висок раст извоза резултирао је и високим коефицијентом варијације у последње три године већим од 122%.

Хистограм 11 . Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2006.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Важно је напоменути да Република Србија бележи раст спољнотрговинског суфицита за 33% на годишњем нивоу. Овако висок раст извоза Србија једино још остварује са Републиком Босном и Херцеговином. Међутим, тржиште Црне Горе има значајне факторе лимитације који ће у перспективи засигурно довести до успоравања раста извоза, а могуће и до стагнације. Фактори који би се могли окарактерисати као лимитирајући су пре свега негативна стопа раста Црногорске популације и већи морталитет од наталитета, успорен привредни раст и значајан утицај појаве конкурентских пољопривредно прехрамбених производа и агроиндустријских комплекса из окружења.

3.13. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ

3.13.1. Природно - економске карактеристике Републике Македоније

Република Македонија налази се у југоисточној Европи, у горњем и средњем Повардарју, између западних Родопа и северног дела Шарско-пиндских планина. Већи део државе заузимају огромне Родопске планине, са усамљеним планинским узвишењима, односно скупинама изграђеним од гранита, кристалних шкриљаца, серпентинита и магматских стена, затим котлине испуњене терцијарним језерским седиментима (Кумановска, Овчије поље). Највиши планински врхови налазе се на истоку (Осоговске планине, 2252 м), у средишњем делу (Солунска глава, 2540 м) и на граници са Грчком (Кожуф, 2182 м, Нице, 2524 м), (*EU Taric data Base, 2007.*). Између њих се од северозапада ка југоистоку пружа тектонски лабилан вардарски појас, где су дуж Вардара нанизане котлине испуњене речним и језерским наносима (Скопска, Велеска, Ђевђелијска котлина, Тиквеш). У западном делу се од севера према југу пружају младе набране Шарско-пиндске планине, изграђене од палеозојских шкриљаца и мезозојских кречњака (Шар-планина, 2747 м, Кораб, 2764 м, Јабланица, 2256 м), (*EU Taric data Base, 2007.*). Између планина се налазе дубоке долине Црног Дрима и притока, као и више планинских котлина (Полог, Дебарска, Охридска, Преспанска котлина и Пелагонија). Највећа река је Вардар (388 км, у Македонији 301 км) која тече према југоистоку у Егејско море и одводњава већи део државе. Највеће десне притоке су Треска (138 км) и Црна река (207 км), а леве Пчиња (127 км) и Брегалница (225 км). Реке из југоисточних делова државе отичу у Струмицу, а затим у Струму, а из западних делова у Црни Дрим и њиме у Јадранско море. Међу планинским котлинама на западу налазе се Охридско језеро (349 км², у Македонији 230 км², дубоко 286 м) и Преспанско језеро (274 км², у Македонији 209 км², дубоко 54 м). На истоку у мањој тектонској удолини налази се Дојранско језеро (43 км², у Македонији 27 км²) и исто је угрожено због превелике употребе воде за наводњавање на Грчкој страни. Од многобројних акумулационих језера највеће је Мавровско на реци Радики (13,7 км²). Најплоднија земљишта се налазе на глиновито-иловатској подлози у нижим деловима котлина (смонице); у брдско планинским подручјима преовладава камењар (литосол) и слабо плодни ранкери (хумусно шумско земљиште на силикатној подлози). На нижим положајима природну вегетацију чине листопадне шуме цера и белог граба, али су углавном искрчене или због испаша деградиране у грмље. На вишим положајима расту букове и мешовите буково-јелове шуме. У Ђевђелијској котлини појављује се и зимзелено средоземно растиње. Шуме и грмље покривају 37% површине

Македоније, (*EU Taric data Base, 2007.*). У бившој СФРЈ Македонија је била најнеразвијенија република, јер је после другог светског рата остала у потпуности без индустрије. Убрзаном индустријализацијом између 1960. и 1987. индустријска производња Македоније се повећала три пута; једним делом је то била тешка индустрија, делом прерађивачка, која се базирала на домаћим рудама и пољопривредним производима. Осамостаљењем, а и због увођења међународних санкција против Југославије и због блокаде од стране Грчке (1994-1995.), Македонија је запала у тешку привредну кризу. БДП се смањивао за око 15% годишње, инфлација је достигала 151%, а незапосленост се повећала на 30%. Укидањем грчке блокаде граничних прелаза и Солунске луке, као и делимичним укидањем санкција против Југославије, привредне прилике су се почеле побољшавати, иако аграрни комплекс још увек мучи удаљеност од значајних европских тржишта. Карактеристике Македонске привреде су и данас: слаба развијеност услужних делатности, кључни значај индустрије и рударства, као и недовољно развијена пољопривреда. У прилог изнетој тези иду и статистички подаци из којих се види да 17,5% БДП Македонија остварује у области рударства и индустрије, у трговини 12,7%, а у пољопривреди 9,8%, (*OECD Data Base, 2002.*). Македонија има 540 000 ха ораница и трајних засада (21% укупне површине) и 609 000 ливада и пашњака (23,7%). Пољопривреда је једна од значајнијих грана делатности, јер у извозу Републике Македоније учествује са преко 10% и од ње директно живи четвртина становништва, (*EU Taric data Base, 2007.*). Због депопулације брдских предела удео пољопривредних земљишта последњих деценија се веома смањило. Најзначајнија пољопривредна подручја су у котлинама дуж Вардара (Полог, Скопска, Велеска, Ђевђелијска котлина, Тиквеш), Пелагонији и Струмичкој котлини, а посебно на вештачки наводњаваним површинама (14% обрадивих површина). Преовладавају мали и уситњени поседи (46,7% поседа има мање од 1 ха обрадиве земље, 45,2% 1-5 ха, а само 8,1% више од 5 ха). Најзаступљенији производи су пшеница, јечам, кукуруз, пиринач (околина Кочана), а од индустријских биљака дуван (25 000 т; највише у околини Прилепа, Скопља и Радовиша), затим сунцокрет, а у мањим количинама шећерна репа, памук и мак. На вештачки наводњаваним површинама у Ђевђелијској и Струмичкој котлини и у Тиквешу производе се веће количине поврћа. У Македонији је по традицији раширено овчарство (1,2 мил. оваца), пре свега на пространим планинским пашњацима Шар-планине, Бистре, Кораба и Дешата, мада је 90-их година 20. века знатно опало, (*EU Taric data Base, 2007.*). Важно је напоменути да Македонија има потенцијале и за говедарство и живинарство, док је узгој свиња скроман. Македонија има 27 000 ха винограда и 20 000 ха воћњака, пре свега у Тиквешу, Пологу, Струмичкој, Охридској и Преспанској котлини. Најзначајнији производи су јабуке, крушке, шљиве, брескве, кајсије, трешње и ораси. Грожђе се делимично продаје као

стоно, а значајнији део се прерађује у вино (око 930 000 мил. хл годишње). И поред значајних природних предиспозиција рибарство у Македонији је скромно, и практикује се на Охридском, Преспанском и Дојранском језеру. Важно је напоменути да се на основу домаћих сировина развила дуванска индустрија. Производња дувана је традиционална грана пољопривреде у Македонији, а дуванска индустрија се налази у Прилепу, Скопљу, Куманову, Радовишу и Струмици. Република Мкедонија има око 1 мил. ха шума (38,9% површине), а преовладавају деградиране шуме и грмље, док су шуме искористиве за индустрију само на вишим надморским висинама, (*EU Taric data Base, 2007.*). Пре свега су то букове и храстове шуме. Већина шума је у власништву државе, а око 10% је у приватном власништву. Сагледавањем природних и привредних потенцијала Републике Македоније, јасно се намеће констатација да се ради о земљи прилично ограничених ресурса.

3.13.2. Демографске карактеристике Републике Македоније

Република Македонија заузима површину од 25 713 км², према последњем попису из 2001. године броји 2.056.000 становника, док је густине насељености 80 стан./км². Између два светска рата број становника се, упркос високом наталитету, тек незнатно повећао (интензивно исељавање), а 1948.-1997. чак за 72%. Најзначајнији разлози раста популације су снижење морталитета и смањење исељавања у иностранство. Република Македонија има очекивани животни век код мушкараца 71,3 година, а код жена 75,7 година. Удео становништва млађег од 15 година чини 22,9%, док сеоског становништва има 38,0%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Према последњем попису из 2001. године, наталитет у Републици Македонији износи 11,4‰, док је стопа морталитета 8,4‰ са природним прираштајем од 1,6‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 3,0%, (*OECD Data Base, 2002.*). Природни прираштај Македонаца све више опада, а прираштај Албанаца расте. Стога се удео Албанаца повећао са 13% (1961) на 25,2%, (2002-2003.). За Македонију су карактеристични национална шареноликост и велика међунационална напетост. Највише има Македонаца (64,2%), а од припадника других народа најмногобројнији су Албанци (25,2%), већинско становништво у већем делу западне Македоније, посебно у Тетову и Гостивару, Турци 3,9%, Роми 2,7%, Срби 1,8% и Власи 0,5%, (*OECD Data Base, 2002.*). До унутрашњих напетости доводе пре свега захтеви Албанаца да постану други државотворни народ. Македонска мањина (емиграција) живи у суседној Грчкој (160 000) и Бугарској (200 000). Између два рата много Македонаца се иселило у САД и Аустралију, а након 1960. у развијеније републике бивше СФРЈ.

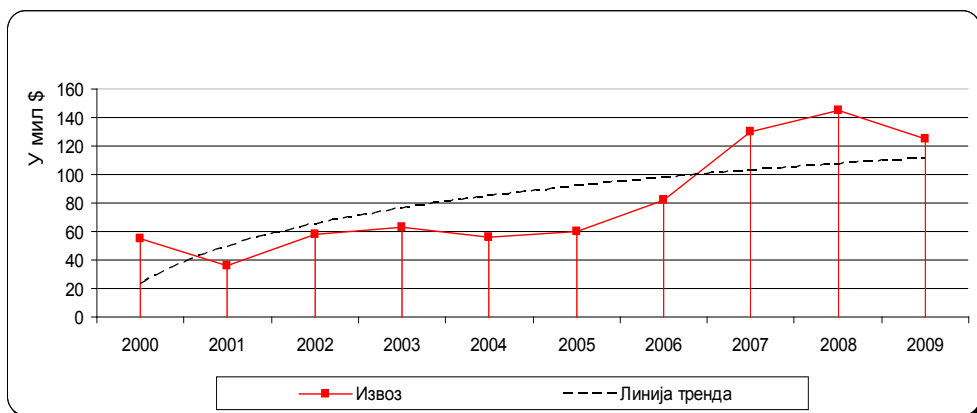
Спецификум Македоније се огледа у томе да више од једне трећине становништва живи у главном граду Скопљу и околини, а остали у међугорским

котлинама и у већим долинама. Планинска подручја су се у последњих тридесет година скоро испразнила. Већи градови у Републици Македонији су: Скопље (470 000 становника), Куманово (104 000 становника), Битола (87 000 становника), Прилеп (74 000 становника), Тетово (71 000 становника), (EU Taric data Base, 2007.).

3.13.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Македонијом

У посматраном временском периоду од 2000.-2009. године видне су осцилације у кретању извоза на тржиште Републике Македоније. Република Србија је у анализарном периоду од десет година, извезла пољопривредно прехрамбених производа у Републику Македонију у вредности већој од 800 милиона долара, што чини 19,5% укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Уколико се анализира крива извоза (графикон 9.), може се констатовати значајан пад у 2001. години. Ова година је специфична и по томе што је Србија остварила спољнотрговински дефицит са Македонијом у износу већем од 500 хиљада долара, услед недефинисаних билатералних односа девеју земаља. Наредну, 2002. годину, карактерише нагли скок извоза. Након опоравка извоза у 2003. години, извоз из Србије у 2004. и 2005. години има тенденцију пада, да би у наредном периоду од 2006. године имао константу раста до 2008. године када поново бележи значајан пад од преко 19 милиона долара у 2009. години. Јаснија слика српског извоза се добија када се сагледа стопа промене извоза која је за посматрани период веома индикативна и износи 14,2%, док коефицијент варијације са друге стране износи 46,8%.

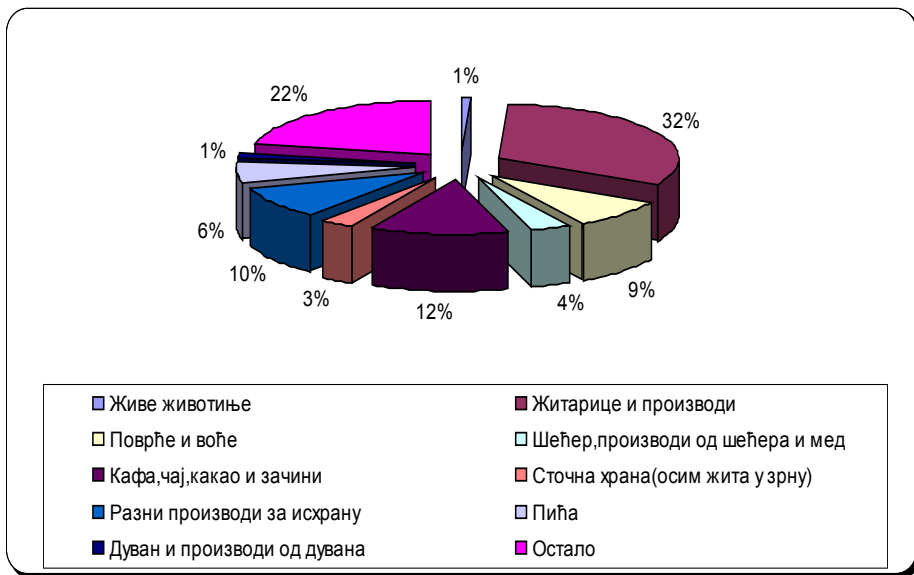
Графикон 9. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Да би се добила јаснија слика спољнотрговинских односа Србије и Македоније, неопходно је анализирати, пре свега, структуру извоза по групама производа из Републике Србије са аспекта СМТК класификације. Може се констатовати да је извоз из Србије у Републику Македонију веома хомоген. Република Србија је у анализираном временском периоду извозила изузетно узак сортимент роба у Македонију. Најзначајнији извозни производи Србије према Македонији су производи од жита и брашна, (чак 32% укупног извоза), кафа, чај, какао и зачини (кондиторски производи) и конзервисани месни производи. Други производи као што су безалкохолна пића, млеко и млечни производи имају практично уједначен удео у извозној структури на тржишту (слика 13.), (Хамовић Владана, 2007.). Хомогеност македонског тржишта по питању извоза агроиндустријских производа из Републике Србије се такође огледа и у континуираности извоза поменутих група производа на тржиште Македоније у анализираном периоду од десет година.

Слика 13. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Уколико се анализира српски извоз по годинама, можемо констатовати да македонско тржиште од 2000. године има изражену тражњу за одређеним производима из Републике Србије (Томић, Влаховић, Радојевић, 2004.). Наиме, извоз у 2000. години карактерише пласман меса говеђега и смрзнутог (14,6%),

производа од жита (пшеница у зрну, кукуруз у зрну и брашно) (14,2%), као и прерађевине на бази какаоа (9%). Наредне године, пре свега 2001., карактерише пад извоза, али и даље су најзаступљенији извозни производи Републике Србије, односно производи од жита (25%) и месо и месне прерађевине (22%). Важно је нагласити да Србија у 2001. години почиње значајније да извози безалкохолна пића (негазирани сокови), 5% од укупног извоза у Републику Македонију, и овај производ ће у перспективи постати један од значајнијих извозних артикала Републике Србије. У години која следи нема значајнијих промена извозног сортимента Републике Србије. Србија у 2002. години највише извози производа од жита, чак 38%, док извоз меса и месних прерађевина бележи благи пад на 11% укупног извоза у Македонију. Извоз у 2003. години детерминише „стидљиво” ширење производног сортимента Србије, и у овој години Република Србија поред већ устаљеног извоза производа од жита и кукуруза у зрну (35%) почиње значајније да пласира и друге врсте производа: кафа, чај, какао и зачини, кондиторски производи (20%), безалкохолна пића (7,8%) и млеко и млечни производи (5%). Иако се након успешне 2003. године очекивао раст извоза у 2004. години, извоз из Републике Србије бележи пад према Републици Македонији. Међутим, ова година је специфична по веома широком извозном сортименту Србије. Поред извоза житарица од 18%, Србија на тржиште Македоније пласира: кафу, чај, какао и зачине (преко 16%), јестиве производе и прерађевине (7,6%), безалкохолна пића (5,5%), млеко и млечне производе (3,9%), сточну храну (3,1%) итд. Жито и производи од жита и у наредној 2005. години остају најзначајнији извозни производи (27,3%). Међутим, ова година је специфична по томе што се јасно издвајају групе производа које ће до краја анализираниог периода детерминисати пласман на македонско тржиште. У 2005. години Србија на тржиште Македоније пласира: кафу, чај, какао и зачине (15%), јестиве производе и прерађевине (14,2%), месо и прерађевине од меса (10,7%), млеко и млечне производе (6,7%). Тржиште Македоније у наредној години постаје пропульзивније те се поред извоза производа од жита (10,2%) извози и свеже и смрзнуто месо (18,3%), кукуруз у зрну (7,9%), прерађено поврће (4%), сокови од воћа и поврћа (3,6%) итд. Укупна вредност пласиране робе у 2006. години прелази 82 милиона долара. У 2007. години извоз из Србије је поред константног раста хомоген и детерминисан одређеним групама производа, а то су: прекрупа (14%), свеже и смрзнуто месо (11%), производи од жита и брашна (8,6%), кондиторски производи (7,5%), јестиви производи и прерађевине (конзервисана храна) (7,6%) и безалкохолна пића (4,3%). Претпоследњу годину анализираниог периода, 2008., карактерише рекордан извоз у Републику Македонију, преко 140 милиона долара, и хомоген извоз група производа; прекрупа и брашно (12,7%), производи од брашна (10%), кафа, чај, какао и зачини (10%), кондиторски производи, слатко-слани

програм, (8,8%) и др. Током 2009. године предњачи извоз исте групе производа као и у претходном периоду, и то прекрупа и брашно (12,6%), производи од брашна (10,5%), кафа, чај, какао и зачини (11,%), кондиторски производи (9%), кукуруз (6,5%). Забележен је и значајан извоз безалкохолних пића (9,5%).

Анализом извоза по робним групама у посматраном периоду Република Србија је највише извезла у Републику Македонију житарице и производе од жита са 32% учешћа у укупном извозу и стопом промене 17,9%. Посматрани период карактеришу изузетно ниске стопе промена, пре свега код извоза дувана и производа од дувана, кафе, чаја, какаоа и зачина и поврћа и воћа (табела 12.). Највеће стопе промена регистроване су код извоза пића од 28% и разних производа за исхрану од 29%, док коефицијенти варијације ових група производа од 87,3% и 64,7% указују на изражен ризик и неконтинуираност тржишта Републике Македоније. У прилог овој тези иде и негативна стопа промене испољена код извоза сточне хране од -4,9% и коефицијентом варијације за ову групу већим од 54%. Овакве стопе промена и поприлично уједначени кофицијенти варијације веома индикативно указују на константност пласмана одређених група производа који имају пропулзивност на тржишту Републике Македоније. Индикативно је и то да упркос светској економској кризи пласман већине наведених група производа бележи константност извоза на тржиште Македоније у 2009. години.

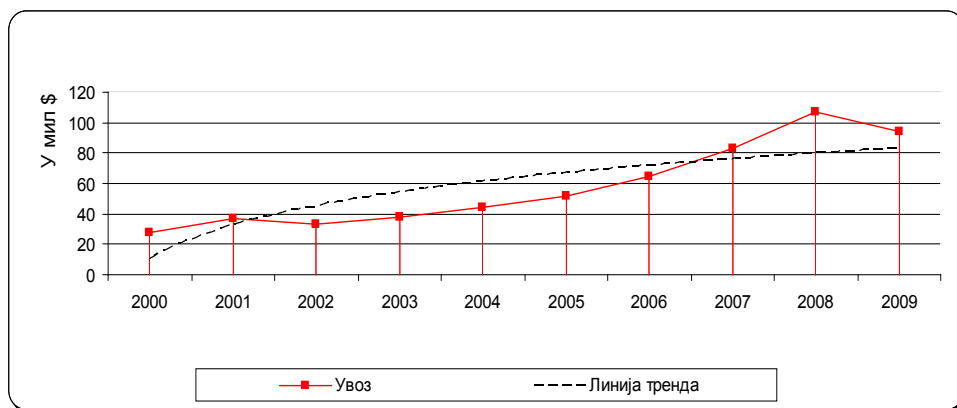
Табела 12. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,72	13,8	109,7	0,9
04	Житарице и производи од жита	25,82	17,9	64,0	31,9
05	Поврће и воће	7,20	8,9	27,5	8,9
06	Шећер, производи од шећера и мед	3,02	17,8	104,8	3,7
07	Кафа, чај, какао и зачини	10,07	9,1	29,1	12,4
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	2,40	-4,9	54,2	2,9
09	Разни производи за исхрану	7,94	29,0	64,7	9,9
11	Пића	5,23	28,0	87,3	6,5
12	Дуван и производи од дувана	0,90	3,6	149,7	1,1
	Остало	17,66	10,3	54,3	21,8
	Укупно:	80,96	14,2	46,8	100

Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Поред тога што је Република Македонија један од значајнијих спољнотрговинских партнера Републике Србије по питању извоза, Македонија је засигурно најзначајнији партнер Србије по питању увоза (*Поповић Весна, Катић, 2004.*). Република Србија је у анализираном периоду 2000.-2009. година увезла пољопривредно прехранбених производа из Македоније у вредности већој од 550 милиона долара, што чини више од 42%, укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума. Република Србија је из Републике Македоније увозила веома хомогену структуру пољопривредно прехранбених производа. Ако посматрамо криву увоза по годинама (*графикон 10.*) у 2001. години, забележен је пораст увоза као и раст спољнотрговинског дефицита. Наредну, 2002. годину, карактерише смањење увоза, да би увоз агроиндустријских производа од 2003. до 2008. год. имао тенденцију константног раста. Последњу годину анализираног периода 2009., карактерише смањење увоза за преко шест милиона долара услед поремећаја на светском тржишту изазваних светском економском кризом.

Графикон 10. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)

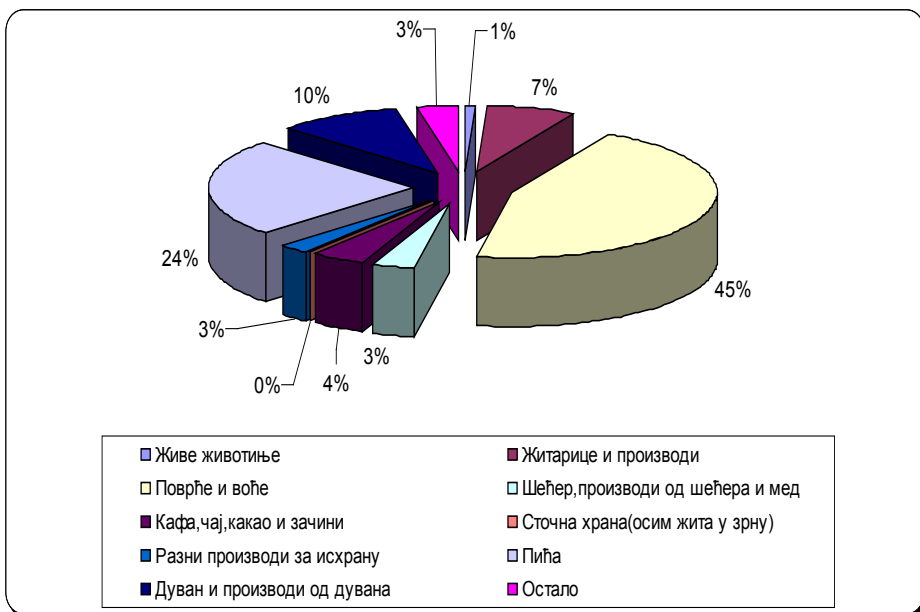
Извор: Републички завод за статистику

Увоз из Републике Македоније у Србију, односно крива увоза, има сасвим другачији карактер од извоза. Може се констатовати перманентан раст увоза по стопи промене од 16,2%, са коефицијентом варијације од 48,0%.

Уколико анализирамо структуру увезених производа, евидентна је хомогеност увоза. Република Србија је у анализираном периоду од десет година увозила стриктно одређене пољопривредно прехранбене производе из Републике Македоније (*Поповић Весна, Катић, 2004.*). У структури увезених

производа предњачи увоз поврћа свежег (парадајз, краставац, паприка, итд..) и смрзнутог (45%) и алкохолних пића (вино рифузно и флаширано) (24%). Дакле, чак 69% укупног увоза из Републике Македоније у периоду 2000-2009. година чини увоз ове две групе производа. Република Србија је поред ове две групе производа увозила и непрерађени сирови дуван (10%) и житарице и производе од жита (7%). На друге производе који су увожени у анализираном периоду отпада значајно мањи удео у структури увоза (слика 14.).

Слика 14. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Из презентованог може се констатовати да Република Македонија Србији практично служи као сировинска база. Готово 70% увоза из Републике Македоније су сирови производи или полуфабрикати, који се прерађују или дорађују у Републици Србији и даље пласирају као српски производи. Република Македонија такође је битна са аспекта овог рада, приликом презентовања тзв. кумулације производа, који децидно дефинише ЦЕФТА споразум. Термин кумулације производа са аспекта ЦЕФТА споразума дефинише све врсте производа који се сепаратно производе у чланицама ЦЕФТА споразума и у једној од чланица добија завршну односно финалну форму као готов производ (Влаховић,

2010.). Овом клаузулом ЦЕФТА споразума такође се дефинише и порекло робе, тако да је Србија у кооперацији са Македонијом и пласманом у неку трећу земљу или земљу потписницу ЦЕФТА споразума искористила и ову могућност коју пружа ЦЕФТА споразум. Наиме, уколико се анализира структура увоза група производа из Македоније по годинама, може се констатовати увоз сировина. Увоз има тренд константног раста, осим у 2002. години. Најзаступљеније групе производа које је Србија увозила у 2000. години су: алкохолна пића и сиров дуван (68%) и свеже поврће и воће (преко 17%). Период 2001-2003. карактерише константа у увозу алкохолних пића (вина) и дувана уз незнатно смањење. Увоз ове две групе производа у 2001. години износи 60% од укупног увоза, док у 2003. увоз пада на 44%. Уједно расте увоз свежег воћа и поврћа тако да увоз ове групе производа у 2003. години износи преко 35% од укупног увоза. Повећан увоз свежег поврћа може се приписати нижим ценама и ранијем дозревању ове групе производа, а никако бољем квалитету. Нижа цена рада и повољни климатски услови такође позитивно утичу на цену коштања сезонског поврћа, што представља компаративну предност пољопривредних произвођача из Републике Македоније. На увоз пољопривредно прехрамбених производа из Македоније, поред поменутог, значајно утиче и релативна изолованост Македоније земаљама чланицама Европске Уније, на чијим тржиштима пољопривредни производи из Македоније незадовољавају стандарде или нису конкурентни. Једина земља поред Србије на чије тржиште несментано могу да се пласирају пољопривредно прехрамбени производи из Македоније је Република Албанија, која има знатно нижу куповну моћ од Србије.

Наредни период, односно 2004. година, представља прекретницу за увоз у Републику Србију. У овом периоду Србија не само да повећава увоз из Републике Македоније, већ је и приметно ширење асортимана увезених роба. Србија у 2004. години, поред увоза свежег воћа и поврћа (27,4%) и алкохолних пића (23,8%), увози и сушено воће (смоква, брусница) (8,3%), производе од жита и брашна (8%), кондиторске производе (2,4%), итд. Робе које доминирају у структури увоза у преосталим годинама од 2006. до 2009. су свеже воће и поврће, алкохолна пића и сушено воће. Ови производи остварују преко 60% српског увоза из Македоније. Република Србија је у 2008. години увезла из Македоније пољопривредно прехрамбених производа у вредности већој од 100 милиона долара, док у 2009. увоз пада на 94 милиона долара. Посматрано са аспекта СМТК, у анализираном периоду, од 2000.-2009. године Србија је највише увозила поврће свеже сезонско (парадјз, краставац, паприка, итд.), сушено воће (смоква), вина (рифузног и флашираног), дуван (сушен и сиров), кондиторске производе, итд... Робне групе које је Србија највише увозила

имају изузетно ниске стопе промена, пића 6,4% и воће и поврће 26,2%, и коефицијенте варијације од 50% и 62,1%, што јасно указује на перманентност увоза ових робних група (табела 13.).

Табела 13. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,43	37,6	173,2	0,7
04	Житарице и производи од жита	4,08	34,9	71,6	7,0
05	Поврће и воће	26,06	26,2	62,1	44,8
06	Шећер, производи од шећера и мед	1,86	16,1	41,9	3,2
07	Кафа, чај, какао и зачини	2,35	11,9	40,8	4,1
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,03	55,6	126,6	0,1
09	Разни производи за исхрану	1,50	30,8	68,8	2,6
11	Пића	14,29	6,4	50,0	24,5
12	Дуван и производи од дувана	5,68	-7,5	55,7	9,9
	Остало	1,86	64,8	157,0	3,1
	Укупно:	58,14	16,2	48,0	100

Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

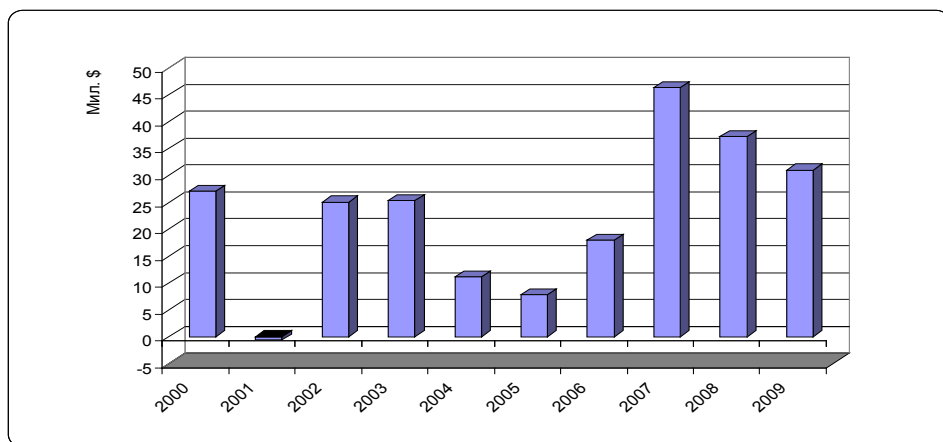
Коефицијенти варијације су уједначени осим код увоза живих животиња и сточне хране, што је јасан индикатор високих варијација и несигурности код увоза ових група производа. Негативна стопа промене испољена је код увоза дувана и производа од дувана (-7,5%), чему је узрок нагли пад увоза ове групе производа од 2002. до 2008. године, док коефицијенту варијације од 55,7% у значајној мери доприноси нагли пораст увоза у 2009. години (табела 13.). Може се констатовати, са аспекта глобалне економије, да земље које су велики извозници истовремено представљају и велике увознике агроиндустријских производа (Влаховић, 2010.).

3.13.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Македонијом

Република Македонија је изузетно важан спољнотрговински партнер Србије. Република Србија је у анализираном периоду 2000.-2009. година извезла у Републику Македонију преко 19% укупног извоза пољопривредно прехрамбених производа у земље потписнице ЦЕФТА споразума, док је за исти тај период Република Србија из Македоније увезла пољопривредно

прехранбених производа 42,9% од укупног увоза из ЦЕФТА окружења. Србија је у међународној - ЦЕФТА размени са Републиком Македонијом остварила суфицит од преко 228 милиона долара или 8,1% од укупног промета са земљама потписницама ЦЕФТА споразума. Током анализираних периода дефицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа остварен је само у 2001. години у износу већем од 570 хиљада долара. (*хистограм 12.*)

Хистограм 12. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Македонијом (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Највећи спољнотрговински суфицит са Македонијом Република Србија је остварила 2007. године, у износу већем од 46 милиона долара, што је 2,5 пута већи суфицит у односу на 2006. годину. Током 2008. и 2009. године долази до пада спољнотрговинског суфицита у односу на 2007. годину, али је он и даље значајно већи него у периоду 2000.-2006. година. У прилог овој тези иду и подаци добијени анализом покривености увоза извозом где се јасно може констатовати да Република Србија у значајној мери покрива увоз из Републике Македоније извозом најзначајнијих група пољопривредно прехранбених производа (*табела 14.*). Србија бележи суфицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа са Македонијом на годишњем нивоу у просеку од 22,8 милиона долара. Групе производа које Србија највише увози из Републике Македоније су процентуално изражено извозом покривене вишеструко. Међутим, увоз поврћа и воћа који чини 45% увоза из Републике Македоније у периоду од десет година у износу већем од 206 милиона долара покривен је са 27,7% извоза, те је на овој групи

производа остварен дефицит већи од 188 милиона долара. Слична ситуација је и код увоза дувана и производа од дувана где Србија остварује дефицит у трговини за период од 2000.-2009. године већи од 9 милиона долара и има покривеност увоза извозом од свега 15,8%. Код осталих група производа покривеност увоза извозом је значајно већа што за резултат има остварени суфицит у опсервираном периоду, већи од 220 милиона долара. Најзначајнија покривеност увоза извозом остварена је код житарица и производа од жита где увоз премашује извоз за више од 630%. Такође, значајни су резултати код покривености увоза извозом остварени у трговини разним производима за исхрану где извоз покрива увоз за 520% код извоза кафе, чаја и зачина 427% и живих животиња 166% у анализираном периоду од десет година, тако да је Република Србија остварила суфицит већи од 120 милиона долара приликом размене ове три групе производа. Уколико се анализирају коефицијенти варијације и стопе промене у периоду од 2000. до 2009. године, може се констатовати да је спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Македоније имала значајне осцилације. Опсервиране групе производа посматране са аспекта СМТК класификације роба веома идикативно указују да су робне групе живе животиње, сточна храна и дуван и производи од дувана имали негативне стопе промена у анализираном периоду (*табела 14.*). Константан дефицит код група производа пиће и дуван и производи од дувана резултирао је изузетно ниском стопом промена или негативном стопом промене са поприлично високим коефицијентом веријације од 63,2% за дуван и производе од дувана и 33,4% за пића и алкохол. Група производа поврће и воће у анализираном периоду бележи константан дефицит који има тенденцију раста стопе промене и она у анализираном периоду износи 55,3%, има и индикативан раст коефицијента варијације 76,1%, чему у значајној мери доприноси пад увоза у 2009. години. Билансна размена житарица и производа од жита у анализираном периоду недвосмислено показује да ова група производа, поред тога што остарује суфицит у корист Републике Србије, има и изузетно ниску стопу промене, али и значајан коефицијент варијације од 65,7%. Овако високом коефицијенту варијације у значајној мери доприноси нагли раст извоза ове групе производа од 2006. до 2008. и осетан пад извоза у 2009. години. Општа оцена спољнотрговинских односа, односно билансних позиција и размене Републике Србије и Републике Македоније могла би се окарактерисати као варијабилна (*Гулан, и сар., 2006.*). Упркос израженој варијабилности Република Србија успева да у анализираном периоду од десет година покрије увоз извозом и оствари суфивцит већи од 220 милиона долара (*табела 14.*).

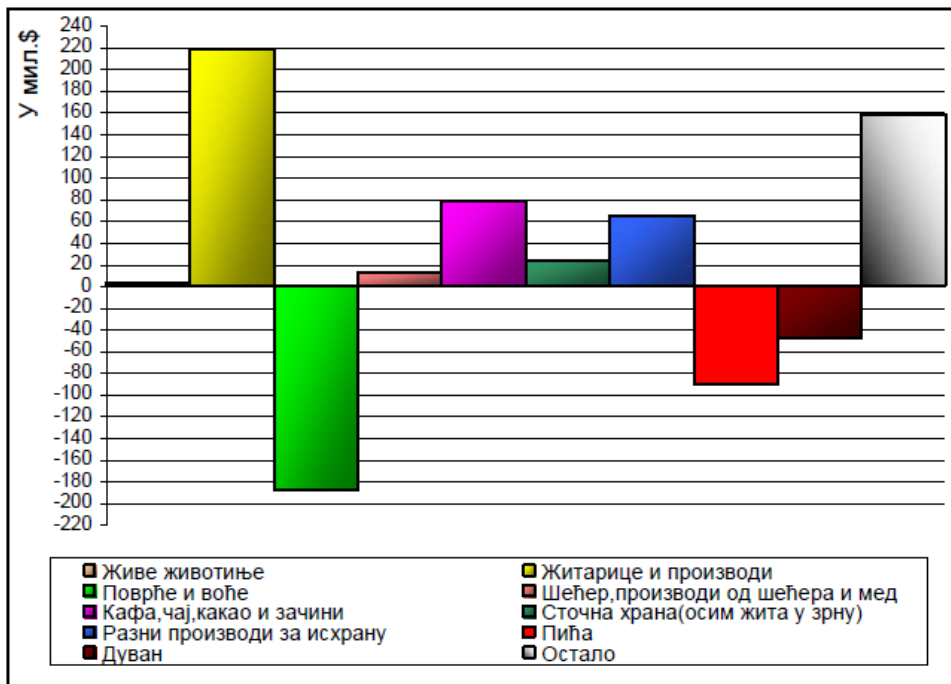
Табела 14. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Македоније по СМТК (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	0,29	-2,3	114,3	166,9
04	Житарице и производи од жита	21,74	15,9	65,7	633,3
05	Поврће и воће	-18,85	55,3	76,1	27,6
06	Шећер, производи од шећера и мед	1,16	25,0	215,9	162,5
07	Кафа, чај, какао и зачини	7,71	8,1	32,3	427,7
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	2,36	-5,4	54,6	7485,7
09	Разни производи за исхрану	6,44	28,9	64,5	529,6
11	Пића	-9,07	1,9	33,4	36,6
12	Дуван и производи од дувана	-4,78	-12,1	63,2	15,8
	Остало	15,79	5,8	55,2	94,8
	Укупно:	22,81	21,4	60,5	9580,5
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Просечна годишња стопа промене од 21,4% и коефицијент варијације од 60,5% јасни су индикатори раста спољнотрговинске размене између Републике Србије и Македоније. Коефицијент варијације умереног интензитета указује на учестале осцилације у промету одређених група производа. Најзначајније осцилације у билансној размени видне су код група производа: житарице и производи од жита, поврће и воће и пића. Значајно је напоменути да је робна група шећер и производи од шећера у многоме утицала на укупан коефицијент варијације. Наиме, ова робна група бележи значајан суфицит у размени у 2009. већи од девет милиона долара.

Посматрајући исти период по робним групама констатује се да је код већине робних група Србија остварила позитиван биланс спољнотрговинске размене. Најзначајнији позитиван биланс Република Србија остварила је, пре свега, код житарица и производа од жита. Кафа, чај, зачини, разни производи за исхрану и сточна храна су робне групе код којих је такође остварен позитиван финансијски резултат, док су живе животиње, шећер и производи од шећера робне групе са незнатним суфицитом. Негативан биланс Република Србија је у анализираном периоду, са аспекта СМТК, остварила у спољнотрговинској размени поврћа и воћа, пића и дувана и производа од дувана (*хистограм 13.*).

Хистограм 13. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Македоније (2000.-2009.)

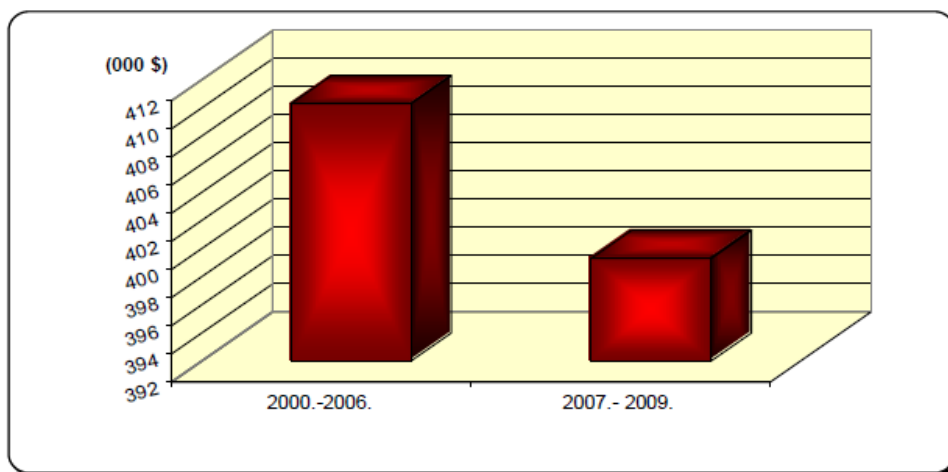

Извор: Обрачун аутора

Тренд извоза из Републике Србије у Македонију има тенденцију раста, међутим може се констатовати да крива извоза Србије има осцилирајући карактер. У прилог овој тези иде и то да је Република Србија у 2005. години имала пад извоза на маргиналних 59 милиона долара те да је остварила суфицит од свега седам милиона долара. Такође, пад извоза се десио и у 2001. години, те је Србија имала спољнотрговински дефицит према Републици Македонији. Чињеница да се привреде региона све брже опорављају и да од сировинских база постају значајни извозници финалних производа треба да буде показатељ Србији у ком правцу да развија свој агроиндустријски комплекс. У прилог овој констатацији иде и то да Република Србија и поред већег извоза у 2008. години има нижи спољнотрговински суфицит него у 2007. години. Осетан пад извозних активности видан је и у 2009. години, чему је у значајној мери допринела светска економска криза. Осцилације које су евидентне у спољнотрговинским односима Србије и Македоније објективно намећу питање оправданости примене ЦЕФТА споразума (Хамовић Владана,

и сар. 2007.). Бенифити које доноси потписани ЦЕФТА споразум огледају се у томе да је Србија за период од 2007. до 2009. године успела извести на тржиште Републике Македоније 49% пољопривредно прехрамбених производа од укупног извоза од 2000.-2006. године (*хистограм 14.*). Република Србија је у периоду од 2000.-2006. године извезла на тржиште Македоније пољопривредно прехрамбених производа у вредности већој од 410 милиона долара. Након ступања на снагу ЦЕФТА споразума, 2007.-2009. године, Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа за свега 11 милиона долара мање. Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа више од 47 милиона долара него у 2006. години. Наредну годину, 2008., карактерише раст извоза од 64% или 62 милиона долара у односу на последњу годину, 2006., пре примене ЦЕФТА споразума. Пад извозне активности забележен је у 2009. у износу већем од 19 милиона долара, што никако не може да умањи значај и бенифите које доноси ЦЕФТА споразум агроиндустријском комплексу Републике Србије.

Хистограм 14. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Анализом презентованих података може се констатовати да је Република Македонија веома важан стратешки партнер Републике Србије. Наиме, Република Србија је у опсервираном периоду увозила преко 40% сировина из Републике Македоније, у односу на увоз пољопривредних производа из свих земаља потписница ЦЕФТА споразума. Македонија је важна сировинска база

Србије, док је Република Србија у Македонију пласирала пољопривредно прехранбених производа преко 19% у односу на укупан ЦЕФТА регион, и на тај начин остварила спољнотрговински суфицит већи од 228 милиона долара. Извоз агроиндустријских производа и остваривање позитивног спољнотрговинског биланса последица је, пре свега, високе и ефикасне домаће производње, односно повољних агроекономских услова за производњу, али и деловања одговарајуће агроекономске политике земље извознице (*Валаховић, 2010.*). На позитивно пословање и позитивне билансе у спољној трговини делује читав низ механизма, режима макроекономске политике, маркетинг концепата при приступању и обради тржишта и инструментаријума који регулишу промет између две земље.

3.14. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ АЛБАНИЈЕ

3.14.1. Природно - економске карактеристике Албаније

Република Албанија се налази у југоисточној Европи, на месту спајања Динарских и Шарско-пиндских планина, као и Јадранског и Јонског мора, код Отрантског мореуза. Уз море се пружа 20-60 км широка равница са ниским брежуљцима, која је некада била мочварна, а данас у већој мери обрадива површина. Јужно од Валоне обала Републике Албаније је стрмија. Према унутрашњости равница се полако издиже у брдовито предгорје, над којим се на северу дижу високе кречњачке Проклетије (Језерце, 2639 м), рашчлањене дубоким долинама. Источни и јужни део државе заузимају Шарско-пиндске планине са махом високопланинским карактеристикама (Корба, 2764 м), као и планинским гребенима у правцу север-југ и речним долинама постављеним попреко (*EU Taric data Base, 2007.*). Међу њима се налазе и тектонски обликоване котлине (Охридска са Охридским језером, Преспанска са Преспанским језером, котлина Коче и др.). У јужном делу Републике Албаније планине сежу до морске обале. Реке теку са планина у Јадранско море, имају велики пад и средоземни речни систем. Највећа река је Дрим (Дрим, 156 км), која као Црни Дрим истиче из Охридског језера. Албанији припадају делови Скадарског језера (укупно 391 км), Охридског језера (349 км) и Преспанског језера (274 км), (*EU Taric data Base, 2007.*). У приобалним равницама и долинама земљиште је флувијално и

хидроморфно, а у брдима каменито, рендзине и ранкери. У приморју и долинама до око 600 метара надморске висине вегетација је средоземна (деградиране храстове шуме), у унутрашњости на висинама од 600 до 1200 метара налазе се храстове шуме, а на већим висинама мешовите шуме у којима преовладава буква, док се на највишим деловима налазе високопланински пашњаци (*EU Taric data Base, 2007.*). Шуме покривају 36% целокупне површине Републике Албаније.

У периоду социјализма Албанија је имала привреду под управом државе, која је због добровољне изолације веома заостала за привредама других држава у региону, тако да се може слободно констатовати да је привреда Републике Албаније најслабије развијена у Европи. После рушења комунизма уведена је тржишна привреда, тако да је већ 1993. године постигнут реални пораст БДП. Године 1991. усвојен је закон о власништву обрадиве земље, па је земља пољопривредних задруга подељена сељацима. По том истом закону 1995. године приватизована је већина малих и средњих предузећа, али Албанија и даље остаје привредно најслабије развијена европска држава са веома ниским животним стандардом већег дела становништва. Пољопривреда Републике Албаније има 587 000 ха ораница (20 % површине), 121 000 ха воћњака и винограда (4,2 %), затим 435 000 ха ливада и пашњака (15,1 %). Више од 50 % радне снаге зпослено је у пољопривреди, (*EU Taric data Base, 2007.*). Најзначајнија пољопривредна подручја су у приобалној равници (опсежни подухвати исушивања у периоду социјализма) и у котлинама на југу Албаније, док у брдско-планинским пределима преовладава екстензивно сточарство. Земљорадњом се становништво бави готово само за личне потребе или за домаће тржиште. Најзначајнији производи су пшеница, кукуруз, кромпир и поврће. За извоз најзначајнији производ ове земље је дуван. Сточарство преовладава у планинским деловима државе (овце, козе и говеда). Као радне животиње и транспортна средства важни су коњи, магарци и мазге. Најзначајнија воћарско-виноградарска подручја налазе се на северу земље у околини Скадра и на јужној обали. Производе се маслине, наранџе и стоно грождје, првенствено за извоз. Рибарство је слабо развијено, и то уз обале мора и на језерима. У Охридском језеру се лови пастрмка, а у Скадарском укљева. Већи део прерађивачког комплекса Републике Албаније је пропао делом због застарелости, а делом због немогућности прилагођавања светском тржишту. Најважније гране у области прерађивачког комплекса су дуванска индустрија и делимично прехрамбена индустрија.

3.14.2. Демографске карактеристике Републике Албаније

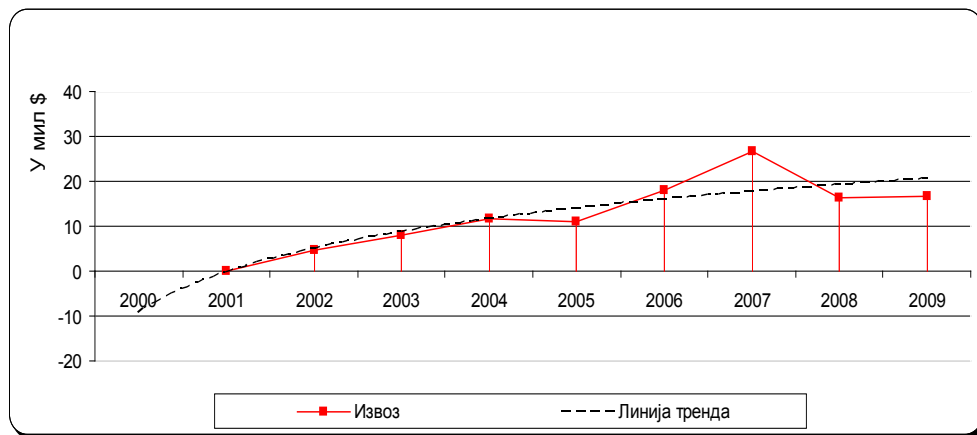
Република Албанија заузима површину од 28 748 км², густине насељености 110,1 стан./км² и броји, по последњем попису из 2001. године, 3.166.000 становника. Након Другог светског рата Албанија је имала најбржи пораст становништва у Европи (1949: 1,18 мил. стан.), пре свега захваљујући смањењу смртности и високом наталитету који је карактеристичан за традиционално велике породице на селу (*EU Taric data Base, 2007.*). Република Албанија има очекивани животни век код мушкараца 66,5 година, а код жена 73,4 година. Удео становништва млађег од 15 година чини 28,8%, док сеоског становништва има 57,0%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Према последњем попису из 2001. године, наталитет у Републици Албанији износи 17,9‰, док је стопа морталитета 5,4‰ са природним прираштајем од 1,6‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 38%, (*OECD Data Base, 2002.*). Током 90-их година, због тешких привредних потреса и иселјавања, тај пораст се успорио. Број чланова породице се тек постепено смањује (3,9 чланова, 2000.). После пада комунизма у иностранство се иселило око 500 000 људи. Становништво Републике Албаније чине пре свега Албанци или Шиптари (95%). Према језичким и културним обележјима деле се на Геге на северу, односно северно од реке Шкумбија и Тоске на југу. После 1945. уведен је јединствен албански језик утемељен на тосковском наречју, док је писмо латиница. У јужним деловима живе Грци (400 000, становника 2-13%), а у другим деловима живи и мањи број Рома и Македонаца (исток), те Срба и Црногораца (север), (*OECD Data Base, 2002.*). Више од трећине Албанаца живи у иностранству, највише у Србији и Црној Гори (1,76 мил., од тога 1,5 мил. на Косову и Метохији), Македонији (430 000), Грчкој (200 000) и у западноевропским државама (450 000), (*OECD Data Base, 2002.*). Раније је велики део становништва Албаније био верски неодређен (1967-1990. јавно верско деловање било је забрањено). Данас 70 % верника изражава се као муслимани (сунити), 20 % су православци, (пре свега на северу), 10 % су католици (на северу око Скадра).

Најгушћа насељеност је у равничарском делу и приобаљу, док су у брдским пределима гушће насељене веће долине и међугорске котлине. У руралним подручјима преовладавају усамљена газдинства, а на граници са Грчком села разбацаног типа. У удаљеним крајевима сачувано је традиционално родовско-племенско уређење. У периоду социјализма досељавање у градове било је строго ограничено, па је вишак становништва насељен у педесетак нових градских насеља. Већи градови на територији Републике Албаније су: Тирана (404 000), Драч (112 000), Елбасна (102 000), Скадар (91 000) и Валона (71 000), (*EU Taric data Base, 2007.*).

3.14.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Албанијом

Уколико се анализирају презентовани природно економски потенцијали Републике Албаније, индикативно је да се ради о веома заосталој земљи, са којом Република Србија може остварити значајан спољнотрговински суфицит (Боговац Виолета, Ивановић, 2004.). Спољнотрговинска размена Србије и Албаније у анализираном периоду од 2000.-2009. године није на завидном нивоу. Од укупног спољнотрговинског промета са земљама потписницама ЦЕФТА споразума, са Албанијом је остварен промет од преко 112 милиона долара извоза. Може се констатовати да извоз из Србије у Албанију има стопу промене од 59,8% и умерен коефицијент варијације од 63,3%, што индиректно указује на благи раст извоза са повременим осцилацијама. Република Србија је у анализираном периоду, од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума, извезла свега 2,7%, пољопривредно прехранбених производа у Републику Албанију. Важно је напоменути да Република Србија успоставља спољнотрговинске односе са Албанијом тек у 2001. години, те у истој остварује извоз већи од 77 хиљада долара (графикон 11.)

Графикон 11 . Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Албанију (2000.-2009.)

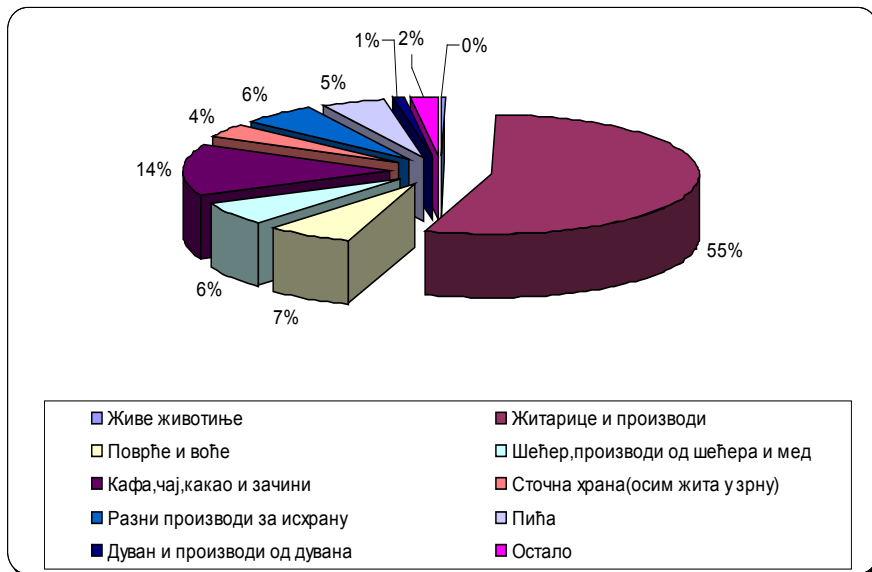

Извор: Републички завод за статистику

Опсервирајући криву извоза може се констатовати константан раст извоза до 2007. године, када долази до пада извозне активности од преко 10 милиона долара. Током 2009. године укупна вредност извоза је скоро идентична извозу у 2008. години. Линија тренда, поред константног раста до 2007. године, има тенденцију пада од 2008. године.

Република Србија је у периоду од 2000.-2009. године извозила у Албанију узак сортимент робних група. Више од половине извоза Републике Србије у Албанију чини седам група пољопривредно прехранбених производа, посматраних са аспекта СМТК класификације. Дакле, може се констатовати да 55% српског извоза у Републику Албанију чини извоз житарица и производа од житарица. Чоколада, кафа, какао и зачини (кондиторски производи) су такође група производа која значајно учествује у извозу и то са 14% од укупног извоза (слика 15.).

Слика 15. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Албанију (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Карактеристика извоза у Албанију огледа се и у неконстантности, односно учесталој промени асортимана роба које су се извозиле из Републике Србије. Наиме, у 2000. години Србија није имала промет са Републиком Албанијом. Међутим, 2001. годину карактерише извоз житарица (пшеница у зрну, брашно и кукуруз у зрну), са 58% и поврћа (краставац, парадајз и купус) са 39% од укупног извоза у ову земљу. Наредне године, 2002. и 2003., детерминише извоз житарица. У 2004. години Србија почиње да шири асортиман извозних група производа те поред извоза житарица од преко 40% почиње да пласира и кукуруз (6%), производе од шећера (шећер цакирани у зрну) (12%) и кафу, чај, какао и зачине (кондиторски производи слано – слатки програм) (преко 23%). Србија у

години која долази, 2005., почиње значајније да извози кукуруз, а производи који све више праве позитиван спољнотрговински биланс су кафа, чај, какао и зачини са преко 20% српског извоза и шећер и производи од шећера са 12%. Тржиште Републике Албаније се у 2006. години практично дефинише и српски производи који имају изражену тражњу на истом су кукуруз и пшеница у зрну (пшенично брашно). Извоз ова три артикла у 2006. години чини преко 47% извоза. Поред ова три производа тржиште Албаније апсорбује и 15% извоза кафе, чаја, какаоа и зачина из Србије, као и млека и млечних прерађевина (преко 6%). Извоз млека и млечних производа у Републику Албанију је занимљив и са аспекта 2007. године, јер ова робна група представља и најзначајнију извозну групу производа из Републике Србије према Албанији. У овој години Република Србија бележи значајан пад извоза. Након осетне апстиненције тржишта Албаније у 2007. години, Република Србија се у 2008. враћа на албанско тржиште са производима који имају реалну тражњу на тржишту Албаније. То је, пре свега, извоз кукуруза са преко 29% укупног извоза, пшенично брашно са 15%, пшеница и наполица са 12% и као један од новијих производа на овом тржишту, сточна храна са преко 8% од укупног извоза у Албанију. Током 2009. године асортиман производа који се највише извози није се битније мењао. Извоз кукуруза значајно се повећава и у укупном извозу учествује са чак 43%. Такође повећава се извоз безалкохолних пића на непуних 12%, док се извоз пшеничног брашна преполовио и пада на 7,5%.

Посматрајући стопе промена код робних група извезених у Републику Албанију пажњу привлаче две групе производа које имају негативне стопе промена, шећер и производи од шећера и мед -32,2% и дуван и производи од дувана са стопом -69,8%. Робна група шећер и производи од шећера и мед су до 2007. године имали готово константан пласман на тржиште Републике Албаније у просеку од 700 хиљада долара годишње да би у 2008. години ова група производа доживела пад ивоза већи од милион долара, што је и резултирало коефицијентом варијације од 65,6% (табела 15.). Робна група дуван и производи од дувана у анализираном периоду од десет година бележи константан пад извоза у просеку по 100 хиљада долара на годишњем нивоу, што је резултирало негативном стопом промене и коефицијентом варијације већим од 75%. Робне групе које су најзаступљеније у извозу према Републици Албанији и учествују са готово 70% извоза имају изражено високе стопе промене али и повећане коефицијенте варијације. Робна група житарице и производи од жита има стопу промене од 64,9% што недвосмислено указује да та група производа у анализираном периоду има сигурно тржиште и обезбеђен пласман, али коефицијент варијације од 70,1% указује на могуће нестабилности на тржишту Албаније. Овако висок коефицијент варијације није узрокован само светском економском кризом у 2009. години, индикације пада извоза ове

групе производа видне су и у 2008. години. Значајнија колебања албанског тржишта су још евидентнија код групе производа кафа, чај, какао и зачини где коефицијент варијације износи 73,6%, што може у перспективи негативно утицати на спољнотрговински биланс Републике Србије према Републици Албанији. Робна група пића представљају једну од стратешких група производа које Србија у перспективи може успешно пласирати на тржиште Републике Албаније. Наиме, стопа промене од 129,9% указује на раст извоза ове групе производа, док коефицијент варијације недвосмислено индицира на позитивне реакције тржишта Републике Албаније према овој групи производа. Република Србија је имала раст извоза групе производа “пића” на тржиште Албаније у просеку од 300 хиљада долара годишње од 2005. године (табела 15.). Треба напоменути да и поред раста извоза групе производа пића у 2009. години, стратешка група производа којом Република Србија апсолутно може да доминира у перспективи тржиштем Републике Албаније ипак су житарице и производи од жита. Значајнији раст извоза на тржиште Републике Албаније могуће је остварити пре свега унапређењем билатералних односа између Републике Србије и Албаније. Важно је напоменути да албанско тржиште има лимитирајући фактор који се огледа у платежној моћи купца, али правилним приступом и применом маркетинг концепта, ово тржиште у перспективи може бити једно од значајнијих тржишта за пласман пољопривредно прехрамбених производа из Републике Србије.

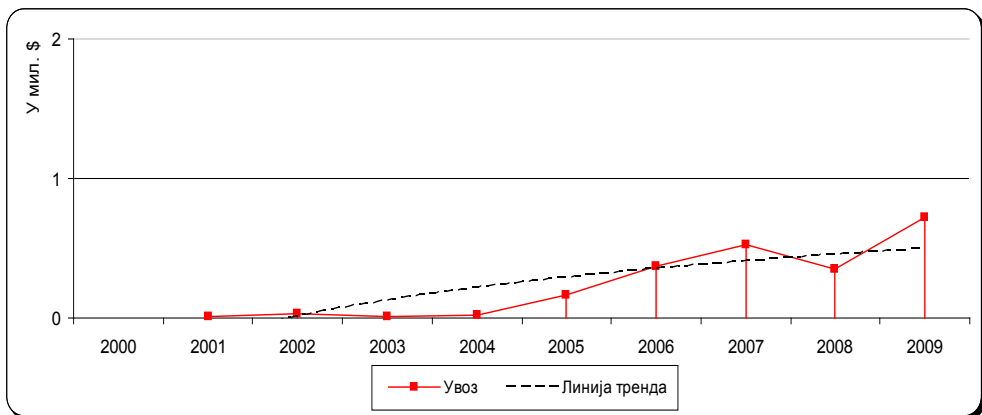
Табела 15. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Албанију (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,02	150,3	84,8	0,2
04	Житарице и производи од жита	6,22	64,9	70,1	55,1
05	Поврће и воће	0,75	67,2	92,7	6,6
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,71	-32,2	65,6	6,3
07	Кафа, чај, какао и зачини	1,57	36,4	73,6	14,1
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,43	57,6	97,5	3,9
09	Разни производи за исхрану	0,65	112,8	102,1	5,8
11	Пића	0,57	129,9	120,2	5,1
12	Дуван и производи од дувана	0,08	-69,8	75,1	0,7
	Остало	0,26	49,7	71,8	2,1
	Укупно:	11,27	59,8	63,3	100
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије					

Посматрајући криву увоза из Републике Албаније уочава се да је увоз практично константан до 2004. године и има готово занемарујући раст. Стопа промене увоза из Републике Албаније износи 80,8%, док коефицијент варијације износи 106,8%. Овако висока стопа промене у корелацији са високим коефицијентом варијације резултат је како одсуства албанских производа у 2000. години, тако и учесталих осцилација и неконстантности пласмана албанских пољопривредно прехрамбених производа на тржиште Републике Србије у периоду од 2007. до 2009. године. Извоз пољопривредно прехрамбених производа из Републике Албаније у Републику Србију је изузетно скроман и он у анализираном периоду од 2000. до 2009. године износи 2 милиона долара. Република Албанија је у просеку на годишњем нивоу у Републику Србију извозила пољопривредно прехрамбених производа у вредности од 220 хиљада долара.

Детаљнијом анализом криве увоза може се констатовати да је Република Србија у опсервираном периоду веома мало увозила пољопривредно прехрамбених производа из Републике Албаније. Годишњи подаци показују да је значајнији увоз из Републике Албаније забележен тек 2005. године и износио је свега 167 хиљада долара. У периоду од 2005. до 2009. године укупна вредност увоза се повећава, сем у 2008. години, када је дошло да значајнијег пада увозне активности (*графикон 12.*).

Графикон 12. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)

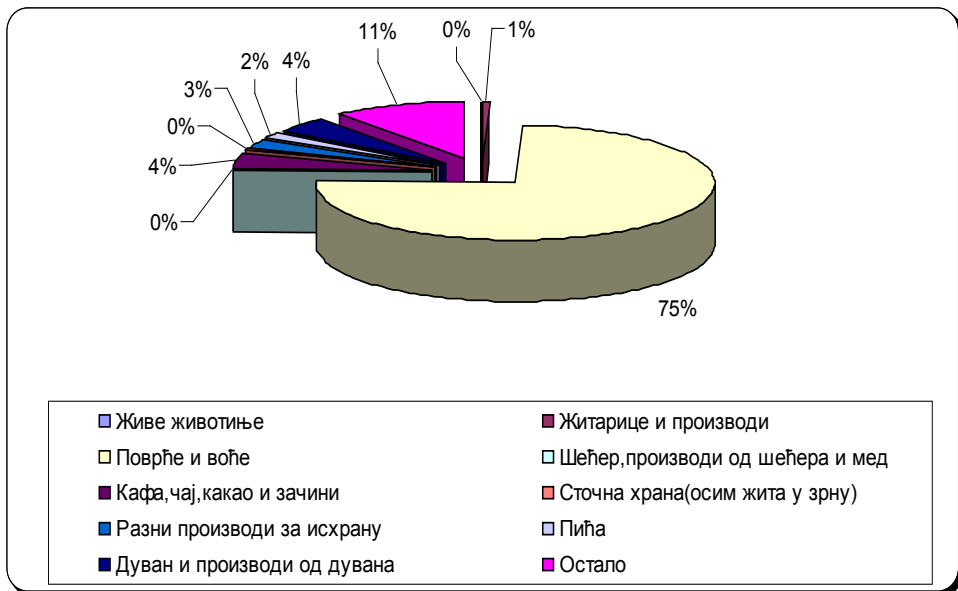

Извор: Републички завод за статистику

Крива увоза има тенденцију опадања у перспективи, што нимало не изненађује, пре свега због поприлично лоших билатералних односа две земље, а без стабилних билатералних односа не могу се очекивати напредни спољнотрговински односи.

Увоз из Републике Албаније можемо окарактерисати као увоз пет робних група, посматрано са аспекта СМТК класификације. Наиме, Република Србија је у периоду од 2000.-2009. године из Албаније увозила: воће и поврће, кафу, алкохол, какао-чоколаду и мање количие рибе. Ови производи чине преко 80% увоза из Републике Албаније (слика 16.). Услед светске економске кризе у 2009. години, која се у значајној мери рефлектовала на агроиндустријски комплекс Републике Србије, све индицира да ће се увоз ових група производа наставити са истим или смањеним обимом и у перспективи. Групе производа које Република Србија увози из Републике Албаније практично су сировине или полуфабрикати намењени даљој преради, тако да се Република Албанија може у перспективи посматрати као сировинска база Републике Србије.

Слика 16. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Треба нагласити да Република Србија није имала спољнотрговинску размену са Републиком Албанијом у 2000. години. Увоз из Албаније у анализираном периоду није имао значајније осцилације. Наиме, 2001. и 2002. годину карактерише увоз кафе „сирове“ и он чини преко 85% укупног увоза за ове две године. Од 2003. године Република Србија почиње да увози поврће и воће (парадајз, бресква, лимун, сушено воће - смоква и грожђе), те увоз ових роба чини преко 90% увоза из Албаније. До промене структуре увоза долази

у 2004. години. Србија тада почиње значајније да увози кафу (21%) и какао (преко 70%) од укупног увоза из Албаније. Али већ у 2006. години увоз воћа постаје примаран, те на исти отпада преко 70% укупног увоза. Овај тренд се задржава и у наредне три године, тако да увоз воћа из Републике Албаније у претпоследњој години анализе (2008.) износи преко 94% укупног увоза из Албаније у Републику Србију и то у износу већем од 340 хиљада долара. Увоз воћа и поврћа доминира и у 2009. години са преко 90% од укупног увоза из Републике Албаније.

Анализом стопа промена увоза као и коефицијента варијације за период од десет година индикативне су негативне стопе промена које кореспондирају са повишеним коефицијентима варијације (табела 16.).

Табела 16. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)

<i>Одсек</i>	<i>Робне групе</i>	<i>Просечна вредност (Мил.\$)</i>	<i>Стопа промене (%)</i>	<i>CV (%)</i>	<i>Учешће (%)</i>
00	<i>Живе животиње</i>	0,00	0,0	0,0	0,0
04	<i>Житарице и производи од жита</i>	0,00	0,0	8,6	0,8
05	<i>Поврће и воће</i>	0,16	109,0	76,3	74,8
06	<i>Шећер, производи од шећера и мед</i>	0,00	0,0	0,0	0,0
07	<i>Кафа, чај, какао и зачини</i>	0,01	-7,1	51,3	4,5
08	<i>Сточна храна (осим жита у зрну)</i>	0,00	0,0	0,0	0,4
09	<i>Разни производи за исхрану</i>	0,01	-25,6	41,7	2,5
11	<i>Пића</i>	0,01	-83,5	129,7	2,0
12	<i>Дуван и производи од дувана</i>	0,01	0,2	11,4	4,1
	<i>Остало</i>	0,02	7,6	43,2	10,9
	<i>Укупно:</i>	0,22	80,8	106,8	100
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Индикативна је негативна стопа промене код увоза робне групе пића (алкохолна пића) из Републике Албаније. Република Србија је у опсервираном периоду имала константан увоз робне групе пића у просеку од 40 хиљада долара на годишњем нивоу. Увоз ове групе производа рапидно се повећава у 2007. години да би до 2009. године пао испод годишњег просека што је резултирало коефицијентом варијације од 129,7% (табела 16.). Идентичан благи раст увоза до 2007. године има робна група кафа, чај, какао и зачини (сирова кафа и какао), да би од 2008. до 2009. године уследио нагли пад увоза ове групе производа те је рефлектовани коефицијент варијације у посматраном

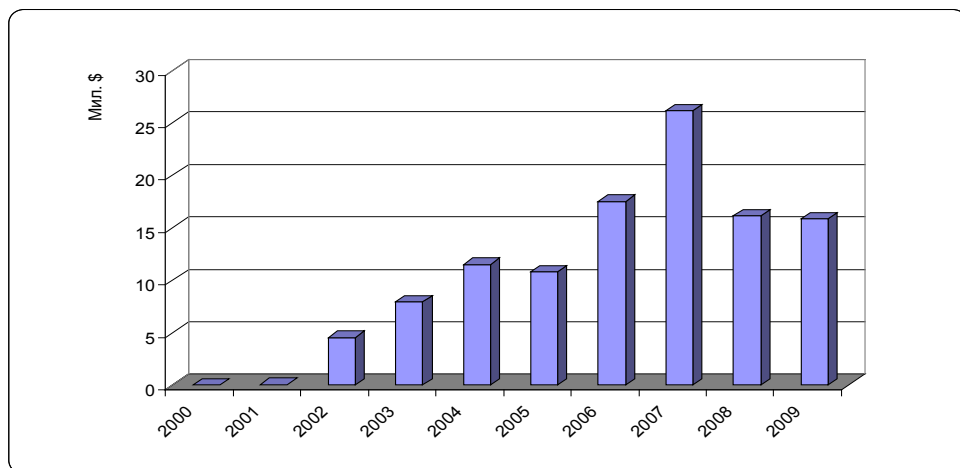
периоду већи од 51%. Робна група поврће и воће (парадајз, бресква, лимун, сушено воће - смоква и грозђе) која представља најзначајнији извозни артикал Републике Албаније према Србији бележи изузетно високу стопу промене што је резултат наглог раста извоза ове групе производа од 2005. до 2007. године. Међутим, коефицијент варијације од 76,3% јасно указује на значајне осцилације у пласману ове групе производа. Наиме, период од 2007. до 2008. године карактерише нагли пад извоза, да би у 2009. години извоз поврћа и воћа досегао максимум и износио више од 500 хиљада долара на годишњем нивоу.

Изузетно сужен асортиман агроиндустријских производа које Република Албанија може понудити Србији и недовољна развијеност прерађивачког комплекса у спрези са неповољним билатералним односима резултирали су веома ниском пропульзивношћу пољопривредних производа на тржишту Републике Србије (*Поповић Весна, Катих, 2007.*).

3.14.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Албанијом

Спољнотрговинска размена Републике Србије и Републике Албаније није на задовољавајућем нивоу. Томе у прилог иде и чињеница да је Србија у спољнотрговинској размени са Албанијом остварила свега 3,9% размене од укупне размене са земљама потписницама ЦЕФТА споразума. Уколико је за утеху, може се констатовати да је Република Србија много више извозила пољопривредно прехранбених производа у Албанију него што је истих увозила. Република Србија је у посматраном периоду увезла пољопривредно прехранбених производа из Албаније у вредности од 2,2 милиона долара или свега 0,16% од укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума, док је извезла робе у вредности близу 113 милиона долара. Сагледавањем природних, привредних и демографских карактеристика Републике Албаније евидентно је да привреда Републике Србије има доминантан положај. У прилог овој констатацији иде и то да Република Србија није ни у једној години анализираног периода имала дефицит у односу на Републику Албанију (*хистограм 15.*). Спорна година анализе је 2000. година у којој Република Србија успоставља билатералне односе са Републиком Албанијом, а самим тим и трговинске. Блиска прошлост неспорно оптерећује трговинске односе Републике Србије и Републике Албаније, тако да се први видни помаци у спољно трговинској размени евидентирају тек у 2001. години (*хистограм 15.*).

Хистограм 15. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Албанијом (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Република Србија је у анализираном периоду остваривала константан раст спољнотрговинског суфицита са Републиком Албанијом, осим у 2005. години када се бележи благи пад. Веома је индикативан пад извоза, као и оствареног суфицита у 2008. и 2009. години, што се може повезати са политичким односима две земље и светском економском кризом. Укупно гледано у периоду од 2000. до 2009. године Србија је у размени агроиндустријских производа остварила суфицит од 110,5 милиона долара, што на годишњем нивоу у просеку износи 11 милиона долара. Стопа промене укупног спољнотрговинског пословања Републике Србије и Албаније износи 60,4%, што индиректно указује на раст спољнотрговинских односа ове две земље. Анализирајући коефицијент варијације укупног промета између Републике Србије и Албаније од 62,9%, можемо констатовати да су трговински односи имали значајне варијације у периоду од 2000. до 2009. године.

Посматрајући период од десет година по робним групама може се констатовати да је у свим опсервираним робним групама Србија остварила позитиван спољнотрговински биланс. Робне групе кафа, чај, какао и зачини и дуван и производи од дувана бележе дефиците у 2001. и 2009. години. Наиме, Република Србија је у 2001. години остварила дефицит у трговању кафом, чајем, какаом и зачинама, док дефицит остварен 2009. године увозом дувана и производа од дувана износи 54 хиљаде долара. Уколико анализирамо коефицијенте варијације и стопе промене у периоду од 2000. до 2009. године, може се констатовати да је спољно трговинска размена Републике Србије и Републике Албаније имала значајне осцилације. Опсервиране групе производа посматране са аспекта СМТК

класификације роба индикативно указују да су робне групе шећер, производи од шећера и мед, као и робна група дуван и производи од дувана оставрили негативне стопе раста (табела 17.). Изражене стопе промене бележе робне групе живе животиње од 150,3%, пића 129,6% и разни производи за исхрану 110,7%. Овако високе стопе промена неспорно прате и високи коефицијенти варијације који указују на честе промене у промету овим групама производа. Општа карактеристика спољнотрговинске размене Републике Србије и Албаније огледа се у колебању тржишта обеју земаља (услед неустаљених билатералних односа). Наиме, коефицијенти варијације добијени анализом билансних позиција Србије и Албаније недвосмислено потврђују да се промет пољопривредно прехрамбених производа између ове две земље није искристалисао и да обе земље стидљиво испитују потенцијале тржишта. Неспорно је да тржиште Републике Албаније има изражену тражњу за пољопривредно прехрамбеним производима из Републике Србије. Лимитирајући фактор значајнијем повећању спољнотрговинске размене између Србије и Албаније огледа се у ниској платежној моћи, пре свега Албаније. Пољопривредно прехрамбени производи из Републике Албаније, поред конкурентних цена, својим квалитетом, финалним степеном обраде и обимом понуде (изузев пар робних група: поврће и воће, пића и кафа, чај, какао и зачини), тешко могу да задовоље тржиште Републике Србије.

Значајнија примена маркетинг концепта у спрези са јасно дефинисаном стратегијом извоза, коју би у перспективи требала да донесе Република Србија, умногоме би могла повећати извоз у Републику Албанију (Кузман, и сар., 2011.).

Табела 17. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Албаније по СМТК (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	0,02	150,3	84,8	100
04	Житарице и производи од жита	6,22	64,9	70,1	4146,6
05	Поврће и воће	0,58	59,3	88,7	453,7
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,71	-32,2	65,6	100
07	Кафа, чај, какао и зачини	1,56	9,3	73,6	1594,4
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,43	57,5	97,5	4831,5
09	Разни производи за исхрану	0,65	110,7	102,3	1181,9
11	Пића	0,57	129,6	120,4	1282,6
12	Дуван и производи од дувана	0,07	-63,5	70,1	916,2
	Остало	0,23	68,0	81,9	1071,7
	Укупно:	11,05	60,4	62,9	15678,6

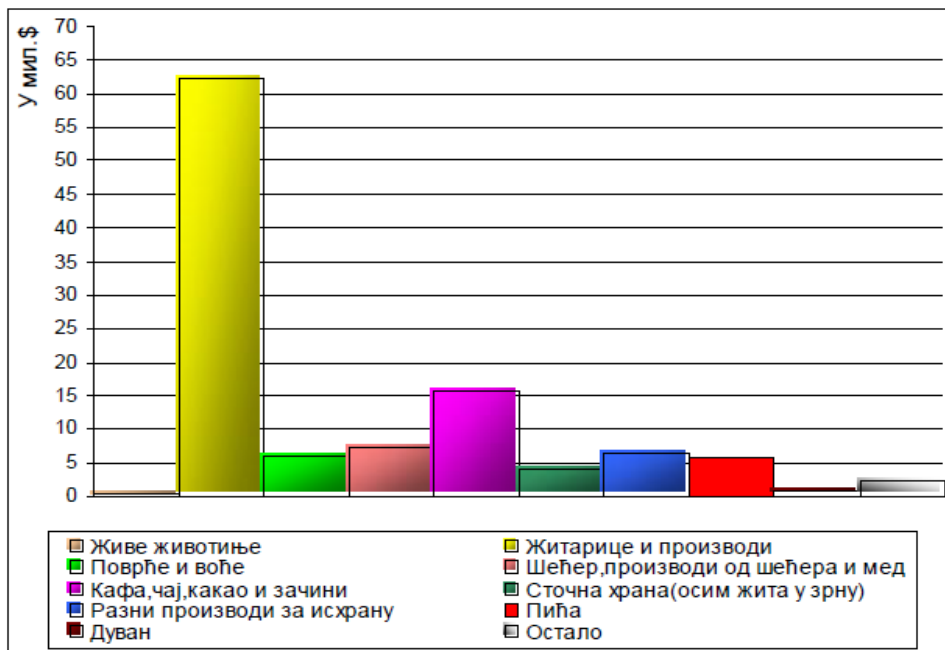
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Република Србија у опсервираном периоду остварује завидне параметре у покривености увоза извозом према Републици Албанији. Робна група житарице и производи од жита доминира спољнотрговинским билансом и остварује суфицит Републике Србије већи од 62 милиона долара и вишеструко покрива увоз извозом. Уколико се анализира покривеност увоза робне групе поврће и воће коју је Република Србија највише увозила из Албаније у анализираном периоду, може се констатовати да је увоз покривен са 453% извоза исте према Републици Албанији (табела 17.). Србија је у периоду од 2000. до 2009. године увоз пољопривредно прехранбених производа из Републике Албаније покрила вишеструко извозом.

Позитиван биланс у размени агроиндустријских производа са Републиком Албанијом Република Србија остварила је пре свега у размени житарица и производа од жита, затим робном групом кафа, чај, какао и зачини и разним производима за исхрану (хистограм 16.).

Робне групе код којих је постигнут незнатан позитиван финансијски резултат су живе животиње и дуван. Остале робне групе, у анализираном периоду са аспекта СМТК, имају уједначен суфицит.

Хистограм 16. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Албаније (2000.-2009.)

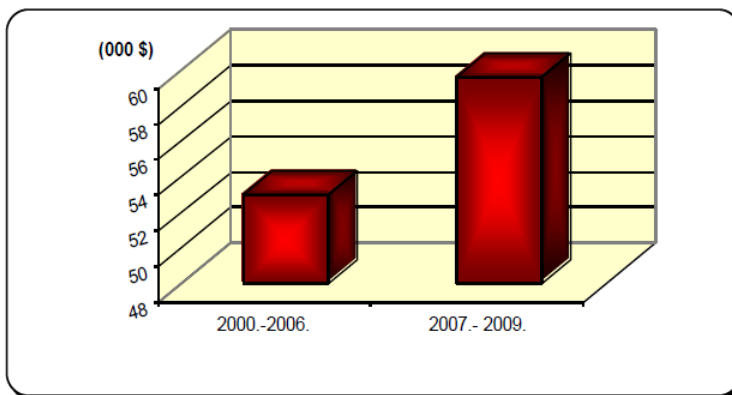

Извор: Обрачун аутора

И поред пољуљаних односа на билатералном плану, Република Србија би у перспективи требало значајније да извози на тржиште Албаније. Уколико се сагледају релевантне чињенице које непобитно индицирају да је Албанија земља ограничених природних ресурса у области аграра, заосталог прерађивачког комплекса, али је и земља која константно бележи раст БДП (1943 долара/стан.), Србија би у перспективи морала значајније да рачуна на тржиште Републике Албаније.

Анализом ЦЕФТА споразума са аспекта његове ратификације 2006. и почетка примене 2007. године може се констатовати да је у протекле три године остварен већи извоз за 53% него у периоду од протеклих шест година (*хистограм 17.*). Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа више од 8 милиона долара него у 2006. години. Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији (агроиндустријском комплексу) лакши приступ тржишту Републике Албаније. Негативна стопа промене од -21,2% није резултат примене ЦЕФТА споразума, већ погоршавања билатералних односа између две земље у 2008. години, док коефицијент варијације за овај период износи свега 29,5,1%. Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума, као и на стабилност и благи раст апсорпционе моћи тржишта Републике Албаније.

Хистограм 17. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Услед лоших билатералних односа могу се видети неке од слабости ЦЕФТА споразума које неспорно утичу на спољнотрговинске односе Републике Србије и Албаније. Без обзира на све лагодности које пружа споразум ЦЕФТА, уколико нема квалитетне сарадње на међудржавном нивоу, размена добара и услуга не може у потпуности да искористи пуне капацитете самог споразума.

3.15. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

3.15.1. Природно - економске карактеристике Републике Хрватске

Република Хрватска је важан спољнотрговински партнер Србије. Да би се остварили што бољи резултати у спољнотрговинској размени са неком земљом као партнером, неопходно је исту изанализирати како са тржишно економског аспекта, тако и са аспекта природних потенцијала и карактеристика. Сама анализа, поред техничко технолошких капацитета и тржишта партнера, подразумева и анализу његових природних, демографских и производних капацитета.

Хрватска је земља југоисточне Европе, у западном делу Балкана. Заузима површину од 56.594 км². Од укупне површине има 1,46 мил. ха ораница (25,8%), 52 000 ха воћњака (0,9%), 57.000 ха винограда (1%) и 1,58 мил. ха ливада и пашњака (27,9%), (*EU Taric data Base, 2007.*). Дели се на три регије: низијска, планинска и приморска регија. Више од половине територије Хрватске заузимају низије са побрђима и ниским планинама Панонске низије. На истоку су равничарске покрајине Источне Славоније, Срема и Барање, које се према западу настављају у простране равнице дуж Саве и Драве. Најзначајнија пољопривредна подручја Хрватске налазе се у западној Славонији, Посавини и Подравини, а у приморју, у западној Истри, околини Сплита, у доњем делу тока Неретве и у крашким пољима. На северозападу Хрватске се налази плодна равница, Међумурје између Драве и Муре, као и брежуљкасто Хрватско загорје до којег допиру шумовити издаци Предалпских планина (Иванчица, 1060 м). На прелазу из Лике и долине Уне према Книну, дуж границе са БиХ, уздиже се 80 км дуг и кршевити планински ланац Динаре са највишим врхом Хрватске (Динара, 1831 м). Приморском регијом Хрватске доминирају крашки предели, док су између њих уски појасеви плодног земљишта (средња Истра, Винодол, Конавле). Хрватска има 2,08 мил. ха шума (36,8% површине). Највеће шуме за индустријску експлоатацију налазе се у Горском Котару и Славонији. Република Хрватска у државном власништву поседује 76,6% шума, (*EU Taric data Base, 2007.*).

Хрватска излази на море и има разуђену обалу са преко 700 острва у Јадранском мору. Хрватска острва су претежно брдовита. Од укупног броја острва, 67 острва је насељено. Хидропотенцијали Републике Хрватске су завидни и пружају изузетне могућности у области пољопривредно прехранбене индустрије. Најплоднија земљишта су у Срему и Барањи, док у

осталим деловима Хрватске преовлађују земљишта лошијег квалитета (смеђа тла на лесу). Већина обрадивог земљишта је у приватном власништву. Велики проблем приватног власништва над земљом представља уситњеност поседа (више од 10 ха обрадиве земље има свега 2,6% поседа) и недостатак радне снаге, највише због одласка у градове, (*EU Taric data Base, 2007.*).

Од пољопривредних култура најзаступљеније културе су кукуруз (1,57 мил. т) и пшеница (609 000 т), а нешто мање јечам (134000 т) и оvas. Од индустријског биља најзначајнији су шећерна репа (157 000 т), сунцокрет (69 000 т), соја (83 000 т) и уљана репица. У околини већих градова и у Далмацији развијено је гајење поврћа, делом на вештачки наводњаваним површинама, а у Подравини се гаји дуван (10 000 т). Хрватска у својим низијским крајевима има изражен узгој свиња (1,35 мил. грла) и живине (11,78 мил. ком.). У западним деловима доминира млечно месно говедарство (445 000 мил. грла). У планинској Хрватској овчарство (587 000 грла) је значајније од говедарства. На брежуљкастом ободу Панонске низије гаје се шљиве (43 000 т), јабуке (58 000 т) и брескве, а у приморском делу највише се узгајају маслине (33 000 т), кајсије, мандарине и лимун. Најзначајнија виногорска подручја (334 000 т грозђа; 2 мил. хл вина) налазе се у Мославини, Хрватском загорју, Барањи, западној Истри, околини Сплита, долини Неретве и на јужнодалматинским острвима. У производној структури пољопривредно прехранбених производа Републике Хрватске значајно место заузима рибарство. Наиме, у Јадранском мору најзначајније рибарске луке су Ровињ, Задар, Сплит, Ријека и Шибеник (улов рибе преко 35 000 т годишње, већином сарделе). Значајан је узгој и слатководне рибе у рибњацима крај Нашица, Славонског Брода и Бјеловара. Хрватска располаже и значајним прерађивачким капацитетима у производњи хране. Прехрамбена индустрија је у Хрватској једна од значајнијих грана привреде, те у њој ради око 11% запослених који остварују 14% ДБП-а на годишњем нивоу, (*EU Taric data Base, 2007.*). Прехрамбена индустрија има богату сировинску базу у домаћој пољопривреди где предњаче Копривница, Осиек, Пожега, Славонски Брод, Вараждин, Загреб, Карловац и Петриња.

3.15.2. Демографске карактеристике Републике Хрватске

Према последњем попису из 2001. године, Република Хрватска броји 4.428.000 становника, док је густине насељености 78,2 стан./км². Средином 19. века Хрватска је имала око 2.2 мил. становника, а потом је број становника растао спорије него у другим деловима Европе, до другог светског рата углавном због иселавања у прекоморске земље. После 1960. године наталитет

је почео да опада, а смртност је расла усред старења становништва, тако да је 1991. године морталитет премашио наталитет. Хрватска је имала 4.784.000 становника, а од тада број становника константно опада. Велики део Хрватске био је национално хомоген пре рата (1991-1995.), односно већинско становништво били су Хрвати 76%. Национално мешовите области постојале су у некадашњој Војној крајини, где су Срби чинили већину од 12%. Према последњем попису из 2001. године, Хрватска има очекивани животни век код мушкараца 71,2 године, а код жена 78,3 године. Удео становништва млађег од 15 година чини 16,7%, док сеоског становништва има 41,7%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Стопа морталитета у Републици Хрватској износи 9,7‰, док је стопа наталитета 9,2‰ са природним прираштајем од -0,5‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 1,5%, (*OECD Data Base, 2002.*).

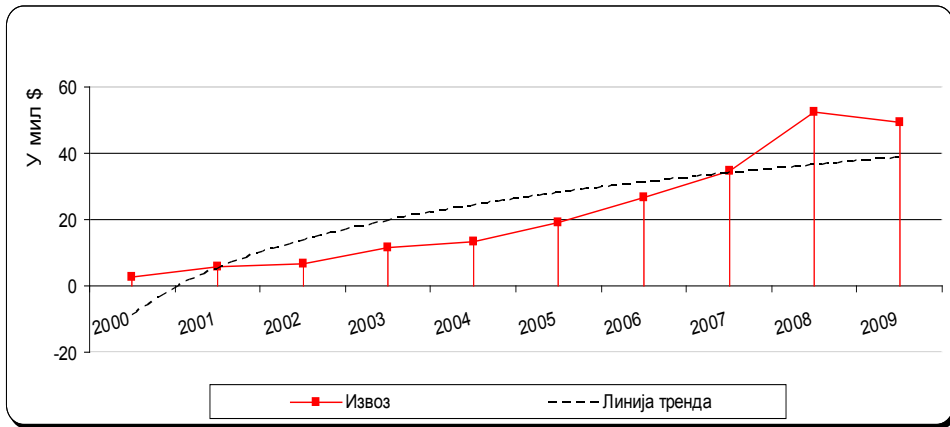
Република Хрватска веома је неравномерно насељена. Најгушће су насељена шира подручја Загреба, Хрватско загорје, Међумурје и подручје Сплита, где густина насељености превазилази 250 стан/км², а најређе су насељени планинска Хрватска (Горски Котар, Лика, Кордун), унутрашњост Далмације и већина јадранских острва (мање од 20 стан/км²). Услед ратова 1991-1995. године већи део територије насељен Србима изгубио је већину становништва. У унутрашњости Далмације гушће су насељена само крашка поља. У панонском делу Хрватске насељеност је слична као и у другим деловима средње Европе.

3.15.3. Спољнотрговинска размена са Републиком Хрватском

Уколико се узму у обзир сви наведени потенцијали којим Република Хрватска располаже јасно се намеће констатација да се ради о земљи завидних природних ресурса у области агропривреде.

У посматраном временском периоду од 2000.-2009. године видна су позитивна кретања која се огледају, пре свега, у извозу пољопривредно прехрамбених производа на тржиште Републике Хрватске. Економски односи с Републиком Хрватском од 2000. године углавном се позитивно развијају (*Хамовић Владана, и сар., 2007.*). Анализом извоза може се констатовати константан раст до 2008. године, а потом значајан пад извоза у наредним годинама (*графикон 13.*).

Графикон 13. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

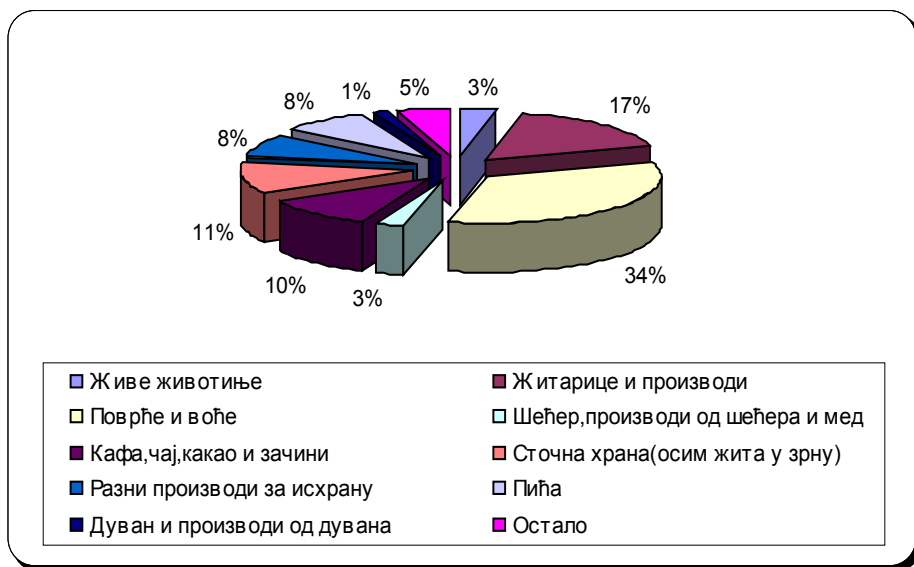
Република Србија је у анализираном периоду просечно извезла пољопривредно прехранбених производа у вредности већој од 22 милиона долара (Влаховић, и сар., 2009.). Карактеристике линије тренда указују на константан раст извоза у перспективи. Кретање стопе промене од 39,7% индикативно указује на константан раст извоза, а томе у прилог говори и коефицијент варијације од 78,9%, на чији раст је значајно утицала последња година опсервације.

Наиме, анализом извоза из Републике Србије према робним групама по стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК), Република Србија је највише извозила воће и поврће и то преко 34%, с тим што треба напоменути да је од 2004. године дошло до значајнијег раста извоза воћа и поврћа и у том периоду он износи преко 33% од укупног годишњег извоза. Анализом структуре извоза робне групе воће и поврће може се констатовати да су најзначајнији производи пласирани на тржиште Хрватске: поврће свеже, смрзнуто, прерађено, поврће прерађено, воће суво и воће прерађено (сем сока). У периоду од 2000.-2009. године, Србија је извозила живе животиње само 3% од укупног извоза. Анализом извоза према СМТК 17% укупног извоза Србије чиниле су житарице и производи од жита али треба напоменути да је у 2005. години Србија извозила само житарице и производе од жита, 21% од укупног извоза. Најзначајнији производи од жита пласирани у 2005. години су кукуруз у зрну, пшеница и наполица, остали производи од жита заузимају маргинално место у структури извоза према Републици Хрватској (јечам у зрну и прекрупа). Већ у 2006. години забележен је пад на 17% али су управо житарице заједно

са поврћем и алкохолним пићима (вина) производи који предњаче у структури извоза у 2007. години.

Период од 2000.-2009. године, када је реч о извозу у Републику Хрватску, карактеришу робне групе код којих није било значајних осцилација, а то су шећер, производи од шећера и мед (конзумни шећер и шећер у коцки), који су у укупном извозу учествовали са 3%. Кафа, чај, какао и зачини покривали су 10% од укупног извоза (кондиторски производи, чоколада и разни производи на бази какаоа), док су остали производи за исхрану износили 5%, (конзервисана храна, маргарин и друге јестиве масноће) од укупног извоза. (слика 17.) Поред поменутих производа Република Србија је у Хрватску извозила сточну храну као финалан производ, као и разне врсте цигарета под робном групом дуван и производи од дувана (Влаховић, и сар., 2009.).

Слика 17. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Као што се види из презентованог, у извозу Републике Србије у Хрватску преовлађује структура пољопривредно прехранбених производа са ниским степеном финалне обраде (*сировине*). Наиме, оваква структура извоза, односно извоз примарних пољопривредних производа јасно указује на проблеме српског прерађивачког комплекса, који земљи као што је Хрватска са релативно развијеним прерађивачким комплексом тешко парира.

Анализом извоза по робним групама у посматраном периоду јасно се види да је Република Србија највише извозила у Републику Хрватску воће и поврће са 34% учешћа у укупном извозу и стопом промене од 32,6%. Највећа стопа промене забележена је код сточне хране, од чак 107,8%, затим следе шећер и производи од шећера и меда (40%) и разни производи за исхрану (37,7%), док остали агроиндустријски производи имају сличне стопе промене (табела 18.). Робне групе које су најбоље позициониране на тржишту Републике Хрватске су пре свега поврће и воће (шљива, јабука и малина), за њима следе житарице, производи од жита (кукуруз у зрну, пшеница и наполица). Значајно место у структури извоза према Републици Хрватској заузима и пласман прерађене сточне хране као и разни кондиторски производи на бази какаоа (Хамовић Владана, и сар. 2007.).

Табела 18. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,73	30,6	173,7	3,3
04	Житарице и производи од жита	3,67	30,5	45,1	16,5
05	Поврће и воће	7,46	32,6	63,6	33,6
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,63	40,0	110,8	2,9
07	Кафа, чај, какао и зачини	2,33	24,5	37,2	10,5
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	2,40	107,8	102,1	10,8
09	Разни производи за исхрану	1,77	37,7	48,9	7,9
11	Пића	1,79	32,8	48,5	8,1
12	Дуван и производи од дувана	0,32	34,1	106,7	1,4
	Остало	1,12	26,4	52,4	5,0
	Укупно:	22,21	39,7	78,9	100

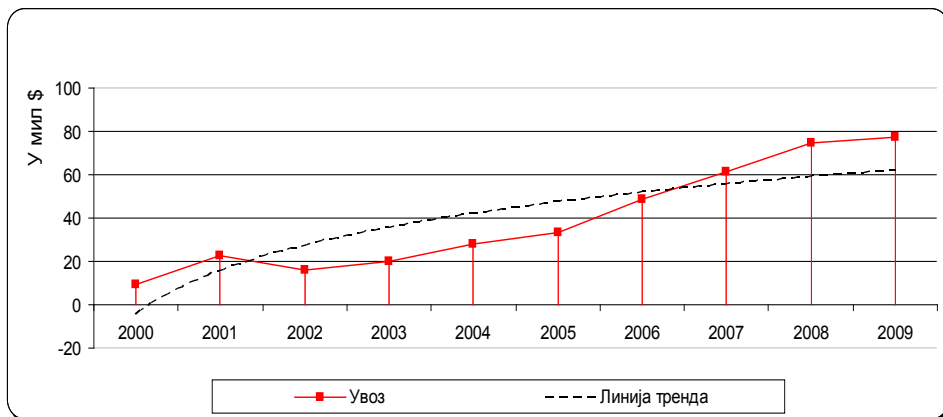
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Да би се у перспективи значајније повећао извоз Републике Србије у Хрватску неопходно је повећати субвенције како у области примарне пољопривредне производње тако и у области прераде пољопривредних производа., значајнији приступ Србије предприступним фондовима ЕУ, као и повлачење средстава из истих која треба да буду пласирана пре свега у област више прераде пољопривредних производа и подизање техничко технолошког комплекса (Поповић Весна, Катић, 2007.). Поменути сет мера у перспективи треба да координира Влада Републике Србије са пољопривредним газдинствима

и представницима прерађивачког комплекса. Такође, представници привреде у будућности ће морати значајније спроводити маркетинг концепт и истраживање тржишта и потреба хрватских потрошача уколико желе да прошире асортимент роба и повећају извоз на тржиште Републике Хрватске.

Увоз агроиндустријских производа Републике Србије из Републике Хрватске расте по годинама од 2000. до 2009. године. Највећи раст забележен је у периоду 2000.-2001. година када је увоз повећан око 2,5 пута, са првобитне суме од око 9 милиона на 22 милиона долара. У 2002. години увоз из Републике Хрватске забележио је значајан пад и то у износу од преко 6 милиона долара. Након тих осцилација, од 2003. до 2009. године, крива увоза је у константном расту са мањим падом у 2009., што је исход почетка економске кризе (*графикон 14*).

Графикон 14. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

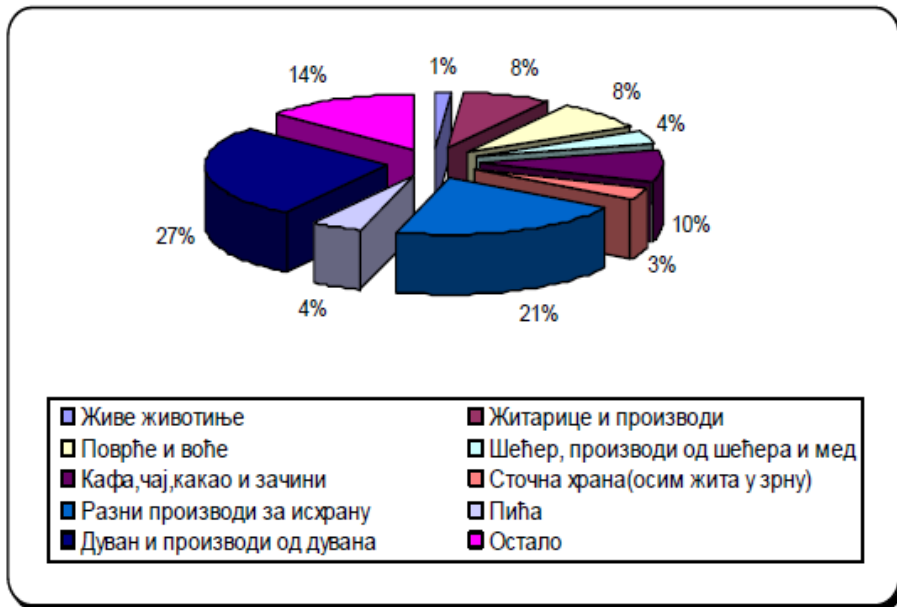

Извор: Републички завод за статистику

Годишњи подаци показују да је увоз из Републике Хрватске забележио значајан пад у 2002. години када је износио 16 милиона долара и од тада бележи константан раст по стопи промене од 48,0% са коефицијентом варијације од 63,9% у наредном периоду (*Влаховић, и сар., 2009.*). Линија тренда недвосмислено има тенденцију раста уз благе осцилације које су резултат пада увоза у 2002. и 2009. години.

Посматрано са аспекта увоза по робним групама, према СМТК, а у нанлизираном периоду од 2000.-2009. године, структура производа који се увозе веома је хомогена (*Поповић Весна, Катих, 2007.*). Србија је највише увозила дуван и производе од дувана (цигарете), и то преко 27% укупног увоза, док разни производи за исхрану (кондиторски производи, риба морска свежа и смрзнута) чине нешто више од 21% укупног увоза у опсервираном периоду (*слика 18*).

Слика 18. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

У посматраном периоду Србија је највише увозила пиће и дуван и производе од дувана, 27% од укупног увоза. У 2000. години само пиће и дуван и производи од дувана (вино и цигарете) покривају преко 90% укупног увоза. Остали производи заузимају маргинално место у структури увоза.

У 2001. години Република Србија почиње да увози и друге производе пре свега кондиторске, док увоз дувана и пића пада на 77% од укупног увоза. У 2002. години процентат увоза дувана и пића износи 54%, а од 2003. године структура увоза се значајно мења у корист прерађивачког комплекса Републике Хрватске. Република Србија у овом периоду почиње да увози разне прерађене производе: рибу сирову и прерађену, кафу, чај, какао и зачине, као и воће и поврће (сирово и смрзнуто). Период 2004. године карактерише знатно разуђенији увоз. Наиме, Србија у овом периоду и даље највише увози дуван и производе од дувана, преко 29% укупног увоза, али се појављују читаве групе производа који се увозе. Прерађени јестиви производи у структури увоза учествују са 20%, риба и прерађевине од рибе са 11%, кафа, чај, какао и зачини са 7%, сточна храна (осим жита у зрну) 8%, млеко, млечни производи и јаја 5% и воће и поврће са 5% од укупног увоза. Период 2005. године карактерише устаљен увоз где предњачи увоз дувана и производа од дувана са преко 27%, рибе и прерађевина

од рибе са 13%, као и кафе, чаја, какаоа и зачина са 10%. Динамичнији увоз из Хрватске приметан је од 2006. године. Наиме, ову годину детерминише увоз дувана и производа од дувана са преко 23%, али и читавог низа других пољопривредно прехрамбених производа. Такође, веома је индикативан и увоз сточне хране (осим жита у зрну) са 10%, житарица са 10% и пад увоза рибе и прерађевина на 6% од укупног увоза. Период од 2007. до 2009. године одређује благи пад увоза дувана и производа од дувана и то са 20% у 2007. години на 15% у 2009. У 2008. години увоз воћа достиже рекордан износ од преко 7 милиона долара, односно 13% укупног увоза. Посматрано са аспекта СМТК, у анализираном периоду од 2000-2009. године, Србија је највише увозила дуван и производе од дувана (цигарете) који у структури укупног увоза Републике Србије из Републике Хрватске учествују са преко 27%, са стопом промене од 2,6% и коефицијентом варијације од 25,3% (*Валховић, и сар., 2009.*). Највећа стопа промене евидентирана је код житарица и то од 183,3%, затим следи поврће и воће са стопом од 62,5%, док најнижу стопу промене има дуван и производи од дувана (*табела 19.*).

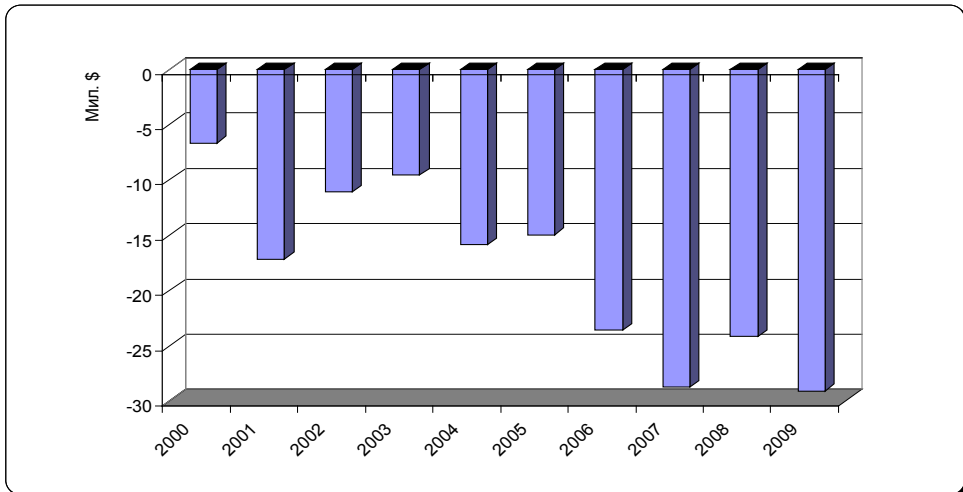
Табела 19. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

<i>Одсек</i>	<i>Робне групе</i>	<i>Просечна вредност (Мил.\$)</i>	<i>Стопа промене (%)</i>	<i>CV (%)</i>	<i>Учешће (%)</i>
00	<i>Живе животиње</i>	0,56	35,1	105,3	1,4
04	<i>Житарице и производи од жита</i>	3,00	183,3	75,2	7,7
05	<i>Поврће и воће</i>	3,30	62,5	68,3	8,4
06	<i>Шећер, производи од шећера и мед</i>	1,38	44,3	66,7	3,5
07	<i>Кафа, чај, какао и зачини</i>	3,76	51,3	59,0	9,6
08	<i>Сточна храна (осим жита у зрну)</i>	1,32	19,6	66,7	3,4
09	<i>Разни производи за исхрану</i>	8,13	18,7	49,7	20,7
11	<i>Пића</i>	1,71	41,5	86,8	4,4
12	<i>Дуван и производи од дувана</i>	10,72	2,6	25,3	27,4
	<i>Остало</i>	5,30	21,4	36,7	13,5
	<i>Укупно:</i>	39,18	25,1	63,3	100
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

3.15.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Хрватском

Анализом података увоза из Републике Хрватске може се констатовати да је Србија од 2000. до 2009. године остварила дефицит који је просечно већи од 17 милиона долара (Валховић, и сар., 2009.). Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа у Републику Хрватску у периоду од 2000.-2009. године у вредности већој од 22 милиона долара, односно 5,3% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума, док је у истом анализираном периоду увезла пољопривредно прехранбених производа из Хрватске у вредности већеј од 39 милиона долара годишње, што износи 28,9% укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума (хистограм 18.).

Хистограм 18. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Хрватском (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Србија бележи дефицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа са Хрватском на годишњем нивоу у просеку од 17 милиона долара. Крајем 2008. године дефицит спољнотрговинске размене агроиндустријских производа износи 22 милиона долара. Највећи спољнотрговински дефицит са Хрватском, Република Србија је остварила 2009. године, у износу већем од 27 милиона долара. Просечна стопа промене од 23,8%, као и коефицијент варијације од 80,8%, веома индикативно указују на константност у спољнотрговинском дефициту Србије према Хрватској.

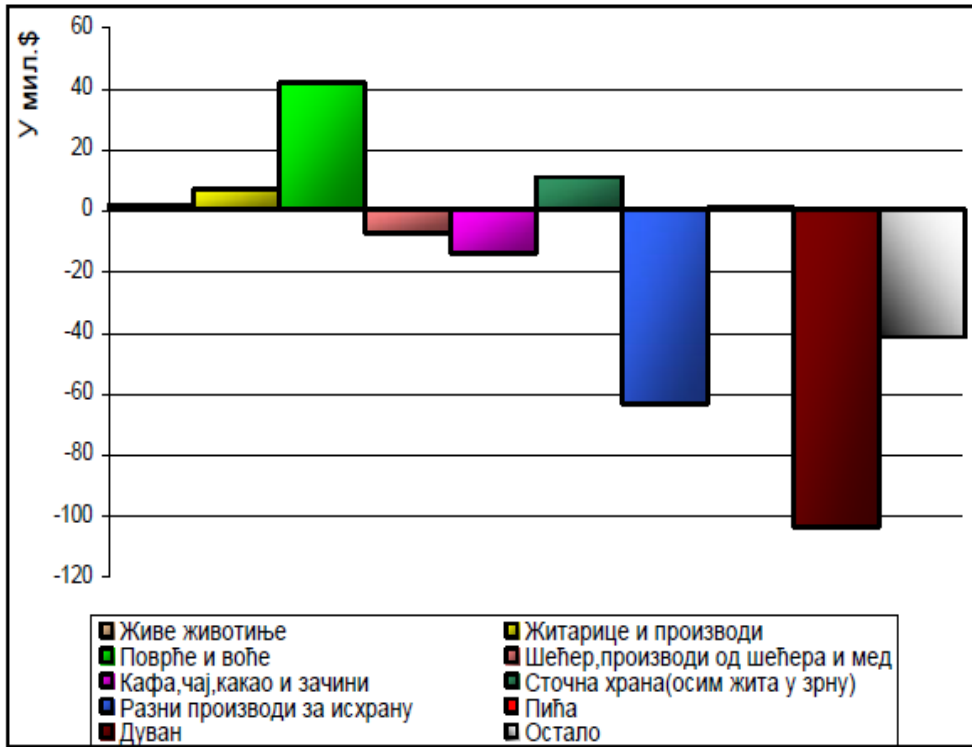
Евидентно је да Република Хрватска има знатно прагматичнији приступ пољопривредној производњи у смислу субвенција у области аграра од Републике Србије (Кузман, и сар., 2010). Иако је стопа промене извоза Републике Србије знатно нижа у односу на стопу промене увоза, Хрватска наставља јасном аграрном политиком, како у области кредитирања и субвенционисања, тако и у подстицању тражње за домаћим производима да чврсто држи позицију позитивног пословања са Србијом.

Табела 20. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Хрватске по СМТК (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	0,17	2,37	178,6	130,6
04	Житарице и производи од жита	0,67	-5,53	64,6	122,4
05	Поврће и воће	4,16	11,9	43,8	226,2
06	Шећер, производи од шећера и мед	-0,76	10,7	90,7	45,3
07	Кафа, чај, какао и зачини	-1,43	99,9	97,6	61,9
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	1,08	36,8	76,4	181,4
09	Разни производи за исхрану	-6,36	12,6	39,2	21,7
11	Пића	0,08	15,2	89,0	104,7
12	Дуван и производи од дувана	-10,40	-10,2	41,0	2,9
	Остало	-4,18	64,5	87,3	21,1
	Укупно:	-16,96	23,8	80,8	918,2
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Република Србија у посматраном периоду (2000.-2009.) никада није остварила суфицит у размени агроиндустријских производа са Републиком Хрватском. Посматрајући исти период по робним групама констатује се да је у појединим робним групама Србија остварила позитиван биланс али је он недовољан да се сустигне дефицит који у анализираном периоду достиже просек од близу 17 милиона долара годишње (табела 20.). Индикативан параметар који показује лоше стање српског агроиндустријског комплекса јесте изузетно низак проценат покривености увоза извозом, који код одређених група производ износи свега 2,9% (табела 20.).

Хистограм 19. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Хрватске (2000.-2009.)

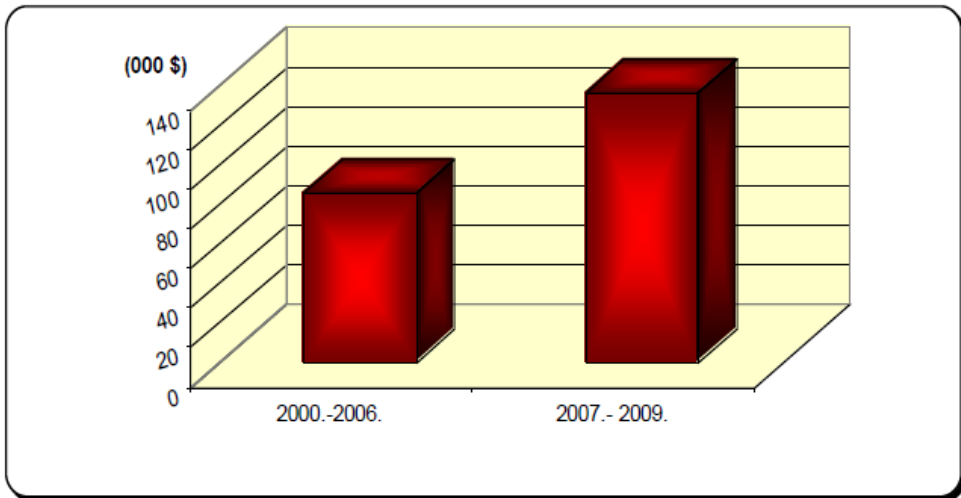
Извор: Обрачун аутора

Позитиван биланс Република Србија остварила је при трговини воћем и поврћем, док су житарице и производи од жита имали негативну стопу промене и изражено висок коефицијент варијације од преко 64%. Сточна храна и живе животиње су робне групе код којих је остварен маргинално позитиван финансијски резултат са рапидно високим коефицијентима варијације од 178,6% и 76,4%. Екстремно негативан биланс Република Србија је у анализираном периоду, са аспекта СМТК калсификације, остварила у спољнотрговинској размени дувана и производа од дувана са негативном стопом промене већом од 10% (табела 20.).

Јасно је да дефицит у размени на српској страни није само последица тржишних механизма, него још присутне негативне перцепције производа из Србије на хрватском тржишту. Поред тога, постоје и разне нецаринске препреке у трговини, како на хрватској, тако и на српској страни, које

отежавају међусобну размену. Република Србија у перспективи мора мењати аграрну политику, пре свега дефинисати стратегију развоја пољопривреде, значајно повећати субвенције у области пољопривредне производње, снизити камате за набавку опреме како код набавке пољопривредне механизације тако и код набавке опреме за прераду пољопривредно прехрамбених производа (*Влаховић, и сар., 2010*). Стандардизација у области производње пољопривредно прехрамбених производа је кључна за успешан пласман српских производа. Ту се пре свега мисли на увођење НССР-стандарда и GLOBAGAP-стандарда. Дефицит у размени могуће је елиминисати и побољшањем квалитета производа, унапређењем амбалаже, применом маркетинг концепта и унапређењем техничко-технолошке производње, што може утицати на конкурентност цена пољопривредно прехрамбених производа. Србија ће такође морати у перспективи променити начин приступа и обраде тржишта (Хрватске) на којима планира да пласира своје пољопривредно прехрамбене производе. ЦЕФТА споразум дефинише равномерни однос на тржиштима потписница ЦЕФТЕ, док Република Хрватска има резигнирани однос према производима са пореклом из Србије и маркетинг кампањама дискриминише српске производе. Стога, начин брендирања, паковања и приближавања српских производа купцима је кључан за позиционирање производа на тржиштима какво је хрватско. Уколико се анализира ЦЕФТА споразум са аспекта његове ратификације 2006. и почетка примене 2007. године, може се констатовати да је у протекле три године остварен већи извоз за 61% него у периоду од протеклих шест година (*хистограм 20.*). Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа више од 7 милиона долара него у 2006. години. Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији (агроиндустријском комплексу) лакши приступ тржишту Републике Хрватске. Конкретне последице реализације ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009., и који је већи за 50 милиона долара него првих шест година спољнотрговинске размене Србије и Хрватске. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 19,6% док коефицијент варијације износи свега 21,1%. Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума, као и на стабилност и благи раст апсорпционе моћи тржишта Републике Хрватске.

Хистограм 20. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Република Србија уколико има аспирације да значајније пласира своје производе на тржиште Републике Хрватске мора приступити примени маркетинг концепта, што подразумева опсежно анализирање тржишта Републике Хрватске, навика и аспирација потрошача (*Влаховић, и сар., 2010.*). Примена маркетинг принципа може помоћи повећању извоза Републике Србије у Републику Хрватску и довести до раста позитивног платног биланса и укупне размене, али и до превазилажења нецаринских баријера. Значајно је поменути да је Република Хрватска успела да реализује читав низ инвестиција у агроиндустријски комплекс Републике Србије, што није случај са инвеститорима Републике Србије. Успешна спољна трговина сваке државе захтева примену маркетинг принципа и добро осмишљене маркетинг стратегије.

Република Хрватска може се тренутно посматрати као припремни тест за српски агроиндустријски комплекс у смислу усклађивања са стандардима Европске уније и пласмана пољопривредно прехрамбених производа на тржиште ЕУ.

3.16. СПОЉНОТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ МОЛДАВИЈЕ

3.16.1. Природно - економске карактеристике Молдавије

Република Молдавија се налази у источној Европи, у непосредном северозападном залеђу Црног мора. Обухвата источни део истоимене историјске покрајине (Молдавска кнежевина, 1359.-1859.), а део западно од реке Прута припада Румунији. Молдавија је углавном брежуљкаст предео међу широким долинама река Дњестра и Прута, прекривен дебелим наносима леса. У средњем делу налази се нешто више и рашчлањеније Средњомолдавско побрђе (350-400 м; највиши врх Баланешти, 430 м), где се на неким местима испод леса појављује старија кречњачка подлога (*EU Taric data Base, 2007.*). Јужни део државе претежно је низијски. Највеће реке су Дњестар (1410 км) и Прут (935 км); извиру у Карпатима и упоредо теку према југоистоку (*EU Taric data Base, 2007.*). За вештачко наводњавање Дњестар је од посебне важности. Земљиште и вегетацију чине углавном брежуљци прекривени лесом на којем је плодна црница. У средишњим деловима државе налази се смеђа шумска земља, а у речним долинама флувијална земљишта и глина. На северу се налазе природне листопадне шуме (храст, буква, црни граб, липа, јова). У средишњој Молдавији преовладава шумска степа која према југу и уз Дњестар прелази у степу. Шуме покривају 11% површине Молдавије, а њихов удео се повећава због пошумљавања подручја угрожених ерозијом (*EU Taric data Base, 2007.*). Плодна земљишта су једини важнији природни ресурс, јер Република Молдавија има чак 75% обрадивих површина, од чега 1,85 мил. ха ораница (53,8% површине), 384 000 ха ливада и пашњака (11,2%), 161 000 ха воћњака (4,8%), као и 162 000 ха винограда (4,8%). Важност пољопривреде се огледа у чињеници да преко 770 000 радно способног становништва Молдавије ради директно у области аграра, (*EU Taric data Base, 2007.*). У централизованом планској привреди бившег СССР-а, Молдавија је била усмерена на виноградарство, воћарство и производњу поврћа. Преусмеравање оваквог начина пољопривредне производње на захтевнија западна тржишта веома је тежак процес због неконкурентности робе и удаљености, тако да Молдавија и даље остаје тесно повезана са тржиштем Русије. На две петине површина производи се жито (кукуруз и пшеница), а на осталим територијама претежно индустријско биље. Најважнија индустријска биљка је дуван. У северозападном делу Молдавије производи се шећерна репа, у равници уз Дњестар, на вештачки наводњаваним површинама поврће (парадајз, лубенице, диње, краставац, шаргарепа, лук, пасуљ, купус). Од других култура важни су још сунцокрет, кромпир и крмно биље. Сточарство се

заснива на производњи крмног биља, јер Молдавија има веома мало пашњака; најзначајније је говедарство (410 000 грла) и живинарство, (*EU Taric data Base, 2007.*). Воћарство и виноградарство су приоритетне пољопривредне гране. Воћњаци су распрострањени по читавој држави, а највише на југу земље. Узгајају се јабуке (482 000 т), брескве, кајсије, шљиве, трешње и јагоде. Знатан део воћа се прерађује у фабрикама конзервиране хране у Тирасполу, Кахулу и Каларашију. Најзначајнија виноградарска подручја налазе се у средишњим и јужним деловима земље; производи се стоно грозђе и вино, које се углавном извози у Украјину и Русију (665 000 т грозђа), (*EU Taric data Base, 2007.*). Најважнија индустрија Молдавије је прехрамбена индустрија, прерађивачки комплекс прерађује пољопривредне производе за домаће тржиште и извоз; то су пре свега фабрике конзерви воћа, поврћа и меса.

3.16.2. Демографске карактеристике Републике Молдавије

Република Молдавија заузима површину од 33 843 км², густине насељености 126,1 стан./км² и броји по последњем попису из 2001. год., 4.267.000 становника. У прошлости је Молдавију обележавао висок наталитет и изражено досељавање из других делова СССР (*EU Taric data Base, 2007.*). Након осамостаљења и наталитет и досељавање бележе тренд опадања, тако да се број становника константно смањује. Република Молдавија има очекивани животни век код мушкараца 64,2 године, а код жена 71,7 година. Удео становништва млађег од 15 година чини 22,4%, док сеоског становништва има 54,7%, (*EU Taric data Base, 2007.*). Према последњем попису из 2001. године наталитет у Републици Македонији износи 11,5‰, док је стопа морталитета 12,3‰ са негативним природним прираштајем од -0,8‰. Удео неписменог становништва по последњем попису износи 1,2%, (*OECD Data Base, 2002.*). Већинско становништво чине Молдавци (48%), док је службени језик молдавски. Територија је потпуно молдавска, понегде на југу живе Гагузи и источно од Дњестра Украјинци, док у већим градовима Молдавци чине 40-50 % становништва.

Друга по броју етничка заједница су Украјинци (14%) и они су већинско становништво у многобројним селима источно од Дњестара, док у северној Молдавији и у неким градовима (Рибници, Бричени, Отачи) живе Руси (13%) (*EU Taric data Base, 2007.*). У јужном делу државе живи 150 000 Гагуза (4%); они су досељеници из степа западно од Каспијског језера и православне су вероисповести. Од других нација у Молдавији живе још Јевреји (2%, у Кишњеву и Балацију), Бугари (8%) и Роми (6%). Верски је опредељено преко 50% становништва и углавном су православне вероисповести (Молдавци су припадници Румунске православне цркве, а остали Руске православне цркве), док на северу живи око 15 000 католика (*EU Taric data Base, 2007.*). Република Молдавија је густо насељена. Преовладавају велика села, а већи градови су

Кишњев (662 000), Тираспољ (185 000), Балци (146 000) и Тигина (125 000), (*OECD Data Base, 2002.*).

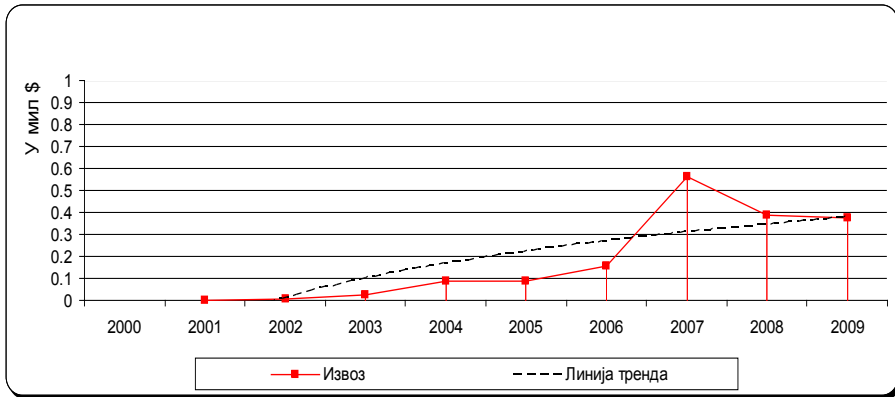
3.16.3. Спољно трговинска размена са Републиком Молдавијом

Након распада СССР-а, Молдавија је због потпуне упућености на тржиште заједничке државе запала у дубоку привредну кризу, у којој су јој претиле висока инфлација, велики пад пољопривредне и индустријске производње као и пад животног стандарда већег дела становништва. До краја 1995. године у Молдавији је формално завршена приватизација, као и трансформација предузећа, приватизација државних и задружних поседа. Може се рећи да је пољопривреда најважнија грана привреде Молдавије. Преко 24% БДП одбацује пољопривреда, док у овој грани привреде ради преко 47% радно способног становништва, (*EU Taric data Base, 2007.*) Уколико узмемо у обзир све наведене потенцијале којима Република Молдавија располаже јасно се може констатовати да се ради о земљи изузетних природних ресурса у области агропривреде. Такође, веома је индикативно да Молдавија располаже значајним прерађивачким капацитетима у производњи и преради хране.

Република Србија није имала значајнију спољнотрговинску размену са Републиком Молдавијом све до 2001. године. На смањену спољнотрговинску размену значајно су утицала два параметра: царинска ограничења и просторна дистанца. Потписивањем ЦЕФТА споразума читав сет баријера које су оптерећивале размену ове две земље практично је нестао. Међутим, ни након потписивања споразума о слободној трговини, размена Републике Србије са Молдавијом није доживела пуну афирмацију. Република Србија почиње да извози на молдавско тржиште тек у 2001. години, а укупна вредност пласираних пољопривредно прехрамбених производа у овој години износила је нешто више од 200 долара. Уколико се анализира крива извоза из Републике Србије, веома је индикативна константност на ниском нивоу. Извоз из Републике Србије у анализираном периоду (2000.-2009.) карактерише благи раст, али недовољан и пре свега несразмеран увозу из Републике Молдавије. Благи раст извоза остварен је у 2007., да би већ у наредној години имао опадајућу тенденцију, (*графикон 15.*)

Република Србија је у анализираном периоду извезла пољопривредно прехрамбених производа на тржиште Републике Молдавије у просечниј вредности од милион и шестстотина деведест хиљада долара. Просечно на годишњем нивоу српски извоз пољопривредно прехрамбених производа није превазилазио вредности од 160 хиљада долара на тржишту Републике Молдавије. Стопа промене извоза из Републике Србије износи 127,4% са повишеним коефицијентом варијације од 108,6%, што недвосмислено указује на висок степен осцилација у извозу Србије према Републици Молдавији.

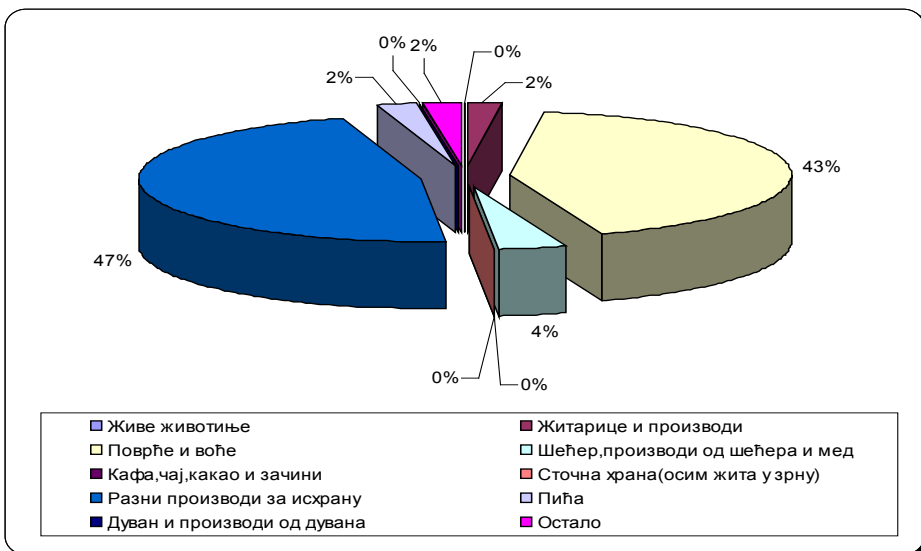
Графикон 15 . Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Република Србија је у анализираном периоду највише извозила у Републику Молдавију јестиве поизводе и прерађвине (47%), затим свеже и сушено воће и свеже или смрзнуто поврће (43%) (слика 19.).

Слика 19. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009)

Извор: Обрачун аутора

Извоз из Републике Србије у Молдавију детерминише пет група производа посматрано са аспекта СМТК класификације. Република Србија је у првој години спољнотрговинских односа са Републиком Молдавијом (2001.) највише извозила кукуруз у зрну, да би у периоду од 2002. до 2004. године Србија на тржиште Молдавије пласирала јестиве производе за исхрану (конзервисане месне прерађевине, сољене и сушене месне прерађевине, млечне производе, кондиторске производе) (преко 83% од укупног извоза) и јаја 16%. У 2005. години учешће извоза јестивих производа за исхрану расте на 88% од укупног извоза, док је вредност ове групе производа износила свега 78 хиљада долара. Наредне године карактерише раст извоза воћа свежег и сушеног (шљива, бресква, јабука, кајсија - сушена шљива, сушено грожђе, кајсија и смоква) тако да извоз ове групе производа у периоду 2006.-2007. чини преко 50% извоза Републике Србије на тржиште Молдавије. Међутим, номинална вредност извезеног воћа свежег и сушеног износи скромних 330 хиљада долара. Поред поменуте групе производа Србија је на тржиште Молдавије пласирала и скромне количине јаја (17 хиљада долара) и кукуруз у зрну (33 хиљаде долара). Током 2008. године извоз из Републике Србије бележи благи пад у номиналној вредности, док извоз јестивих производа за исхрану бележи раст, тако да извоз ове групе производа чини преко 63% извоза у Молдавију или скромних 230 хиљада долара. У последњој години којом се бави овај рад (2009.) извоз из Републике Србије и даље бележи благи пад. Извоз јестивих производа за исхрану има мању вредност (51%), као и воће свеже или сушено (36%). Номинална вредност извезеног воћа свежег и сушеног износи 134 хиљада долара, а јестивих производа за исхрану 193 хиљаде долара. Структура извоза из Републке Србије у Републику Молдавију веома је хомогена, чини је пет група производа од којих су најважнији: воће свеже и сушено, кукуруз и јестиви производи за исхрану (конзервисане прерађевине, млечни производи и јаја).

Посматрајући стопе промена код робних група извезених у Републику Молдавију пажњу привлаче две групе производа, поврће и воће и разни производи за исхрану, које имају стопе промена од 21,8% и 55,7%, (табела 21.).

Табела 21. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009.)

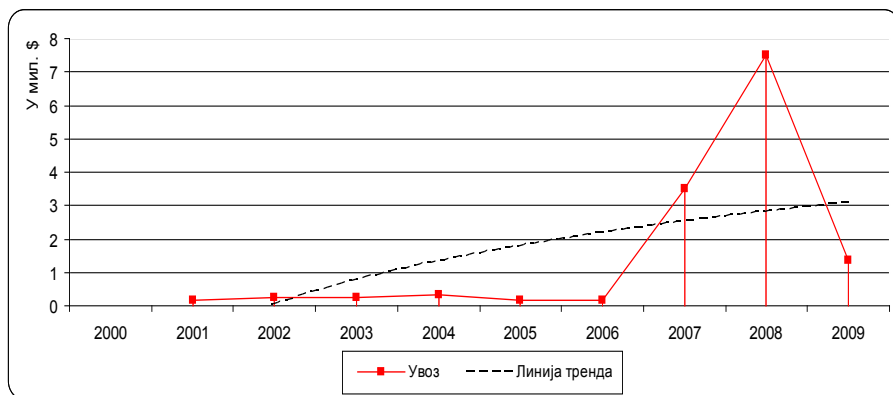
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,00	0,0	0,0	0,0
04	Житарице и производи од жита	0,00	-29,4	194,2	2,0
05	Поврће и воће	0,07	21,8	71,1	42,7
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,01	-27,8	22,8	4,0
07	Кафа, чај, какао и зачини	0,00	0,0	0,0	0,0
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,00	0,0	0,0	0,0
09	Разни производи за исхрану	0,08	55,7	80,3	46,9
11	Пића	0,00	-70,8	86,3	2,1
12	Дуван и производи од дувана	0,00	0,0	0,0	0,0
	Остало	0,00	-1,3	19,7	2,3
	Укупно:	0,17	127,4	108,6	100

Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије

Иако стопе промена код ових група производа имају позитивну тенденцију раста коефицијенти варијације већи од 70% указију на учестале осцилације при пласману ових група производа на тржиште Републике Молдавије. Сагледавањем овако несигурног тржишта услед изражених коефицијената варијације, недвосмислено се долази до закључка да је пласман ових група производа у перспективи веома несигуран, а не сме се пренебрегнути чињеница да пласман поврћа и воћа као и пласман разних производа за исхрану чини 90% српског извоза на тржиште Републике Молдавије. Индикативан је и пад извоза код робних група житарице и производи од жита и пића од 2008. године. Робна група пића бележи негативну стопу промене од -70,8% и коефицијент варијације већи од 86% у анализираном периоду (табела 21.). Уколико се анализира коефицијент варијације извоза житарица и производа од жита који у анализираном периоду износи више од 194% веома је индикативно да је тржиште Републике Молдавије за пласман ових група производа веома несигурно.

Анализом криве увоза пољопривредно прехранбених производа из Републике Молдавије, може се констатовати тенденција пада увоза до 2006. године. Међутим, увоз из Молдавије у 2007. има зачајан раст у односу на извоз из Републике Србије. Овај тренд се наставља и у 2008. години, док се у 2009. години увоз смањује за преко 6 милиона долара (графикон 16.). Стопа промене увоза из Републике Молдавије износи 48,6%, док коефицијент варијације у опсервираном периоду превазилази 164,8%. Република Србија је у просеку из Молдавије увезла пољопривредно прехранбених производа у вредности већој од 13 милиона долара.

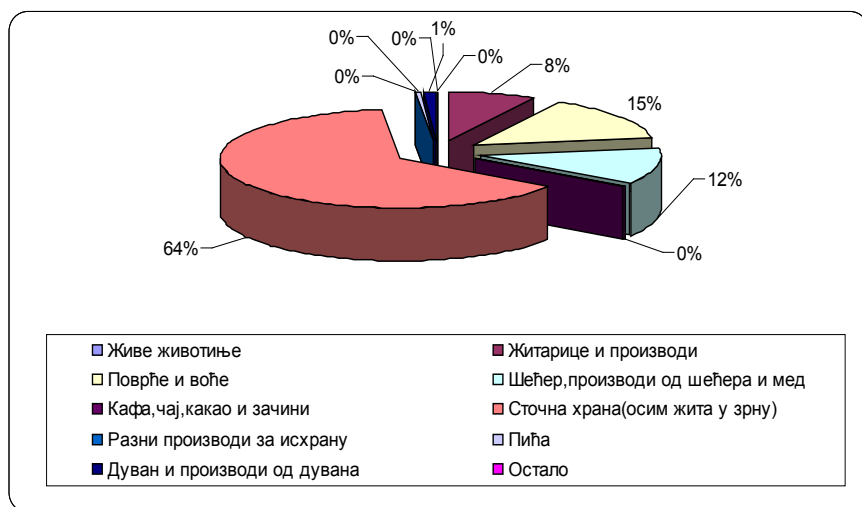
Графикон 16. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Молдавије (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

Анализом структуре увоза долази се до зачајних спознаја. Република Србија је у анализираном периоду (2000.-2009. година) највише увозила сточну храну (64% од укупног увоза из Молдавије). Поред сточне хране увезено је и шећера и меласе у вредности већој од милион долара или 12% од укупног увоза, као и 15% поврћа свежег и смрзнутог и житарица у вредности од милион долара или 8% од укупног увоза (слика 20.).

Слика 20. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Молдавије (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Структура увоза пољопривредно прехранбених производа из Републике Молдавије веома је хетерогена. Наиме, у 2001. години Република Србија је увезла симболичне количине сокова од воћа и поврћа у вредности од 149 хиљада долара, да би се већ у 2002. години структура увоза променила у корист поврћа свежег, смрзнутог и прерађеног (махунарке свеже и смрзнуте, конзервисани парадајз, свеж парадајз, као и сокови негазирани од воћа и поврћа). Увоз поврћа свежег, смрзнутог и прерађеног у 2002. години чини 97% увоза из Републике Молдавије. Структура увоза се у наредним годинама (2003.-2005.), базира на увозу поврћа свежег, смрзнутог и прерађеног, тако да ова група производа чини 100% увоза из Републике Молдавије и истој доноси приход већи од 700 хиљада долара. Увоз пољопривредно прехранбених производа из Републике Молдавије у 2006. години бележи благи пад, док су доминантне групе производа које чине преко 90% српског увоза и даље поврће свеже, смрзнуто и прерађено, као и сокови од воћа и поврћа. У 2007. години евидентан је нагли раст увоза из Републике Молдавије, а најзначајнији агроиндустријски производи које Република Србија увози су сточна храна и шећер и меласа. Србија је 2007. године увезла сточне хране у износу од 1,8 милиона долара или 52% од укупног увоза и шећера и меласе у вредности већој од милион долара (45% од укупног увоза). Овај тренд настављен је и у 2008. години, с тим што увоз сточне хране чини 81% укупног увоза пољопривредних производа из Републике Молдавије. Молдавски агрокомплекс је пласманом сточне хране на српско тржиште у 2008. години инкасирао више од шест милиона долара. Током 2009. године у структури увоза и даље доминира сточна храна и чини преко 50% укупног увоза, међутим, са шест милиона долара вредности увоза исти се смањује на 770 хиљада долара. Јечам у зрну и сокови од воћа и поврћа подједнако учествују у увозу са вредношћу од 275 хиљада долара или 20% укупног увоза.

Посматрано са аспекта СМТК класификације роба у анализираном периоду, од 2000.-2009. године, Србија је из Молдавије увозила четири групе производа, при чему значајно доминира увоз сточне хране.

Табела 22. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Молдавије (2000.-2009.)

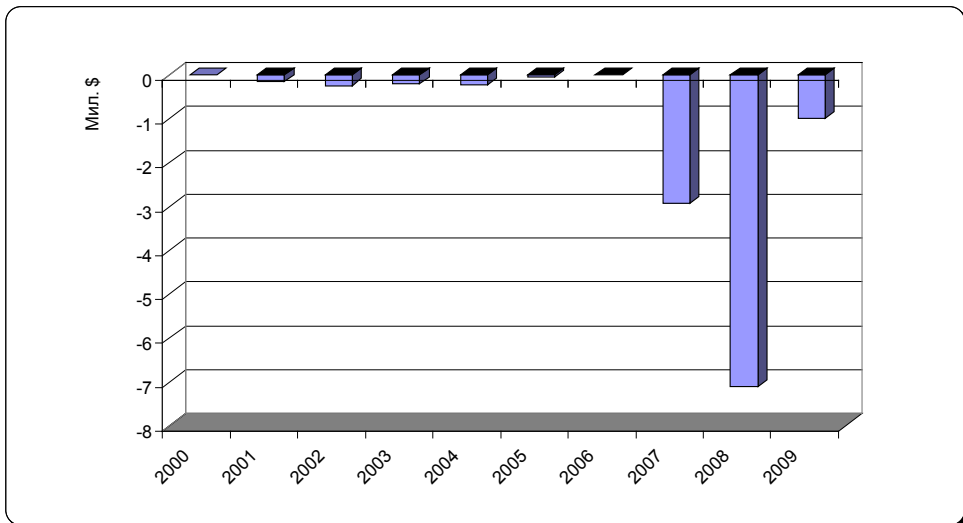
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,00	0,0	0,0	0,0
04	Житарице и производи од жита	0,11	-65,5	68,9	7,9
05	Поврће и воће	0,20	22,7	71,1	14,8
06	Шећер, производи од шећера и мед	0,16	-99,1	139,1	12,0
07	Кафа, чај, какао и зачини	0,00	27,2	81,4	0,0
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	0,87	-34,8	97,2	63,9
09	Разни производи за исхрану	0,00	0,0	0,0	0,0
11	Пића	0,01	41,8	90,1	0,0
12	Дуван и производи од дувана	0,01	-13,0	9,8	1,4
	Остало	0,00	0,0	0,0	0,0
	Укупно:	1,36	48,6	164,8	100
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Анализом стопе промена најзначајније робне групе која се увозила из Републике Молдавије, сточна храна са 64% од укупног увоза, евидентан је пад увозне активности ове робне групе у 2009. години, те је рефлексија истог негативна стопа од -34,8%, (табела 22.). Уколико се опсервира увоз ове робне групе веома је индикативно да се радило о шпекулативном послу који је своју кулминацију доживео у 2008. години, услед значајних осцилација приликом увоза исказани коефицијент варијације износи 97,2%, (табела 22.). Слично се може констатовати и за увоз робне групе шећер, производи од шећера и мед, која исказује стопу промене од -99,1% и енормним коефицијентом варијације од 139,1% (табела 22.). Увоз робне групе шећер, производи од шећера и мед доживео је кулминацију у 2007. години, у износу већем од милион и петстотина хиљада долара, да би у наредној години увоз ове групе производа пао на свега 12 хиљада долара. Једина робна група за којом Република Србија у анализираном периоду од десет година реално испољава тражњу је поврће и воће. Наиме, стопа промене од 22,7% и коефицијент варијације од 71,1% недвосмислено укузују да Република Србија континуирано увози ову групу производа, и то у просеку од 200 хиљада долара на годишњем нивоу.

3.16.4. Биланс спољнотрговинске размене са Републиком Молдавијом

Отварање молдавског тржишта значило је и пласман молдавских пољопривредно прехрамбених производа на српско тржиште (*Влаховић, и сар., 2009.*). Анализом података увоза из Републике Молдавиј може се констатовати да је Србија од 2000. до 2009. године остварила дефицит од близу 12 милиона долара. Република Србија у првој години спољнотрговинске размене са Молдавијом имала дефицит већи од 140 хиљада долара. Тренд негативног пословања са Републиком Молдавијом настављен је и у наредном периоду од десет година. Сам спољнотрговински дефицит, у анализираном периоду, имао је значајне осцилације што потврђују високи коефицијенти варијација како код увоза тако и код извоза пољопривредно прехрамбених производа. Наиме, најнижи дефицит у трговини са Републиком Молдавијом Србија је имала у 2006. години и исти је успела да сведе на свега три хиљаде долара, да би већ у 2007. дефицит спољнотрговинске размене премашио два милиона долара. Тренд раста спољнотрговинског дефицита настављен је и у 2008. години. Дефицит спољнотрговинске размене у 2008. години између Србије и Молдавије има највећу вредност и износи седам милиона долара, да би током 2009. године дошло до смањења дефицита спољнотрговинске размене агроиндустријских производа на један милион долара (*хистограм 21.*).

Хистограм 21. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Молдавијом (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Иако спољнотрговинска размена Републике Србије са Републиком Молдавијом чини свега 0,43% од укупне размене са земљама потписницама ЦЕФТА споразума, може се констатовати да је Молдавија земља која ће у перспективи значајно партиципирати у контексту ЦЕФТА споразума (Хамовић Владана, и сар., 2007.). Република Србија од прве године примене ЦЕФТА споразума има негативан спољнотрговински биланс са Републиком Молдавијом. Србија у посматраном периоду (2000.-2009.) никада није остварила суфицит у размени агроиндустријских производа са Републиком Молдавијом. Дефицит у анализираном периоду има просечну вредност од 1,2 милиона долара са стопом промене од 36,5% и коефицијеном варијације од 177,5%. Опсервиране групе производа посматране са аспекта СМТК класификације роба веома идикутивно указују да већина робних група има негативне стопе промена у анализираном периоду од десет година (табела 23.).

Табела 23. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Молдавије по СМТК (2000.-2009.)

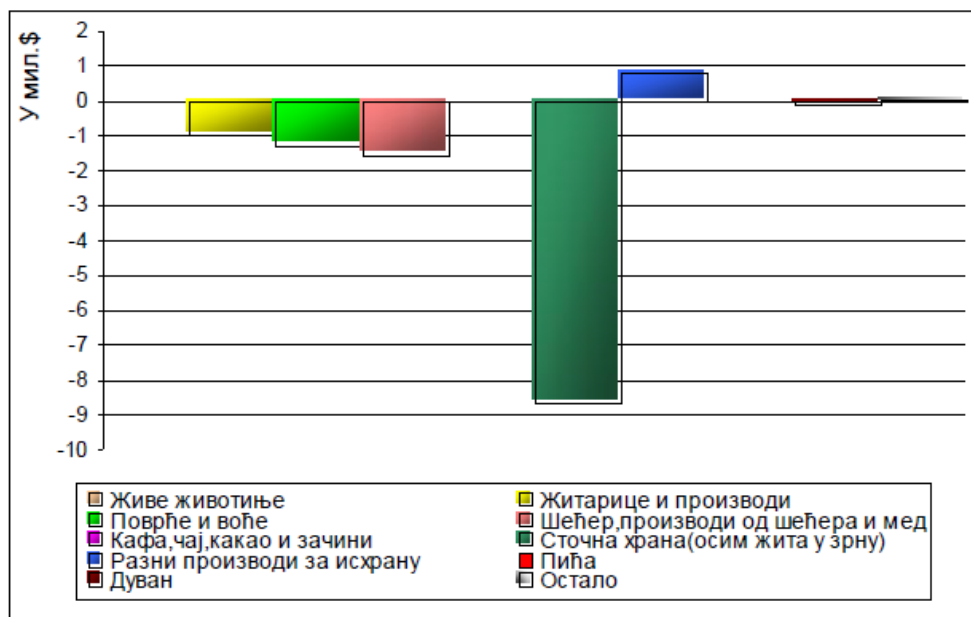
Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	0,00	0,0	0,0	0,0
04	Житарице и производи од жита	-0,10	76,9	105,4	-3,2
05	Поврће и воће	-0,13	-5,1	48,4	-35,9
06	Шећер, производи од шећера и мед	-0,15	-39,1	109,0	-4,3
07	Кафа, чај, какао и зачини	0,00	54,2	81,4	0,0
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	-0,87	-34,8	97,2	0,0
09	Разни производи за исхрану	0,08	55,7	80,3	0,0
11	Пића	0,00	0,2	45,6	55,8
12	Дуван и производи од дувана	-0,01	-8,4	16,2	0,0
	Остало	0,00	-1,3	19,7	0,0
	Укупно:	-1,19	36,5	177,5	-99,2
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Анализом стопа промена може се констатовати да негативне стопе промена исказане код робних група сточна храна (-34,8%) и шећер, производи од шећера и мед (-39,1%), веома идикутивно указују на шпекулативне послове. Овакву констатацију потврђују и енормно високи коефицијенти варијације од 109,0% за робну групу (06) и 97,2% за робну групу (08), (табела 23.). Робна група разни производи за исхрану једина остварује суфицит у спољнотрговинској размени Републике Србије са Републиком Молдавијом,

у периоду од десет година, свега 79 хиљада долара. Стопа промене код робне групе (09) од 55,7% са коефицијентом варијације од 80,3% указује на значајне осцилације при спољнотрговинској размени, али и на дозу константности у пословању овом групом производа, (табела 23.). Значајно је поменути да Република Србија остварује негативан спољнотрговински биланс са Молдавијом при размени поврћа и воћа по стопи промене од -5,1% и коефицијентом варијације 48,4%. Република Србија остварила је дефицит већи од милион долара у спољнотрговинској размени поврћа и воћа у периоду од 2000.-2009. године. Остале робне групе, уколико изузмемо житарице и производе од жита где Република Србија бележи негативан спољнотрговински биланс већи од милион долара, заузимају маргинално место у билансу спољнотрговинске размене. Покривеност увоза из Републике Молдавије извозом из Републике Србије је недовољна. Наиме, робне групе којима се трговало у анализираном периоду бележе негативну покривеност са -99,2% извоза. Спољнотрговински дебаланс који се јавља код робне групе поврће и воће већи је од милион долара. Република Србија да би покрила исти мора да пласира на тржиште Молдавије поврћа и воћа за 36% више у наредном периоду (табела 23.). Изражени дебаланс покривености увоза извозом производ је веома хомогене структуре српског извоза и хетерогености молдавског пласмана агроиндустријских производа на тржиште Србије.

Посматрајући период од 2000. до 2009. године по робним групама може се констатовати да је код већине робних група Србија остварила негативан спољнотрговински биланс. Најзначајнији негативан биланс Република Србија остварила је, пре свега, код сточне хране. Шећер, меласа и мед, поврће, воће и житарице су робне групе код којих је такође остварен негативан финансијски резултат, док су конзервисани месни производи, млечни производи и јаја као и разни производи за исхрану робне групе са незнатним суфицитом. Негативан биланс Република Србија је у анализираном периоду, са аспекта СМТК, остварила и у спољнотрговинској размени пића и дувана (хистограм 22.).

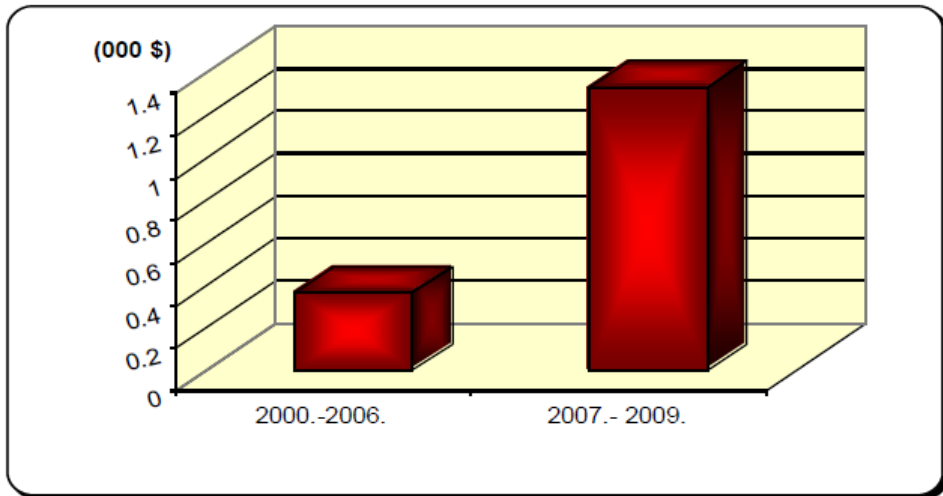
Хистограм 22. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Молдавије (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Услед испољеног негативног биланса спољнотрговинске размене, намеће се објективно питање примене и имплементације ЦЕФТА споразума између Републике Србије и Молдавије. Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа више од 400 хиљада долара него у 2006. години. Конкретне последице реализације ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009. и који је већи од 950 хиљада долара него првих шест година спољнотрговинске размене Србије и Молдавије. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 18,4%, док коефицијент варијације износи свега 23,6%, а исти је пре потписивања споразума износио 101,5%. Може се констатовати да је у протекле три године остварен већи извоз за 73% него у периоду од протеклих шест година пре потписивања ЦЕФТА споразума (хистограм 23.). Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума, као и на раст апсорпционе моћи тржишта Републике Молдавије.

Хистограм 23. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Увоз пољопривредно прехранбених производа из Републике Молдавије у Републику Србију износи свега 1,01% од укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума. Србија је у анализираном периоду пласирала пољопривредних производа у Републику Молдавију 0,04% од укупног пласмана на ЦЕФТА тржиште. Овако низак обим спољнотрговинске размене нема перспективу. Раст промета у спољнотрговинским односима Србије и Молдавије може се констатовати у 2007. и 2008. години. Република Србија ће у будућности морати значајније да прошири палету пољопривредно прехранбених производа који могу наћи пут до молдавског тржишта. Такође, на Молдавију треба гледати као на респектабилног конкурента на тржишту које дефинише ЦЕФТА споразум. Агроиндустријски комплекс каквим располаже Република Молдавија у перспективи може да буде један од најконкурентнијих на ЦЕФТА тржишту (Хамовић Владана, и сар., 2007). Чињеница да поред просторне дистанце и веома ниске платежне моћи српског тржишта Република Молдавија остварује суфицит од близу 12 милиона долара, треба да буде сигнал агроиндустријском комплексу Републике Србије. Раст куповне моћи потрошача на просторима које дефинише ЦЕФТА, као и побољшање логистике снабдевања ЦЕФТА тржишта, Молдавији може у перспективи донети лидерску позицију на овом тржишту.

4. SWOT АНАЛИЗА И ПЕРСПЕКТИВЕ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ РАЗМЕНЕ СА ЗЕМЉАМА ПОТПИСНИЦАМА ЦЕФТА СПОРАЗУМА

Да би се у перспективи остварили што бољи резултати са аспекта спољнотрговинске размене, важно је реално сагледати све аспекте који детерминишу позицију Републике Србије у процесу глобализације трговине. Метод који је најприхватљивији и којим се може сагледати где су наше шансе, а које су нам слобости је SWOT анализа. SWOT анализом долази се до корисних информација које помажу да се рационално управља сопственим ресурсима и што боље функционише у конкурентском окружењу. Уједно ова анализа је инструмент стратегије формулисања и селекције фактора који утичу на пољопривредну производњу. Применљива је при стратешком планирању и пословном планирању, односно одлучивању. У тежњи да се егзактно дефинишу циљеви и детаљније анализирају услови у којима се пословање (пољопривредна производња) одвија успешно се користи SWOT анализа. Фактори окружења у којима привредни комплекс једне земље (агро комплекс) функционише могу се поделити на две групе: унутрашње и спољашње. Унутрашњи фактори класификују се на предности – добре стране (јачина-strengths-S) или слабости (weaknesses-W), док се спољашњи фактори класификују као могућности (opportunities-O) или немогућности – опасности (threats-T). Оваква стратегијска анализа окружења позната је под називом SWOT анализа (*Зорић Биљана, Јовановић Зорица, Спарић, Петровић, 2004*). Анализа је двојака, интерна и екстерна, а фактори пословања (производње) груписани су у четири категорије:

- Предности пословања (производње) – сви позитивни унутрашњи аспекти;
- Слабости пословања (производње) – сви негативни унутрашњи аспекти;
- Могућности (шансе) у пословању (производњи) – сви позитивни спољашњи аспекти;
- Опасности у пословању (производњи) – сви негативни спољашњи аспекти.

Анализирају се четири категорије које се у односу на време посматрања дешавају у садашњости (предности и слабости) и будућности (могућности и опасности). Са аспекта спољне трговине предности и слабости се могу анализирати на подручју: продаје, маркетинга, дистрибуције, производње

(прераде, ефикасности, искоришћености капацитета), количине и врста производа, квалитета и цене (*Зорић Биљана, Јовановић Зорица, Спарић, Петровић, 2004*). Опасности и могућности су спољашњи фактори са којима се привреда једне земље (пољопривредна производња) суочава. Промене могу бити свакодневне, а на тржишту наиз-менично делују економски и социјални фактори. Конкуренција ствара нове опасности и могућности, а примена нових технологија доводи до структуралних промена у процесу производње.

Предности су: дугогодишње производно искуство, широк асортиман производа, висок степен искоришћености капацитета, стандардан квалитет производа, добра сарадња са дистрибутивном мрежом, стабилна пословна политика, добар менаџмент итд.

Да би се идентификовали позитивни фактори који су довели до успешног пословања једне привредне гране (пољопривреде), потребно је реално сагледати и одговорити на питања: *На чему се заснива успех одређене гране привреде?* и *Које су то предности у односу на конкуренцију?*

Опсервацијом **слабости** дефинише се листа слабости, грешака, пропуста и недостатака да би се деловало у циљу њиховог отклањања. Најчешћи негативни фактори су: застарела технологија, мали производни капацитети, високи трошкови, неконкурентан производ, неприлагођеност тржишту, висока цена финалног производа и др.

Треба поћи од основних питања: *Шта је потребно побољшати у пословању? Шта је потребно променити? Како изаћи на тржиште?* и *Шта то конкуренција боље ради?*

Да би се идентификовале **могућности** потребно је пратити промене у технологији производње, затим на тржишту, промене у политици државе и законске регулативе, промене у социјалним условима, стандарду купаца, као и промене на локалу. Истовремено, такве промене треба искористити за што боље позиционирање на тржишту.

Могућности се проналазе у одговору на питање: *Које су развојне шансе привредне гране једне земље?* Такође је потребно познавати трендове тржишта, примену нове технологије, конкуренцију итд.

Опасности представљају кључне факторе са којима се привреда једне земље суочава. Да би се привреда развијала и напредовала, сви напори се морају усмерити против ових фактора. Опасности окружења могу се огледати у неповољним трендовима на тржишту, неликвидности купаца, јачању стране конкуренције, одливу квалитетног кадра, променама у политици преференција, новим стандардима, непостојању стратегије развоја, нелојалној конкуренцији, лошој регионалној и законској регулативи итд.

Идентификација непосредних опасности постиже се одговором на питање: *Колико свака од ових опасности озбиљно угрожава пољопривредну производњу?*

SWOT анализа представља конструктиван метод идентификације кључних фактора који највише утичу на развој и структуру једне привредне гране. Суштина SWOT анализе је проналажење и истицање јаких и слабих страна, као и уочавање шанси (могућности) и опасности (ограничавајућих фактора) из окружења (тј. фактора који делују независно). Циљ SWOT анализе јесте да идентификује критичне факторе у свакој ситуацији и да се активности организују у складу са планираном стратегијом развоја једне земље (*Зорић Биљана, Јовановић Зорица, Спарић, Петровић, 2004*). Дефинисањем јасних питања, као и анализом, односно прецизним добијањем одговора, применом SWOT матрице, можемо дефинисати кретања српске привреде унутар ЦЕФТА региона.

- Како искористити предности српског агроиндустријског комплекса да би се што боље искористиле могућности из окружења?
- Како искористити предности за одбрану од опасности из ЦЕФТА окружења?
- Како слабости српске пољопривредне производње утичу на коришћење могућности и одбрану од опасности из окружења?

Активности би требало усмерити на позитивне ефекте: како јачати предности у пословању, како минимизирати слабости, како проширити шансе из окружења, како дефинисати опасности и разрадити механизме за одбрану од опасности. SWOT анализа је релативно брза, јасна и ефективна метода. Она одговара на питања како се може успешно користити база за изградњу пословне стратегије развоја једне привредне гране (у овом раду пољопривреде). До валидних закључака који могу донети позитивне ефекте у даљем спољнотрговинском пословању Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума може се доћи применом анализе у отвореној дискусији о актуелној проблематици и будућој стратегији развоја Републике Србије. Уколико анализирамо конкурентност агроиндустријског комплекса Републике Србије, исти се може посматрати једино интегрално (примарна пољопривредна производња и прехрамбена индустрија). То је због тога што сама примарна производња, као сировински сектор, није конкурентна другим привредним областима због својих специфичности (дуг производни процес, велики утицај природних фактора производње, спор обрт капитала, производња стратешких производа, итд.). SWOT анализа извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума показала је следеће:

Предности:

- Република Србија располаже изузетним природним потенцијалима у области пољопривредне производње,
- Србија је традиционално пољопривредна земља (традиција),
- Поседује релативно развијену прехранбену индустрију,
- Има квалификовану и јефтину радну снагу,
- Има висок степен развијености научно-истраживачких институција.

Слабости:

- Низак степен организованости пољопривредних газдинстава и уситњеност земљишних поседа,
- Неефективна и неефикасна производња,
- Екстензивна производња, како по структури, тако и по приносима,
- Застарелост механизације (просек 20 година),
- Нејасна политика субвенција,
- Стратешки недефинисана кредитна политика у области аграра,
- Изузетно високе каматне стопе за коришћење комерцијалних кредита у области пољопривреде,
- Тешкоће при остваривању јефтених банкарских гаранција.

Могућности:

- Повећање интензивности производње кроз преструктурирање производње и повећање приноса,
- Повећање ефикасности производње кроз удруживање пољопривредних произвођача, власничку и организационо-управљачку трансформацију пољопривредних предузећа,
- Коришћење предности микро региона за интензивирање виноградарске и воћарске производње,
- Повећање укупне производње, извоза и економских ефеката кроз повољне кредитне линије државних фондова.

Ограничења:

- Ниска платежна способност земаља потписница ЦЕФТА споразума,
- Недостатак финансијског капитала за обртна средства и инвестиције,
- Нејасна стратегија развоја пољопривреде,
- Недовољна финансијска помоћ државе у функционисању и развоју пољопривреде,
- Непостојање одређене законске регулативе у области аграра,
- Недовољна едукација пољопривредних произвођача.

SWOT анализа даје јасне индикаторе у ком правцу треба развијати српску пољопривредно-прехрамбену индустрију. Како би наведене потенцијале и искористили, потребно је значајно повећати интензивност производње, односно инвестирати у текућу производњу и развој. Држава, као носилац аграрне политике и фактор који је одговоран за стање у којем се налази агроиндустријски комплекс Републике Србије, има веома значајну улогу. Уколико се у будућности јасно дефинише стратегија развоја пољопривреде, уреди област субвенционисања и субвенције дигну на ниво земаља у окружењу (*Република Хрватска*), Србија може одржати лидерску позицију унутар ЦЕФТА споразума. Пољопривреда Србије неће бити у стању да очува лидерску позицију, без обзира на све природне потенцијале којима располаже, без правилне кредитне политике путем државних фондова за развој, као ни без гарнацијских фондова. Република Србија не сме пренебрегнути чињеницу да би се у потпуности искористили природни потенцијали једне земље, неопходно је значајно повећати интензивност производње, односно инвестирати у текућу производњу и развој, као и у увођење и имплементацију савремених стандарда у области пољопривредне производње. Стандард који у перспективи Србији може да омогући дугорочно очување лидерске позције на ЦЕФТА тржишту, а и на другим тржиштима као што је Еу тржиште, јесте *GLOBALGAP* стандард. Увођење *GLOBALGAP* стандарда и пуна имплементација истог, неспорно је компаративна предност којом пољопривреда Републике Србије може да располаже. Да би се у перспективи остварио раст и повећање интензивности српског агроиндустријског комплекса неопходно је константно праћење тржишта ЦЕФТА региона (могућности и услови пласмана) и паритета цена (односи цена: сировина-производа; производа-производа и производа-прераде). ЦЕФТА пружа велике могућности за пласман српских пољопривредних производа, али крије и велике ризике уколико се привреда једне земље успава.

4.1. Имплементација GLOBALGAP стандарда, као компаративне предности Републике Србије унутар ЦЕФТА споразума

Постоји читав низ отежавајућих мера које директно или индиректно утичу на спољнотрговинску размену, а стандарди у производњи хране издвајају се као посебно осетљив лимитирајући фактор увоза - извоза. Многи стандарди су већ дужи низ година на снази, тако да неке од њих (*ISO* стандард или *НССР*) није потребно посебно анализирати. Сама производња хране као робе широке потрошње подлеже одређеној стандардизацији. Било је неопходно извршити стандардизацију производње, како би крајњи потрошач, са сигурношћу по своје здравље, могао конзумирати одређени прехрамбени

производ. Прехрамбени сектор поставља захтеве у односу на пољопривреду као сировинску базу. Захваљујући томе, у пољопривреди су већ присутна савремена решења попут ГПП (Good Production Practice), ISO система, НССР и других. Тренутно се касни у тржишним захтевима задовољавања квалитета. Развој квалитета је везан са низом тешкоћа у постојећој организационој и уситњеној пољопривреди. Због тога је неопходно постепено уводити стандарде квалитета и прописе о излагању и означавању, који би били усаглашени и са здравственим и са стандардима заштите човекове околине који су постављени у ЕУ. Препрека новим чланицама Европске Уније, које долазе из ЦЕФТА региона, може бити стандард GLOBALGAP, на чијем се увођењу увелико ради унутар ЕУ. Наиме, GLOBALGAP (претходно име EUREPGAP) је тело које је поставило своје стандарде добре пољопривредне праксе, а у циљу сертификације пољопривредних производа у читавом свету. Ово тело је основано 1997. године од стране *Euro Retailer Produce Working Group* (EUREP) као иницијатива британских и европских ланаца супермаркета (*FAO STAT Data Base, 2007.*). Захваљујући успешном ширењу сертификационе шеме, 2007. године, мења име у GLOBALGAP. Данас је то удружење трговаца на велико и мало, произвођача и свих других учесника у производњи, дистрибуцији и малопродаји пољопривредних производа. У свим телима GLOBALGAP-а која доносе одлуке равноправно су заступљени произвођачи и трговци (www.fao.org, 2008.). Основни принципи на којима се базира GLOBALGAP су:

- Ограничена и контролисана употреба свих врста агрохемикалија,
- Хигијенско поступање приликом производње и манипулације пољопривредних производа,
- Обезбеђење упутстава и записивање свих активности уз обезбеђење следљивости,
- Јединствена правила која омогућавају непристрасну верификацију (потврда да је све рађено како треба),
- Међусобна комуникација и размена мишљења између произвођача, трговаца и корисника производа,
- Брига за заштиту човекове околине и одрживи развој,
- Одговорно поступање према запосленима на газдинству,
- Брига за добробит животиња на фарми,

Сертификацију спровode Сертификациона тела, оспособљена и овлашћена за сертификацију производа од стране националних организација за акредитацију и секретаријата GLOBALGAP-а, који и спровode

сертификацију. Сертификација производа врши се тако што се проверава цео процес производње од почетка до краја. Ту је укључена контрола свих инпута и свих активности током производње, складиштења и транспорта. Газдинства која производе више производа се редовно проверавају једном годишње. Сертификат служи за комуникацију између произвођача и трговаца и није видљив крајњим корисницима производа ([www.siepa.sr.gov.rs.](http://www.siepa.sr.gov.rs), 2008.). Сертификација подразумева годишњу инспекцију произвођача и додатне ненајављене посете током године. Сертификација се односи на регистроване површине и производе индивидуалног произвођача (групе произвођача, задруге), а сертификат важи годину дана. GLOBALGAP је применљив на све типове пољопривредних производа за чију производњу се развијају специјализовани захтеви. Стандард овог типа функционише као сервис који својим корисницима омогућава поуздане опште и посебне "алате" који сваком партнеру у ланцу производње, складиштења, транспорта и трговине омогућава да се позиционира на глобалном тржишту у складу са захтевима крајњих корисника (*Zygmunt Janise, 2008.*). Комплетна документација се састоји од:

- Општих захтева система садржаних у: "Општи захтеви" (GR - General Regulations)
- Захтева за добру пољопривредну праксу садржаних у: "Контролне тачке и критеријуми за усаглашеност" (CPCC - Control Points and Compliance Criteria)
- Документа за инспекцију: "Контролне листе" (Cek liste - CL - Checklists)
- Национални захтеви за добру пољопривредну праксу дати као документи који су развијени на нивоу појединих земаља тамо где постоје (Енглеска, Француска, Немачка, Холандија, Белгија...)
- Алата за уједначавање праксе датих као: Контролна листа за упоређивање (Benchmarking Cross Reference Checklist - BMCL)

Општи захтеви, садрже информације о:

- основним правилима процеса сертификације и правилима сертификације,
- правилима за сертификациона тела,
- сертификацији групе произвођача.

"Контролне тачке и критеријуми за усаглашеност" дају произвођачима основне смернице како да испуне захтеве стандарда који ће бити проверавани током сертификације. Овај документ је подељен на области и подобласти у којима су наведене:

- све контролне тачке које произвођач треба да испоштује,
- начин како да испуни захтев,
- критеријум усаглашености за сваки захтев.

Контролне листе садрже искључиво само контролне тачке. Постоје три врсте листа за проверу:

- за произвођаче, које користе и сертификациона тела, а могу је користити и произвођачи током самоинспекције и интерне провере,
- листе за систем управљања квалитетом које се користе за сертификацију групе произвођача и употребљавају је сертификациона тела, као и произвођачи за самоинспекцију.

Поред стандарда који се односе на пољопривредну производњу, развијена су још два стандарда:

- Производња семенског и садног материјала (PPM – Propagation Material)
- Производња хране за животиње (CFM- Compound Feed Manufacturers)

Поред основних стандарда који су поменути, постоје и друга корисна документа, као на пример Стандард за дозвољени садржај пестицида у производу.

4.2. Предности сертификације према захтевима GLOBALGAP-а у оквирима ЦЕФТА споразума

Велики ланци супермаркета, који диктирају правила трговине пољопривредним производима, који се продају крајњим потрошачима, препознају захтеве својих купаца и преносе их добављачима - произвођачима у виду захтева GLOBALGAP стандарда. Основни захтеви крајњих купаца су:

- здрава, квалитетна и биолошки вредна храна,
- одговорност произвођача према заштити човекове околине,
- хуман однос према запосленима на газдинству,
- брига за добробит животиња.

Знајући да се углед међу потрошачима тешко стиче, а веома лако губи, све више велики ланци супермаркета који послују на ЦЕФТА тржишту, предузимају контролне мере да спрече сваку евентуалну компромитацију везану за квалитет и безбедност роба које продају. Економска логика их

је натерала да постану заштитници својих купаца. Одговорна примарна пољопривредна производња представља основни предуслов за здравствену исправност пољопривредних производа. Због тога се пољопривредни произвођачи све више контролишу и усмеравају ка примени упутстава за добру пољопривредну праксу, која подразумева максимално контролисану употребу агрохемикалија и хигијенску манипулацију са намирницама.

Систем сертификације производа који нуди GLOBALGAP не представља тренутно обавезујући стандард унутар ЦЕФТА региона, али се сматра довољно поузданим системом контроле пољопривредних произвођача, који крајњем купцу гарантује очекивани квалитет пољопривредно прехранбеног производа:

- велики ланци супермаркета нису расположени да развијају властите службе које би на терену контролисале пољопривредне произвођаче,
- лабораторијска контрола сваке испоруке пољопривредних производа би подигла крајњу цену производа до неприхватљивог нивоа,
- ниво контроле који примењују сертификациона тела је довољан да се утврде све озбиљније неправилности у раду пољопривредних произвођача.

GLOBALGAP је присутан у 80 земаља. Преко 100.000 произвођача у Европској Унији је до 2008. године серификовало своје производе, како би их могли пласирати преко великих трговинских ланаца који радије пласирају тако сертифициване производе. Неки трговински ланци у потпуности условљавају куповину поседовањем сертификата, и за очекивати је да ће GLOBALGAP стандард у перспективи бити обавезујући и на ЦЕФТА тржишту, пошто многи од великих трговинских ланаца имају аспирације ширења на тржишта југоисточне Европе. Овај стандард омогућава да се произвођачи, независно од величине и облика организованости (индивидуални/задружни) појаве на тржишту у било којем делу света, уколико поседују GLOBALGAP сертификат. У Републици Србији сертификација у складу са GLOBALGAP стандардом није до сада нашла ширу примену. Али прехранбена индустрија је најбољи пример да од тога не треба одустати. До пре неколико година у нашој прехранбеној индустрији НССР стандард престављао је енигму, као и захтеви стандарда за производњу здравствено исправних прехранбених производа издатих од стране CODEX ALIMENTARIUS комисије. Данас су сви наши произвођачи прехранбених производа условљени од стране великих супермаркета у Србији и иностраних купаца како из ЦЕФТА окружења тако и из Европске Уније, да поседују сертифициван систем управљања безбедношћу хране – НССР, што је дало предност онима који су на време увели и сертифицивали НССР систем.

Увођење GLOBALGAP стандарда, као добре произвођачке праксе, неспорно би пољопривредно прехранбеним производима из Републике Србије омогућило остваривање компаративне предности на тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума.

4.2.1. Начин имплементације GLOBALGAP стандарда у оквирима ЦЕФТА споразума

Произвођачи који производе пољопривредно прехранбене производе у зони коју обухвата ЦЕФТА споразум треба да прође обуку од стране компетентне организације за примену GLOBALGAP стандарда. Произвођач или група произвођача, самостално или уз помоћ консултанта, треба да у складу са стандардом:

- оспособи објекте и опрему за добру пољопривредну и хигијенску праксу,
- обезбеди инпуте из легалних токова за које постоје одговарајући докази о квалитету и здравственој исправности,
- сачини писана радна упутства која су потребна,
- устроји неопходне евиденције и редовно их води ради обезбеђења доказа о примењеним активностима и следљивости, од чега је шта рађено, чиме је и на који начин третирано и куда је отишло,
- обезбеди адекватан транспорт и складиштење инпута и производа,
- обезбеди адекватно снабдевање водом,
- обезбеди адекватно управљање отпадом,
- обезбеди услове за правилно руковање агрохемикалијама,
- обучи запослене о правилима добре пољопривредне и хигијенске праксе и о одржавању личне хигијене,
- успостави контролу присуства штеточина,
- успостави систем обележавања свега на газдинству,
- успостави систем декларисања-означавања производа пре испоруке,
- успостави систем контролисања током производње и на крају пре испоруке,
- спроведе интерну проверу-сам себе преконтролише да ли је све како треба и то евидентира у својој Контролној листи.

Група произвођача (удружења, задруге, асоцијације...) треба да испунити и следеће:

- документовати легалност удружења,
- документовати организованост удружења и односа између произвођача,
- установити уговоре сваког произвођача са удружењем,
- установити регистар произвођача,

- именовати представника руководства са пуном одговорношћу,
- именовати представника за GLOBALGAP и за QMS Sistem управљања квалитетом,
- имплементирати QMS,
- организовати интерни надзор за GLOBALGAP и за QMS,
- упослити инжењера пољопривреде/сточарства,
- документовати одговорности и задужења сваког члана удружења,
- обезбедити компетентност и обученост свих чланова и запослених у удружењу,
- документовати Пословник квалитета са процедурама,
- утврдити и документовати како ће се спроводити контрола докумената и записа (утврдити врсту докумената и образаца, израдити и дистрибуирати).

Произвођач се обраћа сертификационом телу и пријављује за сертификацију онда када оцени да је успоставио све што је потребно према захтеву стандарда. Процес сертификације подразумева оцену праксе и евиденција за цео циклус производње производа који се сертификаује и из тог разлога се захтев за сертификацију мора благовремено поднети. Сертификација по GLOBALGAP стандарду спроводи се преко сертификационе куће одобрене од стране GLOBALGAP, којој произвођач или група произвођача примарних пољопривредних производа подноси захтев за сертификацију.

Права произвођача:

Произвођач од стране GLOBALGAP одобреног сертификационог тела добија регистрацијски GLOBALGAP број максимално 14 дана од дана подношења захтева. Након добијања броја, произвођач склапа иницијални уговор са сертификационим телом на најмање 3 године. Овај уговор се касније може обновити или раскинути. Свака жалба или молба упућена сертификационом телу разматра се од стране сертификационог тела. Уколико произвођач није задовољан одговором, жалбу може упутити Секретаријату GLOBALGAP-а на посебном формулару, који је доступан уколико је произвођач регистрован, односно поседује јединствени GLOBALGAP број (www.fao.org, 2009.). Произвођач може аплицирати за различите сертификационе опције, али не може за исти производ да аплицира по више различитих опција сертификације. За један производ може да се аплицира код једног сертификационог тела, а за други производ код другог сертификационог тела у следећим случајевима:

- а) произвођач жели да сертификаује више од једног производа у различитим опцијама сертификације;

- б) произвођач је члан више група произвођача;
- ц) произвођач захтева унакрсну сертификацију области и/или подобласти.

Група произвођача може од сертификационог тела тражити суспензију сертификата уколико нпр. није у стању да испуни захтеване критеријуме.

Обавезе произвођача/група:

Произвођач или група произвођача који поседују сертификат сами су одговорни за усаглашеност сертификованог производа. Произвођач мора бити регистрован код акредитованог сертификационог тела, а регистрација мора бити обављена пре инспекције. Произвођач који је санкционисан од стране сертификационог тела, може променити сертификационо тело тек када отклони неусаглашености или када истекне казнени период који одређује сертификационо тело. Приликом аплицирања за GLOBALGAP, произвођач мора пријавити све локације и површине за производ за који се тражи сертификација. Произвођач је дужан да обавештава сертификационо тело о свим изменама према интерним процедурама, као што су промене у површинама под производом или ако код групе произвођача дође до промене у броју чланова.

Процес сертификације:

Стандард је развијен у различите модуле при чему сваки покрива различите области или активности које се предузимају приликом производње:

- **области:** цело газдинство, усеви, сточарство и аквакултура
- **подобласти:** покривају специфичне производе – воће и поврће, кафа, чај, живинарство, млекарство...

Приликом пријаве за сертификацију једног производа, група произвођача је у обавези да пријави све површине под тим производом и да укључи сваког произвођача који производи производ који ће се сертификовати.

Сертификација усева:

Евиденција о усеву мора бити вођена најмање 3 месеца пре жетве-бербе, а по завршеној регистрацији, како би се стекли услови за сертификацију (www.fao.org, 2009.).

а) Инспекција у време жетве

Најбоље време за обављање инспекције је када је могуће проверити све записе, односно све контролне тачке.

б) Прва алтернативна инспекција

Када не постоје услови да се изврши инспекција у време жетве, прва алтернативна инспекција ће бити обављена пре или после жетве. Сертификационо тело мора сачинити образложење и завести га у инспекцијском извештају. Овде су могуће и ненајављене или накнадне инспекције од стране сертификационог тела.

ц) Прва инспекција када се сертифицикује више од једног усева који се не жању у исто време

1. Усеви који сазревају у исто време

Сертификационо тело одабира репрезентативан усев, што ближе времену жетве, који ће проверити и на основу њега донети закључак да су и остали усеви гајени под истим условима (контролним тачкама и критеријумима усаглашености). Сертификационо тело може донети одлуку да изврши накнадну инспекцију других нерепрезентативних усева.

2. Усеви који не сазревају у исто време

Прва инспекција мора бити обављена у време жетве првог усева док се следећи усеви проверавају током исте године и могу бити обухваћени сертификатом ако су контролне тачке верификоване, било проверавањем места производње или у жетви.

У случају да усев или производ није присутан у време прве инспекције, сертификат се продужава за 3 месеца, а укупно временско трајање важења сертификата износи 15 месеци. То значи да произвођач мора обновити регистрацију код сертификационог тела, чиме продужава валидност сертификата. Наредне инспекције могу да се обаве у било које време, а најраније 6 месеци пре истека првог сертификата и 3 месеца, такође, пре истека сертификата (www.fao.org, 2009.).

Сертификација стоке:

а) Регистрована стока мора бити присутна током прве инспекције;

б) Наредне инспекције се обављају као код усева изузев када се ради о говедима, овцама и млекарству;

ц) Код говеда, оваца и у области производње млека продужење сертификата може да буде на 18 месеци, али само у случају ако је произвођач испунио све услове наведене у спецификацији.

Регистрација произвођача и производа мора бити обновљена у току године, а пре истека рока. Сертификат се не може издати док сва питања из листе за евалуацију нису проверена.

Опције сертификације:

Да би поседовао сертификат, произвођач мора да се региструје и сертифициује сваке године. Постоје 4 опције сертификације:

- Опција 1 - сертификација индивидуалног произвођача или предузећа
- Опција 2 - сертификација групе произвођача
- Опција 3 - упоредна сертификација индивидуалних произвођача
- Опција 4 - упоредна сертификација групе произвођача (Bengmarking)

Bengmarking сертификација се примењује на захтев клијената који проверавају своју еквивалентност упоређивањем садржаја и критеријума у односу на GLOBALGAP. Сваки произвођач поседује свој јединствени GLOBALGAP матични број. Тај број се ставља на паковање производа за који произвођач поседује сертификат, а користи га у сврху следљивости. Сертификационо тело одређује регистрациони број и он служи за идентификацију заједно са бројем произвођача. Овај број се састоји од скраћеног назива сертификационог тела и цифара (www.fao.org, 2009.). Дакле, из презентованог се јасно може констатовати да процес сертификације изискује, поред времена, и значајна материјална средства. Стандардизација и сертификација може представљати ограничавајући фактор увоза и значајан инструмент у стицању компаративне предности приликом извоза у развијене земље (Европске Уније) или на тржиште које обухвата ЦЕФТА споразум. Земље потписнице ЦЕФТА споразума, приликом увођења сертификације својих производа, морају спроводити начела ЕУ. Уколико Република Србија жели равноправно да учествује на тржишту Европске Уније, мора у будућности имати јасну визију увођења GLOBALGAP стандарда, као и других стандарда које налаже веома пробирљиво тржиште Европске Уније. Увођење GLOBALGAP стандарда није само императив приликом наступа на тржишту ЕУ. Поседовање GLOBALGAP стандарда у значајној мери омогућује лакши приступ ЦЕФТА тржишту и пробирљивим потрошачима на истом. Србија има релативно очувану природну средину и због тога увођење GLOBALGAP-а не би требало да представља посебан проблем. Међутим, средства која су неопходна за стандардизацију нису мала, тако да произвођачи из Републике Србије морају уско сарађивати са органима управе. Наиме, уколико се на време препозна сврсисходност увођења GLOBALGAP-а, а самим тим органи државне управе путем субвенција или бесповратних кредита финансирају произвођаче да крену са сертификацијом својих производа, у будућности се могу значајно унапредити извозни потенцијали Републике Србије на ЦЕФТА тржиште, а у перспективи и на тржиште Европске Уније.

5. ПРАВЦИ ПРИБЛИЖАВАЊА (АГРОИНДУСТРИЈСКОГ КОМПЛЕКСА) РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЕУ И СТО

Приоритетни циљ Републике Србије у оквирима „ЦЕФТА споразума”, поред тежње да постане члан СТО, требало би да буде и аспирација ка пуноправном чланству у Европској Унији. Приступањем у чланство СТО земље се, практично, одричу једног степена националног суверенитета. Користи од усаглашавања правних регулатива за земље потписнице ЦЕФТА споразума углавном зависе од њихове привредно - извозне структуре и степена либерализације аката у кључним секторима компатибилним са одредбама СТО. Земље које су чланице СТО имају предности у трговини коришћењем клаузуле најповлашћеније нације. Некадашња Југославија, као потписница ГАТТ-а из 1966. године, до суспендовања из рада ове организације у јулу 1993, користила се клаузулом најповлашћеније нације и принципом недискриминације у трговини с чланицама ГАТТ-а (*Weidenfeld, Wessels, 2005.*). Србија се и после укидања санкција суочава са неповољним међународним положајем, чему доприноси и немогућност коришћења клаузуле најповлашћеније нације на мултилатералној основи. Међутим, већина земаља са којима је некадашња Југославија трговала пре увођења санкција одобрава Србији ову клаузулу. Споразумом је предвиђена обавеза трансформације царина и нецаринских мера заштите путем тзв. тарификације – израчунавањем просечних селективних односа домаћих и светских (увозних) цена пољопривредних производа у референтном периоду. Пошто су референтни и иницијални периоди истекли, у пракси користи се период за последње три године пре подношења званичних листа концесија. Оно што подлеже обавези тарификације је следеће: увозни континенти, прелевмани, сезонске увозне рестрикције, минималне увозне цене, дискреционе увозне дозволе, нецаринске мере које спроводе трговинска предузећа, самоограничења извоза и сличне мере на граници, сем царина у правом значењу. Царине, односно укупна заштита добијена „тарификацијом“, која у себи садржи стопе царина и ванцаринских дажбина на увоз пољопривредних производа, подлеже обавези смањења и консолидацији. У развијеним земљама снижење овако добијених царина просечно треба да износи 36% и да буде реализовано у тзв. иницијалном периоду од шест година, док у земљама у развоју снижење овако добијених царина просечно треба да износи 24% у року од десет година. Минимално

снижење за појединачни производ износи 15% за развијене земље, 10% за земље у развоју, док су најмање развијене земље изузете од ове обавезе. Посебан механизам заштите, тзв. *специјалну заштитну клаузулу*, могуће је применити током процеса извршавања обавеза из Споразума, односно иницијалног периода. За специјално осетљиве ситуације, Споразум садржи клаузулу о „посебном третману“, која се користи за специјално осетљиве ситуације. Ова клаузула омогућава да се из нетрговинских разлога задржи постојећа рестрикција увоза за неки појединачни производ. То би значило да се он изузме од обавеза тарификације до краја спровођења Споразума, али само у прецизно дефинисаним условима. Нови Закон о царинској тарифи усклађен је са хармонизованим системом назива и шифарских ознака робе Светске царинске организације ХС 2002 и комбинованом тарифом ЕУ 2005 (*Weidenfeld, Wessels, 2005.*). Просечна стопа за пољопривредне производе је 16,95% и они су сврстани у 2.381 тарифну позицију (односно 23,28% од укупног броја позиција). Међутим, пуним ступањем на снагу ЕСП-а са Европском Унијом овакав вид заштите од увоза неће бити могућ. Како би опстала у условима превелике светске понуде пољопривредних производа умерене зоне, која се заснива на високој директној и индиректној заштити, Србија би требало да води активну политику подстицаја домаће пољопривредне производње, извоза и увозне заштите домаће производње у складу са условима и правилима светског тржишта, СТО и Европске Уније, у оквирима ЦЕФТА споразума. За разлику од извозних субвенција за индустријске производе које су забрањене, извозне субвенције за пољопривредне производе нису забрањене, али постоји обавеза њиховог смањења током иницијалног периода примене Споразума. Предмет извршавања обавеза о смањењу извозних субвенција у пољопривреди су директне субвенције одобрене од стране владе или њихових агенција. У то су укључена и натурална плаћања фирмама, индустрији, произвођачима пољопривредних производа, задругама итд. Најважнији критеријум није надлежна служба која врши њихову расподелу, већ порекло средстава.

Предмет извршења обавеза о смањењу извозних субвенција укључује (*Поповић Весна, Катић, 2007.*) :

- Извозну продају или стављање некомерцијалних залиха пољопривредних производа на располагање за извоз од стране јавне власти по ценама које су ниже од упоредиве цене која се наплаћује за сличан производ купцима на домаћем тржишту;
- Субвенционисање транспортних трошкова за извоз пољопривредних производа у међународним испорукама, као и трошкова прераде, сем промоције извоза или саветодавних услуга;

- Ниже унутрашње транспортне тарифе за извозне испоруке пољопривредних производа које утврђују органи управе;
- Субвенције које се одобравају на пољопривредне производе у зависности од њихове уградње у извозне производе.

Споразумом дефинисане субвенције подлежу обавези неширења обухвата субвенционираних производа. Обавеза у домену кредитне политике за извоз пољопривредних производа своди се на учешће чланица у изради и спровођењу дисциплине којом ће се регулисати извозни кредити, гаранције и осигурање кредита. С обзиром да извоз под субвенцијама и количински и вредносно подлеже обавези смањења, од посебног значаја је повећање обима извоза субвенционисаног пољопривредно - прехранбеног производа. Све државе које учествују у имплементацији Споразума требало би да имају чисто дефинисан програм ограничења у квантитативним показатељима као и у домену приступа тржишту, извозне конкуренције и интерне подршке произвођачима. Иницијални период у примени Споразума условљава одређену постепеност у одређивању резултата и ефекта. Процес усклађивања аграрне политике у многим земљама је већ присутан, с обзиром на постојање правила СТО и одговарајуће дисциплине у пољопривреди. Унутар Европске Уније отворена је расправа о будућности заједничке аграрне политике (*Weidenfeld, Wessels, 2005.*). Учлањење у СТО састоји се из неколико фаза. Прва фаза је израда Меморандума о трговинској политици којим се доказује институционална комплементарност домаће регулативе са захтевима ЕУ и СТО, као и одговарајући степен усклађености трговинског режима и политике (*Weidenfeld, Wessels, 2005.*). Затим се формира радно тело које отпочиње преговоре са Републиком Србијом о концесијама које ће захтевати заинтересоване земље за трговину и то су обично наши најзначајнији спољнотрговински партнери. Република Србија мора да прилагоди своју аграрну политику условима Споразума о пољопривреди СТО, као и условима Споразума о стабилизацији и придруживању ЕУ. Будућа законодавно правна решења, као израз нове дефинисаног концепта дугорочно одрживог развоја пољопривреде, (*руралног развоја земље*) и прокламованих циљева аграрне политике, одређују прецизне надлежности појединих органа у спровођењу те политике, која се треба прилагодити одредбама Споразума. Пуна имплементације ЦЕФТА споразума у потпуности представља тест примене Споразума о асоцијацији и придруживању. У Европској Унији спроводи се пуна примена реформског процеса пољопривредне политике САР (*Common Agricultural Policy*). Уведени су нови систем раздвојеног плаћања и подршке

пољопривредним произвођачима који за основу има наслеђена плаћања из ближе прошлости. Мултилатералним споразумима о пољопривреди у оквиру СТО, ојчани су реформски процеси, додатно су дефинисане нове обавезе које укључују већи број робних сектора и плаћања која не могу бити директно везана за производњу одређене пољопривредне културе (систем „раздвојених“ плаћања). Принципи су дефинисани 2004. године, а оперативно се примењују од 2005. године (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Као такви, реформски принципи састоје се од четири поглавља :

- Припрема за наставак мултилатералних преговора о пољопривреди ,
- Поглавље које се односи на заштиту потрошача и политику еколошких стандарда као саставног дела пољопривредне политике,
- Увођење финансијске дисциплине и контроле буџетских трошкова на средства која се користе за тржишну подршку робама пољопривредног порекла,
- Дефинисање буџета, као и политике протекционизма у пољопривреди који могу настати проширењем Европске Уније.

Постављеним циљевима у реформском процесу заједничке пољопривредне политике, у основи се дефинише прелазак са робне подршке на подршку произвођачима директним плаћањима. Систем „раздвојених“ плаћања треба да произвођаче више тржишно оријентише. Земље чланице и произвођачи задржавају право везане директне подршке која износи 25% за базне сетвене површине код основних биљних култура, 50% од вредности основне премије у производњи овчијег и козијег меса, 40-100% премије у производњи јунећег меса и 40% додатне помоћи у производњи тврде пшенице (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Прописи о либерализацији царинске тарифе не подлежу реформским процесима, што доводи до тога да тржиште Европске Уније и даље остаје заштићено високим царинама. Извозне субвенције су још расположиве за суфицитарне робе (у граници са прописима СТО), мада поједина смањења интервентних цена могу допринети нижим јединичним извозним субвенцијама. Овакав случај је веома индикативан у условима јачања евра, који извоз роба Европске Уније доводи у неконкурентан положај, а ниво исплаћених извозних субвенција доводи до самих граница дозвољених обавеза према СТО. Основу трговинске сарадње између Републике Србије и Европске Уније чини читав сет регионалних и мултилатералних споразума. Пре свега, мисли се на Пакт о стабилности земаља Југоисточне Европе и Меморандум о трговинској либерализацији и олакшању трговине. Све земље потписнице ЦЕФТА споразума, кандидати за чланство у ЕУ, чланице су СТО или теже да буду чланице СТО. Сет споразума који има свака земља-кандидат,

посебно на билатералном плану са Европском Унијом, представља оквир за постепену динамику развоја међусобне слободне трговине по пријему у пуноправно чланство. Инструмент Споразума познат у стручној јавности по називу „double zero“, представљају преференцијални статус и висину извозних квота у трговини између Европске Уније и земаља кандидата. Њиме се дефинишу услови унапређења спољнотрговинске размене у периоду пре потписивања Споразума о асоцијацији и придруживању. Споразум представља асиметричан облик сарадње, на реципрочној основи уз обавезу мировања увозне заштите – *stand still clause*. Пре него што је потписала Споразум о асоцијацији и придруживању, Република Србија је имала преференцијални статус за око 90% робних тарифних позиција за пољопривредне производе. Извозници воћа и поврћа имали су пун преференцијални статус. Код појединих робних група су у преференцијалном извозу одређене флексибилне извозне квоте и њихов обим се дефинисао сваке године. „Double profit“ представља другу фазу либерализације тржишта и настаје по потписивању Споразума о асоцијацији и придруживању. Споразум о уклањању царинских обавеза предвиђа и услове слободних царинских квота, који на реципрочној основи важи за све уговорене производе, укључујући и групу сензитивних производа (пољопривредно прехранбених), чиме се излази из прве фазе либерализације. Споразум о асоцијацији и придруживању са ЕУ, у поглављу о слободи трговине пољопривредним производима, има седам чланова који по правилу прате протоколи и анекси уговора којима се ближе и одређују производи на које се односе појединачне тачке Споразума.

У поглављу о слободи трговине пољопривредним производима се дефинишу:

- Пољопривредни производи и производи рибарства,
- Укидање царина и других дажбина с једнаким дејством од стране ЕУ и наводе се изузеци за које то не важи,
- Динамика и временски период у којем ће Србија укидати, односно постепено смањивати царине и друге дажбине са једнаким дејством.

Опште одредбе поглавља о слободи трговине пољопривредним производима регулишу питања као што су: мировање царинских стопа од дана потписивања споразума, забрана пореске дискриминације, царинске уније, зоне слободне трговине, опште заштитне клаузуле, државни монопол, услови под којима се могу уводити увозна или извозна ограничења. Оно што је веома значајно за пољопривреду Републике Србије је да се правилно утврди динамика постепеног смањења царина на пољопривредне производе из Европске Уније, јер је област пољопривреде једно од најосетљивијих подручја. Споразум

о асоцијацији и придруживању пружа значајне могућности извозницима у земљама-кандидатима, посебно за групу сензитивних производа: жито, јунеће месо и млечне производе, који у пракси имају највећу увозну заштиту. Република Србија је на самом почетку реформског процеса хармонизације своје пољопривредне политике са пољопривредном политиком Европске Уније. Србија још увек није усвојила стратешки концепт одрживог развоја пољопривреде, нити је дефинисала и операционализовала стратегију свог руралног развоја, а без тога не може суштински кренути у дубље реформске процесе.

Организација тржишта представља основу у оквиру заједничке пољопривредне политике Европске Уније. У неким секторима пољопривреде слободно кретање производа је предмет правила одговарајућих тржишних организација као и усаглашености са различитим квалитетом и стандардима о паковању, заједно са правилима о означавању производа, анализама, инспекцијом и надзором. Посебно се мора водити рачуна о заштити ознака порекла и заштићеним географским ознакама порекла. Циљ ових прописа је унапређење производње и квалитета прехранбених производа са специјалним карактеристикама које се односе на регион порекла. Уколико се анализира политика цена и доходовна подршка, на самом почетку интеграционог процеса у оквиру Европске Уније (*Common Positions*), све државне мере помоћи пољопривреди морају бити усклађене и дефинисане „у линији са потребама приступа“ (ЕЦ 2002.). Земље кандидати имају обавезу постепеног – фазног процеса градње тржишних механизма, увођењем легалних и административних оквира за функционисање будуће тржишне организације Заједнице (*Common Market Organisation*). Неопходно је дефинисати, адаптирати и изградити тржиште основних пољопривредних производа, као што су млеко и млечни производи, жито, јунеће, свињско, овчије и козије месо, шећер, јестиво уље, свеже воће и поврће и остало. Укључење интервентних механизма, система директне буџетске подршке произвођачима (производно и непроизводно специфичне подршке), или подршке произвођачима на бази сетвених површина и остварених приноса као и испоручених количина одређених производа доводи до повећања обрадивих површина. Принципи у реформском систему морају укључити мере за побољшање квалитета, стандардизације и развоја робног идентификационог система (*ISO - 9000, HCCP, GLOBALGAP*). Ветеринарска и фито санитарна контрола и контрола хране требало би да садрже мере са широким обухватом активности у узгајању, производњи и преради стоке, меса и месних производа, рибе и рибљих прерађевина, као и биљних култура. Контрола има за циљ да осигура заштиту потрошача, јавно здравље и здравље животиња и биља, доношењем

јединствених прописа којима ће бити регулисан промет. Да би се Република Србија укључила у Европску Унију и СТО, као и у међународне трговинске токове, потребно је ускладити важећу регистративу са међународном и извршити њену имплементацију. Европска Унија налаже детаљне прописе којима се обезбеђује систем интегрисане контроле у производњи хране, као и стални надзор и контрола присуства одређених заразних и карантинских болести код животиња и биља. Како би извозила храну или пољопривредне производе у Европску Унију, Република Србија мора у потпуности да испоштује постојеће законодавство Европске Уније, због чега је неопходна потпуна хармонизација са ветеринарским, фитосанитарним и санитарним стандардима Европске Уније.

5.1. Пољопривреда Републике Србије у оквирима ЦЕФТА споразума и Европска Унија

Након реализације и пуне имплементације ЦЕФТА споразума, аспирација сваке земље унутар ЦЕФТА организације је пуноправно чланство у ЕУ. Прилагођавање агроиндустријског комплекса земаља потписница ЦЕФТА споразума слободној трговини пољопривредним производима представља припрему за укључење и наступ на тржишту Европске Уније. Област пољопривреде је једно од најкомплекснијих питања сваке земље, кандидата за чланство у Европској Унији. Најосетљивије теме у преговорима са ЕУ су време и начин гаранције директних плаћања произвођачима, из буџета ЕУ, по пријему земље – кандидата у пуноправно чланство и обим производних квота који ће бити алоциран земљи – новом члану. Прва тема о иницијалним позицијама земаља кандидата из ЦЕФТА региона решава се по пријему земље у Европску Унију. Директна плаћања се њиховим фармерима гарантују постепено, а то зависи од брзине њихове инкорпорације и нивоа удела у пољопривреди ЕУ. Примарни став ЕУ комисије је фазни приступ у директним плаћањима до достизања пуног буџетског удела за новопримљене земље. Преговори око фазног приступа директним плаћањима се готово никада не завршавају и предмет су константног усаглашавања (*Боговац Виолета, Ивановић, 2004.*). Производне квоте и остали инструменти руковођења понудом (базне површине за основне биљне културе како индивидуалних тако и регионалних плафона премија за јунеће месо) комплекснија су подручја преговора. Из досадашњег искуства, од стране Европске Уније долазе залагања за значајним смањењем иницијалних предлога земаља кандидата који се односе на сензитивне групе производа. То се посебно односи на

млеко, квоте за шећер и премије за стеоне јунице. Приликом преговора са ЕУ, суштинске позиције представљају референтне количине, као и захтеви за директним плаћањима и производним квотама из референтног периода. Аргументи ЕУ у овом приступу више уважавају производне потенцијале у тржишним условима пословања, за разлику од периода када је земљекандидате карактерисало дејство дисторзивних ефеката централно – планске привреде, што је настављено и у првим годинама транзиције. Земље, кандидати (потписници ЦЕФТА спорзума) за чланство у Европској Унији, сматрају да се услед таквог става ЕУ, њихови производни потенцијали не вреднују озбиљно и да се минимизирају њихове будуће конкурентске позиције. Најозбиљнија тема завршних преговора за улазак у чланство је ниво директних плаћања која могу добити пољопривредни произвођачи новопримљених чланица ЕУ, у складу са актуелном пољопривредном политиком Европске Уније. Реформом пољопривредне политике Европске Уније уведена су директна плаћања као делимичне компензације произвођачима за смањење гарантованих цена. Ова врста плаћања је само делимично раздвојена од процеса доношења производних одлука, док произвођачи непосредно морају да се одреде за одређену производњу како би стекли право на наплату (*Боговац Виолета, Ивановић, 2004.*). Постоје две врсте субвенција, односно плаћања унутар Европске Уније:

- За биљне културе (жита и уљарице) произвођачи у ЕУ су субвенционисани по хектару засејане површине биљне културе, зависно од обима остварене производње увећано за тзв. референтне приносе. Референтни приноси се дефинишу за сваки регион посебно на основу остварених просечних приноса региона у одређеној базној години;
- За говедарску производњу - комплекс степенстих плаћања. Премија за стеоне јунице се исплаћује једном годишње по грлу. Премија за бикове се исплаћује једном у животу, а за јунад два пута у току живота. За заклане животиње премија се плаћа у кланици. Све поменуе премије су лимитиране, по регионима, односно величини стада на основу остварених просека у референтном периоду. Премије за стеоне јунице и јунад су такође предмет тзв. максимизирања условних грла (број животиња по јединици хектара).

Постоји намера да се овакви облици плаћања раздвоје од процеса доношења производних одлука, али су у пракси везани за производне одлуке. Произвођач не може да оствари право плаћања на већој обрадивој површини

од оне коју је обрађивао у референтном периоду. Међутим, уколико обради мању површину у односу на своју референтну површину, остварује право само на плаћање текуће обрадиве површине. Овакве одредбе ЦЕФТА споразум не познаје, тако да је важно исте предочити пољопривредним произвођачима пре уласка у ЕУ. Баријеру приликом преговора и остваривања пуног плаћања произвођачима из новопримљених земаља представља ограниченост буџета Европске Уније. Проблем је решен фазним упливом нових чланова у периоду од 10 година. Наиме, Европска Унија би по овом моделу сукцесивно повећавала плаћања према произвођачима нових чланица. На националном нивоу се омогућава владама да из својих буџетских средстава увећају директна плаћања за 30%, што ће у укупном износу, уколико буџет нових земаља чланица то омогућава, обезбедити произвођачима исти удео који имају произвођачи у Европској Унији. Владама нових чланица се из фондова Европске Уније, по пријему, омогућавају и додатна средства од 30%, од којих 20% мора да се уложи у дефинисани рурални развој (*Поповић Весна, Катих, 2007.*).

Значајна размимоилажења у преговарачком поступку настају око процеса управљања и контроле понудом у складу са пољопривредном политиком Европске Уније. ЕУ је увела квоте за млеко и шећер, док су директна плаћања умањена за наслеђене „референтне“ површине, приносе и величину основног стада у сточарству. Преговарачи земаља кандидата захтевају веће квоте и веће базне површине, референтне приносе и основна стада. Захтеви се базирају на могућностима производње, а не на резултатима остварене производње. Може се констатовати да по питању контроле понуде Европска Унија заузима веома ригидан став, а све су тенденције да ће тако бити и убудуће. Постигнути су одређени компромиси за шећер, изоглукозу и млеко. Посебно је код млека уведен институт „резервне квоте за млеко“ који треба да се дода свакој новој чланици на актуелно одобрену квоту као компензациона мера повећане тражње за млеком у малопродаји, што се очекује да ће настати смањењем натуралне потрошње и веће миграције сеоског становништва ка урбаним насељима. Зарад свега поменутог, Република Србија у перспективи мора јасно дефинисати правце развоја свог аграра унутар ЦЕФТА споразума, чија имплементација треба да омогући лакшу интеграцију на тржиште ЕУ. Хармонизацијом пољопривредне политике, концесијама које домаћа пољопривреда мора да пружи приликом уласка у СТО креатори пољопривредне политике морају значајније стимулирати непосредне произвођаче ради постизања сукцесивно одрживог раста пољопривредне производње, као основног предуслова добрих резултата у спољнотрговинској размени. Одрживим растом своје производње у специфичним тржишним условима

какво је ЦЕФТА окружење, пољопривреда Републике Србије може имати значајан допринос на стабилизацији укупних привредних токова. Због тога је потребно дефинисати развојне приоритете засноване на извозној стратегији. За повећање извоза на кратак рок, на ЦЕФТА тржишту, а у перспективи на тржишту ЕУ, требало би афирмисати компаративне предности Републике Србије. Те предности су производња здраве хране уз примену GLOBALGAP стандарда, пољопривредних производа високог квалитета са географским пореклом, посебно раног воћа (јагодичастог) и поврћа, прерађевина од континенталног воћа (сокова и џемова), меса и прерађевина, алкохолних пића (вина и воћних ракија), биљних масти и уља, шећера и других производа. У српској извозној понуди требало би да доминира органска пољопривредна производња. Посебно је потребно дефинисати оперативне стратегије на нивоу роба и робних група (СМТК класификација), како би се у већем степену искористио повољан преференцијални статус који има пољопривреда на тржишту Европске Уније, а све у циљу динамизирања извоза и добијања већих производних и извозних квота.

5.2. Пласман пољопривредно прехрамбених производа из земаља потписница ЦЕФТА споразума у Европску унију и административно техничке баријере

Царинске баријере:

Рестриktivна спољна политика у области трговине почива на царинама. Царине су један од најважнијих инструмената спољнотрговинске политике. Оне се дефинишу као дажбине или такса која се уводи на производе при преласку из једног трговинско-царинског подручја у друго, углавном ради заштите домаће производње од иностране конкуренције. Царине утичу на обим и структуру трговине земље са иностранством и на интензитет заштите домаће привреде (у целини или појединих грана привреде). Осим утицаја на структуру и токове међународне размене, царине утичу и на раст и развој домаће привреде - пољопривреде, пре свега, кроз улогу коју имају у формирању односа у земљи и односа унутрашњих (домаћих) и спољних (светских) цена (*Walter, 1969.*). Суштински гледано улога царине се може посматрати са два аспекта:

- Са аспекта прихода једне државе и
- Са аспекта заштита домаће привреде, односно одређене гране привреде.

Увођењем царине на увоз неког производа његова се цена у земљи увозници повећава за износ царине. Повећање цене увозног производа, поред непосредног утицаја на количину увоза, изазваће и низ других ефеката, од којих су најважнији следећи:

1. Ефекат у односу на извоз,
2. Ефекат у односу на цене,
3. Ефекат у односу на домаћу производњу,
4. Протекционистички ефекат,
5. Ефекат у односу на потрошњу,
6. Ефекат повећања државних прихода,
7. Ефекат на односе размене,
8. Ефекат на запосленост,
9. Платнобилансни ефекат и
10. Ефекат на реалокацију производних ресурса.

Нецаринске баријере:

Да би ограничиле и контролисале увоз, државе као директан инструмент користе царине. Поред тога, њима су на располагању и нецаринске баријере које се користе за постизање истог циља. Дејство нецаринских баријера долази све више до изражаја, нарочито после смањења општег нивоа царина на пољопривредне производе. Многе земље, а нарочито индустријски развијене (чланице ЕУ), све чешће примењују нецаринске баријере помоћу којих ефикасно успевају реализовати циљеве заштитне политике земље. У условима општег снижавања нивоа царина, нецаринске баријере се у међународној трговини испољавају као препрека попут некадашњег царинског протекционизма, а понекад и с јачим дејством. Спецификум ове всте протекционизма се огледа у томе да га је тешко идентификовати, квантификовати, обухватити и подвргнути међународној контроли и преговорима. Постоји оправдан страх да ће упоредо са смањењем општег нивоа царина, с једне стране, а кроз појаву бројних нецаринских мера, с друге стране, јачати протекционистичке тенденције, које се вешто скривају иза нецаринских баријера. Све је актуелнија озбиљност проблематике нецаринских баријера, како у трговинским односима између развијених земаља и земаља у развоју, тако и у њиховим узајамним трговинским односима. Постоји реална опасност да нецаринске баријере постепено преузму улогу раније заштитне функције царина. Иде се у правцу да се царинске баријере, које су уз толике напоре морале бити смањене, супституишу новим – нецаринским. Оне због тога морају привлачити све већу пажњу у спровођењу спољнотрговинске политике, и у успостављању

међународног надзора у овој сфери. Нецаринске баријере се дефинишу као све остале баријере изван царина, које се у међународној трговини користе или се могу користити у спречавању нормалних спољнотрговинских токова, као додатна заштита домаћој агроиндустрији од конкурентнијег увоза а често и ради протекционистичких циљева. Неки аутори у нецаринске баријере убрајају и селективне мере економске политике које директно или индиректно врше дискриминацију у економским трансакцијама између домаћих и иностраних лица. У ширем смислу, нецаринске баријере представљају све оне мере и праксу, како државе тако и приватних предузећа, које утичу на обим, правце и структуру међународне размене роба и услуга. Када се говори о класификацији нецаринских баријера, по мишљењу Инга Валтера (*Walter Inga, 1969.*), економисти су сами допринели релативној конфузији у прецизнијем дефинисању нецаринских баријера, занемарујући критеријум циља нецаринских ограничења у трговинским токовима – што је, међутим, можда кључни састојак са становишта дефиниције. Полазећи од критеријума циљева, ради којих се уосталом установљавају поједини видови нецаринских баријера, неопходно је залагати се за разврставање свих нецаринских баријера у три групе. У првој групи долазе све мере којима се непосредно ограничава увоз, односно мере којима се непосредно ограничава или подстиче извоз (на пример: квантитативна ограничења, променљиве дажбине, мере аграрног протекционизма, субвенције, државна трговина, и сл.).

У другој групи нецаринских баријера су ограничавајуће мере којима се постижу економски циљеви различити од оних који се постижу мерама наведеним у првој групи. Мерама из ове групе постижу се, поред економских, и извесни друштвени и социјални циљеви (на пример, кроз одредбе о пореклу робе, одредбе о стандардима, одредбе о заштити потрошача, и сл.).

У трећу групу, према овом критеријуму, сврстава се највећи број нецаринских баријера. Ове баријере индиректно отежавају спољнотрговинску размену. Ту долазе, пре свега, баријере које израстају на различитостима у методима за одређивање основе за царинење увозне робе, затим у разлици пореског система, као и оне које настају због примене националних стандарда када се ради о мерама за тежину, величину, и сл.

Својевремено је ГАТТ прихватио следећу категоризацију:

1. Квантитативна ограничења увоза и извоза, и сличне специфичне мере ограничења увоза и извоза,
2. Државна трговина,
3. Државна трговина са гледишта интереса земаља у развоју,
4. Царинска процедура и административна пракса у вези са царинењем,

5. Нецаринске дажбине на увоз и извоз,
6. Одредбе о пореклу производа,
7. Одредбе о означавању производа,
8. Одредбе о еколошком етикетирању производа,
9. Захтеви у погледу безбедности,
10. Захтеви у погледу индустријских и техничких стандарда,
11. Међународни стандарди квалитета – ИСО 9000, НССР, GLOBALGAP, итд...
12. Специфичне финансијске мере и
13. Рестриктивна пословна пракса.

Субвенције:

Субвенције представљају државне (буџетске) расходе ради остваривања одређених циљева економске политике земље (на пример, подстицај развоја неке гране, производње, стимулација извоза, и др.). Под субвенцијама се подразумева свака врста заштите дохотка или подршка ценама, а као последица се јавља повећање извоза одређеног производа са територије земље доносиоца, односно смањење увоза тог истог производа на њену територију. Постоји читав сет начина дефинисања субвенија (премије, регреси и сл.). У заштитној функцији под субвенцијама се подразумевају све врсте државних расхода у циљу повећања и заштите домаће производње од иностране конкуренције (увоза), као и ради заштите домаће производње у њеној конкуренцији са иностраним произвођачима на иностраним тржиштима (извоз). Најчешћи облик примене субвениција је онај у коме државе додељују субвенције зарад заштите домаћих производа на ино тржиштима (извоз) (*Walter Inga, 1969.*). Домаћим произвођачима се омогућава да посредством извозних субвенција снизе цене извозних производа за износ субвенције или за један њен део. На тај начин побољшавају или елиминишу своје компаративне предности, односно инфериорности на светском тржишту.

Увозне таксе:

Ови инструменти заштитне политике најчешће се користе ради отежавања увоза, односно његовог поскупљења. Ефекти увозних такси испољавају се у смањењу потрошње увозних производа због повећања цена тих производа на самом тржишту.

Девизни курс:

Девизни курс представља у заштитној политици такав инструментаријум чији ефекти произилазе из његовог обостраног дејства на промене увозних и извозних цена.

Ако се домаћој валути кроз девизни курс признаје већа спољна вредност (паритет) од њене унутрашње вредности (куповне снаге на унутрашњем тржишту), дакле ако постоји стање прецењености, долазе до изражаја антизаштитна дејства фиксног девизног курса, пре свега, на платни биланс. Прецењена домаћа валута постаје јефтинија. Антизаштитни ефекти прецењене домаће валуте манифестују се на страни извозно оријентисане производње. Домаћи производи изражени у иностраној валути постају скупљи, и то делује у правцу смањења тражње иностранства за домаћим извозом.

Квоте:

Квоте, као синоними квантитативних ограничења, представљају изузетно рестриктивне и селективне мере ограничавања спољнотрговинских токова. Оне ограничавају увоз (или извоз) одређеног производа за дати период времена. Ограничења могу бити изражена у физичким показатељима (дужним, тежинским или запреминским јединицама) или вредносно (у средствима међународне ликвидности). Квоте могу бити по земљама (билатералне квоте), глобалне (без одређивања земље опредељења – порекла), регулационе (квоте у оквиру међу-народних робних споразума, добровољна ограничења извоза), интервентне (забране, ембарго, минималне извозне цене).

Квота је сигурнија и прецизнија мера ограничења у спољној трговини од царинских дажбина. Ефекти ограничења се испољавају одмах од почетка примене ограничења, а ниво цена се формира касније у зависности од платежно способне тражње. Систем квота са високом поузданошћу ограничава обим иностране конкуренције на домаћем тржишту. Квоте имају и велики недостатак који се испољава у изолацији домаћих произвођача од притиска конкуренције иностраних произвођача, разарању робних токова у међународној трговини деформисањем тржишних критеријума у оцени конкурентности, рентабилности и економичности конкретног спољнотрговинског посла.

Дозволе:

Дозвола се ретко користи као индивидуални инструмент у регулисању спољнотрговинских токова, већ је пратећи инструмент у политици реализације квантитативних ограничења у спољној трговини. Дозвола се користи као допуна другим инструментима квантитативних ограничења. Такође се може користити као мера при ограничењу увоза и као мера ограничења извоза. Дозвола се у функцији ограничења извоза јавља само у изузетним условима, у зависности од економских и политичких прилика у свету и од унутрашње привредне ситуације у земљи. Може се користити и онда када је реч о извозу роба чији је промет под међународном контролом.

Увозне дозволе се углавном јављају као допунска мера квантитативних ограничења увоза. Оне омогућавају ограничење или потпуно заустављање увоза на било ком нивоу и у свако време. У погледу рестриктивности и заштите интереса домаћих произвођача и потрошача, систем дозвола може бити ефикаснији од система квота. Ова ефикасност се огледа како у погледу контроле регионалне и робне структуре увоза, тако и у односу на додељивање „права“ на увоз, односно извоз. Производи који се увозе односно извозе на основу дозволе налазе се, са становишта увозника односно извозника, под режимом забране – све док се не оствари „право“ на дозволу за увоз, односно извоз. У погледу заштитних ефеката дејство дозволе слично је дејству квоте.

Административне мере протекционизма:

Административне мере протекционизма су такве мере спољнотрговинске политике чије дисторзивно дејство произилази из мноштва нормативних одредби којима држава посредно утиче на обим и правце увоза односно извоза – штитећи тиме домаћу производњу од иностране конкуренције. Ове мере се често означавају као административни или индиректни протекционизам. Међутим, не постоји довољна прецизност у погледу садржаја административног протекционизма. Понекад се под административним протекционизмом подразумевају све мере (осим царина) којима се индиректно штити домаћа производња. Административни протекционизам који је на тај начин дефинисан, веома се подудара са појмом нецаринских баријера. С обзиром да је о нецаринским баријерама било говора раније, поновно обухватање неких од тих мера, третирајући их и као мере административног протекционизма, само потврђује тезу да је ствар конвенције шта се подразумева под појмом административног протекционизма а шта под нецарин-ским баријерама.

У мере административног протекционизма се најчешће убрајају (*Walter Inga, 1969*):

- административне увозне таксе,
- селективне унутрашње таксе са циљем дискриминације иностране робе,
- диференциране превозне тарифе,
- компликована процедура у примени нецаринских баријера и
- специфичне финансијске мере ограничења увоза.

5.3. Потенцијалне компликације при проширењу ЕУ на земље потписнице ЦЕФТА споразума

Земље потписнице ЦЕФТА споразума неспорно теже да се прикључе Европској Унији и у тим тежњама ће највероватније успети с обзиром да за ЦЕФТА споразум важи синтагма да представља предворје ЕУ. Одлуком Европског Савета, донетом 12. 12. 1997. године у Луксембургу, Заједница почиње преговоре о приступању са Пољском, Мађарском, Чешком, Словенијом, Естонијом и Кипром. На самиту у Хелсинкију, одржаном у децембру 1999. године, започети су преговори са још шест кандидата за прикључење - Летонијом, Литванијом, Словачком, Бугарском, Румунијом и Малтом, а Турској је признат статус кандидата за приступање. Многе земље које су након 1999. године приступиле Европској Унији биле су чланице ЦЕФТА споразума. Председници држава и влада су на Берлинском ванредном самиту, одржаном 25. 03. 1999. године, водили разговоре око обимног пакета, који је требало да реформише политику Заједнице и да је припреми за проширење ка истоку. Заједничка пољопривредна политика била је једна од најзначајнијих тема реформе, с обзиром да она чини 50% заједничког буџета Европске Уније. Циљ заједничке пољопривредне политике је јачање конкурентности пољопривреде Европске Уније на међународном нивоу, обезбеђивање прихода од пољопривреде, као и заштите потрошача и животне средине. У ту сврху било је неминовно наставити и проширити реформе пољопривредне политике. Прикључењем десет држава Средње и Источне Европе, употребљиве пољопривредне површине Европске Уније су повећане за половину, а број запослених у примарном сектору удвостручен. Међутим, константно је долазило до размимоилажења у погледу аграрне политике због високих трошкова и различитих националних интереса. Покушало се са обезбеђивањем прикладног животног стандарда пољопривредника путем субвенционисања цена. Такав приступ је изазвао примедбе да се Европска Заједница понаша протекционистички и за последицу је имало раст вишкова. У процесу проширивања Европске Уније, пољопривредна политика показала се као посебно тешка област. Земље које приступају Унији су поред заједничке тековине (*acquis communautaire*) морале да преузму и све прописе који се односе на пољопривреду и аграрна тржишта. Земљама попут Бугарске, Румуније, Словеније и др. (бивше чланице ЦЕФТА) одобрени су дуги прелазни периоди како би националне прописе заменили прописима Заједнице, и своје цене прилагодили ценама у Европској Унији. При последњем проширењу ЕУ дошло је до евидентних проблема, зато што земље које су приступиле Заједници, услед постојећег структурног и финансијског дефицита, као и због

дефицита менаџмента, располажу са недовољно искоришћеним производним потенцијалима. Проширење Европске Уније је са становишта размене пољопривредних производа представљало пораст размене унутар Уније и смањивање размене са земаљама нечланицама. Стални раст производње је, и поред релативно успешних покушаја ограничавања, довео до тога да се Европска Унија сада појављује као нето извозник пољопривредних производа (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Последње проширење ЕУ унело је додатне краткорочне и дугорочне промене на овом делу тржишта. Под променама краткорочног карактера мисли се на то да ступање у Европску Унију означава важење њеног спољнотрговинског режима за нове чланице, па се треће земље одмах суочавају са последицама. Промене дугорочног карактера значе да ширење тржишта, уз уобичајене подстицаје, доводи до пораста производње у новопримљеним чланицама, па то изазива даље структуралне промене у овом делу трговинског биланса. Наиме, сама суштина прикључења одређених земаља Унији доводи до значајног трговинског дебаланса за земље које нису чланице исте. Уколико, рецимо, нека земља снабдева пољопривредним производима земљу потенцијалну чланицу, уласком те земље у Унију, земља снабдевач у потпуности или делимично губи то тржиште. Проширење Уније доноси значајне промене на аграрном тржишту. Уласком Румуније у Европску Унију аутоматски је дошло до смањења извоза производа које је Србија могла да пласира у Унију, а које је Румунија у стању да произведе. Са друге стране, апсорпциона моћ румунског тржишта је ограничена. Реална опасност за извоз агроиндустријских производа Србије је појава нових конкурената на тржишту Уније, са истом производњом, али са предношћу пуног чланства (Хрватска).

Најозбиљнија ограничења могу се очекивати на тржишту говеђег, свињског и живинског меса, као и сирева. Што се тиче тржишта воћа и шећера, ситуација је специфична пошто у извозу Србије доминира јагодичасто воће, чија је производња у Унији недовољна, док се извоз шећера одвијао у склопу посебно одобрених олакшица. Сагледавањем укупне ситуације на тржишту шећера, ово није извозни производ са дугорочном перспективом. Уколико се анализира постојеће стање, може се доћи до закључка да ће у будућности најозбиљније импликације настати на тржишту говеђег меса и прерађевина од свињског меса. Ограничења на овим тржишним сегментима не могу никако да буду надокнађена евентуално већим извозом овчијег меса због његове мале потрошње. ЦЕФТА споразум Републици Србији представља значајан тест, као и припрему структуралног подешавања агроиндустријског комплекса пред улазак у Европску Унију. Уколико Србија остане ван Уније, поставља се питање њеног аграрног извоза. Пољопривреда Републике Србије не заостаје само

за развијеним европским земљама, већ и за земљама средње Европе, као и за земљама у транзицији које су се 2004. године придружиле Европској Унији.

Поступак компарације развијености привреда је веома сложен, мада је поједине уопштене констатације могуће опсервирати. Оно што јесте чињеница је БДП (брuto домаћи производ) који по глави становника мери куповну снагу. Он износи испод 30 процената просека Европске Уније. И поред чињенице да је за привреде у транзицији, каква је српска, неминовно одређено успоравање индустријског раста, мора се узети у обзир да се пољопривредна производња у већини нових чланица Европске Уније већ опоравила, а у неким је на вишем нивоу него у време социјализма. Међу земљама потписницама ЦЕФТА споразума раст друштвеног производа је веома различит. Због побољшања политичке ситуације и повећаног прилива страних директних инвестиција, цео регион бележи напредак. За очекивати је да у перспективи дође до значајне стопе привредног раста у свим земљама ЦЕФТА региона.

Међутим, високе стопе раста не значе аутоматски и пропорционални пораст животног стандарда становништва, односно раст куповне моћи и могућности већег пласмана пољопривредно прехрамбених производа. Уколико се друштвени бруто производ обрачуна према ППП методи (метода обрачуна паритета куповне снаге) добиће се реалнија слика о животном стандарду становништва унутар ЦЕФТА региона, као и о потенцијалима одређених тржишта (табела 24.).

Табела 24. БДП земаља потписница ЦЕФТА споразума као проценат БДП Европске Уније

Земља	БДП per capita (ППП), US\$	Удео у БДП per capita (ППП) EU 25%
Албанија	5318	16,5
БиХ	7630	23,7
Хрватска	13169	40,9
Македонија	7146	22,2
Молдавија	1908	5,9
Црна Гора	3800	11,8
Србија	5348	16,6
Извор: World development indicators , 2007.		

Да би се прецизирала позиција Републике Србије и других земаља потписница ЦЕФТА споразума спрам ЕУ, мора се реално сагледати раст њихових привреда. Достижање привредног развоја земаља Европске Уније, што ће у перспективи бити један од круцијалних проблема, најјасније се види из примера

компарације привредног раста земаља потписница ЦЕФТА споразума са најсиромашнијом земљом Европске Уније, Португалом (табела 25.).

Табела 25. Достизање БДП per capita (ППП) Португалије за земље ЦЕФТА споразума

<i>Земља</i>	<i>Спори раст- раст ГДП 2,026% годишње</i>	<i>Умерен раст- раст ГДП 4,026% годишње</i>	<i>Убрзан раст- раст ГДП 8,026% годишње</i>
<i>Албанија</i>	2072	2038	2021
<i>БиХ</i>	2118	2061	2033
<i>Хрватска</i>	2039	2021	2012
<i>Македонија</i>	2067	2035	2020
<i>Молдавија</i>	2207	2062	2021
<i>Црна Гора</i>	2052	2028	2016
<i>Србија</i>	2104	2054	2029
<i>Извор: Georgi Ranchev, 2002.</i>			

Резултати су врло обесхрабрујући, чак и за земље које ускоро треба да постану чланице ЕУ, као што је Хрватска. Уколико се изврше калкулације о кохезији земаља потписница ЦЕФТА споразума са најразвијенијим чланицама ЕУ, резултати показују још веће заостајање југоистока Европе. Што земље потписнице ЦЕФТА споразума имају веће стопе раста, и њихово приближавање Европској Унији ће бити брже. Оно што је такође веома битно, јесте начин остварења и повезивања у ЦЕФТА региону. Једна од препорука за процес интеграције земаља ЦЕФТА региона јесте и настојање да земље најпре успоставе међусобну царинску унију, а затим и царинску унију са Европском Унијом. Приликом стварања јединствене царинске политике земаља потписница ЦЕФТА споразума, највише проблема се појављује у области аграра и производа дефинисаних по СМТК (0 и 1). За очекивати је да се ови проблеми мултипликују приликом приступања Европској Унији. Уколико би се у региону Југоисточне Европе успоставила царинска унија, чије би спољне царине биле приближне царинама Европске Уније, то би значило либерализацију ширег распона, нарочито у области пољопривредне производње. Формирање царинске уније била би припрема за суочавање са конкуренцијом на светском тржишту, као и за бржу интеграцију са

Европском Унијом. Зона слободне трговине са ЕУ ће у перспективи изложити агроиндустријски комплекс земаља потписнице ЦЕФТА споразума оштрој конкуренцији произвођача из ЕУ, који су често највећи снабдевачи (*Dangerfield, 2007.*). То би довело до двоструких последица. Као прво, мала је вероватноћа да би зона слободне трговине са Европском Унијом произвела високе трошкове преусмеравања трговине за земље ЦЕФТА споразума, јер је могуће да се ЕУ већ снабдева по ниским ценама. Друго, мала је вероватноћа да ће успостављање царинске уније унутар Југоисточне Европе, чије ће се спољне царине у том истом периоду приближавати оним из ЕУ, довести до значајног повећања конкурентности пољопривреде унутар ЦЕФТА региона. Може се десити да агроиндустријски комплекс Европске Уније оствари мањи профит на ЦЕФТА тржишту смањивањем преференцијалних маржи које уживају произвођачи из ЕУ. Много сложеније питање је то да ли земље потписнице ЦЕФТА споразума треба да успоставе царинску унију са ЕУ. Зона слободне трговине омогућава већу флексибилност, спорију и ужу интеграцију, пружа већу заштиту и конкуренцију прилагођену околностима сваке поједине земље. Такође, произвођачима из ових земаља омогућени су многобројни преференцијали од стране Европске Уније. Ако би дошло до успостављања царинске уније, многе земље у развоју би морале добити исте услове које одобрава и Европска Унија. То би довело до још оштрије конкуренције и већих трошкова прилагођавања агроиндустријског комплекса на домаћим тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума. Основна идеја којом се водила ЕУ приликом конципирања ЦЕФТА споразума јесте да земље, које су потписнице истог, прилагоде своје економије ради лакшег прикључења Европској Унији. У складу са концептом ЕУ, српска привреда мора рачунати на „ограде” које ЕУ вуче на линији стварања јединственог економског простора и реализацији заједничке политике у пољопривреди. Глобални оквири, односно, динамички планови, мере и механизми остваривања ових циљева су унапред утврђени (конципирани). Ако је та димензија односа институционално и у функционалном смислу дефинисана циљем да у најкраћем временском периоду Србија постане пуноправна чланица ЕУ, почетну фазу тзв.стабилизације и придруживања треба максимално искористити активирањем свих расположивих домаћих потенцијала. Оптимална варијанта је да се грађењем стратегије одрживог развоја домаће пољопривреде у пуној мери респектују пројектоване димензије пољопривредног тржишта ЕУ као и политика развоја и размене, конципиране на начин да се максимално искористе предности које она пружа и неутралишу негативни ефекти. Постоји интерес и потреба српског агроиндустријског комплекса да у већој мери и у континуитету обезбеди присуство на тржишту

Европске Уније. Тако би се кроз интензивнији наступ и присуство на овом тржишту вршила и провера сопствене конкурентности, оспособљености (технолошке и организационе) да се држи корак са савременим тенденцијама и токовима у ЕУ. Повећање степена ефикасности пољопривредне производње и њено структурно прилагођавање поларизованим сегментима светске привреде, треба да буде дугорочни циљ Републике Србије. За пољопривредни сектор то представља обавезу, али и изазов. Сарадња и размена у домену пољопривреде може се посматрати једино у контексту укупних односа, кретања и тенденција. Поставља се питање у којој мери је пољопривреда Републике Србије у позицији да се конкурентно појављује на тржишту Европске Уније што се организације, концепта и оријентације тиче. Досадашњи токови, структура и динамика домаћег агрокомплекса указују на парцијалне домете и ефекте који на постојећим основама и оквирима не обећавају стабилан наступ на тржишту Европске Уније. У будућности би се требало прецизно дефинисати обавезе које српска пољопривреда мора испунити у реформским процесима хармонизације са међународним прописима и стандардима ЕУ. Такође, поред обавеза које проистичу из Споразума о пољопривреди СТО, приступ тржишту – царинска тарифа, интерне подршке произвођача и извозног субвенционирања превасходно се односе и на процес изградње тржишне инфраструктуре, комплетирање реформских процеса у циљу прилагођавања стандардима ЕУ, посебно у домену ветерине, санитарних и фито-санитарних потреба, максимизирању робне пољопривредне производње, доношењу целог сета социјалних прописа и мера који ће олакшати транзиционе проблеме радне снаге у процесу прилагођавања Европским стандардима. Пре него што је подржала увођење Споразума о пољопривреди, као покретача будуће интеграције у Европску Унију, Европска комисија је подржала стварање зоне слободне трговине. Примена Споразума о пољопривреди произвела би далеко веће трошкове економских прилагођавања и мало бенефиција при интеграцији са Европском Унијом. Политички врхови земаља региона желели би да кохезија земаља Југоисточне Европе са чланицама Европске Уније буде остварена у кратком периоду, али очигледно да то неће бити случај. Ипак, напори земаља потписница ЦЕФТА споразума за остваривањем одрживог развоја треба да буду подржани и од стране међународне заједнице и финансијских институција. Могућност да се скрати период потребан да се достигне развијеност чланица ЕУ налази се у успоравању привредног раста у евро зони и убрзању развоја у земљама потписницама ЦЕФТА споразума. С друге стране, постоји опасност да се рецесија пренесе и на привреде земаља Југоисточне Европе, с обзиром да је Европска Унија најзначајнији трговински

партнер ових земаља. Република Србија никако не сме да пренебрегне чињеницу да је тржиште Европске Уније поред ЦЕФТА тржишта, једно од најперспективнијих за извоз пољопривредних производа из Србије, те да у складу са том чињеницом треба усмерити све потенцијале (дефинише стратегију развоја аграра) ка бржем чланству у ЕУ.

6. ЗАКЉУЧАК

На основу обављеног истраживања постављене теме "Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона" могу се извести одређене законитости и извући релевантни закључци. Наиме, циљ истраживања био је да се дође до одговора на три основна питања, значајна за успешан развој српске пољопривреде - где смо сада, куда српска пољопривреда треба да иде и како Република Србија и њен аграр да стигну до жељене позиције. Треба нагласити да се ово истраживање бави анализирањем тржишта, као и спољнотрговинском разменом унутар ЦЕФТА споразума, које детерминишу изузетно динамични процеси и исти се морају континуирано вредновати и контролисати. Значај периодичног преиспитивања базних анализа, формулисаних циљева и плана развоја које у перспективи треба да одреди правац приближавања Републике Србије Европској Унији, огледа се у нестабилним условима пословања, како унутар Србије тако и на подручју земаља потписница ЦЕФТА споразума. Јасно дефинисана стратегија развоја, у спрези са реалним тржишним анализама, у знатној мери може да смањи степен ризика извоза из Републике Србије на тржишта земаља потписница ЦЕФТА споразума. Општа глобализација, све израженија конкуренција, веома турбулентан начин пословања оставља изузетно мали простор за грешке у будућности. Правилна процена тржишта и тржишних услова пословања представља императив у одређивању стратегије партиципирања на истим. Реално сагледавање ефеката потписаних билатералних уговора, праћење реализације и ефеката истих од суштинске је важности за правилно позиционирање српске пољопривредно прехрамбене индустрије. Агроиндустријски комплекс Републике Србије мора континуирано да прати и анализира оне економске параметре и утицаје који су релевантни за његово пословање, доводећи се у жељену позицију да промене на тржишту претвори (позитивне унапреди, негативне предвиди и спречи) у своје снаге заузимањем боље позиције на истом.

Упркос благом паду извоза у последњој години анализе, Република Србија остварује перманентан раст извоза на ЦЕФТА тржиште. Један од основних проблема са којим су се извозници у Републици Србији суочавали у трговини са земљама из окружења (*пре примене ЦЕФТА споразума*), јесте чињеница да су се на домаћу робу примењивала већа царинска оптерећења него на робу других земаља (које су између себе већ имале потписане различите

преференцијалне споразуме). Након ратификације и примене ЦЕФТА споразума агроиндустријски комплекс Републике Србије бележи значајан раст извоза на ЦЕФТА тржиште. У структури укупног извоза агроиндустријских производа земље ЦЕФТА споразума за Републику Србију представљају најзначајније тржиште. Наиме, у 2008. години, ЦЕФТА тржиште апсорбовало је више од половине укупног извоза поменутих производа (54%). У прилог овој тези иде и то да просечан извоз агроиндустријских производа из Републике Србије, на годишњем нивоу, у земље ЦЕФТА износи 414 милиона долара.

Извоз бележи значајан и константан раст по стопи промене од 32,6%. Коефицијент варијације од 78,0% јасан је индикатор стабилног и константног пласмана пољопривредних производа на ЦЕФТА тржишта. У почетној години анализе, 2000.-ој, вредност извоза износила је 102 милиона долара, да би у последњој истраживаној години, 2009.-ој, извоз достигао 822 милиона долара. Рекордан извоз Република Србија је остварила у 2008. години, преко 937 милиона долара. Евидентан је раст извоза у све земље потписнице ЦЕФТА споразума. Раст извоза остварен је и са Републиком Албанијом где је у 2008. забележен известан пад извоза, да би у последњој години истраживања 2009. Србија остварила раст извоза већи од 79 милиона долара. Може се констатовати да Република Србија бележи константан раст извоза до 2008. године, док 2009. годину карактерише светска економска криза, те Србија остварује благи пад извоза од 114 милиона долара. Остварени пад извоза у последњој години анализе нема тенденцију увећања. Крива тренда извоза има растући карактер, те се може очекивати раст извоза пољопривредно прехранбених производа у земље потписнице ЦЕФТА споразума и у перспективи.

Након спроведене анализе података који су узимани у обзир (економски развој, билансна размена између земаља, извоз из Србије, удаљеност у оквирима ЦЕФТА подручја и др). Анализа је потврдила да земље југоисточне Европе имају могућност да у великој мери повећају међусобну трговинску размену. Из истраживања проистиче да се те могућности земаља ипак разликују. Земље бивше Југославије имају могућност да за 22% увећају међусобну трговину. Када се земљама бивше Југославије дода Албанија, могући предвиђени раст је 40%. Све земље потписнице ЦЕФТА споразума немају исти значај у извозу агроиндустријских производа за Републику Србију. Најинтензивнији раст извоза усмерен је ка Босни и Херцеговини по просечној годишњој стопи од 44%. Босна и Херцеговина једина је земља југоисточне Европе која преко трећине укупног увоза остварује из региона. Истраживање је, такође, показало да највећа могућност за раст трговине постоји између Србије и Хрватске, мада се свега 5,3% агроиндустријских

производа, у оквирима ЦЕФТА споразума, извезе у Републику Хрватску. Како је већ поменуто, најзначајнији спољнотрговински партнер Републике Србије јесте Босна и Херцеговина, која је апсорбовала 46,3% укупног извоза Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Република Србија је у просеку на годишњем нивоу пласирала пољопривредно прехранбених производа преко 191 милион долара на тржиште Босне и Херцеговине. Вредност извоза раста је у просеку 30% на годишњем нивоу. На другом месту по значају извоза налази се Црна Гора, која је на годишњем нивоу апсорбовала агроиндустријских производа у просеку већем од 107 милиона долара, са учешћем од 25,9%. Треба нагласити да Република Србија није имала извоз према Црној Гори у периоду од 2000. до 2005. године, пошто су те две државе чиниле државну заједницу Србија и Црна Гора. Црна Гора је апсорбовала три четвртине укупног извоза агроиндустријских производа из Србије. Значајну улогу има и Република Македонија у коју је просечно извезено агроиндустријских производа у вредности од скоро 810 милиона долара, односно апсорбовала је 20% укупног извоза пољопривредно прехранбених производа у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Анализом спољне трговине пољопривредно прехранбених производа, јасно се може констатовати да Република Србија има константан раст извоза са Републиком Босном и Херцеговином, као и са Републиком Црном Гором, са којом остварује спољнотрговинску размену од 2006. године. Извоз из Републике Србије у Републику Македонију у анализираном периоду бележи одређене осцилације у 2001. години, пад од преко 20 милиона долара, као и у 2004. години, где Република Србија бележи пад извоза од преко 15 милиона долара. У наредном периоду од 2005. до 2008. године Република Србија бележи константан раст извоза према Републици Македонији по просечној стопи од 21%. Поменуте три земље су најважнији спољнотрговински партнери Републике Србије. Остале земље потписнице ЦЕФТА споразума имају мање учешће у извозу пољопривредно прехранбених производа из Републике Србије.

У анализираном периоду од 2000.-2009. год., Република Србија је извозила читав сет пољопривредно прехранбених производа из групе 0;1 (по СМТК класификацији) на тржиште које дефинише ЦЕФТА споразум. Уколико се посматра структура извоза по робним групама, може се констатовати да су најзаступљенији следећи производи: житарице, са учешћем од 28%, следи робна група пиће са 18%, поврће и воће са 10%, месо и прерађевине од меса са 10%, кафа, чај и зачини са 9% и млечни производи са 6% учешћа. Поменуте робне групе чиниле су две трећине укупног извоза. Србија извозом, пре свега пшенице и пшеничног брашна, као и кукуруза у зрну у анализираном периоду

остварила је прилив већи од милијарду долара у периоду од 2000.-2009. год. Стопа промене од 31% недвосмислено индицира на раст извоза ове групе производа са коефицијентом варијације од 72,5%. Расту коефицијента варијације је у значајној мери допринео пад извоза у 2009. години, већи од 56 милиона долара. Друга група по важности за извоз српског агроиндустријског комплекса су пића (алкохолна и безалкохолна), која у посматраном периоду бележе стопу промене од 49,8% и коефицијент варијације 96,6%. На ЦЕФТА тржиште највише је пласирано безалкохолних напитака (сокова) и вина у вредности већој од 700 милиона долара. Поред поменутих група производа Република Србија је на тржиште ЦЕФТА пласирала различите производе од меса и прерађевина од меса у вредности већој од 372 милиона долара. Србија је у анализираном периоду на тржиште ЦЕФТА пласирала и млеко и млечне прерађевине у вредности већој од 250 милиона долара (сир, урда, јогурт и разни млечни намази). Иако Република Србија има значајне водне потенцијале за узгој и прераду слатководне рибе, Србија је у анализираном периоду на тржиште које обухвата ЦЕФТА споразум успела да пласира рибе у вредност од 21 милион долара. Робна група која у перспективи може значајно поправити спољнотрговински биланс Републике Србије је 09. Наиме, Србија је у периоду од десет година на ЦЕФТА тржиште успела пласирати читаву палету кондиторских производа у вредности већој од 300 милиона долара. Стопа промене од 31,1% и коефицијент варијације од 72,9% јасно указују на константност пласмана и сигурност тржишта за ову групу производа (чоколада, кекс - слатки - слани програм, конзервисана храна, итд...). Поред житарица и пића Србија је извезла на ЦЕФТА тржиште и сточне хране (4,5%), живе животиње (2,5%), шећер и производе од шећера (1,9%) итд. Остале робне групе имају далеко мањи значај у извозу. Потврда тезе да све робне групе немају исти значај у спољнотрговинској размени огледа се у томе да одређене групе производа српске пољопривреде остварују значајно већи суфицит у извозу, као што су пића којих је Србија у опсервираном периоду извезла у просечној вредности од 72 милиона долара на годишњем нивоу. Такође, производи од меса и месне прерађевине остварују извоз у просеку већи од 37 милиона долара, док су рецимо шећер и производи од шећера Републици Србији, у анализираном периоду од десет година, донели свега 63 милиона долара.

Дакле, све робне групе немају исти значај у спољнотрговинској размени. Република Србија у перспективи мора подстицати производњу робних група са којима доминира на ЦЕФТА тржишту. У циљу повећања извоза на ЦЕФТА тржиште неопходно је модернизовати српску пољопривреду и прехрамбену индустрију. Неопходно је прилагођавање производа нормама и стандардима земаља увозница. Посебну пажњу треба посветити повећању продуктивности

у агроиндустрији, подизању конкурентности на знатно виши ниво и применити маркетинг концепт пословања привредних субјеката. Упоредо са улагањем у групе производа који доминирају извозом, Србија мора да развија производњу и других производа за којим објективно постоје компаративне предности на ЦЕФТА тржишту.

Услед повећања трговинске отворености, као и мера подстицаја укупног економског раста, које немају алтернативу, нарочито за тржишта мале и средње величине, каква је већина тржишта у региону Југоисточне Европе, односно земаља потписница ЦЕФТА споразума. Спољнотрговинска либерализација је реалност и само привреда која се правовремено прилагоди може искористити шансе и избећи потенцијалне опасности. Република Србија је у истраживаном периоду (2000.-2009. година) остварила позитиван биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа у просеку већем од 200 милиона долара на годишњем нивоу. У посматраном периоду бележи се константан раст позитивног биланса по стопи промене од 40,9%. У почетној години опсервације, Република Србија у трговини са земљама потписницама ЦЕФТА споразума остварила је позитиван биланс који је износио 59 милиона долара, да би у 2009. години износио 669 милиона долара. Коефицијент варијације за посматрани период од десет година износи 85,0% и као такав јасно указује на константност обима размене агроиндустријских производа унутар ЦЕФТА споразума. На раст коефицијента варијације у значајној мери је утицала последња година опсервације, 2009., у којој је забележен пад размене у односу на 2008. годину (већи од 100 милиона долара). Покривеност увоза извозом у анализираном периоду је већа од 300%. Уколико се сагледају предности ЦЕФТА споразума, од његове ратификације 2006. и почетка примене 2007. године, може се констатовати да је исти Републици Србији донео повећање извоза од 62% у протекле три године. Након прве године примене ЦЕФТА споразума, 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехрамбених производа више од 250 милиона долара него у 2006. години. Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији (агроиндустријском комплексу) лакши приступ тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума. Конкретни бенефити настали применом ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009., и који је већи за 900 милиона долара него првих шест година спољнотрговинске размене када се ЦЕФТА споразум није примењивао. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 3,8% док коефицијент варијације износи свега 10,5%. Низак коефицијент варијације је јасан индикатор стабилности пословања на ЦЕФТА тржишту, као

и сигурности пласмана пољопривредно прехранбених производа на тржишта потписница ЦЕФТА споразума. Република Србија је један од лидера унутар ЦЕФТА региона, те самим тим оправдава и потврђује тезу да примена ЦЕФТА споразума представља предност за Републику Србију. Да би Република Србија остала лидер на тржишту ЦЕФТА, агроиндустријски производи морају бити конкурентни по квалитету, асортиману и ценама у односу на остале земље поменуте групације. То подразумева ефикасне, тржишно оријентисане, профитабилне производне програме, прилагођене захтевима и потребама потрошача унутар ЦЕФТА окружења.

Услед чињенице да Република Србија бележи константан негативан спољнотрговински биланс са Републиком Хрватском и Молдавијом. Анализирајући увоз по робним групама, може се закључити да највећи значај имају воће и поврће са 26% учешћа, следе пића са 18%, дуван и производи од дувана са 13% учешћа и разни производи за исхрану са 8% укупног учешћа. Остали производи имају далеко мањи значај у структури увоза, али никако занемарљив. Уколико Република Србија има аспирације ка лидерској позицији у области производње агроиндустријских производа, никако не сме потценити увоз одређених пољопривредних производа које она сама може ефикасно производити. Ту се, пре свега, мисли на месо и месне прерађевине које се увозе у износу од 4,4%, млеко и млечне производе (2,4%) и, сточну храну (3,8%). Република Србија је у посматраном периоду увезла за 354 милиона долара поврћа и воћа, што је својеврстан парадокс, с обзиром на своје природне потенцијале. Алармантна је и чињеница да Република Србија увози пиће у вредности од 241 милион долара, пре свега рифузно вино. Такође, Србији никако не иде у прилог да је у анализираном периоду увезла за 51 милион долара сточне хране, док домаћи капацитети у области производње исте нису употпуности искориштени. Основни правац будућег развоја пољопривреде и прехранбене индустрије је оптимално коришћење и очување расположивих производних капацитета, повећање обима пољопривредне производње роба које континуиранао увозимо, измена производне структуре у корист интензивних производњи намењених извозу, производња високофиналних производа (*производа вишег степена завршне обраде*). Неопходно је повећање извоза прерађених пољопривредно прехранбених производа у односу на примарне пољопривредне производе. Све наведено је у сврси подмирења домаће тражње и значајног смањења увоза висококвалитетних пољопривредно прехранбених производа, пре свега из Републике Хрватске. Да би Република Србија остала лидер на тржишту ЦЕФТА, наши производи морају бити конкурентни по квалитету, асортиману и ценама у односу

на остале земље ЦЕФТА групације. Јасна примена маркетинг концепта у перспективи може значајно повећати извоз агроиндустријских производа Србије и смањити увоз истих. Неопходност реструктурирања производње у складу са захтевима тржишта Југоисточне Европе огледа се у покретању ефикасних, маркетинг оријентисаних и профитабилних производних програма, прилагођених захтевима и потребама потрошача у окружењу. Чињеница је да за произвођаче хране у Србији, ЦЕФТА споразум и процес либерализације трговине представља оштру конкуренцију, чиме се директно утиче на подизање квалитета и повећање конкурентности агроиндустријске производње српског агроиндустријског комплекса. Трговинска размена агроиндустријских производа и либерализација трговине испољава поред предности и низ отежавајућих околности и ризика. Либерализација тржишта агроиндустријских производа подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. За очекивати је да ће се ценовна конкурентност производа из Републике Србије након спроведене спољнотрговинске либерализације значајно побољшати и да ће понуђена цена на иностраном тржишту бити нижа. Нижа цена производа на иностраним тржиштима земаља потписница ЦЕФТА споразума ће многа домаћа агроиндустријска предузећа у будућем периоду увести у зону конкурентности и повећати им шансе за извоз. С обзиром на дисконтинуитет у снабдевању потребним квалитетним увозним сировинама и недовољној финансијској подршци извозно оријентисаној привреди или бар оној која би то могла бити, на домаћем тржишту се објективно и не може постићи виши квалитет нити смањити трошкови производње. Раст увоза агроиндустријских производа даје јасне индикације у ком правцу треба развијати српску пољопривредно прехрамбену индустрију. Да би се повећала конкурентност агроиндустријске производње неопходно је значајно повећати интензивност производње, односно инвестирати у текућу производњу и развој. Неспорна је улога државе као носиоца аграрне политике, као и њене одговорности за стање у којем се налази агроиндустријски комплекс Републике Србије. Уколико се у перспективи јасно дефинише стратегија развоја агроиндустријског комплекса, уреди област субвенционисања и субвенције дигну на ниво субвенција земаља у окружењу, Србија засигурно може остати један од највећих извозника агроиндустријских производа унутар ЦЕФТА споразума. Наведене мере могуће је примењивати то тренутка уласка Републике Србије у СТО. Важан сегмент без ког агроиндустријски комплекс Србије неће моћи постићи лидерску улогу, без обзира на све природне потенцијале којима располаже, су правилна кредитна политика путем државних фондова за

развој, као и гаранцијских фондова. Стандардни комерцијални кредити који се тренутно нуде српском аграру изузетно су неповољни, међутим финансијске институције Републике Србије су препознале овај проблем. Оснивањем фондова за развој пољопривреде, као и правилним пласманом кредитних линија, Република Србија ће у перспективи значајно повећати конкурентност српског аграра. Да би се повећала интензивност и конкурентност српске пољопривредно прехрамбене индустрије неопходно је константно праћење тржишта ЦЕФТА региона (могућности и услови пласмана) и паритета цена (односи цена сировина-производа, производа-производа и производа-прераде), као и примене маркетинг концепта у привређивању и пословању српског агроиндустријског комплекса. Све наведено иде у прилог томе да ЦЕФТА споразум позитивно утиче на повећање конкурентности агроиндустријске производње из Републике Србије. Важно је констатовати да су индикативне чињенице које детерминишу значајније инвестиције у области аграра од стране државних институција и константан раст извоза агроиндустријских производа по стопи промене од 32,6% из Републике Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума. Један од циљева ове монографије је презентовање вишим инстанцама управе у које области практично треба инвестирати (*подржати*) у будућности да би се смањио увоз, а повећао извоз пољопривредно прехрамбених производа који се могу производити у Србији и на тај начин увећати спољнотрговински суфицит.

7. ЛИТЕРАТУРА

1. Аграрни програм АП Војводине, Група аутора, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2007.
2. Аграрни програм, Министарство пољопривреде Републике Србије, Београд, 2002.
3. Atkins, P., Bowler, I.: "Food in society", Oxford University Press, New York, NY, 2001.
4. Аћимовић, С., и сарадници: "Економски речник", Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 2001.
5. Ацин, Ђ.: "Међународни економски односи", Универзитет у Новом Саду, Економски Факултет, Суботица, 1998.
6. Ацин-Сигулински Станислава: "Стање и тенденције цена примарних и пољопривредних производа на светском тржишту", Зборник радова са симпозијума: Перформансе југословенског агара на међународном тржишту, Нови Сад, 1988.
7. Baldwin, R.: "Nontariff Distortions of International Trade", The Brookings Institution, Washington, 1970.
8. BiH Contry Brif, World bank, 2004.
9. Богданов Наталија: "Пољопривреда у међународним интеграцијама и положај Србије", Друштво аграрних економиста Југославије, Београд, 2004.
10. Боговац Виолета, Ивановић, С.: "Регионална дестинација извоза пољопривреде Србије у контексту проширења Европске уније", Економика пољопривреде, Специјалан број, Научни скуп: Пољопривреда у транзицији, Београд, 2004.
11. Bourlakis, M., Weightman, P.: "Food supply chain management" Blackwell Publishing Ltd, Oxford, 2004.
12. Влаховић, Б., Кузман, Б.: "Спољно трговинска размена Србије и Хрватске у оквирима ЦЕФТА спорзума", Зборник рдова: Транзиција, БиХ, 2010.
13. Влаховић, Б.: "Тржиште агроиндустријских производа" Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2010.
14. Влаховић, Б., Кузман, Б., Максимовић, Бранка "ЦЕФТА споразум и његов значај за спољно трговинску размену пољопривредних производа", Зборник са научно-стручног скупа: Пословно окружење у Србији и светска економска криза, Нови Сад, 2009.

15. Влаховић, Б., Мишковић, Ђ.: "Перспектива извоза меса из СР Југославије", Летопис научних радова, бр.2, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 1996.
16. Влаховић, Б., Томић, Д.: "Извоз малине из Србије и Црне Горе – изгледи за будућност", Економика пољопривреде, број 3, Београд, 2003.
17. Влаховић, Б., Зејак Биљана: "Међународни промет пољопривредно прехрамбених производа", Летопис научних радова, број 2, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 1997.
18. Влаховић, Б., Умићевић Биљана: "Могућност извоза и потреба увоза пољопривредно прехрамбених производа", Зборник са научно-стручног скупа: Мала и средња предузећа у агробизнису, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 1999.
19. Влаховић, Б., "Тржиште пољопривредно-прехрамбених производа", Специјални део-књига II, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2003.
20. Влаховић, Б., Умићевић Биљана: "Спољнотрговинска размена пољопривредно-прехрамбених производа Југославије и Европске уније и могућности њеног напредовања", Економист, број 3, Београд, 2002.
21. Галогаж, М.: "Извозни маркетинг", Алфа Омега Инжењеринг, Нови Сад, 1997.
22. Галогаж, М.: "Принципи маркетинга", Економски факултет, Бањалука, 1997.
23. Гулан, Б., Лукач, Д.: "Домети транзиције и припрема агроиндустрије за европске интеграције", Саветовање Савеза економиста СЦГ, "Конкурентности и интегрисање реалног сектора у европске процесе", Будва, 2006.
24. Dugger, J.: "SWOT analysis: A management tool for initiating new programs", Journal of vocational and technical education, Vol. 12, No. 1., 1995.
25. Ђоровић, М., Томин, А.: "Тржиште и промет пољопривредних производа", Пољопривредни факултет, Београд, 2000.
26. EBRD Transition Report, 2002.
27. European Commission Occasional, paper "The Western Balkans in Transition"; 2004.
28. European Commission, Prospects for agricultural market 2000-2007, Brussels, 2000.
29. Зорнић Биљана, Јовановић Зорица, Спарић, М., Петровић, С.: "Примена SWOT анализе у неким аспектима пољопривреде", Тематски зборник: Капитал у пољопривреди, Палић, 2004.
30. Зорнић Биљана, Петровић, С., Спарић, М.: "Organic food production – modern approaches", FEP conference, Moscow, 2003.

31. Zygmunt Janise: "US organic fruit: export opportunities and competition in the international market", USDA, Foreign agricultural services Washington, 2000.
32. Ивановић, С.: „Аграрни протекционизам и његов утицај на југословенски извоз“, Економика пољопривреде, Београд, 1986.
33. Ковачевић, М.: “Краткорочне и дугорочне мере за повећање извоза Србије”, Зборник радова: Извоз, санкције и неопходне акције, Београд, 1993.
34. Козомора Јелена: “Светска трговинска организација (WTO)”; Економика пољопривреде, број 2, Београд, 1995.
35. Kojima, K.: “Non Tarff Barriers to Japan` s Trade”, Hitotsubashi Journal of Economics, 1972.
36. Кузман, Б., Потребих, В.: “Strategic Decisions in Agribusiness”; Stinte Economice, Buletin, University Ploesti, Satu Mare, 2011.
37. Кузман, Б., Рамић, Е., Дицков, В.: “Спољно-трговинска размена пољопривредно прехрамбених производа републике Србије и републике Босне и Херцеговине унутар ЦЕФТА споразума”; Научни симпозијум агронома: Мултифункционална пољопривреда и рурални развој, Пољопривредни факултет Источно Сарајево, 2010.
38. Lampkin, N., Foster, C., Padel, S., Midmmore, P.: “The policy and regulatory environment for organic farming in Europe, Organic farming in Europe”, Economics and Policy, Vol. 1, University Hohenhim, 1999.
39. Милановић, М., Цвијановић, Д., Цвијановић Горица: “Природни ресурси економија-екологија-управљање” Институт за економику пољопривреде, Београд, 2008.
40. OECD, Agricultural policy in OECD countries, monitoring and evaluation, Paris, 2002.
41. OECD, Agricultural policies in emerging and transition economies, 2001.
42. OECD, The Uruguay round agreement on agriculture: an evolution of it's implementation in OEDS countries, Paris, 2001.
43. O’Riordan, T., Cobb, D.: “Assessing the consequences of converting to organic agriculture”, Journal of agricultural economics, Vol. 52, No. 1, 2001.
44. Параушић Весна, Цвијановић, Д., Субић, Ј.: “Афирмација удруживања и маркетинга у функцији креирања конкурентности аграрног сектора Србије” Институт за економику пољопривреде, Београд, 2007.

45. Поповић Весна, Катић, Б.: “Увозна заштита и подршка извозу пољопривреде Србије у процесу приступања СТО I ЕУ”, Институт за економику пољопривреде, Београд 2007.
46. Ranchev Georgi, Free Trade Zone in Southeast Europe: Achieving Genuine Regional Economic Integration, Research paper, Center for Policy Studies, Budapest, 2002.
47. Станковић, В.: “Пољопривреда и прехранбена индустрија Србије и мере за повећање извоза”, Привредна комора Србије, Центар за научно-истраживачки рад и економске анализе, Београд, 2005.
48. Станојевић, Д.: “Регионални размештај главних извозних пољопривредних производа Србије”, Пољопривреда и рурални развој у европским интеграцијама, Београд, 2003.
49. Томић, Д., Влаховић, Б.: “Обележја производње и потрошње меса у земљама подунавског региона”, Зборник радова: Трошкови производње, економски положај пољопривреде у Југославији, Бања Врујци, 1996.
50. Томић, Д., Влаховић, Б., Радојевић, В.: “Тенденције извоза пољопривредно-прехранбених производа из Србије и Црне Горе”, Економика пољопривреде, Специјални број, Научни скуп: пољопривреда у транзицији, Београд, 2004.
51. Томић, Д., Влаховић, Б., Умићевић Биљана, Радојевић, В.: “Агроиндустријска размена СР Југославије и балканских земаља – неискоришћена шанса”, Тематски зборник: Производња хране – чинилац регионалне интеграције на Балкану, Земун, 2002.
52. FAO, Agriculture, Trade and Security, Issues and options in WTO negotiations from the perspective of developing countries, Rome, 2000.
53. Хамовић Владана, и сар.: “ЦЕФТА – јачање конкуренције и слабљење монопола”, Зборник радова: Економика пољопривреде, Београд, 2007.
54. Цветковић, В.: “Механизми спољнотрговинске размене пољопривредно-прехранбених производа Југославије са проценама до 1990. године”, Београд, 1984.
55. Цвијановић, Д., Михајливић, Б., Симоновић, З.: “Улога и значај маркетинга у развоју аграрног сектора” Институт за економику пољопривреде, Београд, 2009.
56. Цвијановић, Д., Михајливић, Б.: “Менаџмент и маркетинг услужног сектора” Институт за економику пољопривреде, Београд, 2010.
57. Cobb, D. Et al.: “Integrating the environmental and economics consequences of converting to organic agriculture: evidence from a case study”, Land use policy, 16(4), 1999.

58. Шеварлић, М., Томић, Д.: “Агро привреда Србије и земаља ЦЕФТА - ЕУ”, Тематски зборник: ЕУ и западни балкан – Изазови за агропривреду Србије, Београд, 2008.
59. Walter Inga: „Non Tariff Barriers and the Free Trade Area Options“, Banca Nazionale del Lavoro, 1969.
60. Weidenfeld, W., Wessels, W.: “Европа од А до Ш, Приручник за европску интеграцију, Konrard Adenauer Stiftung, Bonn, 2005.
61. World Agriculture: Towards 2015-2030-AnFAO perspective, FAO, Rome, 2004.
62. World Bank, Global economic prospects and developing countries, Washington DC, 2001.
63. WTO, Agriculture trade performance by countries, 1990-1998, Background paper by Secretariat, Geneva, 2000.

7.1. СТАТИСТИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА И БАЗЕ ПОДАТАКА

- Agra Food East Europe, AGRA Europe, various editions.
- EU Taric Data Base.
- OECD Data Base.
- FAO STAT Data Base
- Републички завод за статистику: Статистика спољне трговине
- Републички завод за статистику: Статистички годишњак, период 2000.-2009. године.
- Статистички подаци Привредне коморе Србије

- www.statserb.sr.gov.rs. *приступано (2007.-2011.) год.*
- www.pks.co.rs. *приступано (2007.-2010.) год.*
- www.prsp.sr.gov.rs. *приступано (2007.-2009.) год.*
- www.siepa.sr.gov.rs *приступано (2007.-2009.) год.*
- www.ekapija.com *приступано (2008.-2009.) год.*
- www.kombeg.org.rs. *приступано (2007.) год.*
- www.fao.org *приступано (2007.-2012.) год.*
- www.портал.хтм *приступано (2007.-2010.) год.*

7.2. СПИСАК ТАБЕЛА

Таб. бр. Назив табеле	Страна
1. Бивше и садашње чланице ЦЕФТА споразума	13
2. Споразуми о слободној трговини у Југоисточној Европи до јуна 2006. године	31
3. Извоз по робним групама из Републике Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума (2000.-2009)	59
4. Увоз по робним групама у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009)	67
5. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и земаља потписница ЦЕФТА споразума са аспекта СМТК класификације роба (2000.-2009).	72
6. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009)	84
7. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)	88
8. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине по СМТК (2000.-2009.)	90
9. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)	99
10. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)	102
11. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Црном Гором по СМТК (2006.-2009.) . . .	105
12. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)	114
13. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)	118
14. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Македоније по СМТК (2000.-2009.)	121
15. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Албанију (2000.-2009.)	130

16. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)	133
17. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Албаније по СМТК (2000.-2009.)	136
18. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)	144
19. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)	147
20. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Хрватске по СМТК (2000.-2009.)	149
21. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009.)	158
22. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Молдавије (2000.-2009.)	161
23. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Молдавије по СМТК (2000.-2009.)	163
24. БДП земаља потписница ЦЕФТА споразума као процена БДП Европске Уније	198
25. Достизање БДП <i>per capita</i> (ППП) Португалије за земље ЦЕФТА споразума	199

7.3. СПИСАК СЛИКА

Слк. бр. Назив слике.	Страна
1. Прве земље потписнице ЦЕФТА споразума	11
2. Друго проширење ЦЕФТА споразума	12
3. Актуелне чланице ЦЕФТА споразума	13
4. Структура тржишта извоза агроиндустријских производа из Републике Србије (2008.)	54
5. Најзначајније земље потписнице ЦЕФТА споразума за извоз агроиндустријских производа из Републике Србије за период (2000.-2009) .	57
6. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у земље ЦЕФТА (2000.-2009)	58
7. Интензитет увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	65
8. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	66
9. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009.)	82
10. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)	86
11. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)	97
12. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)	101
13. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)	112
14. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)	116
15. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Албанију (2000.-2009.)	128
16. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)	132
17. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Хрватску(2000.-2009.)	143

18. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)	146
19. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009)	156
20. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Молдавије (2000.-2009)	159

7.4. СПИСАК ГРАФИКОНА

Граф. бр. Назив графикана	Страна
<i>1. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије у земље ЦЕФТА (2000. -2009.)</i>	<i>55</i>
<i>2. Извоз агроиндустријских производа Републике Србије по робним групама у земље ЦЕФТА (2000.-2009.)</i>	<i>61</i>
<i>3. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије из земаља ЦЕФТА (2000.-2009.)</i>	<i>64</i>
<i>4. Увоз агроиндустријских производа Републике Србије по робним групама из земаља потписница ЦЕФА споразума (2000.-2009.)</i>	<i>68</i>
<i>5. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Босну и Херцеговину (2000.-2009.)</i>	<i>81</i>
<i>6. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)</i>	<i>85</i>
<i>7. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Црну Гору (2006.-2009.)</i>	<i>96</i>
<i>8. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Црне Горе (2006.-2009.)</i>	<i>100</i>
<i>9. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Македонију (2000.-2009.)</i>	<i>111</i>
<i>10. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Македоније (2000.-2009.)</i>	<i>115</i>
<i>11. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Албанију(2000.-2009.)</i>	<i>127</i>
<i>12. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Албаније (2000.-2009.)</i>	<i>131</i>
<i>13. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Хрватску(2000.-2009.)</i>	<i>142</i>
<i>14. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)</i>	<i>145</i>
<i>15. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Молдавију (2000.-2009.)</i>	<i>156</i>
<i>16. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Молдавије(2000.-2009.)</i>	<i>159</i>

7.5. СПИСАК ХИСТОГРАМА

Хист. бр. Назив хистограма	Страна
1. Динамика снижавања царина за осетљиве производе са земљама региона	32
2. Кретање биланса спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	71
3. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	74
4. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	76
5. Биланс спољнотрговинске размене Републике Србије и земаља потписница ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	77
6. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Босном и Херцеговином (2000.-2009.)	89
7. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Босне и Херцеговине (2000.-2009.)	91
8. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	92
9. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Црном Гором (2006.-2009.)	104
10. Робни Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Црне Горе (2006.-2009.)	106
11. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2006.-2009.)	107
12. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Македонијом (2000.-2009.)	119
13. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Македоније (2000.-2009.)	122
14. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	123

15. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Албанијом (2000.-2009.) . . .	135
16. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Албаније (2000.-2009.)	137
17. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	138
18. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Хрватском (2000.-2009.) . . .	148
19. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Хрватске (2000.-2009.)	150
20. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	152
21. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Молдавијом (2000.-2009.)	162
22. Робни биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Молдавије (2000.-2009.)	165
23. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)	166

7.6. ПРИЛОГ

	ЛИСТА АКРОНИМА И СКРАЋЕНИЦА
CAP	Common Agricultural Policy – Заједничка пољопривредна политика
CEE	Central East Europe – Централна источна Европа
CEEC	Central East European Countries – Државе централне источне Европе
CEFTA	Central and Eastern Free Trade Areas – Слободна трговачка зона централно источних земаља
CEN	European Commission for Standardization – Европска комисија за стандардизацију
CODEX	Codex Alimentarius – Збирка прописа и стандарда
GLOBALGAP	Global Partnership for Good Agricultural Practice – Глобално партнерство за добру пољопривредну праксу
FAO	Food Agricultural Organization of the United Nations – Организација Уједињених Нација за пољопривредно прехранбене производе
HCCP	Hazard Analysis and Critical Control Point – Анализа ризичних и критичних контролних тачки
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development – Организација за економски развој и сарадњу
SOFA	FAO Statistical Data – FAO статистички подаци
STO	World Trade Organization – Светска трговинска организација
SWOT	Strengths, Weaknesses and Opportunities Threats – Снаге, слабости и могуће претње
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe – Економска комисија Уједињених нација за Европу
WFP	World Food Program – Светски програм за храну
WTO	World Trade Organization – Светска трговинска организација

8. БИОГРАФИЈА

Рођен је 31. 05. 1975. године у Травнику, БиХ. Основну школу је завршио у Травнику, док је средњу електротехничку школу "Михајло Пупин" завршио у Новом Саду.

Крајем децембра 1999. године дипломирао је на смеру спољња и унутрашња трговина у Београду. Магистрирао је на Пољопривредном факултету у Новом Саду, смер тржиште и маркетинг пољопривредно-прехрамбених производа 2007. године. Докторску дисертацију је одбранио почетком јануара 2012. године, на Пољопривредном факултету у Новом Саду, ужа научна област тржиште и маркетинг пољопривредно-прехрамбених производа. Поред поменутог, др Борис Кузман је биран у научно звање научни-сарадник на Институту за економику пољопривреде, Београд.

Радио је на извозним пословима у А. Д. "Електро Порцелан" Нови Сад, затим као технички директор "New Vision", потом је радио при ИВ АП Војводине 2001-2004. године, при Секретаријату за приватизацију, предузетништво, мала и средња предузећа; уједно је радио на формирању Фонда за развој АП Војводине. Од 2004-2009. године, обављао је функцију Начелника за привреду, пољопривреду, развој и информисање Општине Беоцин, када прелази на позицију генералног директора "Депал –Љубљана", дивизија исток до 2011. Тренутно је запослен на Пољопривредном факултету у Новом Саду. Научни сарадник је при Институту за економику пољопривреде Београд. Такође је представник капитала Републике Србије при Развојном Фонду Аутономне Покрајине Војводине. Члан је савета Пољопривредног факултета у Земуну испред Владе Републике Србије.

Током протеклих година написао је две књиге из области стратешког и пословног планирања и једну монографију, док је као коаутор учествовао у писању низа публикација Фонда за развој Аутономне Покрајине Војводине. Уједно је учествовао на више међународних симпозијума где је презентовао научне радове у области агроиндустрије, тржишта и маркетинга. До сада има већи број публикованих научних и стручних радова као аутор и коаутор. Учествовао је у израдама више стратегија развоја од којих посебно истичемо стратегију развоја пољопривреде Београда, као и стратегију развоја Беочина. Био је ангажован у научно-истраживачком раду на већем броју тржишних пројеката у својству члана истраживачког тима. Говори и пише енглески језик.

Члан је Друштва аграрних економиста Србије (ДАЕС), Научног друштва аграрних економиста Балкана НДАЕБ (Balkan Scientific Association of Agricultural Economics - BSAАЕ), Балканске асоцијације за заштиту животне средине (Balkan Environmental Association - В.ЕN.А.). Поред поменутог члан је уредништва међународног часописа “*International Journal of Sustainable Economies Management*” (IJSEM).

Ожењен је супругом Дејаном са којом има ћерку Ену. Тренутно живи и ради у Новом Саду.

Рецензија монографије

“ Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона”

Аутор
др Борис Кузман

Др Борис Кузман се већ дужи низ година активно бави изучавањем ЦЕФТА споразума, као и утицајем истог на спољнотрговинску размену агроиндустријских производа у оквирима дефинисаног споразума.

Циљ истраживања јесте компаративна анализа спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума за временски период 2000.-2009. године. Монографија сагледава компаративне предности агроиндустријске производње српске привреде, као и њене слабости које у перспективи могу имати реперкусије на развој агроиндустријског комплекса. На тему спољнотрговинске размене пољопривредних производа и стања агроиндустријског комплекса Републике Србије кроз монографију др Борис Кузман даје јасне правце и оквире у којима треба да се креће српски агроиндустријски комплекс чиме доприноси у значајној мери подизању свести о томе где се агроиндустријски комплекс Србије тренутно налази, а где би у перспективи требао бити.

Такође, један од суштинских циљева и неопходност овог рада огледа се у томе да су ЦЕФТА споразумом обухваћени индустријски и пољопривредни производи, при чему је код индустријских производа, по правилу, већи степен либерализације, док су код пољопривредних производа трговинске повластице ограниченог домета, с обзиром на посебну осетљивост пољопривредног сектора. Сматрам, уколико би Министарство науке подржало публикување монографије др Бориса Кузмана, да би поред доприноса науци у област изучавања самог споразума ЦЕФТА и његових одредби, односно сагледавања и корелације увоза и извоза пољопривредно прехранбених група производа, значајан бенифит од истог имао и реални агроиндустријски комплекс – привреда Србије. Треба нагласити да се ово истраживање бави анализирањем тржишта, као и спољнотрговинском разменом унутар ЦЕФТА споразума, које детерминишу изузетно динамични процеси и исти се морају континуирано вредновати и контролисати. Значај периодичног преиспитивања базних анализа, формулисаних циљева и плана развоја које у перспективи треба да одреди правац приближавања Републике Србије Европској Унији, огледа се у нестабилним условима пословања, како унутар Србије тако и на подручју

земаља потписница ЦЕФТА споразума. Јасно дефинисана стратегија развоја, у спрези са реалним тржишним анализама, у знатној мери може да смањи степен ризика извоза пољопривредних производа из Републике Србије на тржишта земаља потписница ЦЕФТА споразума.

Монографија пружа одговоре на најсуптилнију област коју третира либерализација спољнотрговинских режима, а то је област агроиндустријске производње. Сагледавањем стања промета увоза и извоза агроиндустријских производа у посматраном периоду од десет година могуће је доћи до слике о потенцијалним шансама, могућностима и претњама које либерализација тржишта носи са собом по српску привреду. Узевши у обзир све горе поменуто сматрам да монографију под називом “**Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона**” треба публиковати, како у интересу науке и научно истраживачког рада тако и у интересу сагледавања макроекономских показатеља стања агроиндустријског комплекса српске привреде.

Београд, 27. 06. 2012.

Проф. др Драго Цвијановић, научни саветник
Институт за економику пољопривреде, Београд

Рецензија монографије

“ Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона”

Аутор
др Борис Кузман

Монографија **“Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона”**, аутора др Бориса Кузмана оригинални је научни рад које се састоји из седам делова (поглавља).

1. Увод - дате су основне карактеристике и генеза развоја ЦЕФТА-е. Указује се на значај поменуте регионалне групације у региону и значај повезивања у домену агроиндустријских производа.

2. Значај проблема – указује се на неопходност истраживања ове проблематике. Дефинисан је циљ истраживања који се састоји у компаративној анализи спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума за временски период 2000.-2009. године. Дати су циљеви споразума. Рад сагледава компаративне предности агроиндустријске производње српске привреде, као и њене слабости које у перспективи могу имати реперкусије на развој агроиндустријског комплекса. Дат је преглед досадашњих истраживања ове проблематике. Дефинисани су извори података и методологија рада.

3. Резултати истраживања – анализиран је утицај споразума ЦЕФТА и његов значај за Републику Србију у домену агроиндустрије. Процес либерализације трговине у региону Југоисточне Европе. Пољопривреда републике Србије и ЦЕФТА споразум. Потенцијал агроиндустријског комплекса Србије у оквиру ЦЕФТА споразума. Техничке баријере у трговини посматране са аспекта ЦЕФТА споразума. Административна сарадња и правила о пореклу пољопривредних производа посматрана са аспекта ЦЕФТА споразума. Нецаринске баријере и заштитне мере које оптерећују примену ЦЕФТА споразума (антидемпиншке мере, опште заштитне мере). Услови за предузимање заштитних мера у оквиру ЦЕФТА споразума. Арбитража унутар ЦЕФТА споразума. Посебан акценат дат је на анализи извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у земље потписнице ЦЕФТА споразума (извоз по робним одсецима и групама, извоз по земљама). Детаљно је урађена анализа увоза агроиндустријских производа Републике Србије из земаља потписница ЦЕФТА споразума (увоз по робним одсецима и групама, увоз по земљама). Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и

земаља потписница ЦЕФТА споразума (биланс по робним одсецима и групама, биланс по земљама). Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума. Спољнотрговинска размена са појединим земљама потписницима ЦЕФТА споразума: Босна и Херцеговина, Црна Гора, Република Македонија, Албанија, Хрватска, Молдавија. Указано је да је ЦЕФТА најзначајније тржиште за извоз агроиндустријских производа из Републике Србије.

4. SWOT анализа и перспективе спољнотрговинске размене са земљама потписницима ЦЕФТА споразума – дате се предности, слабости, могућности и претње спољнотрговинске размене са земљама потписницама ЦЕФТА споразума. Указује се на имплементацију ГЛОБАЛГАП стандарда као компаративне предности Републике Србије унутар ЦЕФТА споразума.

6. Закључак – дају се егзактни закључци на бази истраживане проблематике. На бази истраживаног периода даје се перспектива будуће размене агроиндустријских производа Републике Србије са земљама потписницама ЦЕФТА споразума.

7. Литература – дат је преглед 63 извора консултоване литературе и 20 извора статистичке документације. Дат је преглед табела, слика, шема, графикана и картограма.

Резултати истраживања пружају јасну поруку доносиоцима макро и микроекономских одлука о врсти неопходних промена и стратешких одлука које могу допринети повећању производње, извоза и конкурентности пољопривредно-прехрамбених производа са земљама ЦЕФТА региона.

Анализа спољнотрговинске размене пољопривредно-прехрамбених производа урађена је веома педантно, систематично, а добијени закључци аргументовано показују дејство узрочно-последичних веза, ове, веома специфичне проблематике.

Актуелност одабране теме, добро дефинисани циљеви и примењени статистичко-математички инструментаријум, резултирали су радом који је научно заснован, али и практично применљив.

Ради се о модерно написаној монографији, о актуелној теми која је написана врло јасно, прецизно, концизно и разумљиво за све потенцијалне читаоце. Аутор у писању монографије користио веома обимну стручну и научну литературу домаћих и страних аутора. Успео је да издвоји битне карактеристике третиране материје и извуче јасне закључке тако да монографију могу користити како креатори домаће агроекономске политике, тако и произвођачи и извозници хране из наше земље. Ради се о релативно младом аутору, али који поседује пуно знања из ове области.

Уважавајући све напред констатовано, сматрам да се ради о веома аналитичном, систематичном и јасно написаном делу, које има теоретски али и

Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона

практични значај. Искрено препоручујем за штампу монографију под насловом **“Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона “** аутора др Бориса Кузмана.

Нови Сад, 25. 06. 2012. године

Др Бранислав Влаховић, редовни професор
Пољопривредни факултет, Нови Сад

Рецензија монографије

“ Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона”

Аутор
др Борис Кузман

Монографија **“Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона”** је научни рад из области тржишта агроиндустријских производа. Обухвата основне елементе ЦЕФТА споразума, тржишта увоз – извоз пољопривредно прехрамбених производа.

Значај истраживања у оквиру монографије огледа се у томе да је урађена анализа релевантних елемената који су битни за сагледавање увоза по групама производа и дестинацијама извоза из Србије у земље Југоисточне Европе. Поред актуелности са аспекта научно истраживачког рада, иста може дати пуни допринос у анализи спољнотрговинске размене пољопривредно прехрамбених производа у оквирима ЦЕФТА региона. Сагледавањем могућности унапређења и проширења спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и укључивањем у паневропску зону дијагоналне комуникације порекла производа, ствара се нови оквир за трговину и инвестиције, што може у перспективи утицати на повећање запослености и општи економски развој. Трговинска размена агроиндустријских производа и либерализација трговине испољава поред предности и низ отежавајућих околности и ризика. Кроз монографију се указује да либерализација тржишта агроиндустријских производа подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. Да би се повећала конкурентност агроиндустријске производње неопходно је значајно повећати интензивност производње, односно инвестирати у текућу производњу и развој.

Тема монографског дела која се бави истраживањем тржишта агроиндустријских производа може дати пуни допринос у анализи спољнотрговинске размене аграрних производа између Републике Србије и земаља потписница ЦЕФТА споразума, те се овакав начин анализе треба наставити и континуирано пратити у интересу како приврде, тако и науке. Правилна процена тржишта и тржишних услова пословања представља императив у одређивању стратегије партиципирања на истим. Један од циљева ове монографије је презентовање вишим инстанцама управе у које области практично треба инвестирати (*подржати*) у будућности да би се смањило

увоз, а повећао извоз пољопривредно прехрамбених производа који се могу производити у Србији и на тај начин увећати спољнотрговински суфицит.

Аутор у монографији користи актуелну стручну литературу, док обрађене добијене податке представља на веома јасан и концизан начин. Сагледавши све поменуто сматрам да би се монографија др Бориса Кузмана под називом “Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије и земаља ЦЕФТА региона” требала публиковати.

Београд, 26. 06. 2012.

Доц. др Јонел Субић, научни сарадник
Институт за економику пољопривреде, Београд

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

339.54:061.1(100):631

339.56:631(497.11)

339.5.012.42(4-12)

КУЗМАН, Борис, 1975-

Спољнотрговинска размена
агроиндустријских производа Републике Србије
и земаља ЦЕФТА региона : монографија / Борис
Кузман. - Београд : Институт за економику
пољопривреде, 2014 (Београд : ДИС публик). -
234 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 500. - Биографија: стр. 225-226. - Стр.
227-234: Рецензија монографије / Драго
Цвијановић, Бранислав Влаховић, Јонел Сублић.
- Библиографија: стр. 211-215.

ISBN 978-86-6269-028-9

а) Споразум о слободној трговини у
централној Европи б) Пољопривредни
производи - Извоз - Србија с) Слободна
трговина - Југоисточна Европа
COBISS.SR-ID 204233484

